This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

FA 2348.82

TRANSFERRED TO
FINE ARTS LIBRARY

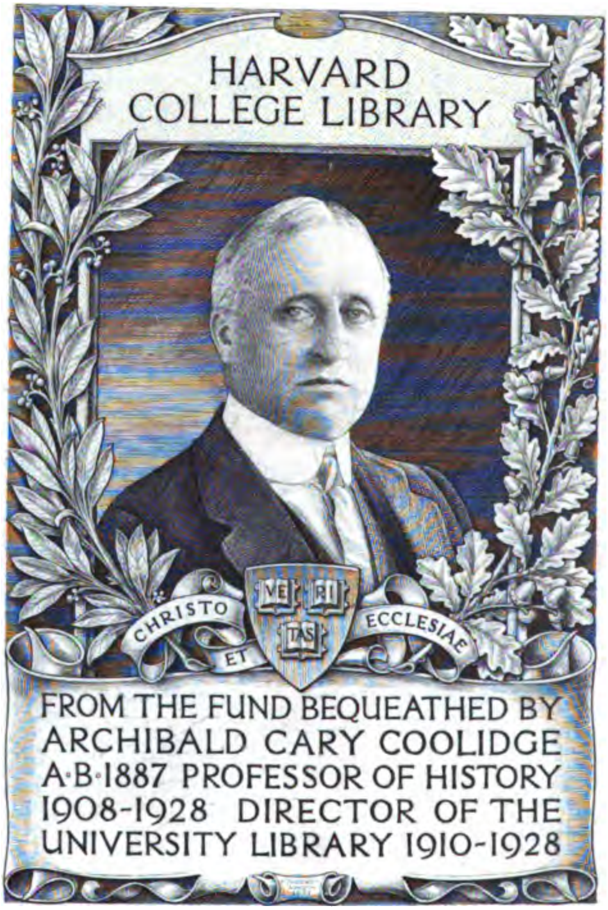

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MERKWAARDIGE

KASTEELEN

IN

NEDERLAND.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W J. Hofdijk fecit.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

Digitized by Google

MERKWAARDIGE KASTEELEN IN NEDERLAND

DOOR

VAN LENNEP en HOFDIJK.

Tweede druk door W. J. Hofdijk.

I.

W. J. Hofdijk. Steendr. v P. W. M. Trap

PALEIS HET LOO.

LEIDEN, — E. J. BRILL. — S. C. VAN DOESBURGH.

1883.

Digitized by Google

Digitized by Google

MERKWAARDIGE
KASTEELEN
IN
NEDERLAND

DOOR

VAN LENNEP EN HOFDIJK.

TWEEDE DRUK

DOOR

W. J. HOFDIJK.

DEEL I.

LEIDEN,
E. J. BRILL. — S. C. VAN DOESBURGH.
1883.

Digitized by Google

FA 2348.82 (1)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
APR 28 1960

Digitized by Google

INHOUD.

INLEIDING. Bladz.

I. Het ontstaan der Burchten en Kasteelen in onze gewesten . . . . 1.

II. De gedaante en gesteldheid der Burchten en Kasteelen in het algemeen . . . . 4.

III. De aanvals- en verdedigingsmiddelen, by het beleg der Kasteelen, vóor het algemeen gebruik van buskruit . . . . 9.

IV. Gewone daaglyksche levenswijze der Edelen op hunne Kasteelen . . 15.

HET KASTEEL VAN EGMOND . . . . 19.

„ „ TOBRENBURCHT . . . . 43.

„ „ BREDERODE . . . . 61.

„ „ ARCKEL . . . . 85.

„ „ WESTHOVEN . . . . 115.

„ „ HAEMSTEDE . . . . 129.

„ „ ALDEGONDE . . . . 153.

„ „ TE HEUSDEN . . . . 173.

„ „ TE GEMERT . . . . 203.

„ „ MONTFOORT . . . . 223.

„ „ IJSSELSTEYN . . . . 265.

JACHTSLOT HET LOO . . . . 301.

HET KASTEEL AMMERSODE . . . . 327.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

I.

HET ONTSTAAN DER BURCHTEN EN KASTEELEN IN ONZE GEWESTEN.

De Germaansche stammen, die naar den ouden Nederlandschen bodem afzakten, zich op de heuvelige heide, over de met wildernissen bedekte en met poelen en wateren doorbroken vlakten verspreidden, kenden geene andere dan houten woningen, van een eenvoudig samenstel.

Gewoon zich by voorkeur in de vrije lucht te bewegen, bezigden zy hunne huizen voor weinig meer dan bergplaatsen en slaapsteden, of ontschuilden er de strengste guurheid des weders; en mochten zy in den oorlog hunne legers ook al eens met een aarden wal omheinen — van eigendlyk versterkte plaatsen vindt men in 't algemeen by hen geen melding gemaakt.

Toen evenwel de ruwe Germaansche dapperheid voor de ontwikkelde Romeinsche krijgskunst moest zwichten, ontstonden in ons vaderland de eerste kasteelen: alom verrezen de sterkten der overwinnaars, tot dekking der grenzen, of tot bedwang van het land; en de landzaat zag met verwondering de hechte gebouwen oprijzen, waarin de kohorten hun verblijf opsloegen, en waaruit zy het omringend oord beheerschten.

Zoo vinden wy langs den zoom der rivieren de burchten, die den grondslag legden tot *Nymegen*, *Utrecht*, *Alfen*, *Hervelt* en *Doesburg;* ook het huis te *Britten* en de burcht op *Texel;* en aan de samenstrooming der armen van het *Flie* het kasteel *Flevum*, waarin OLLENNIUS de wraak der getergde Friezen ontvlood.

Digitized by Google

Het huis te *Britten*, of *Brittenburcht*, eenige honderd schreden noordwaart van *Katwijk aan Zee*, werd sedert door de zee verzwolgen. In 1552 bracht een buitengewone eb de grondslagen, toenmaals nog 2.5 ellen hoog, weder bloot. Het bleek van eene vierhoekige gedaante, met wanden, door rondeelen gesterkt, van gelijke dikte, ieder ter lengte van ruim 76 ellen; het geheele vierkant besloeg een omtrek van 305 ellen.

Voor eenige jaren bestond ook nog in *België* het overblijfsel van een Romeinsch kasteel, door CAESAR gesticht, dat mede een duidelyk denkbeeld van dien ouden bouwstijl geven kon. Het lag in de nabyheid van *Nieuwpoort*, aan den oever van de rivier de *Yzer*, en was ter bescherming der zeehaven (*Portus-Isera*) gebouwd. Later werd het de *IJzeren Steen* genoemd, en Graaf BOUDEWIJN, die in 879 overleed, werd hier geboren. Dit kasteel was evenzeer van een vierkante gedaante, van steen opgemetseld, en spitsgewijze overdekt; op een heuvel gelegen, en van wallen omringd, werd het door houten stormpalen verdedigd.

By de groote volksverhuizingen in de 4e en 5e eeuwen, en het daaruit volgend terugdringen der Romeinen, werden deze burchten òf verwoest, òf door de nieuw aangekomen stammen in bezit genomen, en naar hunne behoefte volgens eigen bouwtrant hersteld en vernieuwd.

In de dagen van het leenstelsel, sedert KAREL den Groote, was het den leenman verboden om zonder verlof van zijnen Leenheer een kasteel te bouwen; want ofschoon reeds CHLODOWECH en diens opvolgers hun gewoon verblijf hielden in dergelijke sterkten, werden ze echter meer als verdedigingsplaatsen tegen den vijand dan als huizingen beschouwd, en konden gevaarlyk worden wanneer de leenhouder zich tegen zijnen opperheer ging verzetten. By het klimmen van het gezach der Graven evenwel, eigenden dezen zich ook het recht tot het geven van dit verlof aan hunne Edelen toe, terwijl zy, waar er noodzakelykheid bestond, zelf de bouwlieden aan het werk stelden, zonder zich in 't allerminst om den Keizer te bekommeren. Zoo deed Graaf WILLEM de Tweede, ter verdediging tegen de West-Friezen, het kasteel *Torenburcht* oprichten, en dat van *Heemskerk* met een zwaar rondeel versterken, het eerste op de uiterste grens, het laatste in het hart van *Kennemerland*. Graaf FLORIS de Vijfde stichtte in de nabyheid van het

Digitized by Google

eerstgenoemde nog *Middelburcht* en *Nyenburcht*, beiden aan den ingang en tot bedwang van *West-Friesland* zelf. Maar toen zijn neef FLORIS van AVENNES zonder zijne voorkennis een kasteel te *Arnemuyden* had doen bouwen, vond hy daarin zooveel krenking van zijn gezach, dat hy hem en de zijnen ten lande uitwees.

In het algemeen schijnen echter de groote Leenheeren niet karig met hun verlof te zijn geweest; want in de middel-eeuwen vinden wy alom het land met de sterkten der Edelen overdekt, en vele dorpen waren aanvankelyk weinig meer dan eene verzameling van de woningen der hoorigen en eigenhoorigen, rondom het kasteel van hunnen Heer. Alleen in het noordelyk gedeelte van het Graafschap *Holland* telde men tegen de veertiende eeuw ruim 20 dezer kasteelen, van minder of meerder omvang en sterkte, naarmate van het vermogen en aanzien hunner bezitters.

Men moet daarby evenwel in aanmerking nemen dat de verwoestende invallen der roofgierige Noormannen, gedurende de negende en tiende eeuwen, op vele plaatsen het oprichten van nieuwe burchten noodzakelyk maakte, en waarschijnlyk hier en daar menige hoeve van een welgezeten Edeling in een versterkt gebouw veranderen deden.

Het grootste gedeelte dezer trotsche adelyke verblijven is echter vroeger en later, hetzij door binnenlandsche twisten en burgeroorlogen, hetzij door den inval van vreemden, vernield. Reeds in 1204, by den opvolgingskrijg tusschen WILLEM van HOLLAND en LODEWIJK van LOON, ging het slot van AELBRECHT BANJAERT, noord-west-waart achter *Beverwijk*, in vlammen op, en werd niet weder herbouwd; een gelijk lot trof het kasteel *Haerlem*, zuidoostelyk van *Heemskerk*, in 1268, tijdens den opstand der Kennemers tegen hunne Edelen. *Puttensteyn*, tusschen *Oldenbroek* en *Wesop*, werd in 1375 ten gronde toe geslecht, tot straf voor het verzet van Heer HERBARN van PUTTEN tegen zijn Leenheer den Bisschop van *Utrecht*, AERNOUT van HOORN. De teruggedreven Franschen deden in 1673 op stichtschen bodem een aantal kasteelen springen. Het slot van *Heusden* werd in 1680 door den bliksem vernield; en op deze en dergelijke wijze, waarby men vooral ook het allengs verleggen der Edelen van hunne woonplaatsen naar de in welvaart en aanzien toenemende steden rekenen kan, verdwenen byna alle kasteelen van onzen bodem.

Digitized by Google

Niet één heeft zijne oorspronkelyke gedaante behouden; slechts enkelen, als die van *Doornwerth*, *Zuylen*, en *Haemstede*, en de huizen *Ilpensteyn* en *Assumburcht*, ofschoon door vernieuwing in de 17e of 18e eeuw minder of meer (en dikwijls sterk!) misvormd, bleven bestaan; van sommigen, gelijk die van *ter Haer*, *IJsselstein*, *Toutenburch*, *Teylingen* en *Brederode*, verheft zich nog hier en elders de begroeide en verweërde bouwval uit de geheel of ten deele gedempte gracht, en van anderen, byv. den *Banjaert*, en het huis te *Boeckel*, weet men niet eens met zekerheid de plaats aan te wijzen waar zy eenmaal hunne hechte muren zoo trotsch verhieven.

II.

DE GEDAANTE EN GESTELDHEID DER BURCHTEN EN KASTEELEN IN HET ALGEMEEN.

Niet al aanstonds werden deze verblijfplaatsen der Edelen alleen van steen gebouwd. De vrije landbezitters, uit wie zich voor een gedeelte allengs de Adel ontwikkelde, woonden (ook nog lang nadat de Romeinen reeds hunne steenen sterkten hadden gesticht) op hunne voornaamste hoeven meestal in houten woningen, wier vorm waarschijnlyk niet ongelijk zal geweest zijn aan het verblijf van ETTEL (ATTILA), waarvan de Gezant des Griekschen Keizers THEODOSIUS, in 449, de volgende beschrijving geeft.

»Op eenen heuvel was het huis van ETTEL, veel hooger en met meer smaak gebouwd dan de andere huizen die onder zijne heerschappij stonden. Dit huis was samengesteld uit schoone, glansige planken, en omringd van een houten hek, niet tot verdediging, maar alleen tot verciering der woonplaats dienende. Het naast daaraanvolgende huis was dat van ONEGEES, mede omringd van een vercierd hek, maar niet zoo hoog, noch van een toren voorzien, gelijk dat van ETTEL. In den omtrek van deze woning waren nog vele anderen, deels van hout getimmerd en met loofwerk getooid, deels uit rechtstaande binten samengesteld, zonder loofwerk, met de schaaf geglad, en doorvlochten van ander houtwerk,

Digitized by Google

op de draaibank vercierd. De uit den grond oploopende boogen, die deze binten by een gaderden, waren niet zonder regelmatigheid geplaatst."

Deze houten woningen werden gewis niet terstond door steenen vervangen: by den grooten rijkdom aan wouden in ons land, is het zeer waarschijnlyk dat men vroeger zoowel kasteelen van hout bouwde, als Graaf DIEDERYK er het *Egmonder* klooster van deed timmeren. Ter bevestiging hiervan vindt men zelfs nog in de veertiende eeuw een voorbeeld in het slot te *Eerden*, dat voor het grootste gedeelte van hout werd opgehaald.

De eerste steenen burchten waren van eenvoudigen bouwtrant. Het zwaar en stevig muurwerk bestond uit ruw bewerkte steenen, samengemetseld in eene soort van cement, dat, zoodra het gedroogd was, nog harder werd dan de steen-zelf.

By gemis van rotsen en bergkruinen, die reeds als natuurlyke sterkten het bestijgen en overrompelen moeielyk maakten, werden in deze gewesten de kasteelen steeds met eene breede en diepe gracht omringd, en somtijds, zoo als die van *Egmond*, *Brederode*, en *Haemstede*, van eene tweede doorslingerd.

Over de buitendste gracht voerde eene brug (minder algemeen van steen, meestal van hout, en tot ophalen geschikt) tot de voorpoort, die by de kasteelen hier te lande doorgaans in een zwaren vierkanten toren gemetseld, en zeldsamer als de naauwe doorgang tusschen twee andere torens voortkomt. Ter verdediging van den ingang werden zware houten deuren gebezigd, met ijzeren spijkers bedekt, of met platen van het zelfde metaal bekleed. Gewoonlyk waren er twee deuren, een aan den uit-, en een aan den ingang. Somtijds bestonden er ook wel valdeuren: zwaar ijzer hekwerk of schotbalken, uit eene bovenzaal langs sponningen in den muur neêrgelaten.

Steenen bruggen werden vaak door torens beschermd, gelijk die van het slot der HAEMSTEDEN. Het dek der houten valbruggen, waarvan de wip door gleuven in den muur naar binnen kon worden gehaald, kon mede dienen als ter versterking der deur. Ook by enkele zijtorens vondt men, aan eene hulppoort, soms nog smalle bruggen, alleen geschikt om een enkel persoon toe te laten. Er zijn ook voorbeelden dat het smalle hulppoortjen onmiddelyk naast de voorpoort werd gebouwd.

Digitized by Google

Door de voorpoort kwam men op het neder- of buitenhof, ook wel voorhof of voorplein genoemd, een zandig, of misschien soms beschelpt plein, geschikt voor wapenoefenignen en uitspannings-spelen der burchtzaten. Dit buitenhof werd in de vroegste tijden versterkt door eene aarden borstweering, omringd van houten stormpalen, of dichte doornhagen, langs den zoom der gracht; later evenwel meestal door een zwaren steenen muur, van kanteelen en schietgaten en inwendig van een omgang voorzien, en gewoonlyk door rondeelen, of door zware vierkante en ronde torens bestreken, die, boven de muren verheven, en met spitse kappen gedekt, als zoovele kleine sterkten waren, van waar een klein getal ingenoten een groot aantal bespringers met goed gevolg weerstand kon bieden. Binnen dezen ringmuur vond men op het voorhof den vuilnis- en regenbak, of den waterput; de hokken der honden, en, wanneer de ruimte niet te beperkt was, den paardenstal en eenige woningen, voor magazijnen of tot verblijf van lagere burchtzaten bestemd. Ook bouwde men hier dikwijls de kapel, wanneer in een der torens daarvoor geene plaats gevonden werd. Al deze gebouwen waren zooveel mooglyk buiten het bereik der vijandelyke pijlen geplaatst.

Was het slot van eene binnengracht voorzien, dan verleende een tweede brug nu den toegang tot het binnen- of opperhof, waar men het eigendlyk kasteel, den hoofd- of zoogenaamden slottoren, vond: een groot en zwaar gevaarte, meestal van eene vierkante gedaante, met gekanteelden muur en spitse kap, van eenige andere gebouwen in mindere of meerdere uitgestrektheid omringd.

Deze hoofdtoren was het eigendlyk verblijf van den Burchtheer. De lage verdiepingen, alleen door de naauwe schietgaten flaauw en schemerend verlicht, dienden tot voorraadplaatsen, dikwijls ook tot bakhuis, waar dan de oven gemetseld was; gewoonlyk ook voor gevangenis, waar de lucht niet dan door naauwe kokers, soms nog elboogsgewijze gevormd, om het ontvluchten onmooglyk te maken, toegang vond. De hoogere vertrekken werden door den bezitter met de zijnen ingenomen. Waren de lage gewelven byna geheel in vochte duisternis gedompeld; boden de naakte wanden van de vertrekken der dienstbaren, spaarzaam verlicht, met hun onaanzienlyk en luttel huisraad slechts weinig aanlokkelyks — hier in de vertrekken van den Burchtheer bevond zich

Digitized by Google

alles wat de weelde dier dagen begeerlyks mocht aanbieden, en door een onzer in oudheid ervaren schrijvers aldus in 't kort wordt opgesomd: gladhouten vloeren[1]; rijke en met goud doorwerkte behangseltapijten; metalen of kristallen spiegels en kroonen; gouden, zilveren, of kunstig ingelegde tafels; bebeeldhouwde stoelen en rustbanken, met gevulde zijden zittingen; fraaie ledikanten met cierlyke behangsels; donzen bedden; dekens van kostbaar bont; gekleurde lakens en cierlyk bewerkte, zachte hoofdkussin de slaapzalen; gouden en zilveren vaatwerk; messen, lepels, enz. van de zelfde metalen; tafelkleeden (ammelaken geheeten), van fijn damast in de eetzalen, enz. Deze vertrekken waren byna allen van groote schoorsteenen of schouwen voorzien, van kegelvormige gedaante, en rustende op zware, gebeeldhouwde zijstukken. De gewelven waren dikwijls met nederhangende sluitsteenen, wapenschilden, zinspreuken, of schilderwerk vercierd. De vensters, wier glazen dikwerf (misschien reeds in de 12e eeuw) beschilderd waren, stonden by de verschillende verdiepingen niet recht boven elkander, en waren byna altijd onregelmatig verdeeld, waarschijnlyk om door openingen op gelijke lijn den muur niet te verzwakken. De diepe nissen, waarin de vensters waren gevat, vormden door de ontzachlyke dikte der muren byna kleine vertrekjens, waarin ter weder zijde steenen banken waren gemetseld, die met tapijtwerk en kussens werden gedekt; hier was de gewone zitplaats van het gezin, wanneer de koude het niet dichter naar de schouw dreef.

In een der gebouwen op dit binnenhof bevond zich ook de groote zaal, waarheen men langs eenige trappen uit het plein opklom. Dit vertrek was het prachtigste van het gantsche kasteel, en werd gebezigd tot het houden van feestmalen en vergaderingen van verschillenden aart. De wanden waren vercierd met wapenschilden, banieren, en veroverde zegeteekenen uit den krijg, en, in later tijd, met de afbeeldingen der Burchtheeren en hun Geslacht. De hooggerugde zetel van den adelyken bezitter, met beeld- en loofwerk uitgesneden, met wapens beschilderd, en in de zitting van geborduurde kussens voorzien, had het voorkomen

---

[1] De vloer van een vertrek in het reeds gemelde kasteel van *Haerlem*, in 1850 opgegraven, bestond uit op den kant in den grond gestoken tegels, die rechtlijnige en kruisgewijze figuren vormden.

Digitized by Google

van een kleinen throon. De vloer was van glad gewreven of geboend hout, of met veelkleurige steenen ingelegd. In het algemeen werde vloeren des zomers met bloemen en versch groen bestrooid; in den winter, ter plaatse waar men zat, met tapijten of bereide dierenvellen belegd.

Ook het vrouwenhuis was gewoonlyk een afzonderlyk gebouw op het binnenhof, bewoond door de Edelvrouw met hare jufferen en maagden, en waartoe geen mannelyke bezoeker, zonder uitnoodiging, den toegang had, evenmin als de vrouwen zonder een bepaald verzoek de zaal betraden. Het hoofdvertrek werd door de Burchtvrouw, en dat daarnevens door hare gezellinnen betrokken, terwijl dikwijls een derde tot gemeenschappelyken arbeid werd gebezigd.

Steenen pijpen of kokers, ter buitenzijde van de torens gemetseld, dienden in 't algemeen ter ontlasting van verschillende onreinheden.

De trappen in de torens waren altoos zeer naauw, en meestal door trechtervormig naar buiten loopende luchtgaten spaarzaam verlicht.

Sommige kasteelen, b. v. die te *Heukelum*, *Culemborch*, *Asperen*, en *Heemskerck*, waren ook nog voorzien van arkel- of hoektorens: kleine torens, aan de hoeken geplaatst, gewoonlyk boven aan het gebouw, steeds voor den gevel uitspringende, en door schraagsteenen ondersteund. De naam bespie-torens, dien zy ook dragen, wijst genoegsaam hun doel aan, wanneer zy niet, gelijk by de burcht der ARCKELS te *Gorinchem*, eenvoudig tot cieraad waren aangebracht. De spie- of kijktorens rezen voor het overige dikwijls uit het midden der hoofdgebouwen op, zooals onder anderen by de sloten der BREDERODEN en WOERDENS plaats vond.

De hiernevens gevoegde platte grond van het kasteel van *Egmond* zal deze algemeene beschrijving het best in de byzonderheden verduidelyken.

A. **Buitenste valbrug.**

B. **Plaats waar de paarden- en koestallen, hooi- en zaadzolders, smidswinkels en huizingen der lagere bedienden stonden.**

a. **Steenen brug aan de voorpoort.**

C. **Torens voor de wapenknechten.**

D. **Doorgang der poort.**

Digitized by Google

E. Torens der Bevelhebbers.
F. Het voorplein.
G. Vierkante toren, met 3 kamers, voor den Schrijver, Raden, en andere beambten.
H. I. K. L. } Vertrekken voor Raden en Hofbedienden.
M. Toren voor den Rentmeester en zijn gevolg.
N. Steenen brug met 3 bogen, over de binnengracht.
O. Binnengracht of binnenvijver.
P. Brug naar het binnenplein.
R. Binnenplein.
S. T. U. V. } Vertrekken van den Graaf en zijn adelyk gevolg.
W. De groote zaal.
X. Torens van 3 verdiepingen.
Y. Negen heimelyke gemakken.
Z. De Hooge-burcht, of slottoren.
b. Buitengracht of buitenvijver; van 50 tot 79 voeten wijd.

De buitenmuren van dit kasteel waren van onderen 3 en 5, en van boven 3 voet dik. De hooge-burcht was aan elke zijde 29 voet breed, en de muren waren 6 voet dik.

De buitenmuren van dit kasteel waren van onderen 3 en 5, en van boven 3 voet dik. De hooge-burcht was aan elke zijde 29 voet breed, en de muren waren 6 voet dik.

III.

DE AANVALS- EN VERDEDIGINGSMIDDELEN, BY HET BELEG DER KASTEELEN, VÓOR HET ALGEMEEN GEBRUIK VAN BUSKRUIT.

De wijze om een kasteel tot de overgave te dwingen, wanneer men het niet by verrassing kon overmeesteren, was hoofdzakelyk tweederlei: door bestormen, of door uithongeren. De sterkte *Eversteyn*, aan de *Lek*, JAN van ARCKEL toebehoorende, werd tijdens den Arckelschen oorlog, in 1405, door honger bedwongen, en viel den Stichtschen in handen, die haar aan de vlammen opofferden; en een dergelijke nijpende toestand had in 1298, na een beleg van

Digitized by Google

twee jaren, BAERTE van YSSELSTEYN, mede uit den Huize ARCKEL, tot de overgave van haar kasteel genoodzaakt.

Maar door het omslachtige van den langen duur dezer insluitingen, beproefde men by voorkeur het vijandelyk kasteel door storm te bemachtigen.

Behalven de stormladders, worden als de voornaamste hiertoe gebezigde werktuigen gemeld: katten of evenhoogen, stormrammen, blyden, springalen, en arbaleeten.

De stormkat of evenhooge was een vervaarlyk groote, van hout opgetrokken, en beweegbare toren, met huiden en hairige stoffen gedekt, ten einde de vuurwerken der belegerden daardoor

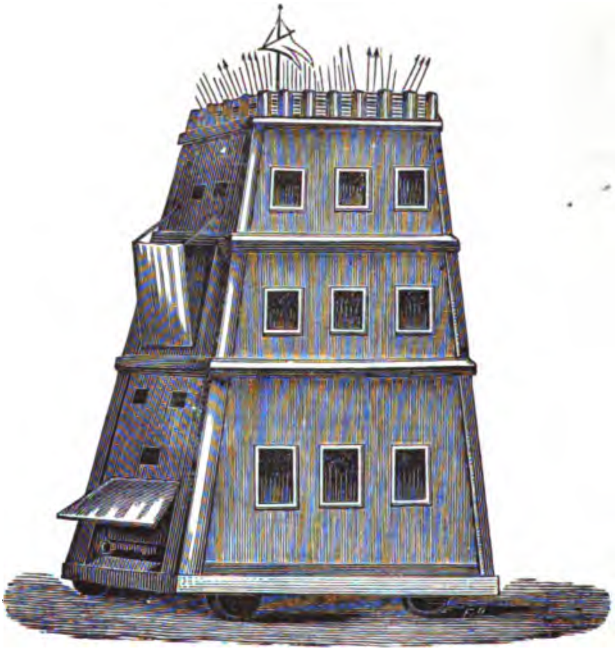

schadeloos te maken. In de onderste verdieping bevond zich de stormram: een zware eiken balk, aan het eene einde met ijzer beslagen, en aan een lange sterke keten in evenwicht hangende. Hiermede beukte of ramde men den muur, om eene bres te maken waardoor de belegeraars naar binnen konden dringen. Ongeveer ter helft van de kat, op de tweede verdieping, die met krijgslieden opgevuld werd, was een luik, dat als een valbrug op den vijande-

Digitized by Google

lyken muur neêrgelaten kon worden zoodra het stormtuig genoeg naby gekomen was. Ook het bovenste plat, eindelyk, was met strijders bezet, die met werptuigen en schietgeweer de belegerden onophoudelyk bestookten. In 1296, toen GERAERT van VELSEN, met eenige andere moordenaars van Graaf FLORIS op AEMSTELS slot *Cronenburcht* gevlucht was, richtte het volk, onder LOEF van KLEEF en GWY van AVENNES,

> bliden ende evenhoghen
> Daer ment huys mede dwingen moghen.

By het beleg van *Zieriksee*, in 1304, deden de Vlamingen eene kat bouwen van zoo verbazende hoogte, dat men van heur plat de geheele stad kon overzien. Deze gevaarlyke en vernielende werktuigen werden echter, om hunne kostbare samenstelling, niet altoos aangewend, en evenmin steeds op de plaats-zelf van het beleg vervaardigd: de evenhooge, waarmede in 1351 het slot van den Hoekschgezinden POLANEN bestormd werd, was vervaardigd op het hof in *'s Gravenhage.*

De stormram werd tevens meestal op zich-zelf gebezigd, en hing dan tusschen houten balken, die op een even sterk, geraderd onderstel[1] bevestigd waren, om naar den muur gerold te kunnen worden. Ook was hy dan nog van stevige en met huiden bekleede wanden en afdak voorzien, om de krijgslieden tegen de wapenen der verdedigers te beschutten. Dit stormdak heette de schildpad (testudo), omdat de strijders daaronder zoo veilig waren als de schildpad in zijne schaal; eene benaming, nog uit de dagen der Romeinen overgebleven.

Van geheel anderen aart en doel was de blyde. Zy werd samengesteld uit zware in den grond geslagen of op een onderstel getimmerde balken, waartusschen een dwarsbalk met het voorste gedeelte bevestigd was in een stevig samengedraaid touw, dat het achterste einde steeds naar boven dwong. Dit achterste einde, in den vorm van het blad eens lepels bewerkt, en schoe genaamd, werd echter met een sterk koord door een windas naar beneden getrokken, en daar met een klink op het onderstel vastgemaakt. Vervolgens legde

---

[1] Deze geheele toestel werd oestel, of oestal (misschien hoogstal) geheeten; wy gelooven dat de stormram wel eens met dien naam in onze oude kronijken wordt aangeduid.

Digitized by Google

men in de schoe een zwaren steen, die, wanneer de klink werd losgelaten, en het achtereinde dus naar boven sloeg, met geweldige vaart door de lucht vloog, en pletterend nederkwam.

De springaal bestond uit een in de lengte midden doorgespleten, rechtopstaanden balk van veerkrachtig hout. Boven aan de voorste helft was een dwarshout gehecht, dat naar welgevallen hooger of lager kon worden gericht, met een gleuf, waarin een buitengewoon groote pijl werd gelegd, met het gevederde einde naar de achterhelft van den balk, aan wiens bovenstuk een koord met een haak was vastgehecht. Door middel van een ander, aan een windas bevestigd koord, dat in dezen haak greep, werd nu de achterbalk teruggetrokken zooveel hy buigen mocht, en de haak

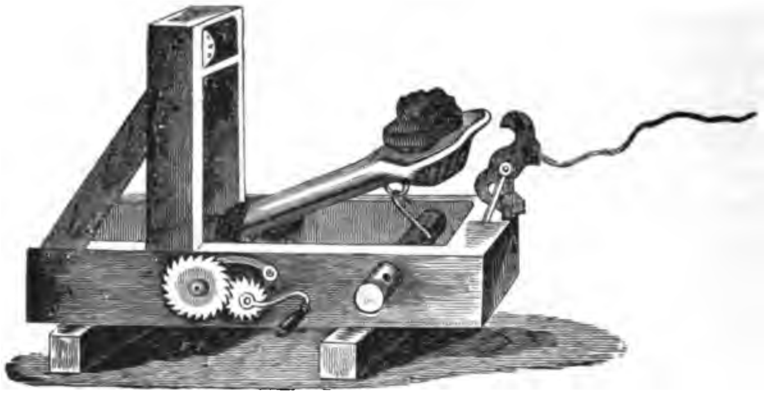

om een spil tusschen twee op eenigen afstand in den grond gedreven palen geslagen; de spil, mede door het wegtrekken van een klink, losgelaten, deed den balk met kracht terugspringen tegen den pijl, die nu bliksemsnel naar zijn doel schoot. Deze pijlen, karreelen genoemd, waren van verschillenden vorm: nu eens met een lange, ronde schacht, en een punt die van achteren dik, plat, en vierkant was; dan weder kort, 'dik, en vierkant; somtijds ook met vier punten; maar allen hadden zy hunne buitengewone grootte en zwaarte met elkander gemeen.

Dergelijke zware pijlen werden ook geschoten door de arbaleeten: reusachtige bogen, op houten blokken gespannen, en met de klink afgeschoten.

Ook het aanleggen van mijnwerken was reeds vroeg bekend. De belegeraars zochten dan zoo dicht mooglyk, gedekt door tuimelaars

Digitized by Google

(schanskorven; van teenen gevlochten, en met zand gevuld) de burcht te naderen, en ondergroeven daar de fundamenten, het ondergraven gedeelte telkens met balken stuttende. Wanneer dit gelukt was, werd er om de balken heen een vuur aangelegd, zoodat ze welhaast in vlam geraakten, en by hun verbranden den ondermijnden toren deden samenstorten.

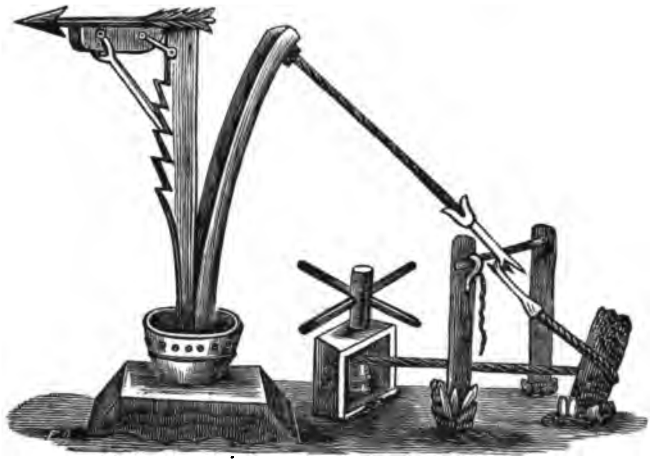

Behalven ook de springalen en arbaleeten, bezigden de belegerden allerlei zware en wichtige massaas, om de belegeraars en dier werken te verpletteren en te vernielen. Groote steenklompen, keien, balken, en dergelijken werden van de transen nedergeworpen; kokende olie en ziedend kalkwater stortte in stroomen op de hoofden der bestormers, die daarby nog dikwerf door brandende teerhoepels en takkebossen gezengd en geblakerd werden.

Een zoo getrouw mooglyk tafreel eener bestorming geven de volgende woorden, aan een burchtverdediger, als ooggetuige, in den mond gelegd, by het belegeren van het slot te *Heemskerck*, door JAN van POLANEN, in den winter van 1358.

Polanen deed zijn bende
Alleen het sterk rondeel beladdren; maar zoo dicht,
Dat, waan ik, buiten af geen steen meer in 't gezicht
Mocht blijven, maar de burcht alleen gebouwd van leedren
Moest schijnen. 'k Zal den roem der Hoekschen niet verneedren:
Wat bui van keien neer mocht dondren van den wal;

Digitized by Google

Wat pijlenregen stortte omlaag, en hun getal
Ontzettend dunnen deed; wat teerhoep, fel aan 't branden,
(Een vuurgen draak gelijk, die siste door de tanden!)
Zich om hun leden hechtte, en schroeide, en blaakte, en bried —
Zy klommen rustig op, en spaarden 't leven niet.
Het scheen of slangen, gants geschubt met stalen schilden,
't Ontzachlyk reuzenlijf langs brug en rijsdam trilden,
En hieven naar de vest het knarsende gebit.
De krijgskreet scheen 't gehuil, op bloed en moord verhit,
En galmde door de lucht, dat de uilen in den toren,
Van 't stopplig nest geschrikt, een weêrgalm deden hooren,
En, 't snorrend wiekgespan ontspreidende ter vlucht,
Staag boven 't Hoeksche heir rondkrijschten door de lucht.

Dat voorspook deed den moed in 't hart der Cabiljaauwen
Verwakkren, en bracht dien der Hoekschen aan 't verflaauwen.
We ontvolkten binnen kort een ladder vier of vijf,
En trokken ze op den wal, en smeten ze op het lijf
Der stormers, dat hun hoofd en leên en lenden braken,
En we onder 't ramlend staal de beendrèn hoorden kraken.
Dat gaf een oogwenk rust. De moed scheen wat bekoeld.
Zy togen uit de sneeuw, tot modder omgewoeld,
Tot bloedig slijk vertrapt, half levenden en lijken,
En half verpletten of verminkten, die bezwijken
Van smarte, wilder en onlijdlyker dan dood
En bittren doodstrijd zelf.

Polanen scheen intusschen
Het vuur van zijnen moed niet in één storm te blusschen:
De schallende klaroen [1] bracht nieuwe stormers aan.
De blyden hadden, noch ook de oestlen, stil gestaan,
Zoodat we 't heete spel van waapnen moesten spelen
Te midden van een bui van steenen en karreelen,
Schoon meest, uit vrees voor eigen volk, te hoog gericht.
Nu naakte 't tweede heir, in drommen even dicht,
En ging weer 't stormen aan met de eigen hette.

[1] Een soort van horens of trompetten.

Digitized by Google

IV.

GEWONE DAAGLYKSCHE LEVENSWIJZE DER EDELEN OP HUNNE KASTEELEN.

Had het adelyk gezin het bed verlaten, dan kleedde en wiesch het zich, en maakte aanstalten om de mis by te wonen.

Na afloop daarvan werd het ontbijt opgedragen, dat uit brood, boter, kaas, en bier bestond; ook wordt van spiering, als van een ontbijtvisch, melding gemaakt.

De morgen werd daarna gemeenlyk gesleten met verschillende spelen, waaronder het schaakspel vooral in aanmerking kwam, en, als een krijgsspel, de Ridderlyke voorkeur genoot.

Later, wanneer wapenoefeningen Ridders en Jonkers niet naar het plein dreef, werd er voornamelyk gewandeld, hetzij te voet, hetzij te paard, doorgaands met den valk op de hand. Zaten de Edelvrouwen met hare Edele gezellinnen op hare prachtig uitgedoschte telgangers, dan hielden de hoffelyke Edelen den cierlyken toom, en traden nevens de vlugge rijdsters voort.

By minder gunstig weder werd de tijd gesleten met het voorlezen van romans en andere gedichten, waartoe, wanneer de Burchtheer geen klerk (geletterde) in zijne dienst had, gewoonlyk de burchtpaap (slotkapellaan) gebezigd werd. Dan werd er aandachtig geluisterd naar de wondervolle feiten van een LANCELOOT, van een ROLANT, of eenig ander beroemd Ridder uit Koning ARTHURS of Keizer KARELS dagen, die reuzen versloegen en Jonkvrouwen verlosten; of men verlustigde zich in de daden van den grooten Keizerzelf, en betreurde het wellicht dat de dagen der Paladynen, dagen van onverwelkbaren roem en glorie, voorby waren.

De middagmaaltijd, waartoe men door het blazen op een horen geroepen werd, had minstens ten 12 ure, en zoo sommigen willen, nog wel éen of twee uren vroeger plaats. Op met losse kussens bedekte banken, of op vouw- en andere stoelen, zaten de gasten, nadat zy zich de handen hadden gewasschen, rondom den disch, die op schragen aangelegd en met het reeds genoemde ammelaken bedekt was. De plaats die het beste licht en uitzicht had, ter rechter

Digitized by Google

of ter linker hand, werd by sommigen de voornaamste geschat. Daar aan het hooger einde zat de Burchtheer met zijn gezin en gasten. Aan het lager einde, waarvan de scheiding door het zoutvat werd aangewezen, zaten de niet adelyke en lagere bedienden, maar toch allen aan de zelfde tafel. Ook tot het doen van het morgen- en avondgebed vergaderden allen in de zelfde zaal. De gerechten van visch, groenten, en vleesch werden meestal in overdekte schotels, onder het voorschenken van wijn, rondgediend; en aan de tafels der voorname Edelen vond men een vasten voorsnijder, mede van adelyken stam. Varkensvleesch behoorde tot de daaglyksche spijze, en het spek van zeehonden, bruinvisschen, meerzwijnen, walvisschen, en bevers was zeer gezocht. Reigers en roerdompen werden, zoo wel als paauwen en zwanen, gegeten. Na het tweede gerecht werd het ammelaken, indien het dubbel gevouwen was, omgeslagen, of anders het bovenste wechgenomen, waarna er verschillende lekkernijen werden aangeboden, als taarten, kruidkoeken, suikerrozaat, enz., voornamelyk ook gedroogde, gesuikerde en met specerijen ingelegde vruchten. Geestrijke en sterk gekruide wijnen behoorden tot de dranken, die eerst uit lederen, daarna uit glazen, of ook gouden en zilveren bottels en drinkkannen, geschonken werden in bekers, uit de zelfde stoffen vervaardigd, en dikwijls prachtig bewerkt.

Na het afloopen van het maal werd somtijds (en vooral by buitengewone gelegenheden) een reizende minstreel (dichter of sprookspreker) in de zaal geleid, die door het voordragen van kleine dichterlyke verhalen (sproken) aller aandacht boeide.

Was er geen minstreel, en ging men niet ter jacht of ten wandelrid, dan werd het overige van den dag met kouten en verschillende soorten van spelen doorgebracht: kaatsen, kegelen, en door den ring werpen op het plein, of dobbelen op worptafelen en quaak- of verkeerborden, zoowel als schaken en dammen, in de vertrekken. Van kaartspel wordt voor het einde der veertiende eeuw hier te lande niet gesproken. Muziek en zang werden vlijtig beoefend, en harp en viool waren algemeen in gebruik. Onder de vrouwelyke bezigheden mag vooral het spinnen, het vervaardigen, borduren en vercieren der kleederen, en het samenstellen van kleine en groote tapijtwerken niet onvermeld gelaten worden.

Het avondeten, dat op den voet van het middagmaal was inge-

Digitized by Google

richt, werd ten zes of zeven ure genoten. Lampen en groote standaart- en armkandelaars, van koper of edeler metalen, droegen het licht, by den ondergang der zon ontstoken; de waskaarsen, zoowel als de toortsen, waren dikwijls opgecierd en beschilderd. De rest van den avond werd nu met verschillende der reeds genoemde bezigheden en uitspanningen gekort; door de mannen by voorkeur met drinken en spelen. Dat dit laatste evenwel ook by vrouwen geene zeldsaamheid was, leert het voorbeeld der Keizerlyke weduwe MARIA van BRABANT, echtgenote van Graaf WILLEM den Eerste, die als eene groote speelster bekend staat.

De gastvrijheid, op de kasteelen heerschende, bracht er menigwerf bezoekers, die door hun gezelschap het gezellig verkeer bevorderden en levendig hielden. Bovendien werden byzondere dagen, hetzij van kerkelyk of staatkundig belang, altijd feestelyk met maaltijden en spelen gevierd.

Sommige Edelen beoefenden ook de letterkunde, of hielden zich met het teekenen en schilderen op glas bezig.

Ridder NICLAES van HAERLEM, die in 1255 te *Velsen* stierf, dichtte, naar een Fransch voorbeeld, den roman van WILLEM van ORINGEN (ORANJE); en JAN van BREDERODE, de Ridder van avonturen by uitnemendheid, die in den slag van *Asincourt*, 1415, sneuvelde, schreef gedichten op de heilige Maagd, en eene groetenisse des Engels.

Het spreekt overigens van zelf, dat de hier beschreven levenswijze alleen het burcht-leven der Edelen schildert, voor zooverre dit niet door de vervulling hunner ambts- of dienstplichten werd onderbroken. Van hunne burgerlyke of staatkundige betrekking aan het Hertooglyk, of Graaflyk, of Bisschoppelyk hof, waar zoo menig hunner een minder of meer aanzienlyke waardigheid bekleedde; van hunne tornieien en ridderfeesten; van hunne binnen- of buitenlandsche krijgstochten, is het hier de plaats niet om te handelen, daar wy in de volgende bladzijden meermalen gelegenheid zullen hebben om over de byzonderheden daarvan te spreken.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN EGMOND.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

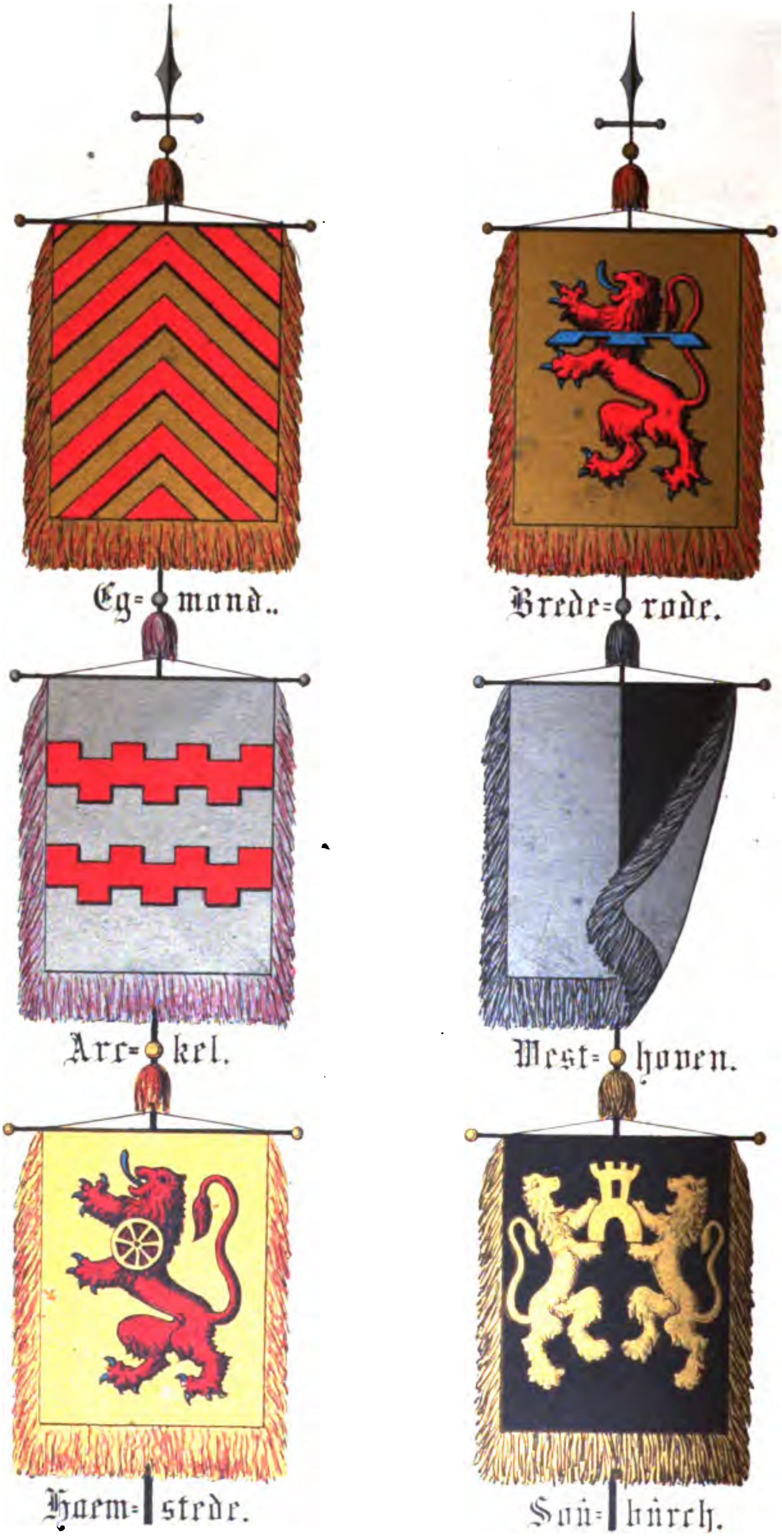

W. J. Hofdijk fecit.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

Digitized by Google

W. J. Hofdijk del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL TE EGMOND.

Digitized by Google

Digitized by Google

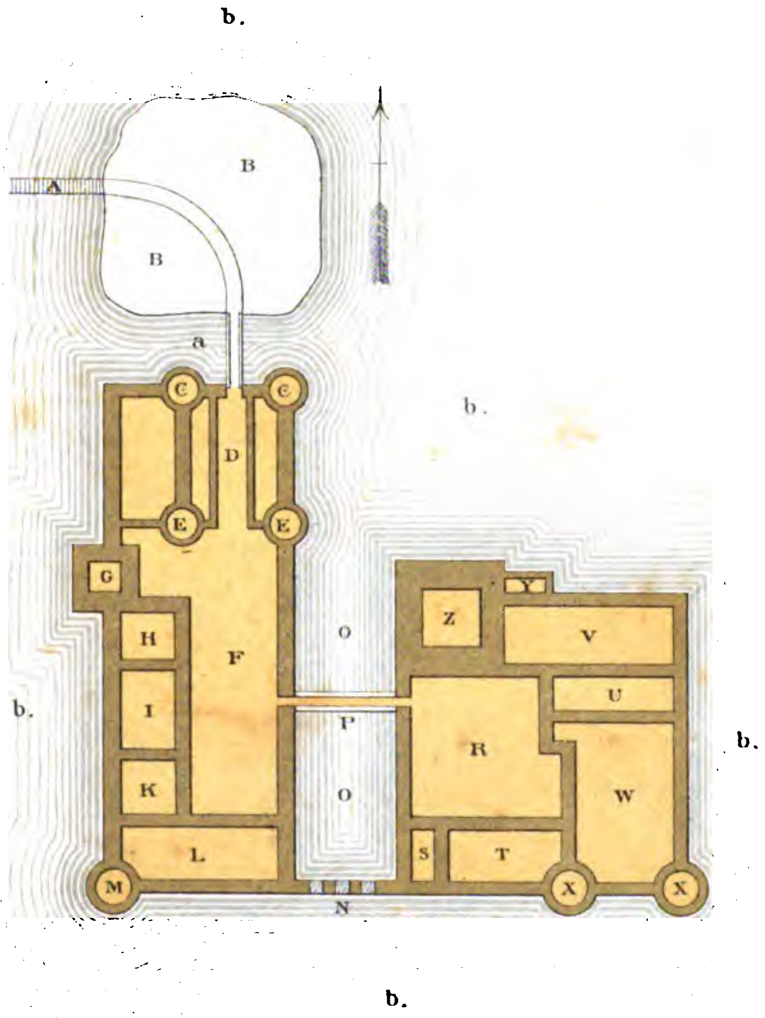

PLATTE GROND VAN HET KASTEEL TE EGMOND.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN EGMOND.

Voor ruim negen eeuwen lag in eene ruwe en wilde duinstreek van *Kennemerland* eene kleine kapel, door milde vroomheid gesticht ter eere van den gestorven geloofsheld ADELBRECHT, die zich daar had gevestigd, toen hy zijn Koninklyk erfgoed van *York* verliet, om den zegen des Christendoms te brengen aan de heidensche stammen in de lage landen by de zee. Daar was hy gestorven, daar bleef zijn naam in eere en zegening; en nog wijst men er den alouden put, naar hem genoemd, en wellicht op zijn last gegraven.

KAREL de Eenvoudige, als Koning van *Lotharingen*, schonk deze kerk met geheel het omliggend oord: »met dienstlieden, met bosch, moeras en weide, met water, heide, en al wat er toe behoorde," van *Suithardeshage* (thands *Hillegommerbeek*) tot ver voorby het tegenwoordige *Alkmaar*,[1] in 922 aan een zijner getrouwen, met name DIEDRYK, de eerste heldengestalte op het tooneel der Graven van *Holland*, en de stamvader van hun Huis.

Deze DIEDRYK stierf naar gissing in 939; maar vóor zijn overlijden stichtte hy in de nabyheid der gemelde kerk een klooster voor nonnen, levende naar de orde van sint BENEDICTUS, en deed het van hout optimmeren. Toen echter dit getimmerte by een

---

[1] *Fortrappe* wordt in den giftbrief de noordelyke grens genoemd. Eene plaats op het eiland *Wieringen*, dat oudtijds aan het vaste land verbonden was, heet *Vartrop*.

Digitized by Google

inval der heidensche Friezen verbrandde, deed zijn zoon en opvolger DIEDRYK de Tweede het door een steenen gebouw vervangen, en plaatste er monniken van de zelfde orde in. Dit klooster, door menigvuldige giften verrijkt, nam spoedig in welvaart en aanzien toe, en is in de geschiedenis onder den naam van de *Egmonder-* of Sint-AELBRECHTS-abdij bekend en beroemd.

Abt WOUTER, die hier van 1129 tot 1161 den staf voerde, stelde tot een geregelder bestuur der kloostergoederen op verschillende plaatsen Advokaten (Rentmeesters of Beschermvoogden) aan. Onder dezen behoorde ook zekere BERWOUT, een vrijgeboren man, die gezegd wordt den Abt zeer van dienst geweest te zijn in het opbouwen en vernieuwen des kloosters, en zoowel in het invorderen van renten en andere gelden, als in het bezorgen van leeftocht. Ter belooning daarvan schonk de Abt hem het rentmeesterschap voor zijn leven, en beleende hem met eene hoeve en zes woningen, een half uur noordelyker dan de abdij gelegen, tegen betaling van zekere jaarlyksche rente.

Hetzij BERWOUT reeds een bemiddeld man was, hetzij zijne nieuwe betrekking hem groote voordeelen aanbracht — hy deed op de in leen ontfangen hoeve weldra de fondamenten leggen van een gebouw, dat sedert den naam van het Slot op den *Hoef*, of van *Egmond* gedragen heeft. Hy mocht de voltoojing van zijn werk evenwel niet beleven; en eerst onder zijn tweeden zoon DODO, nadat de oudste, ALLAERT genaamd, in 1168 strijdende tegen de Friezen gesneuveld was, wapperde de banier van EGMOND op de tinnen van het volbouwde kasteel, en was de Burchtheer DODO BERWOUTS machtig genoeg, om als DODO van EGMOND plaats te nemen in de rij der Edelen van 't graafschap *Holland.*

Met Abt WYBOLD in twist geraakt over de beschermvoogdij, die hy erfelyk eischte te bezitten, was de Abt genoodzaakt de tusschenkomst van Graaf FLORIS den Derde in te roepen, die in 1174 zich zelf als Opper-beschermvoogd verklaarde, maar tevens toestond dat Graaf en Abt samen ook een Beschermvoogd in de meer onmiddelyke nabyheid verkozen; en deze keuze werd, waarschijnlyk om den nu reeds gevreesden leenman niet tot vijand te hebben, weder op Heer DODO uitgebracht.

Intusschen was ALLAERTS zoon WOUTER meerderjarig geworden, en DODO stond zijn neef edelmoedig de goederen van *Egmond*, nu

Digitized by Google

reeds eene erkende Heerlykheid, af. Deze WOUTER, een welgebouwd man, van forsche gestalte, met een schoonen, goudblonden baard en krullende lokken, was driftig en fier van aart, en kon het denkbeeld niet verdragen van leenman een monniks te zijn. Met versmading van vroegere overeenkomsten, weigerde hy eed en leenhulde aan den Abt, dien hy »een vuilen kapaart" noemde, en wien hy onder anderen de tienden der visch ontnam, door de visschers van *Egmond aan Zee*, der abdij verschuldigd en steeds uitgekeerd. Abt FRANCO moest zijn leed verkroppen, want Heer WOUTER, door WILLEM zonder Land nu ridder geslagen, stond by dien Graaf in blakende gunst. En geen wonder: EGMONDS banier woei in WILLEMS leger; en mochten de monniken hem ook den kwaden WOUTER noemen — wakker streed hy voor de goede zaak tegen LODEWIJK van LOON, en was een der Edelen onder wier aanvoering de Leydsche burcht ingenomen, en de jeugdige Gravin ADA gevangen werd.

Zijn trouw aan *Hollands* Gravenhuis stond hem echter duur: in 1203 viel LOON onverwacht in *Egmond*, en verschoonde wel de abdij en het dorp, maar stak het kasteel in den brand, zoodat WOUTER, wanneer hy te *Egmond* vertoefde, genoodzaakt was zijn intrek te nemen by een zijner leenmannen, Heer DIRK van RIETWIJCK. In deze rustelooze dagen meende Abt FRANCO dat het gelegen tijd was om zich wraak te verschaffen, en besloot om Heer WOUTER met eene speerbende te overvallen en gevangen te nemen. Kersnacht van 1205 was hiertoe bepaald; maar RIETWIJCK, iets van den handel vernomen hebbende, waarschuwde zijn Leenheer, en onderrichtte hem van het gevaar. Naby de abdij, tusschen deze en het dorp, lag een open plein, tot tornierveld dienende, en daarom het Krijt genaamd. Toen nu de Abt in de duisternis der nacht met zijne ruiters opzat, werd hy hier onverwacht door den Heer van *Egmond* overvallen en geslagen, zoodat hy zich ternaauwernood binnen zijne muren wist te bergen, en machteloos moest aanzien hoe de abdijmolen en de grafelyke stallen, op den kloostergrond gebouwd, in vlammen opgingen, wier roode gloed de stalen wapenrustingen der overwinnaars deed schitteren. Graaf WILLEM, wien deze daad niet met verkleining was aangebracht, werd nu ernstig ontevreden op den Egmonder Ridder; en schoon hy 't aanvankelyk bedekte — hy deed hem op oudejaarsdag van 1205 on-

Digitized by Google

verwacht oplichten, en in den toren te *Heemskerck* gevangen zetten. Maar de getrouwe Egmonders vergaten hunnen Heer niet.

Het laatste loof was op 't geblaas
  Van 't noorden wechgespoed;
Alleen de koolhof bloeide nog
  Met zuidelyken gloed.

Maar dor als de eiken in het woud
  Stond *Egmonds* burchtslot daar,
Geblakerd door het oorlogsvuur,
  Geplonderd door de schaar.

En in den toren van *Heemskerck*,
  In 't zwaar bemuurd gewelf,
Daar lag, beroofd van slot en land,
  De Heer van *Egmond* zelf.

Zijn gade zat op RIETWIJCKS huis
  Te treuren met hun zoon.
Zijn knapen trokken nu het zwaard
  Voor WILLEM of voor LOON.

Alleen zijn blonde lijfknaap niet,
  De koene JAN van *'t Rief*,
Hy, met zijn wakkre broedertrits,
  Hun meester trouw als lief.

Zijn wakkre broedertrits met hem,
  Zy peinsden dag en nacht,
Wat stoute daad met kloek beleid
  Hun meester redding bracht.

En op Drie-konings-avondstond
  Trad hy by 't drietal in.
— »Gy Heeren!" sprak hy met een lach:
  »Daar is een goed begin.

Digitized by Google

»Daar is een schemering van licht;
»De lucht klaart op aan 't zwerk:
»Mijne ITE dient als kamermaagd
»Der Vrouwe van *Heemskerck*.

»Wel is my-vreemde 't huis ontzegd —
»Maar in de donkre nacht
»Dan overschrijde ik en gebod
»En hard-bevrozen gracht.

»Dan schemert aan heur vensternis
»De halfverholen lamp,
»En stijg ik lustig tot haar op,
»Langs koord en touwleêrklamp."

Toen school het wakker viertal saam;
Toen werd er 't brein gespitst,
Hoe 't grondslag zijn mocht van een feit
Van moed, gestijfd door list.

De mist verslond het vergezicht
Te nacht van Ponciaan,[1]
En sloot de zilvren stralen af
Van starren en van maan.

Het dicht gepakte kleed van sneeuw
Verried geen enklen tred,
Al werd hy door een paardenhoef
In 't vochtig pad gezet.

En EGMOND lag in sluimring neer,
Te nacht van Ponciaan,
En hoorde (en sprong van 't stroobed op!)
Zijn celdeur opengaan.

---

[1] 14 January.

Digitized by Google

Een fluisterende stemme sprak:
  »Waak op, mijn eedle Heer!
»En strek uw fiere vuist my toe:
  »Hier is een strijdgeweer." —

— »Ha, JAN van *'t Rief!* dat is uw stem,
  »In meer dan droom of schijn.
»O! 'k wist wel: kwam er hulp van God —
  »Gy zoudt het werktuig zijn."

De slotwacht sprong al domlende op,
  Door 't luide veldgeschrei,
Door horenklank en wapenroep
  Aan burchtwal en hamei.

— »Op!" riep hy: »Op! Daar is een heir
  »Dat onze poort omsluit!
»Te weer!.... Vermaledijd de mist —
  »Ik zie geen voet voor uit."

De manschap stoof met wapens aan
  En nutloos fakkellicht,
En rende er in verwarring rond,
  En wist niet wáar gericht.

En plotslyk maaide een dubbel zwaard
  Te midden van den troep.
— »Hier! Kwade WOUTER met zijn kans!"
  Weerklonk een forsch geroep.

— »Verraad! Verraad! De stier brak uit!"
  Was 't schreien van rondom,
En stortte een nieuwen schrik in 't hart
  Van d' aangerukten drom.

Maar eensklaps klonk 't gevreesde sein
  Daar van eene andre zij;

Digitized by Google

En eensklaps van een derde nog,
  En van een vierde er by.

En hier, en gints, en overal
  Bestemde een houw dien kreet —
En bracht den laatsten moed om 't lijf
  Van die nog blindlings streed.

De burchtzaat vlood. Het winnend heir
  Brak poort en grendel los,
En wierp zich met triomfgeschrei
  Daar buiten op het ros.

Maar 's uchtends, toen de scherpe wind
  By 't licht den mist doorbrak;
De burchtzaat opdaagde uit den hoek
  Waar hy zijn smaad verstak —

Toen vonden zy met fellen spijt,
  Die uitbrak in een schreeuw,
Daar van een vijftal rossen slechts
  De sporen in de sneeuw.

Maar EGMOND kwam met d' uchtendstond
  Op RIETWIJCKS huizinge aan,
En loonde hoog de proef van trouw,
  Door 't viertal kloek bestaan.

Hy gaf hun, zegt het verhaal verder, elk een geslachtsnaam, ter herinnering aan hunne heldhaftigheid: JACOB, die 't eerst binnen drong, van der CAMERE; JAN, die met een bijl had gestreden, BIJL; PIETER, die een knots voerde, van der CODDE, en CORNELIS, die er wakker op toegeslagen had, de CLOPPER. Ook vergunde hy hun en hunnen nakomelingen ten eeuwigen dage de vrije jacht binnen de velden, wildernissen, en duinen zijner Heerlykheid.

Kort daarna, in het zelfde jaar, deed hy zijn kasteel weder opbouwen, en bracht het zelfs in een schooner staat dan te voren.

Digitized by Google

Hy had er echter niet lang genot van: in 1208, op den 13 September, eindigde de koorts zijn woelig leven.

Maar zijn haat aan de abdij en hare bewoners bleef erfelyk in zijn Geslacht. Zijn zoon, WILLEM van EGMOND, Ridder, zocht zich van het geheele rechtsgebied der abdij meester te maken, en verklaarde dat het aan hem was om te vonnissen en te straffen, wanneer de monniken in het klooster met elkander vochten. Hy dwong de dorpers en eigenmannen, ja zelfs de bedienden, de koks, bakkers en brouwers van den Abt, voor zijn gericht te komen, en verbood hun de kloosterbroeders langer te dienen.

Vóor het kasteel van *Egmond* stond een oude lindeboom, waaronder het recht gesproken werd. Op zekeren dag, toen Heer WILLEM daar weder vierschaar gespannen, en dienaren en onderhoorigen der abdij gedwongen had voor zijn stoel te recht te staan, tegen wille van den Abt, verscheen deze, LUBBERT van RIJSWIJCK, eensklaps zelf aan het hoofd zijner geestelyken, allen in hun plechtgewaad gedoscht, deed het kruis wechnemen, en gebood den dienstlieden op ernstigen toon, en op verbeurte van hunne goederen, te vertrekken, en zich niet weder te laten dagen voor den rechterstoel van den Heer van *Egmond*.

Deze heldhaftige daad van den Abt, op zijn goed recht gegrond, was echter olie in de vlam. Wel vertrokken oogenblikkelyk de onderzaten van het klooster, maar Heer WILLEM, ten hoogste over dezen hoon verbitterd, hield als een roofridder met de eigendommen der kloosterlingen huis: hy maakte zich met geweld meester van hunne runderen, schapen, en ander vee, en dreef het naar zijn kasteel, terwijl Abt LUBBERT de grootste moeite had om het door hulp zijner leenmannen weder te rug te erlangen.

Kort daarna overleed er een weduwe, wier nalatenschap aan de abdij kwam. De Abt zond derhalven twee monniken naar heur huis, om te zorgen dat de goederen niet vervreemd werden, maar Heer WILLEM deed ze gewelddadig en met gescheurde kleederen verjagen.

Deze en meer andere ergerlyke tooneelen eischten nu dringend de tusschenkomst van Graaf WILLEM, die ook eindelyk de twee partijen voor zich deed komen, en in 1216, 20 Aug., besliste: dat de Heer van *Egmond* afstand had te doen van zijn aangematigd recht op het rentmeesterschap; op het kloosterlyk grondgebied

Digitized by Google

(behalven zijn leen); over de helft van den tol op de kerk-inwijding, en over een derde van den tol te *Alcmaer;* doch dat hy gedurende zijn leven uit gunst dit alles nog behouden zou. De rechtszitting moest in 't vervolg samen door Heer WILLEM en den Abt, of diens bode, plaats hebben, en de hoogste boete mocht niet meer dan 4 schellingen (25 Cts.) bedragen. WILLEM zou geen kloosterdienaar mogen dwingen om voor hem terecht te staan, en bovenal niet de aanzienlykste kerkdienaars en leenmannen, noch hen die geen keurmede (zeker geld voor het begrafenis-offer) betalen: koks, bakkers, brouwers, en andere abtsdienaren. Ook zou hy de dijken schouwen, en den breukschuldigen het betalen van 8 stuivers of een hoen opleggen.

Tegen deze grafelyke uitspraak viel geen verzet. Maar toen Abt LUBBERT van RIJSWIJCK gestorven, en, na NICLAES van SASSENHEYM, door HENRIK den Eerste opgevolgd was, wist Heer WILLEM van dezen, in den winter van 1226, een geschreven verklaring te verkrijgen, waarin gezegd werd dat de leengoederen den Geslachte van EGMOND, zelfs dochteren en bloedverwanten, erfelyk zouden behooren, een voorrecht, dat WILLEM de Vierde van EGMOND, tot meerdere verzekering, in of omstreeks 1317 door Paus CLEMENS den Vijfde wist te doen bevestigen.

In 1234 werd ook in *Holland* de kruistocht tegen de Stadingers gepredikt, die tegen hun Heer GERHARD van der LIPPE, Bisschop van *Munster*, waren opgestaan. Onder de groote Leenmannen des Rijks, die zich den Bisschop aansloten, behoorde Graaf FLORIS de Vierde. Met driehonderd vaartuigen trok hy naar de landen aan den *Wezer;* en onder de blazoenen der hem vergezellende Edelen praalden ook de gouden kepers op het keelen veld van Heer WILLEM, die het kruis aangenomen, en zich van zijne gade BADELOCH van AEMSTEL gescheiden had — om haar nimmer weder te zien. Een geduchte veldslag besliste op den 24 Juny voor den Bisschop en zijne bondgenoten, maar vier duizend hunner gesneuvelden bedekten het slagveld, en onder dezen telde men WILLEM van EGMOND met zijne krijgslieden.

Daar hy kinderloos stierf, werd hy opgevolgd door zijn broeder GERAERT, die acht jaren later, by zijn tweeden tocht naar *Jeruzalem*, op den 23 December in *Kandia* overleed, nalatende twee zonen, WILLEM en DIEDRYK, en eene dochter SOFIA.

Digitized by Google

Willem, nu het hoofd van zijn Geslacht, stond in gunst by den goeden Graaf floris den Vijfde, die hem de bevestiging van een oud voorrecht schonk, daarin bestaande, dat de Heer van *Egmond* aan de ballingen des graafschaps vrij en ongestraft huisvesting mocht verleenen, beiden op zijn kasteel en in zijn huis te *Rynegom*, zoo lang zy 's Graven landen niet met rooven of brandstichten beschadigden.

Willem behoorde niet tot die laaghartige Edelen, die hunnen naam met het verraad, aan een onschatbaren Vorst gepleegd, hebben gebrandmerkt. Men vindt hem met zijn oudsten zoon geraert (die kort daarop, 18 Mei 1300, overleed) onder het gezantschap, dat na den moord van floris naar *Engeland* toog, om den Grafelyken erfgenaam in *Holland* te rug te voeren; en aan het hoofd des bewinds te stellen. Hy overleefde echter zijn nieuwen Heer, en stierf den 20 Maart 1304, waarna hy in de kloosterkerk te *Egmond*. aan de zijde van zijne gemalin ada van milanen, in 1296 overleden, werd begraven op de plaats die het Paradijs genoemd werd.

Zijn kleinzoon willem de Derde van egmond, de Goede bygenaamd, volgde hem op, maar stierf acht jaren later, in 1312, zonder kinderen, waardoor zijn broeder wouter de Tweede in het bezit der Heerlykheid kwam.

Heer wouter, die met beatrijs van den doortoge gehuwd was, geraakte over de erfopvolging met Abt barthout van oyen in een geschil, dat echter door bemiddeling van eenige Edelen en den Prior der abdij werd bygelegd: wouter werd als Heer erkend, maar weder alleen voor zijn leven.

Omstreek dezen tijd wordt *Egmond* beschreven als de schoonste plaats van *Holland*. Te midden der vruchtbare landerijen, aan den zoom van een helder meir, afgewisseld door weelderige bosschen en kreupelgroen, dat tot de toppen der duinen opschoot, lagen de landkasteelen der renessen, crevels, sonnevelden, raephorsten, rietwijcken, banjaerds en andere Edelen, tusschen de woningen der vrije dorpelingen, waaronder de bijls, cloppers, codden, en camers de voornaamste gerekend werden; terwijl aan de rechterzijde van deze bekoorlyke reeks belommerde gebouwen het kasteel, en ter linkerzijde de prachtige abdij hunne torens verhieven, en op uren afstands zichtbaar waren. By een zomerschen feestdag,

Digitized by Google

of op een laauwen avondstond die de hitte van den dag verving, wanneer de Edel- en Jonkvrouwen op hare hakkeneien en telgangers, met hare klapwiekende valken op de hand, en van hoffelyke Jonkers, van lijf- en edelknapen vergezeld, het schoone weder genoten, of, de verfrisschende koelte inademend, langs veld en dreef en wegen zich vermeiden, dan was het ook daar:

Wat al wappren en weemlen van fulp en satijn,
   Tusschen 't bont van den cierlyken dosch!
Wat al tintling van kleuren en mengling van pracht!
Wat al jonkheid en fierheid, wat teerheid en kracht,
   Daar te voet of op 't hupplende ros!

Of gaven ze toe aan de zucht voor het vederspel (de valkenjacht),

Dan draafden daar Jonkers en Jonkvrouwen heen,
   Op het galmende horengeklang;
Met hun jagers en valkers, in 't rood en in 't geel;
Met hun brakken en winden aan leiband en zeel;
   Met hun valken op lijfrek en stang;

Door waranden en wouden naar zuid of naar noord,
   Tot daar *Baccum* of *Scoorle* verrijst:
Waar de hond wordt geslaakt, en de valk wordt ontkapt;
Waar de klimmende reiger de vleugelen klapt,
   Of het spoor van de duinhaas zich wijst.

Een enkele nacht in den winter van 1315 — en het was te *Egmond* voor altoos met deze weelde en dat genot voorby.

Heer WOUTER vertoefde op dien tijd te *Haerlem* (volgens anderen vluchtte hy er heen), toen de Egmonders plotselyk en in het holst der nacht door een vreeslyk rumoer uit den slaap werden geschrikt: eene geduchte bende West-Friezen had de plaats overvallen, en, roovers en moordbranders als zy waren, leverden zy de geplonderde huizen aan den gloed. De verdediging schoot te kort: Edelen en dorpers moesten der wilde horde wijken, en wie kon redde zich met de vlucht. Zelfs het slot op *den Hoef* kwam niet vrij: aan de knetterende vlammen ter prooi gegeven, zonk het tot een gloeien-

Digitized by Google

den puinhoop samen, en bood met het geheele dorp een tooneel der bitterste verwoesting aan. Heer GARBRANT van RAEPHORST, in dien tijd monnik te *Egmond*, werd by het aanschouwen tot de klacht geperst:

Het is te beschreyen hoe dattet hier leyt,
  Seer verwoest aan elcken kant.
  Uwe schoone huyzen zijn verbrant,
Dattet schijnt of Egmont waer als Sodoma verzoncken,
De kostelycke huysen zijn als moortkuylen en speloncken,
Daer nu woonen de witte Wyven en Nachtgeesten.
Op uwe straten weydmen nu de beesten,
  En zy wassen ook vol distelen en onkruyts.
  Men hoort daer niet meer de stemme des bruyds,
  Maer anders niet dan druck en teghenspoet.

Egmond verhief zich ook nimmer weer tot den vorigen bloei. De Edelen bouwden hunne landhuizen niet weder op, maar vertrokken metter woon naar *Haerlem*, *Leyden*, en elders; en Heer WOUTER, zegt de kronijk, stierf van verdriet, den 14 September 1321.

Zijn eenige zoon JAN, die door huwelyk met GWYDA, erfzuster van ARENT van AEMSTEL van IJSSELSTEYN, de eerste Heer van *Egmond* en *IJsselsteyn* werd, kwam nu in 't bezit der goederen. Hy was een rijk en machtig Heer, vroom en onvertsaagd van hart, en deed terstond de handen aan het werk slaan, om het vernielde kasteel zijner vaderen weder uit de puinhoopen op te halen. En ofschoon men zegt dat hy het den alouden luister niet geheel te rug gaf — het was toch een voortreffelyk gebouw, omringd van een zwaren, gedeeltelyk met huizingen betimmerden muur, versterkt door twee vierkante en zeven ronde torens, van welke laatsten vier de poort verdedigden. De zware slottoren met zijne nevengebouwen lag in den noordoostelyken hoek van 't kasteel, aan de overzijde der binnengracht; daar vond men ook de groote zaal, die later met de afbeeldingen der Edelen van EGMOND vercierd werd.

Toen JAN OLOUT in 1353 myter en kromstaf had nedergelegd, en HUGO van *Assendelf* als Abt van *Egmond* optrad, geraakte Heer JAN van EGMOND met hem in groote oneenigheid over het beheer der kloostergoederen, hetgeen de treurigste gevolgen voor de abdij na

Digitized by Google

zich sleepte. De woeste dienaren van Heer JAN staken meermalen byzondere gebouwen, tot het klooster behoorende, in brand; beroofden soms op helderen dag den kloosterboomgaard, en voerden de vruchten op een wagen wech, of drongen op een anderen tijd met vloeken en dreigen in de kerk door, zoodat de priester de dienst moest staken. Zy vervolgden de kloosterdienaren alom, eenmaal zelfs tot voor het hoogaltaar, met het bloote zwaard; ja den Prior, Heer ARENT van DRIEL, brachten zy binnen de muren en het park des kloosters op een wreedaartige wijze om het leven.

Dat ging te ver! Paus JOHANNES de Vierde sprak daarom in 1366 den banvloek over JAN van EGMOND en diens medestanders uit, en zond zijne gevolmachtigden naar *Kennemerland*, om op zekere bepaalde zon- en feestdagen, gedurende het vieren van de mis, met het luiden der klokken en het ontsteken en weder busschen en ter aarde werpen der waskaarsen, dien ban op Pauselyk gezach alom te doen verkondigen.

Heer JAN, zeer gezien by den Graaf-Hertog, wien hy in den Stichtschen krijg als een stout ridder diende, schijnt zich hieraan evenwel volstrekt niets gelegen te laten hebben; hy overleed den 28 Oktober 1370, nalatende dertien kinderen, waarvan zijn oudste zoon AERNOUT de Heerlykheid *Egmond*, en na den dood zijner moeder ook die van *IJsselsteyn* erfde.

AERNOUT van EGMOND en IJSSELSTEYN, gehuwd met JOLANDA, des Graven dochter van *Linningen*, stond in hooge gunst by den Ruwaard, later Graaf-Hertog AELBRECHT, en deed te *Egmond* wat hy wilde. Het erf van zekere vrouw DIEDWYNE, der Abdij behoorende, trok hy aan zich, en deed er een boomgaard planten; de tienden zijner hoeve betaalde hy niet; tegen alle recht stelde hy op eigen gezach een schoolmeester aan, en verbood dat iemant zijne kinderen by den schoolmeester door den Abt benoemd zou zenden; verschillende kloosterlanden eigende hy zich-zelf toe, en weigerde bovendien een cijns te betalen, die reeds sedert acht-en-vijftig jaren onvoldaan was.

Hierover by den Graaf-Hertog aangeklaagd, eindigde deze, na het mislukken van andere ontwerpen, door den Paus tegengestaan, met zijnen gunsteling het vrije en onafhankelyke bezit der Heerlykheid *Egmond* toe te wijzen, buiten bewilliging van den Paus en de kloosterlingen, die na AELBRECHTS dood, in 1396, van zijn zoon

Digitized by Google

en opvolger WILLEM den Zesde de herroeping en tenietdoening van den schenkbrief wisten te verkrijgen. Later, by het sluiten van den zoen tusschen JAN van ARCKEL en AERNOUT, die met elkander in vijandschap leefden, vernietigde WILLEM ook het recht om in het *Egmonder* kasteel ballingen te huisvesten.

Voor het overige wordt Heer AERNOUT afgeschilderd als een vriendelyk man. Hy deed de gracht rondom zijn kasteel verbreeden en uitdiepen, en in verband met deze eene vaart graven naar het meir, waardoor de gemeenschap met *Alcmaer* gemakkelyker, en de overtocht derwaart bespoedigd werd.

Hy stierf den 9 April, 1409, in den ouderdom van 72 jaren, en zijn stoffelyk overschot werd te *IJsselsteyn*, waar hy in 1394 een klooster voor Bernardynen had doen bouwen, ter aarde besteld.

Van zijne twee zonen, JAN en WILLEM, trad JAN, als de oudste, in het bezit der groote erfgoederen. Hy was van stouten en ondernemenden aart, waarvan hy reeds blijken had gegeven in zijn geheim huwelyk met MARIA, 's Heeren JANS dochter van ARCKEL, terwijl de beide Geslachten elkander nog vijandig gezind waren. Gewoon, wanneer hy ten strijde toog, zijn gordel met zilveren bellen te vercieren (een dracht, trouwens, niet zeldsaam in dien tijd) werd hy algemeen onder den naam van JAN met de bellen bekend.

Reeds in 1411 geraakte hy in verschil met de Abdij. WILLEM de Zesde, deze herhaalde oneenigheden méer dan moede, zocht het verschil in eens voor goed te eindigen, door eene beslissende uitspraak, te *Schoonhoven*, 3 Oktober 1411.

— »Niettegenstaande de giftbrieven onzer voorvaderen," zeide hy: »duidelyk bewijzen, dat alle landen tusschen *Aremerswet* en »*Winnemerswet*, en derhalven ook de hoeve waarop des Heeren van »EGMONDS slot staat, aan het klooster behooren — is het echter »onze wil, tot behoud van vrede en rust, dat de Heer van *Egmond* »de genoemde hoeve, oostwaart strekkende tot de *Saverijns-beek*, in »erfelyk leen zal behouden, hy en zijn Geslacht; ook zal hem het »hooge en lage rechtsgebied over den kloostergrond blijven, maar »niet tot binnen de poorten der abdij-zelf."

Op de overtreding van deze en vele andere punten, by den verdragsbrief in het breede omschreven, stelde WILLEM een boete van duizend Fransche gouden kroonen, zoowel voor den Abt als voor den Heer van *Egmond*.

Digitized by Google

Heer JAN nam echter met deze voorwaarden niet alleen geen genoegen, maar klaagde opendlyk dat de Graaf-Hertog een onrechtvaardig vonnis geveld had, en weigerde hem zijne hulp in de onlusten met *Gelderland.* Zelfs had hy een aanslag in den zin, om zijn wettigen Landsheer op de jacht te overvallen en naar de *Veluwe* te voeren, waartoe reeds een vaartuig gereed lag tusschen *Beverwijck* en *Sparendam.* Zijn schoonvader, de Heer van ARCKEL, verklaarde bovendien dat hy hem eenmaal te *Arnhem* ontmoet had, vermomd in een grijs gewaad, en dat er te dier gelegenheid met den Hertog van *Gelder* gesproken was over de oplichting van den Hollandschen Graaf.

Toen EGMOND nu, onder vrij geleide, ter verdediging voor den Hoogen-raad van *Holland* was gedaagd, en niet verscheen, werd hy gevonnisd als schuldig aan hoog verraad, uit den lande gebannen, en zijne goederen verbeurd verklaard. Ongelukkig voor den Abt, stierf WILLEM de Zesde kort daarna, in 1417, en JAN van EGMOND, de partij van Vrouw JACOBAAS oom houdende, en tot diens eersten Raadsheer benoemd zijnde, werd machtiger dan ooit. Zijne knechten, met zekeren deugniet, MALLE HUYG genoemd, aan het hoofd, roofden en plunderden in de abdij naar welgevallen, en ontzagen zich niet de monniken te slaan en om hals te brengen.

Toen Abt GERAERT van OCKENBURG in 1423 overleed, achtte zijn opvolger WILLEM van MATHENES zich in de abdij niet veilig. Hy verzekerde zich van de voorrechts-brieven, en vertrok in alle stilte met Heer HENRICK van MIJNDEN, zijnen Prior. Maar EGMOND deed hen door GIJSBRECHT van *Muyden*, aan het hoofd van eenige wapenknechten, gevangen nemen en voor zich brengen op het slot *Rosendael*, waar hy toen verblijf hield. Hy ontnam hun alle papieren, deed hen in een donker gewelf opsluiten, en hunne voeten in den stok zetten. Twaalf weken leden zy daar gebrek aan voedsel en al het noodige, en erlangden hunne vrijheid niet, dan door zoogenaamden vrijwilligen afstand der voorrechts-brieven die met het Egmonder leen in verband stonden; hunne bedienden moesten zy daarenboven nog los koopen. En toen nu eindelyk de Paus en FILIPS van BORGONDIË zich de zaak aantrokken, en den Abt van *Middelburg* machtigden om eene bemiddeling tot stand te brengen, wist Heer JAN, met toedoen van JAN NECK, Prior van het konvent der Predikheeren in *'s Gravenhage*, bygenaamd de groote Prior, door ver-

Digitized by Google

valsching en verwisseling der papieren het dáarheen te brengen, dat de Heerlykheid *Egmond* van de Abdij gescheiden werd.

De lijst der goederen, door deze daad in zijne handen gekomen, is, als eene bydrage tot de kennis der inkomsten van de Edelen in dien tijd, belangrijk genoeg om te worden medegedeeld.

1° Het hooge en lage rechtsgebied.

2° Het eigendom der duinen, die, behalven de konijnen, jaarlyks ongeveer twee honderd pond opbrachten.

3° De hofvisch; dat is: van iedere te *Egmond aan Zee* binnenkomende pink (visschers-vaartuig) éen visch; een zeer oud, en voor het klooster, byzonder in de vasten, een groot voorrecht.

4° De windmolen te *Egmond*.

5° De landerijen aan de *Egmonder* meir, wegens hunne gedurige aanslibbing slijklanden genaamd, die jaarlyks tweehonderd Fransche kroonen golden.

6° De wagendiensten van *Rynegom* en *Egmond aan den Hoef*, jaarlyks berekend op seventig Fransche kroonen.

7° Negentien stukken lands, de *Hofvennen* genaamd, opbrengende twintig kroonen 's jaars.

8° De tienden van *Wimmenum* en *den Hoef*, op vijf-en-dertig Fransche kroonen 's jaars geschat.

9° De tienden van 't bebouwd en onbebouwd land, in akkers en velden, *Aremerswet* en *Winnemerswet*, door de Abdij gewoonlyk verhuurd op zoogenaamde buurhuur: zoo voor geld, als voor peper, kapoenen, schotels, en dergelijk, te zamen ten bedrage van vijf-en-veertig kroonen 's jaars; en

10° De afkoop van het erfrecht op de landerijen, jaarlyks ongeveer vijf-en-vijftig kroonen opbrengende.

En niettegenstaande deze ten onrechte bekomen goederen, liet de woeste Baroen zijne geestelyke naburen nog geenszins met rust. GIJSBRECHT van der *Heul*, zijn Schout te *Egmond*, belaagde de abdij op allerlei wijze, ontzag zich niet met geweld de deuren van het gebouw open te breken, den Abt met de zijnen naar het leven te staan, en de schandelykste moedwilligheden te plegen.

Eindelyk deed hy, ter verkleining van het aanzien der kloosterheeren, de kapel, door zijn voorvader WILLEM aan de overzijde der slotgracht gesticht, in 1430 afbreken, en schooner herbouwen; daarna richtte hy er een kolleziё van zes kanunniken in op, dat hy

Digitized by Google

met groote inkomsten begiftigde, en gelukte het hem de kapel tot eene kollegiale kerk te doen verheffen.

Het overlijden van Heer JAN, die den 4 January 1451 stierf, en in de kapel by zijn slot begraven werd, gaf den kloosterlingen slechts eene korte verademing.

Daar zijn oudste zoon AERNOUT de kroon van *Gelder* droeg, bekwam zijn tweede, WILLEM, een fier Edelman, lang van gestalte, en bruin van kleur, met zwarte krullende hairen, de Heerlykheden *Egmond* en *Mechelen*, en nog in het zelfde jaar, by den dood van zijn oom WILLEM, ook die van *IJsselsteyn.* Naauwlyks aan het bewind van zaken gekomen, toonde hy ook reeds wat de Abdij van hem te wachten had; en te midden van zijne prachtige zalen en al de genoegens, die zijn rijkdom hem aanbood, peinsde hy op een ontwerp, om de door weelde verwende monniken te hervormen.

Inderdaad wist hy daartoe van Paus MARTIJN den Vijfde een bul te verkrijgen; maar vóor het werk tot stand kwam, zond FILIPS van BORGONDIË hem op bede van Abt WILLEM van MATHENES eene aanmaning om zich met deze zaak niet verder in te laten, en alzoo bleef het steken. Toen gaf de inlijving der buurkerk binnen de Abdij hem weder aanleiding tot verschil, dat echter door tusschenkomst van Ridder GIJSBRECHT van VIANEN en andere Edelen werd bygelegd.

Intusschen gingen de schoonste tijden voor het kasteel nu langsamerhand voorby. De rijke en prachtige hofhouding die den Egmonder Baanderheer (thands tevens Heer van *Leerdam*, *Schoonderwoert*, *Haestrecht*, en *Baer;* sinds 1473 Stadhouder van *Gelderland* namens KAREL den Stoute, en sedert 1478 Ridder van het Gulden vlies) omringde, vergezelde hem naar zijne landvoogdij *Gelderland;* de banier met de gouden kepers werd ingehaald, en de ruwe beweging der dienstmannen verving de hoofsche levenswijze van Ridders en Edelvrouwen.

WILLEM van EGMOND keerde niet weder metterwoon op het huis van zijn Geslacht te rug. Hy overleed in 1483 op het slot te *Grave*, vier-en-twintig jaren na zijne gemalin WALBURGA, des Graven dochter van *Meurs.*

Hy was een geestig man, en een minnaar van scherts. Te *Leuven* eens met eenige godgeleerden aan tafel zittende, was er onder de gasten een theoloog van *Gend*, die zijn neus miste, en onder ande-

Digitized by Google

ren de vraag opwierp: »Wat geloof was, zonder liefde?" En toen niet een van de andwoorden hem voldeed, stond Heer WILLEM op, en sprak, onder groot gelach der aanzittenden: »Een geloof zonder »liefde is gelijk aan een schip zonder roer, of — aan een aangezicht »zonder neus."

Van WILLEMS kinderen volgde zijn oudste zoon JAN, geboren in 1438, hem op. Tijdens het leven zijns vaders had hy een tocht naar *Palestina* ondernomen, en was te *Jerusalem*, zegt men, Ridder geslagen. Te rug keerende, en door eene ziekte overvallen, werd hy van zijne trouwlooze dienaren verlaten; en wellicht ware hy hier, in een vreemd land, van alles ontbloot, ellendig omgekomen, indien de dankbaarheid van een door hem vrijgekochten galeislaaf niet zijne redding ware geweest. Deze man, JAN MELIS genaamd, verliet zijn kranken weldoener geen oogenblik, en droeg hem mijlen ver op zijne schouderen, wanneer koorts en zwakte het gaan onmooglyk maakten. EGMOND toonde zich niet minder erkentelyk. Op den vaderlyken erfgrond wedergekomen, beloonde hy den dorper, in wiens borst een Edelmans hart klopte, met het schout-ambt der Heerlykheid, levenslang.

Het is misschien op dezen ongelukkigen tocht dat hy kreupel werd, om welk gebrek zijne vijanden hem schimpend »manke JAN" noemden.

De kloosterlingen hadden zich nog niet byzonder over hem te beklagen gehad. Maar toen in 1476 Abt GERAERT van POELGEEST te *Leyden* overleed, en JAN, bastaart van BORGONDIË, vlammende op die waardigheid, zich daartoe tot EGMOND wendde, gaf deze zijn vazal DIEDRYK van RIETWIJCK last om de abdij in te sluiten, en de monniken, die NICLAES van ADRICHEM hadden gekozen, door uithongering tot eene herkiezing te dwingen. Deze gantsche zaak liep echter zonder gevolg af, daar de bastaart reeds het volgend jaar in zijn broeder KAREL den grootsten steun verloor.

Den 3 July, 1482, openden zich de deuren der gevangenis van het kasteel voor twee Friesche hoplieden, WYBE JARICHS JELCAMA en HOMME LIEUWES JUCAMA, by de bestorming van *Hoorn*, door JAN van EGMOND en JOOST van LALAING in hechtenis genomen, en niet weder ontslagen, dan nadat zy een losgeld van duizend goudguldens ieder betaald hadden.

Een vrolyken dag gaf het in November 1486 onder de vazallen

Digitized by Google

en dienstmannen te *Egmond*. Vaandels en wimpels werden uitgestoken, piktonnen en smeerpotten brandden in de gracht en op de pleinen van het slot; vedels en pijpen deden zich hooren; lustig gingen de kroezen rond — want de tijding was gekomen dat Keizer MAXIMILIAAN, op den 12en dier maand, hun welbeminden Heere JAN, by open brieve, te *Brussel* tot Graaf van *Egmond* verheven had.

Vier jaren later drong hy eene hervorming in de Abdij door. Toen de Bisschop van *Camerijck*, ten einde dit tegen te gaan, in *'s Gravenhage* vele wagens deed afhuren om naar *Egmond* te trekken, vervoegde Graaf JAN, mede in de hofstad zijnde, zich by hem, en sprak, hem zachtkens op den arm slaande, maar met toornige stem: »Heer Bisschop! ik zal morgen als Graaf te *Eg»mond* verschijnen." — En Heer JAN, zijn broeder van IJSSELSTEYN, voegde er by: »Liever wil ik mijn leven laten, dan zulk een feit »toestaan!" — Werkelyk zond de Graaf oogenblikkelyk een bende van vijftig speerruiters naar *Egmond*, en de Bisschop, ziende dat het ernst was, heeft zich by minnelyke schikking met hem verstaan.

Het volgend jaar, 1492, was de Graaf weder op zijn slot, maar geen uitgestoken banier, geen schitterende hofstoet (als den Stadhouder van *Holland*, den Ridder van 't Guldenvlies wel passen mocht!) verrieden dat. Geen Jonkers en Jonkvrouwen in satijn en fluweel, maar verweerde krijgers in maliënkolders en stalen harnasplaten vervulden het dubbele plein en de gewelfde gangen en torenkamers, doch vertoonden zich niet naar buiten. Er was een zekere spanning zichtbaar. Boden kwamen en gingen; en zagen sommigen wel, dan waren het dienaren van Edelen uit het naby gelegen *Alcmaer*, waar zich de tot opstand getergde dorpers hadden neêrgeslagen, wier vaandel geen bekend blazoen, maar zonderling neêrgekladde figuren droeg, die een heiligenbeeld en kaas en brood moesten voorstellen.

Dat kaas-en-broods-volk toefde daar, tot dat de beloofde dagvaart te *'s Gravenhage* zou worden gehouden.

Eensklaps kwam er bevel uit het vertrek van den Graaf-Stadhouder om zich gereed te houden: dien namiddag ten vijf ure moesten zy de poorten van *Alcmaer* binnenrukken. Maar eer de middag dáar was, joegen er nieuwe boden vol verwarring en angst de burchtpoort door, en vroegen naar EGMOND. En even plotselyk ontfingen speerruiters en wapenknechten den last om terstond

Digitized by Google

marschvaardig te zijn. De Graaf-Stadhouder kwam zelf op het plein, geheel geharnast; hy besteeg zijn paard, en onverwijld ging de tocht naar — *Leyden.*

Een priester, de zaak des volks toegedaan, had van de samenkomsten en afspraken op het kasteel vernomen, en de verbitterde menigte, door hem gewaarschuwd, was ijlings opgebroken, en had onder woest getier en wraakgeschreeuw den weg naar het zuiden ingeslagen. Dringend was de nood — *Haerlem* kon niet meer gered, *Leyden* ten minste nog gedekt worden. Dit geschiedde ook. *Haerlem* werd deerlyk geplonderd; maar voor *Leyden* stiet de ongeordende hoop het hoofd, en toen EGMOND versterking van Hertog ALBRECHT van *Saxen* had ontfangen, bracht hy hun by *Heemskerck* een geweldige nederlaag toe, en dreef hen geheel uit een.

Dat hy overigens list aan moed wist te paren, had hy reeds in 1481 getoond, toen hy, Slotvoogd van *Gorinchem* zijnde, met twee schepen vol wapenknechten, onder takkebossen en rijs verborgen, *Dordtrecht* by verrassing overmeesterde en aan de Cabiljaauwsche zijde bracht.

Hy stierf in 1516 op zijn kasteel van *Egmond*, door hem verbeterd en vernieuwd, en werd begraven in de meergemelde kapel, onder een koperen tombe, korten tijd voor zijn dood door hem opgericht. Zijne gemalin MAGDALENA, 's Graven dochter van *Waerdenburg*, in 1538 overlijdende, werd naast hem bygezet. Dit grafteeken, in 1567 door SONNOYS soldaten uiteengerukt en in een sloot geworpen, werd later door de baldadigheid der Franschen geheel vernield.

Graaf JAN liet acht kinderen (drie zoons en vijf dochters) na, waarvan de oudste, JAN de Vierde, hem als tweede Graaf van *Egmond*, Heer van *Hoogwoude*, *Aertswoude*, en *Baer* opvolgde. Hy wordt afgeschilderd als een stout en onvertsaagd man, groot van gestalte, en zeer bedreven in zaken van oorlog. In het zelfde jaar van zijns vaders overlijden trad hy, op zeventienjarigen ouderdom, in den echt met FRANÇOISE van LUXEMBURG, erfzuster van JACOB, Prins van *Gaveren* en *Steenhuysen*, Heer van *Fiennes* en *Gruythuysen*, *Armentiers*, en *Auxy.* Dit huwelyk werd gesloten te *Brussel*, waar hy zich waarschijnlyk het volgende jaar, 1517, nog bevond, toen de Geldersche knechten, daags voor Sint-Jan-Baptist te *Medemblick* geland, na *Alcmaer* te hebben geplonderd, ook op *Egmond* zijn aangetrokken, de abdij en het dorp beroofden, en tachtig

Digitized by Google

huizen in assche legden. Hun aanslag op het kasteel mislukte echter: de Leydsche Burchtgraaf, Heer JAN van WASSENAER, door huwelyk met JOSINA van EGMOND schoonbroeder des Graven, bevond zich te dien tijde juist op het slot, en deed de aanvallers met bebloede koppen afdeinzen.

De bezitter verscheen er echter niet weder. Kamerheer van Hertog KAREL (later KAREL den Vijfde) geworden, vergezelde hy zijn Heer op diens tochten naar *Duitschland*, *Engeland*, de *Nederlanden*, en *Italië*, waar hy op den 19 April 1528 te *Milaan* overleed, in den jeugdigen ouderdom van ruim acht-en-twintig jaren.

Zijn oudste zoon KAREL, die, mede als Kamerheer, zijn Keizer uit *Nederland*, door *Duitschland* en *Italië* naar *Barbarye* volgde, en op den 7 December 1540 te *Murcia* in *Spanje* stierf, hield zich steeds verre van het aloude erfgoed zijner vaderen op, even als zijn broeder en opvolger, de ongelukkige LAMORAEL, die, met voorbyzien der groote diensten, aan den eedbreukigen FILIPS den Tweede bewezen, op den 5 Juny 1568 te *Brussel* het hoofd verloor.

Weinige jaren daarna ging ook het kasteel te gronde; het viel, gelijk in *Nederland* het Geslacht waaraan het zijn bestaan te danken had, plotselyk en indrukwekkend. Den 7 Juny 1573 werden de dorpelingen door krijgsknechten van SONNOY gedwongen mede de handen aan het werk te slaan om stroo en takkebossen byeen te brengen en in de zalen en gewelven samen te hoopen. Dikke rookwolken, van roode vlammen doorflikkerd, sloegen weldra uit alle ramen en openingen van het prachtig gebouw; krakende balken en gebinten, trapgevels en torenkappen, zolderingen en muurbrokken, stortten achtereen met donderend geraas samen, en joegen de knetterende vonken als gloeiende stofwolken ten hemel. En toen de zon achter de graauwe toppen der Egmonder duinen neêrdaalde, lichtte zy niet meer op de spitse torendaken en hoekige kanteelen, maar wierp een laatst en droevig rood over een rookenden puinhoop.

Graaf LAMORAEL de Tweede, kleinzoon van den onthalsde, hield zich met zijne gemalin MARIA de PENTHIÈVRE van 1595 tot 1605 nog te *Egmond* op, maar vertrok later om zijne groote schulden naar *Henegouwen*. Zijne goederen in *Holland* waren reeds in 1602 aangeslagen, en werden in 1607 verkocht. Het graafschap kwam in handen van de Staten dier Provincie, en werd aan de domeinen gehecht, tot op het jaar 1722, wanneer het slot met de leenen, achter-leenen

Digitized by Google

en gerechtigheden voor elf duizend gulden overging aan Jonkheer GERARD van EGMOND van der NYËNBURGH [1], wiens zoon, Jonkheer JAN AEGIDIUS van EGMOND van der NYËNBURCH, in 1744 twee vervallen torens deed opmetselen, en met spitse kappen, van windvaantjens voorzien, dekken.

Niemant der latere bezitters volgde nochtans dat prijzenswaardig voorbeeld. Integendeel: van één hunner wordt gezegd dat hy niet alleen de puinen van het kasteel verkocht, maar zelfs de doodkisten in den abdijgrond deed opgraven, om dat tufsteen voor geld te verwisselen!

Een enkele kleine steenhoop, aan een der torens toebehoord hebbende, te midden van een hobbelig en moerassig stuk weiland, is het geringe overschot, dat, als de verlaten tombe op een verwoest heldengraf, thands de plaats aanwijst, waar voormaals een der schoonste kasteelen van *Holland* de macht en het aanzien van een der Edelste Hollandsche Geslachten eeuwen lang verhief.

---

[1] Nazaat van GERAERT van EGMOND van der NYËNBURCH, een kleinzoon van Heer WILLEM den Vierde.

Digitized by Google

HET KASTEEL TORENBURCHT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W.J. Hofdijk, del.

HET KASTEEL TORENBURCHT.

Digitized by Google

HET KASTEEL TORENBURCHT.

Op het einde der vierde eeuw was *Romes* macht gebroken: *Rome* was oud geworden. Den fieren adelaar, die eenmaal een half waereld-deel overvleugelde, waren de wieken minder geknot dan door eigene buitensporigheid verlamd, en nu werd hem medoogloos de eene veder na de andere uitgetrokken, totdat hem eindelijk zelfs de kracht ontbrak om zijn eigen nest te kunnen verdedigen. De geheele toestand van *Europa* werd hierdoor veranderd. De Romeinsche wingewesten verdwenen niet alleen, maar ook velen der cijnsplichtige volken werden uit hunne bezittingen gedreven of geheel wechgevaagd, en nieuwe, tot hiertoe soms naauwlyks bekende stammen, uit het noorden, oosten, of zuiden gedurig aangestroomd, namen hunne plaats in.

Men heet dit tijdstip der geschiedenis: de groote volksverhuizing.

Ook in de bevolking der Nederlandsche gewesten ontstond daardoor eene groote verandering. Van de vroegere volkstammen verdwenen sommigen geheel; de machtige Friezen alleen bleven hun zelfstandig bestaan en belangrijkheid bewaren, maar werden toch door de uit het zuidoosten steeds voortrukkendende Salische Franken over den noordelyken Rijnzoom terug gedrongen, en konden ook niet beletten (of beletteden ten minste niet) dat kleinere stammen der Angelen zich hier en daar op hunnen bodem vestig-

Digitized by Google

den. De Saxen zett'en hunne grenzen steeds westwaart uit; namen, over den *IJssel* getrokken, de vette landerijen der *Batouwe* in bezit; drongen door tot aan de boorden van den Oceaan, en spreidden zich, het zij vóor, het zij ná den bekenden tocht naar *Britannië* (450), langs de kust uiteen: zuidwaart over de landen der vroegere Marezaten en Menapiërs, noordwaart langs de kust van het tegenwoordig *Holland*. Uit de goede verstandhouding, waarin zy op dien tijd met de daar omstreeks wonende Friezen voorkomen, is het te vermoeden dat het Hollandsche kustland óf hun vrijwillig is afgestaan, óf misschien om zijn woesten en zandigen grond ter naauwernood bewoond werd. Dit laatste is het meest waarschijnlyk, wanneer men den aart der Wester-Friezen in aanmerking neemt, die zich nergends beter op hun gemak gevoelden dan op hunne lage maar vruchtbare landerijen, door vischrijke wateren en meiren gebroken: voor een dergelijk volk kon de dorre, veelal met heide en bosch bewassen geestgrond, waar zich slechts eene half-verzande rivier door heen slingerde, weinig aanlokkelyks bezitten. [1]) Den Saxen daarentegen was een schrale bergstreek, die meer moeitevolle bewerking vergde, niet ongewoon; en zij moesten zich alzoo langs den Kennemer duinzoom, waar de boschrijkheid hunne uitgestrekte zwijnenkudden overvloedig voedsel verschafte, gemakkelyker t'huis gevoelen; terwijl er bovendien der zucht voor zeerooverij, by sommigen hunner zoo levendig, door de onmiddelyke nabyheid van den Oceaan gemakkelyke en ruime gelegenheid tot bevrediging werd aangeboden.

Weldra verrezen dan ook hier en elders — op eene ontgonnen heì, aan een vischrijk meir, by eene geheiligde plaats, of aan den oever der zee — eenige gebouwen, een gehucht, een dorp; en zoo kwamen *Velseton* (*Velsen*), *Alcmare* (*Alkmaar*), *Harago* (*Hargen*), en anderen op.

Maar de onderlinge rust werd spoedig gestoord.

Jezus had gezegd: »Ik ben niet gekomen om den vrede te bren»gen, maar het zwaard" — en zijn woord werd tot in het verre

---

[1] Nog in de vijftiende eeuw trokken, volgens plaatselyke overlevering, de dorpers van *Limmen* en *Heyloo* met den zomer naar het eiland van *Graft* en *Ryp*, om daar van den vetten akkergrond en de welige graslanden de vruchten te oogsten, die hun eigen schrale bodem nog niet in genoegsamen voorraad kon opleveren.

Digitized by Google

noorden vervuld. In het zaad des Christendoms, door yverige zendelingen met onvermoeide handen rondgestrooid, lag tevens de kiem der verdeeldheid, die weldra in een openbaren en hevigen strijd uitborst. Friezen en Saxen zagen in de voortplanting van het onderworpenheid en zachtmoedigheid predikende Christendom slechts de staatkundige uitbreiding van het Frankiesch gebied, en zy vereenigden zich te zamen tot een hardnekkigen wederstand. De geschiedenis van dezen bloedigen en langdurigen kamp is bekend: het Frankiesch zwaard groef de vore, waarin het kruis werd geplant; het Christendom bracht het heidendom ten onder.

Dat nu in dezen strijd de Saxen en Angel-Saxen tusschen *Merwe* en *Rijn*, en de hooger op wonenden tot over de moerassige oorden van het *Swin*, aan het verdedigend verbond hebben deelgenomen, is volstrekt niet zeker, doch niet onwaarschijnlyk. Maar dan hebben zy ook gewis reeds tot de eerst onderworpenen behoord: immers, in onmiddelyke aanraking met de Franken, moesten zy aan den eersten aanval bloot staan, en bood hun land niet die natuurlyke verdediging aan, die het den West-Friezen vooral even zoo gemakkelyk maakte om hunne onafhankelykheid lang te bewaren, als het den overwinnaar byna ondoenlyk viel, zich op den moerassigen en waterrijken bodem staande te houden.

Frankische Koningen beschikken ook reeds vroeg over deze landstreken, als over een onbetwist eigendom, dat zy naar willekeur wech schenken; *Kinhem* (*Kennemerland*) en *Texla* (*Texel*), aanvankelyk slechts door een geringen stroom gescheiden, en juist de door ons bedoelde landstreek uitmakende, worden reeds vroeg als graafschappen vermeld. Wel spreekt de volks-overlevering van eenig aanvankelyk verzet, maar te gelijk ook van eene onderwerping die spoedig volgde. Ook bestuurden de Frankische Graven wel naar de aloude volksgewoonten, maar de christelyke godsdienst werd de alleenheerschende, en de Frankische zeden vonden er te gereeder ingang door, zoodat de West-Friezen, langer aan de heidensche godsdienstbegrippen verkleefd, en streng vasthoudende aan hunne voorouderlyke zeden en gewoonten, hunne oude bondgenoten eindelyk niet meer van den Salischen stam wisten te onderkennen, en hen met den zelfden afkeer begonnen te beschouwen.

In zoodanigen loop der gebeurtenissen nu, zoeken wy den grondslag van den nationalen haat tusschen West-Friezen en Kennemers,

Digitized by Google

die zoo verdelgend tusschen de beide nabuurstammen woedde, en eerst onder FLORIS den Vijfde begon te slijten, om in de volgende eeuwen, by naauwere verbintenissen, gelukkig allengs wech te smelten. Dat de op de grenzen wonende Friezen zich reeds vroeger somwijlen met hunne vijanden in gemeenschappelyken opstand vereenigden, ontstond uit de zucht om zich, door wie dan ook, in de woelingen tegen het Graaflyk gezach te versterken, en te veiliger te kunnen plonderen in het land hunner kortstondige bondgenoten zelf. Dit blijkt duidelyk genoeg uit het verband der voorvallen in 1133, toen de door FLORIS den Zwarte overvallen Kennemers zich uit nooddwang met hem en zijne West-Friezen tegen DIEDRYC den Vierde verbonden; of in 1203, toen WILLEM Zonder-land voor zijn erfgoed streed; of ook in 1268, toen de Kennemers door den Adel tot opstand werden getergd, en de West-Friezen zich by hen aansloten.

Door waterplasschen en moerassige gronden van *Kennemerland* gescheiden, stonden den Friezen twee wegen voor hunne invallen en strooptochten in dat gewest open: een ten oosten, en een ten noorden van het grensdorp *Alcmare*. De eerste, beneden de *Wogmeir* aanvangende, liep langs een reeks grootere en kleinere eilanden, die de scheiding van *Waerder-*, en *Scharmeir* bepaalden,[1] op de noordelyke landerijen van *Outdorp* aan, en gaf van daar gemakkelyke gelegenheid om over *Swin-*, of *Voormeir Alcmare* te bespringen, en, wanneer de kans gunstig was, *Kennemerland* dieper in te dringen.

De tweede weg voerde over de *Reecker* (een ondiepen stroom, die zich van even benoorden *Alcmare* over een moerassigen bodem tot aan de wateren der *Sype* uitstrekte, en waarschijnlyk door deze gevoed werd) langs den hoogen grond naar het grensdorp niet alleen, maar ook, tusschen den duinzoom en de *Egmonder-meir* door, in het binnenste des lands. Beide deze wegen werden door hen gebezigd, maar waren alleen toegankelyk, wanneer by groote zomerhitte de waterstand zeer laag was, of by felle winterkoude de plasschen bevroren waren. Zonder eenige wapenrusting, in linnen of wollen pijen gekleed, de beenen in vellen en riemen geschoeid,

[1] Over deze eilanden heen werd later de *Huyghen-dijk* gelegd, die nog altijd de grens tusschen de Polders *Schermer* en *Heer-Hugo-Waard* uitmaakt.

Digitized by Google

en het hoofd meer door de dikke, ruige lokken dan door de kap gedekt; met kodden, kolven, bijlen, en speeren in de ruwe en stevige vuisten: bewogen zy zich veel lichter dan de met maliën of stalen harnasplaten gewapende mannen die hun tegen gesteld werden; vertoonden zich in vervaarlyke menigte, als zy het minst werden gewacht, en sleepten de buit binnen hunne grenzen, eer de naburen dikwijls kondschap van den nood hunner overvallen landgenoten bekwamen.

De eerste inval der West-Friezen, door de oude kronijken vermeld, had in 901 plaats. Eene geduchte menigte van strijdbare mannen in de hooge velden van *Vronen*, niet verre van *Ouddorp*, by een getrokken hebbende, overvielen en verwoestten zy plotselyk *Alcmare;* rukten toen voort in *Kennemerland*, en vernielden er alles te vuur en te zwaard. In 972 verbrandden zy het herbloeiende dorp op nieuw, nadat tusschen dezen en den vorigen tocht ook het Egmonder klooster in vlammen was opgegaan. De strooperijen onder FLORIS den Zwarte hadden hun roofzucht te zeer geprikkeld, om zich by veranderde omstandigheden te kunnen intoomen: in 1155 drongen zy met een macht van volk, roovende en plunderende, tot in het hart van *Kennemerland* door; joegen angst en vreeze voor zich uit, en lieten tranen en weegeklach in hun bloedig spoor; totdat de Ridderschap van *Haerlem*, door de vlammen van het brandende *Saenden* opgeschrikt, zich met hunne eigene mannen en die van *Ekesdorpe* versterkten, en de plonderaars in de nabyheid van *Sandpoort* zoo geweldig op het lijf stortten, dat er 900 hunner op het veld bleven, en de overigen, met achterlating van den verzamelden roof, ijlings binnen de grens hunner wateren te rug stoven, waar zy zich na dien tijd nooit weder zóo verre buiten waagden.

In den winter van 1166 verhaalden de Kennemers, in 't byzonder die van *Haerlem* en *Alcmare*, hun zoo dikwerf uitgestaan leed op het Friesche hoofddorp *Scaghen*, tot groot nadeel der Alcmaarders, die deze onvoorzichtige verbintenis nog dien zelfden winter met verlies van 80 hunner mede-inwoners en al hunne eigendommen moesten boeten: slechts de kerk bleef gespaard — alle overige gebouwen werden verbrand.

Wel trokken de Hollandsche Graven dikwerf tegen hen te velde, maar met te afwisselend geluk, dan dat de moed, door roofzucht gestijfd, hierdoor geknakt kon worden.

Digitized by Google

De jeugdige WILLEM de Tweede, te *Aken* tot Roomsch-Koning gekroond, in *Holland* te rug gekeerd zijnde, wenschte eindelyk voor goed paàl en perk te stellen aan de ongeregeldheden die een der schoonste landschappen van zijn vaderlyk erfgoed zoo onophoudelyk kwelden. Op zijnen last verrees, kort na 1250, te *Heemskerc* de geduchte sterkte, die, met een goed aantal mannen van wapenen voorzien, in het midden van *Noord-Kennemerland* ieder voortrollenden golfslag der Friesche plonderaars een vasten dijk tegenstelde. De Burchtheer GERAERT van HEEMSKERC, die tevens tot Baliuw van *Kennemerland* was aangesteld, en een jaarlyksche toelage van 300 pond ontfing, ter bestrijding der oorlogskosten, schijnt met zijne benden de Friesche grenzen nog al verontrust te hebben. De Friezen vergolden dit in 1254 met een inval van hunne zijde, die hun nog in dat zelfde jaar een strijd te water op het lijf haalde, waarby zy 500 man verloren, en een deel hunner landen verwoest zagen.

Er moest echter een meer afdoende maatregel worden genomen om, zoo geen einde aan hunne herhaalde invallen te maken, ze dan toch te bemoeielyken. De noordelyke weg was hun versperd, sedert het kasteel der Edelen van EGMOND den duinkant beschermde; die over *Alcmaer* bood echter nog open toegang — en hierin besloot de wakkere Koning te voorzien.

Een hoog stuk lands, even beoosten *Alcmaer*, door een moeras van dat plaatsjen gescheiden, en dus in onmiddelyke nabyheid der Friesche grensboorden, bood eene geschikte gelegenheid tot het bouwen eener sterkte aan. Midden door het moeras werd op 's Vorsten last een dijk gelegd, die het hooger gedeelte lands vereenigde met den vasten geestgrond waarop de Alcmaersche hoeven en huizen waren gebouwd; en te gelijker tijd begon men de grondslagen te leggen van een kasteel, dat, waarschijnlyk naar zijn vorm, den naam van *Torenburcht* ontfing.

Wanneer men de overlevering, door vroegere Alkmaarsche schrijvers geboekt, gehoor mag geven, dan moet *Torenburcht* aanvankelyk van drie grachten omgeven zijn geweest, waarvan de overgang telkens door eene versterkte poort werd beschermd. Het kasteel had twee ingangen: éen naar het westen of de Kennemer, en éen naar het noorden of de Friesche zijde. De muren waren zwaar en sterk, en vol vertrekken, geschikt tot het bergen van krijgslieden. Van de vijf torens stonden er twee voor, twee ter zijde, en

Digitized by Google

één achter aan den wal. Op den hoogsten toren vond men een ijzeren baken, geschikt om vuur in te stoken, wanneer eenig naderend onraad by nacht noodzakelyk maakte om het noodsein te geven. Boven de poort van den hoofdingang, naar de zijde van den dijk, stond in 1354 nog een gehouwen Bentheimer steen, van boven rondvormig, waarin een burcht, het stedewapen, op doodshoofden staande en van eenig gothiesch letterschrift omgeven, zichtbaar was. Behalven de ruime zalen en vertrekken, bevond zich binnen het kasteel ook nog eene kapel. Hier en daar waren vercieringen door halve steenen beelden aangebracht; en dat het gebouw in 1351 nog tot in geringe byzonderheden onderhouden werd, blijkt uit een vergulden weêrhaan, dit dat jaarmerk droeg. De diepe buitengracht was aan de oostzijde tot eene vaart verlengd, waarlangs de krijgskoggen geschikte gelegenheid hadden om zoowel de *Swin-* als de *Voormeir* in te stevenen, zoodat geheel *West-Friesland* ten allen tijde voor de Grafelyke benden open lag, en even gemakkelyk te water als te land besprongen kon worden. Ten zuiden van het kasteel werd eene vruchtbare plek gronds geschikt gemaakt voor een warmoeshof, en gedeeltelyk met boomen en bloemen beplant, tot een vergier of speeltuin voor den Slotvoogd en diens gezin. Deze plaats, die, even als een gedeelte van den grond des kasteels zelf, sinds lang binnen de stad getrokken is, draagt nog altijd den naam van *Kooltuin*.

Nu was alzoo *Kennemerland* voor zijnen gevaarlyksten vijand gedekt. Een inval aan de oostzijde, door de uitgestrekte *Scharmeir* bespoeld, ging met te groote toerustingen gepaard; en de wakkere Boeckelaars, aan die zijde wonende, hadden, met den Alcmaarders by te springen, te dikwerf getoond dat zy de Friezen geenszins duchtten, dan dat dezen zich dáar zouden hebben gewaagd. De duinkant was, als wy reeds hebben gezien, door het Kasteel van *Egmond* verdedigd; en de laatst overgebleven toegang werd nu door *Torenburcht* afgesneden. Eere den jongen held, die, te midden van zoovele en zoo uit-eenloopende bemoejingen, met zoo juisten blik de behoeften van zijn uitgestrekt rijk overzag niet alleen, maar er ook op zoo degelyke wijze in wist te voorzien. *Holland* mocht zich echter niet lang in het bezit van zijn beminden en gevierden Heer verheugen; voor *Duitschland* ging in hem weldra de hoop op eene schoone toekomst verloren.

Digitized by Google

De winter van 1255 was daar: de tijd, door den Koning bepaald om geheel *West-Friesland* door geweld van wapenen voor altoos onder het Graaflyk gezach te brengen. Hy-zelf bevond zich te *Alcmaer*, en rukte van daar met een leger van 30000 man te veld. De aanvang van dezen tocht, het splitsen van het heir in twee hoofd-afdeelingen, nadat men zich van de sterkte des ijsbodems had overtuigd; en de krijgsverrichtingen van BREDERODE en LYNDEN, vermelden wy later. Volgen wy thands den naar strijd dorstenden Vorst-zelf, aan het hoofd der grootste leger-afdeeling naar *Hoochtwoude* trekkende, en de verspreide Friesche benden, wier doel het schijnt geweest te zijn den Hollander diep inhet land te lokken, voor zich heen drijvende.

De *Waerder-meir* was reeds zoo goed als achter den rug; doch die waterplasch dreef in het midden zijner oostelyke oevers een breede golf, de *Bercmeir* genaamd, verder dan een uur landwaart in. Uit deze *Bercmeir* liep een smaller waterarm meer noordelyk, langs de westelyke velden van *Hoochtwoude*, en viel midden tusschen *Aertswoude* en *Winckel* in de zee, die hierdoor dus vrije gemeenschap met de binnenwateren had, de landerijen daaromtrent moerassig maakte, en by hoogen vloed onder water zettede. De gantsche streek tusschen het eerstgenoemde dorp en de zee, zoo wel als de *Bercmeir*, was met ijs bedekt, en alleen sommige zware rietbosschen, uit taaie kleigronden en staande wateren hoog opgewassen, braken het anders eentonig voorkomen der ledige vlakten. Het verschil van bodem en diepte maakte hier echter het ijs ook verschillend van sterkte; eene omstandigheid, even moeielyk voor den Koning (vreemdeling in dit gewest), als gunstig en zeer in 't voordeel der Friezen, die de gesteldheid van hun land volkomen kundig waren. In hunne gewone lichte uitrusting, met werpspietsen, bijlen, en halve speeren gewapend, stonden zy niet verre van *Hoochtwoude* in dichte drommen geschaard, om den aanval der vijanden af te wachten. Achter de rietbosschen hadden zy hinderlagen geplaatst, waarvan de manschap, met polsstokken voorzien, den last had om, wanneer de Graaflyke krijgslieden op zwakke plaatsen door het ijs mochten schieten, toe te springen en hen af te maken.

Nadat er reeds een en andermaal kleine gevechten van luttel beteekenis met verstrooide benden hadden plaats gevonden, was een fiere jeugdige Ridder, in een ruimen, over zijne wapenrusting

Digitized by Google

geplooiden mantel gewikkeld, hakende naar den strijd, steeds het terrein opnemende en de sterkte van het ijs beproevende, het leger vooruit gereden. Zijn groot en sterk krijgsros was mede geheel in 't harnas, dat is met stalen platen, wier geledingen zich naar de wending van het lichaam konden bewegen, overdekt, terwijl de kop als door een stalen masker werd beschut. De vurige jonge held waagde zich te ver tusschen de reusachtige rietbosschen, die hier den bedriegIyken bodem omzoomden en doorkruisten, en hem aan het oog zijner volgers onttrokken. Onwetend, al te onvoorzichtig helaas! is hy op een broze plek gekomen, en scheurt plotselyk het ijs onder den zwaargewapende van een. Het paard zakt tot aan de buik in den modder, en tracht zich, fel gespoord, te redden — maar zinkt al worstelend nog dieper, en stort ter zijde op zijn half afgeworpen heer, wiens bewegingen door den omgeslagen mantel volstrekt belemmerd worden. Eenige Friezen schieten thands van achter de rietgorzen te voorschijn, en werpen zich op den vruchteloos worstelenden krijger. Te vergeefs bidt hy om zyn leven, en biedt een groot losgeld: het kostbaar uitgeruste paard, het voorkomen van den ruiter, het aangeboden losgeld zelf, geven hun de overtuiging dat zij een Edelman van hoogen rang voor zich hebben — en hunne woede ontvlamt er slechts te sterker door. Met bijlen en kodden maken zy hem meêdoogenloos af, en slepen het bloedige lijk haastig achterwaart naar hun leger. Hier veroorzaakte dit gezicht eene algemeene ontroering: de mantel wordt afgerukt — en zy aanschouwen op den gulden wapenrok den keelen liebaart van *Holland*, den zwarten adelaar des Rijks....

Zy hadden den Roomsch-Koning vermoord!

Zy waren verslagen over de begane misdaad; het geweten deed zich verwijtend hooren: zy konden zich niet ontveinzen hunnen Landsheer eerst getergd en tot dezen krijg gedwongen, en nu met zijn geheiligd bloed hunne schuldige handen bezoedeld te hebben.

Maar de zaak was geschied; de wrekende vijand naby — er moest gehandeld worden. Men besloot het Vorstelyk lichaam op eene geheime, slechts weinigen bekende plaats te begraven, en onmiddelyk de van Veldheer beroofde leger-afdeeling te overvallen. Dáar, intusschen, heerschte zulk eene ongerustheid toen zy den Koning misten, zulk eene moedeloosheid toen zy den moord vernamen, zulk eene wanorde toen zy plotselyk, zonder een Hoofd

Digitized by Google

te hebben, werden aangetast — dat het den Friezen weldra gelukte eene ijselyke slachting onder hen aan te richten, en allen die het zwaard ontkwamen weder over de meiren te rug te jagen.

De buit, door de overwinnaars aan goud, zilver, en gouden ketenen gemaakt, was zeer aanmerkelyk. Van den 28en January, toen de Koning was vermoord, tot op den 30en daaraanvolgende bleven zy nog op het slagveld. Eerst geruimen tijd daarna verzamelden zy de gebeenten der verslagenen, en brachten ze in eene kapel by elkander.

Het was intusschen een schouwspel dat de tranen uit aller oogen perste, om de schoone legermacht, die men, slechts drie dagen geleden, met wapperende banieren en vrolyke krijgsmuziek naar het vijandelyk land had zien heentrekken, thands in zulk een jammerlyken toestand in *Kennemerland* te rug te ontfangen. Van sommige steden was de geleverde manschap geheel verslagen. Van *Delft* en *Alcmaer* keerden slechts 5 poorters weder, hoewel met de onvruchtbare eer, hunne banier behouden te hebben; de Dordtenaars waren op 3 na gevallen. Maar boven alles werden de gemoederen met treurigheid vervuld over den moord des geliefden Konings, wiens mishandeld overschot men niet eens had kunnen medevoeren. De Ridders zijner afdeeling, die hem in het gevaar niet hadden bygestaan, moesten de bitterste verwijtingen hooren, en hebben de beschuldiging van verraad en omkooping niet kunnen ontgaan. BREDERODE en LYNDEN, die terstond op het ontfangen der noodlottige tijding met hunne krijgsbenden te rug keerden, waren diep geschokt; het gantsche land was in verslagenheid en rouw gedompeld; ieder treurde over den dood van zijnen Vorst, en deze tranen verkondigden met evenveel onpartijdigheid als kracht de uitmuntende hoedanigheden van eenen Heerscher, wiens nagedachtenis zelfs nu nog op de zegening van den Nederlander onbetwistbare aanspraak heeft.

Intusschen hadden de Friezen des Konings lijk, nadat het door zout tegen bederf bewaard was, in eene kist gelegd, en te *Hoochtwoude*, onder de haardstede van een dorperswoning, diep in den grond verborgen. Eerst in 1282, toen FLORIS de Vijfde met meer voorspoed de Hollandsche wapenen in *Friesland* gelden deed, werd het kostbare pand ontdekt: een grijze Fries, van de heimelyke begraafplaats bewust, kocht zich het leven door ze den Graaf aan te wijzen. FLORIS, droevig-gelukkig over het vinden van dien dierbaren

Digitized by Google

schat, raakte met eerbied, en onder het storten van tranen, den schedel eens vaders aan, die hem reeds in zijne eerste kindsheid ontrukt was. Hy deed de beenderen zuiveren en wasschen; in een prachtige kist naar *Utrecht* voeren, en, nadat daar de plechtige lijkdienst was gevierd, naar de Abdij van *Middelburgh* brengen en ter aarde bestellen. De eigenaar van het huis te *Hoochtwoude* moest het verbergen en achter houden van het lijk met zijn leven betalen; het huis-zelf werd ten gronde toe geslecht, en boven de plaats, waar het Vorstelyk lichaam zoo lang gerust had, eene kapel opgericht. [1]

Torenburcht, eene sterkte »niet gemaakt om als een ydel gevaarte te pronken," noch door den krijgskundigen Veldheer onbezet gelaten, bleef inmiddels na 's Konings dood de rust der Kennemers bewaken, totdat zy die in 1268 zelf verstoorden, en, verbitterd op de Edelen die hen gedurende FLORIS' minderjarigheid kwelden en onderdrukten, de Friezen door een verbond van opstand in hun gewest haalden. Het kasteel schijnt er echter niet door geleden te hebben; en evenmin by het gevecht in 1272, toen de Friezen 's Graven benden door *Alcmaer* tot *Heyloo* te rug dreven, waar de Hollanders met den vasten grond ook den moed herkregen, en nu den vijand met een verlies van 800 man weder verdreven.

Na de volkomen neêrlaag der West-Friezen in 1287, deed Graaf FLORIS op een afstand van 300 oude roeden noord-oostelyk van *Torenburcht* een nieuw kasteel, *Middelburcht*, bouwen, en weder een boogschot verder in de zelfde richting, juist ter plaatse waar hy voor vijftien jaren geslagen was, de *Nijenburcht;* welke burchten alle drie door een breeden, nieuw aangelegden weg met elkander gemeenschap hadden. Daarby verrees op zijn last aan de *Sype* de *Eenigenburcht;* werden aan de *Reecker*, by *Scoorledam*, de grondvesten van den *Nijendoorn* gelegd; werd *Wydenes* van een sterk kasteel voorzien, en dat van *Medenblic* in goeden staat gebracht: zoodat den West-Friezen, dus van alle zijden ingesloten en benaauwd, geene andere keus bleef, dan het hoofd in den schoot te leggen en zich te onderwerpen.

Daartoe zonden zy in den winter van 1288 hunne afgevaardigden

---

[1] Het schilderachtig verhaal van MEERMAN, met betrekking tot den val van den Graaf-Koning, is hier dikwijls woordelyk gevolgd.

Digitized by Google

naar *Torenburcht*, van welks tinnen thands de banier van HOLLAND woei; boven welks hoofd-ingang men thands het gulden wapenbord met den rooden liebaart zag aangeslagen; op welks plein het wemelde zoo wel van edel- als van oorlogsknapen: en alles dus toonde aan wien de buitengewone levendigheid in het door den Graaf-Koning tot stad verheven grensdorp het nog niet had vermeld — dat *Hollands* beminde Graaf, de lieveling zijns volks, de zalen van het kasteel betrokken had.

Met gebogen hoofd en gebroken trotsch verschenen daar voor den Grave, die van den Abt van *Egmond*, de Edelen van BREDERODE, EGMOND, en andere Ridders en Heeren omringd was, de gevolmachtigden van *Hoochtwoude*, *Nydorp*, *Winckel*, *Bersingerhorn*, *Oostmanroô*, *Vronen*, *Ouddorp*, *Broec*, *Zuysterwoude*, *Noortsterwoude*, *Outkerspel*, *Warmenhusen*, *Nyelant*, *Duringehorn*, *Enigebroec*, *Oterleec*, *Veenhusen*, en *Medenblic;* verzoenden zich met hem, en zwoeren voor zich en hunne nakomelingen hulde en manschap aan hem en zijne nazaten; stelden hun geheele land in zijne handen, met toestemming zelfs dat het hem vrij zou staan om daar algemeene wegen te maken, grooten en kleinen, naar het hem goed dacht; bovendien verbonden zy zich hem korentienden en vroonschulden te betalen, en hem op zijne heirvaarten te dienen. FLORIS daarentegen verzekerde hun van zijn kant de zelfde voorrechten als de dorpers van *Vronen* en *Ouddorp* van zijnen vader, Koning WILLEM, hadden verkregen. Deze zoen werd getroffen op Sinte Agnieten avond (21 January) 1288.

En het was toen niet de eenige maal dat het kasteel de Friezen den trotschen schedel voor den Hollandschen Graaf zag buigen.

Na het betreurenswaardig uiteinde van den edelen FLORIS, waren zy op aanstoken van Bisschop WILLEM van *Utrecht* weldra weder in vollen opstand; vernielden het slot *Wydenes*, de *Eenigenburcht*, en den nog onvoltooiden *Nijendoorn*, en sloegen, hoewel te vergeefs, het beleg voor het kasteel van *Medemblic.* Maar in de vasten van 1299 verzamelde zich op *Torenburcht* en in *Alcmaer* met allen spoed een Graaflyk leger; voer ten deele in koggen de meiren in, en trok voor het ander deel den weg tusschen *Middelburcht* en *Nyburcht* op. Den 27en Maart viel er een hevig en hardnekkig gevecht voor, in de vlakke velden van *Vronen.* De menigte volks, daar toen by een, was zóo geducht, dat de Engelsche krijgslieden in het Hollandsche

Digitized by Google

leger met verbazing tot elkander zeiden: »Indien deze beide legers »vereenigd werden, en eendrachtelyk samen werkten — zy zouden, »aan 't eene einde van *Engeland* staande, gewis doorslaan naar het »andere, of 't den Koning behaagde of niet!"

Met vliegende vaandels, en onder het geklank van horens en klaroenen, stormden de legers op elkander aan. De Hollandsche en Zeeuwsche Adel kweet zich wakker. Ridder JAN van ARCKEL en JAN van den DOERTOGE, Schildknaap, werden van hunne paarden geworpen, en smoorden in het gewoel, zonder gewond te zijn. De strijd eindigde met de volkomen nederlaag der Friezen, die er meer dan 3000 man by verloren. Toen verschenen op nieuw Friesche gezanten op *Torenburcht*, en baden om vrede. Hard waren de voorwaarden, door den overwinnaar hun opgelegd: zy moesten eene zware boete betalen, en zelfs de weduwen der gesneuvelde opstandelingen moesten de helft hunner goederen aan den Grave afstaan. De volgende onderwerpingsbrief der overwonnenen kan van hunne diepe vernedering getuigen:

»Wi, raat, scepenen ende alle die gemeente van westvrieslant, maken kondt allen luden: dat van groter misdaet, die wi misdaen hebben tegens enen hogen prince ende enen mogenden onsen rechten heere Jan, grave van hollant, van zeelant ende here van vrieslant, also van den wige ende crige die wi tegen hem vochten te vronen; ende van dat wi zijn huse braken; ende van anderen misdaden die wi tegens hem misdaen hebben — in wat manieren dattet was opten dach dat dese lettere gegeven was, gecomen sijn ende compromitteren met onsen here voorseit, by onsen vriën wille ende mit gemenen rade in enen hogen prince, here jan van avennes, grave van henegouwen; also dat hi mach ordineren sinen wille, ende taxeren die emenden ende beteringen van dyen voerscreven misdaet, ende op ons setten correctie ende emende in penningen, in goeden diensten, in onderdanicheit, ende in allen anderen manieren, na sinen wille; ende wi vriesen voernoemt beloven, voer ons ende voer onse nacomelingen, op alle goet dat wi hebben ende hier na winnen sullen, dat wi des voerscreven jans van avennes seggen vast ende gestade houden sullen, sonder wederseggen met meer woorden.

»Ende des te oirkonde hebben dye van hoochtwouder ambocht, nijerdorper ambocht, drechtige ambocht, ende gheestmanner ambocht

Digitized by Google

desen brief besegelt mitten segele, daer si hoer gemeen saken mede plegen te besegelen; ghegeven in den jaer ons heren voorscreven (1299) des saterdages na alreheyligen dach."

Hiermede was *Friesland* voor goed onderworpen. De kasteelen beheerschten den opstand; de aangelegde wegen, die thands het land doorkruisten, bevorderden de onderlinge handels- en andere gemeenschap; werkten alzoo belangrijk mede om het volk vredelievender en rustiger te maken, en brachten met de ontwikkelende nijverheid ook eene zekere beschaving in het gewest.

Nu echter *Middelburcht* en *Nijenburcht* den ingang des lands bewaakten, was *Torenburcht* eene byna onnutte sterkte geworden, aan wier onderhoud na de laatste helft der 14en eeuw, zoo 't schijnt, weinig meer te koste werd gelegd. Het moet ook spoedig tot een zekeren staat van verval geraakt zijn, en in 1401 reeds minder geschikt voor een tijdelyk verblijf van den Landsheer, dan de naby gelegen, ofschoon veel eenzamer, *Nijenburcht*, waar Hertog AELBRECHT zich ophield, toen hy in dat jaar de ontzegbrieven van den koenen Heer van *Arckel* ontfing.

Vijf-en-twintig jaren later bood het geen veilige of verdedigbare schuilplaats meer aan: want toen de Pikardische benden van Hertog FILIPS in 1426 *Alcmaer* bemachtigden, weken de strijdende burgers niet naar het kasteel, maar naar de veel ongeschikter gelegene kerk, waar zy weldra overwonnen, en sommigen hunner, die op den toren waren gevlucht, zonder genade naar beneden geworpen werden.

Het is waarschijnlyk dat een der Slotvoogden van *Torenburcht* den naam van het kasteel op zijn Geslacht overgebracht heeft. Op den 24en December 1412 vinden wy ten minste op de naamrol der Vroedschap van *Alcmaer* HENRIC van TORENBURCH onder de Schepenen; terwijl eene h. s. kronijk, in de Latijnsche taal geschreven, en nog op het archief dier stad aanwezig, de volgende byzonderheid verhaalt:

»In het zelfde jaar (1427) werd HENRIC van TOORNEBURCH, Ridder, Schout van *Alcmaer*, in de straat het Paiglop, door eenige zeelieden, die hy onrechtvaardig in hechtenis had gehouden, vermoord; sommigen zeggen, dat dit met medeweten van zijn zoon NICLAES geschiedde." Vreeselyk, zoo dit vermoeden gegrond mocht zijn! Wy kunnen echter moeielyk gelooven dat een man, door zulk eene

Digitized by Google

verdenking gebrandmerkt, nog evenwel herhaaldelyk (1431, -32, 38, -39, -41 en 1443—1448) het Schouts-ambt zou zijn opgedragen. Hy overleed in 1454, en werd in het Reguliers-konvent *Varnebroeck*, onder *Heyloo*, begraven.

CHRISTINA CLAESDR. van TOORNEBURCH stichtte op den 21en September 1430, op het altaar der H. Drievuldigheid[1] in de Sint-Laurenskerk te *Alcmaer*, eene vikary, waartoe zy eenige landerijen onder *Hensbroec* en meer andere goederen besprak. Na de hervorming werden de renten dezer stichting aan de verarmde leden van het Geslacht, tot zelfs in dezen tijd, uitbetaald.

Nog in het laatst der zeventiende eeuw leefde Mr. FREDERICK van TORENBURCH, die geen kinderen schijnt nagelaten te hebben; zijn grafkelder ging ten minste na den dood zijner weduwe in het bezit der familië BAERT over.

Van het kasteel was toen geen spoor meer te vinden. Reeds in de zestiende eeuw was de streek gronds, waarop het had gestaan, geheel van gedaante veranderd. By den inval der Geldersche knechten, in 1517, hadden de Alcmaerders veel geleden, en verzochten daarom eenige jaren later aan Keizer KAREL den Vijfde om hunne stad weder te mogen bewallen. Het oktrooi daartoe werd den 11en September 1528 te *Mechelen* verleend, en de arbeid toen ook terstond aangevangen. Daar het steedjen zich allengs oostelyk op de aan het water ontwoekerde landerijen had uitgezet, moest ook de buitengracht in die richting worden verlengd. Dit geschiedde: de eerste steen aan eene nieuwe poort, de Friesche genoemd, werd gelegd; de grond van *Torenburcht* doorgegraven, en een deel daarvan, met den warmoeshof, binnen de stad getrokken; terwijl weder een gedeelte dezer erven in 1569 werd verkocht, om bebouwd en betimmerd te worden. Men vindt aangeteekend, dat by de werkzaamheden van 1528 het vrachtloon van 1000 steenen 8 penningen (2,5 cts.) beliep; het gereedmaken van een hoed kalk 1 stuiver (5 cts.); terwijl de prijs van het hoed 23 stuivers bedroeg. De baas-metselaar en de baas-timmerman verdienden ieder 6 stuivers daags; de knechts en opperlieden elk 3 stuivers, en de vrouwen, die steenen bikten en ander gering werk verrichtten, 1 stuiver.

---

[1] En niet, zoo als door sommigen wordt gezegd, op het H. Geest-altaar. De stichtingsbrief bewijst het eerste.

Digitized by Google

By het verdîepen der stadsgrachten rondom de evengemelde Friesche poort en het daarbygelegen bolwerk, in 1660, werden nog vele zware en dikke fundamenten van tufsteen, tot het kasteel behoord hebbende, benevens groote losse steenen, geschikt om door blyden geworpen te worden, uitgegraven en verkocht.

Het zelfde vond nog eenmaal plaats by het wechgraven van het Friesche bolwerk, ter bevordering van de vaart door het groot N. H. Kanaal, in 1835, toen niet alleen de grondslagen van zware torens en muren, houten schoejingen en paalwerk, maar ook nog eenig wapentuig, huisraad, en een paar schedels uit den modder werden opgedolven.

De herinnering aan de verdwenen Koninklyke stichting is thands alleen nog — maar dan toch ook voor immer — bewaard in dén naam eener straat, die, aan de *Kooltuin* grenzende, een luttel deel van den alouden kasteelbodem beslaat, en *Torenburg* heet.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN BREDERODE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL BREDERODE.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN BREDERODE.

In 't frisch en helder najaars uur,
Als purper wemelt om de duinen,
En rozig goud langs de eikenkruinen —
Ga dan naar Breêroôs grijzen muur.

Drie eeuwen stormden op zijn kruin,
En knaagden aan zijn ijzer puin —
De denkmaal eedler Voorgeslachten
Voorschoot van glans, verviel van krachten;
Zijn kroon viel af; zijn vorm verdween;
Daar bleef slechts schaduw van 't voorheen.

De geele roerdomp plascht door 't moer,
Waar 't golfgespeel der breede grachten
Weleer door 't suizend rietbosch voer;
De steen-uil weeklaagt in den toren;
Aan de uitgekalkte vensternis
Speelt daags de bonte hagedis;
Te nacht doet zich de krekel hooren
In 't donker welfsel, schril van toon;
En toch — de bouwval is nog schoon.

Digitized by Google

Als 't late zonlicht om de transen
Een glorie van rood goud penceelt,
En vonken in den mistdrop glansen
Die over 't blaauwend muurkruid speelt;
Als 't schemert in gewelf en kelder,
Van struik en braamstruw . omzoomd,
Maar 't purpren licht nog klaar en helder
Door reet en boograam binnenstroomt;
De geelgors, dwalend van de abeelen,
Een weeken toon, een kwelend lied,
Van de afgebrokkelde kanteelen
In 't zwijgen van het landschap giet —
Ja, dan is 't schoon hem aan te staren,
Den steenen reus in 't bloeiend dal!
Wie dus nog schittert in 't verval,
Wat moest dien niet al prachts omwaren,
Toen nog de frischheid van zijn bloei
Den tijdstorm tartte als 't windgeloei....

een pracht, nog blijkbaar in de zware muren, gewelfde bogen, ruime kelders en hechte torentrappen, waaruit de bouwvallen bestaan.

In 1226 treedt de eerste BREDERODE in onze geschiedenis op. Het was DIEDRYK, een jongere zoon uit den Adelhuize van TEYLINGEN, die, als Drossaat van *Holland*, THEODORICUS Dapifer wordt genoemd. Met zijn schoonbroeder Heer WILLEM van LYNDEN had hy den kruistocht van 1199—1203 medegemaakt, was gelukkig in het vaderland te rug gekomen, en werd een van de voornaamste Edelen zijns tijds genoemd. Volgends sommigen zou hy met ALEYDE van HOLLAND, dochter van WILLEM den Voogd, gehuwd geweest, en in 1236 overleden zijn. Als zijn opvolger verschijnt in 1244 zijn zoon WILLEM.

Dat deze de grondlegger is geweest der hooge huizinge, waarnaar zijn Geslacht den naam heeft gevoerd, is waarschijnlyk, omdat die naam met hem blijvende is geworden.

»Novalia primum excoli coepta", gerooide woudgronden, werden »roden" geheeten, en zulk een ruime ontgonnen grond, zulk een »breede rode," was de plek waar de burcht werd opgehaald.

Niets getuigt echter tegen de mooglykheid dat reeds Drossaat

Digitized by Google

DIEDRYK de wallen heeft doen optrekken; en dat zijn zoon er geboren werd.

WILLEM van BREDERODE, Ridder, blijkt zeer gezien te zijn geweest by den Roomsch-Koning WILLEM van HOLLAND, die hem tot Maarschalk van *Holland* verhief, en onder wiens onmiddelyk gevolg hy zich meestal bevond. Toen deze omstreeks 1250 het graaflyk hof uit *Haerlem* naar zijne nieuwe stichting in den *Haghe* overbracht, hield ook Heer WILLEM aldaar zijn gewoon verblijf; men vindt zijn zegel mede onder den voorrechtsbrief, door dien volksgezinden Vorst aan de Utrechtenaars geschonken. Hy stond algemeen bekend als een Ridder van stouten moed en buitengewone krijgsbekwaamheid, en wordt »een sterk Prins, van grooter faam" genoemd; buiten twijfel behoorde hy dus ook tot den aanzienlyken stoet van Nederlandsche en Duitsche Ridders, aan wier hoofd de Koning in den zomer van 1254 het weêrbarstig *West-Friesland* verwoestend en verdelgend binnendrong.

Het bewijs, dat hy den roem van moed en ervarenheid in krijgszaken niet onwaardig was, leverde hy in den daaropvolgenden winterveldtocht van 1256. De altoos weerspannige West-Friezen hadden de toegevende vredesvoorwaarden van den Roomsch-koning met versmading verworpen, en nu besloot deze hun ten eenenmale den trotschen nek te buigen, en hun land te vuur en te zwaard te vernielen. De geschiktste tijd daartoe was de winter, wanneer eene dikke ijskorst zich over het moer- en waterrijke gewest had uitgespreid — en de Koning had daarop gerekend. Met de helft van December begon de vorst, bevloerde meiren en poelen, die natuurlyke verdedigers van het lage land, en baande het leger een pad. Een getal van 30000 krijgslieden was te *Alcmaer* verzameld, en op Kerstmis werd de veldtocht geopend met het uitrukken naar *Vronen*, waar het oogenblik werd afgewacht dat het ijs in de *Waerdermeir* (een uitgestrekte plasch, met eilanden en rietgorzen bezaaid) sterk genoeg zou zijn om den geharnasten mannen een veiligen overtocht te gunnen. Toen het vurig verlangde tijdstip was gekomen, verdeelde de Koning het heir in twee afdeelingen, plaatste zich-zelf aan de spits der grootste helft, die hy in de richting van *Hoochtwoude* voerde, en stelde de andere onder het opperbevel van zijn Maarschalk, wien hy den wakkeren DIEDRYK, Heer van *Lynden*, als Onderbevelhebber ter zijde had geplaatst. Ingevolge den Vorste-

Digitized by Google

lyken last, namen de beide Veldheeren, aan het hoofd hunner Ridders en mannen van wapenen, hun weg oostelyker dan de Koning, en trokken langs de zoomen der *Wog-* en *Baersdorper* meiren het hart des lands in. De vast bevroren grond dreunde onder de hoeven der krijgsrossen, onder de voetstappen der ijzeren mannen. De lichtgewapende Friezen stoven uit hunne rietgorsen en wildernissen steeds achterwaart, werden geslagen en neergehouwen waar zy zich ten weêrstand vereenigden, en de vlammen der dorpen, die zich in de krakende ijsvelden spiegelden, waren als zoo vele bakens op de uitgestrekte en dorre vlakte, die het vernielende spoor der Hollanderen kenteekenden. Zoo ging het drie dagen achtereen, toen eene noodlottige tijding het hart der overwinnaars met ontzetting vervulde: Koning WILLEM was onder de handen der Friezen gevallen, en de door hem aangevoerde afdeeling had een zware nederlaag geleden. IJlings keerde de Maarschalk met de zijnen te rug, maar het verlies was onherstelbaar, en de zoo voorspoedig aangevangen veldtocht nam een rampspoedig einde.

De fiere Ridder bleef zijne plaats onder de eerste Edelen van *Hollands* Gravenhof behouden, en kwam evenzeer in aanzien by WILLEMS opvolger, FLORIS den Vijfde, die in 1283, by open brieven van 3 Mei, zijne goederen in *Zuid-Holland* voor vrije Heerlykheden, en hem als Baanderheer erkende. Twee jaren later overleed hy op den 3den Juny. Zijne gemalin, Vrouwe HILLEGOND van VOIRNE, Burchtgraaf HENDRIKS dochter van *Zeeland*, leefde nog tot 6 April 1302.

Hun zoon DIEDRYK volgde zijn vader niet alleen in het bezit der baanderheerlyke goederen, maar ook in dat der graaflyke gunst. Toen in 1279 Graaf FLORIS, op den dag der instelling van de Sint-Jacobs-broederschap, zich reeds vroeg in den morgen, aan het hoofd van twaalf der roemruchtigste Ridderen en Heeren zijner Hofgenoten, in plechtigen optocht naar de kapel van het Binnenhof begaf, om de feestelykheden met eene godsdienstige handeling aan te vangen en te wijden, bevond zich onder dat uitgelezen getal ook Heer DIEDRYK van BREDERODE. De overigen waren: DIEDRYK, Grave van *Cleve*; LANCELOT van HAMILTON, gezant van *Schotland*; GODFRIED van BOICHOLT, gezant van *Westfalen*; HENRYK van HENNENBERG, gezant van den Bisschop van *Keulen*; JAN van HEUSDEN; JAN van ARCKEL; DIEDRYK van LYNDEN; OTTO van ASPEREN; JACOB van WASSENAER; GIJSBRECHT van AEMSTEL, en HUYCH van VYANEN.

Digitized by Google

Nadat de mis door *Utrechts* Bisschop JAN van NASSAU, bygestaan door eene breede rij priesteren, was opgedragen; de orgeltonen als op de blaauwe wyrookwolken langs de gewelven van den tempel golfden, en de Graaf met zijne twaalf Edelen de heilige spijze had genoten, legden zy, in 's Bisschops handen, geknield den vollen eed af, waarby zy zich verbonden ter vervulling hunner ridderlyke verplichtingen, dat is: God getrouw, den Leenheer onderdanig, en jegens al hunne mede-christenen rechtvaardig te zijn; ter bevestiging waarvan zy hun schild en wapenen te pand gaven, die als eene getuigenis hiervan door den Herout van *Holland*, JAN PAYPAERT, in de ridderzaal van het hofgebouw werden opgehangen. En nu omhing de Graaf elk der twaalf Ridders een vergulden met vijf schelpen vercierde halsketen, waaraan een beeld van sint JACOB prijkte, wegende anderhalf mark zilvers.

Onder de feesten, by deze gelegenheid gegeven, behoorde een prachtig tornier, door den Graaf zijnen nieuwen Ridderen aangeboden; en als eersten Kampvechter vinden wy in het tornierboek der Graven van *Holland* Heer DIEDRYK, Heer van *Brederode*, dragende op zijn gulden schild den bloedrooden leeuw, met blaauwe tong en klaauwen; zijn krijgskreet was »Holland!"

Maar niet alleen by ridderspelen bewees hy zijn heldenmoed: in den Frieschen veldtocht van 1272, zoowel als in die van tien jaren later, volgde hy den krijg; en in den winter van 1287 voerde hy als Admiraal van *Holland* de graaflyke vloot langs de kusten der *Zuiderzee*, en baande zijnen Landsheer den weg der overwinning.

Ook in den strijd met de Stichtsche Leenmannen behaalde hy de overhand, en nam den woelzieken GIJSBRECHT van AEMSTEL aan de boorden der *Vecht* gevangen, terwijl de oorlog met *Vlaanderen*, in den zomer van 1295 te *Cadsant* zijn ridderhelm met nieuwen roem omkranste, en hem wel de onderscheiding waardig maakte om met de uitstekendste Edelen van *Holland* en *Zeeland* FLORIS kort daarop naar *Parijs* te vergezellen, en er het eerst na zijn Leenheer het verbond met *Frankrijk* te onderteekenen.

Niettegerstaande deze herhaalde diensten jegens den Graaf, met wien hy overigens slechts een geschil van ondergeschikt belang had gevoerd, werd hy beschuldigd tot het vloekverwantschap van 1296 te behooren, ofschoon het hem niet moeilyk viel, zich van deze onwaardige verdenking te zuiveren. Met Abt FLORIS van *Egmond* en

Digitized by Google

de voornaamste Hollandsche Edelen naar *Engeland* overgestoken, om den Jonker van HOLLAND in 't bezit van diens graafschap te stellen, bracht hy den onervaren jongeling ook veilig aan wal, en nam toen, zoo men wil, een dadelyk aandeel in de aangelegenheden van staat. Maar de krenkende bejegening, hem vervolgens door toedoen van den wel bekwamen maar zeer eerzuchtigen BORSSELE aangedaan, en de spoedig daarop volgende dood zijner gemalin MARIA van der LECKE, 2 April 1307, maakten hem zoo mismoedig, dat hy zich van alles terugtrok, zijne goederen aan zijn oudsten zoon WILLEM opdroeg, en in bedevaart naar *Jeruzalem* toog. Op zijn keertocht door *Frankrijk*, in 1318, ontsliep hy te *Rheims* op den 16den December. Zijn stof rust in vreemden bodem, [1] verre van zijn vaderland, waar hy den roem heeft nagelaten een der voortreffelykste leden van zijn Geslacht te zijn geweest: een man van minzamen en vriendelyken aart; altoos geneigd om ontstane geschillen in der minne en buiten het recht van het zwaard by te leggen, voor zoo verre dit met de eer van een goed Ridder bestaanbaar was. De bynaam van den Goedertierene, hem door zijne tijdgenoten geschonken, was zijn schoonste en waardigste eere-tytel.

WILLEM de Tweede van BREDERODE was inmiddels reeds twee jaren vroeger gestorven, [2] en door zijn zoon HENDRIK vervangen. Deze was gehuwd met ISABELLE VAN FONTAYNES, wier »lijftocht ende duarien," waaronder ook het kasteel begrepen was, hy den 9den Oktober 1321 in tegenwoordigheid van Graaf WILLEM den Goede regelde op diens lustslot *Aelbrechtsberghe.*

Hy vergezelde WILLEM den Vierde, die de nacht voor zijn vertrek naar *Friesland*, 1345, op de *Brederode* doorbracht, op dien krijgstocht, en viel op het slagveld by *Warns.*

Heer DIEDRYK, nu de Derde van dien naam, huwde met BEATRIJS van VALCKENBURCH, en was een waardig erfgenaam van den moed zijns grootvaders. In den geduchten veldslag van *Casselberghe*, 24

---

[1] In het klooster der Dominikanen binnen genoemde stad.

[2] WILLEM zou tweemaal gehuwd geweest zijn; zijne eerste gemalin noemt men ELISABETH van LUXEMBURG, nicht van Keizer HENDRIK den Achtste; zijne tweede: CATHERYNE, erfdochter van WILLEM, laatsten Heer van TEYLINGEN. Beide deze opgaven zijn onhistoriesch. De geschiedenis gewaagt alleen van zijne weduwe ELSEBEEN, zonder byvoeging van geslachtsnaam.

Digitized by Google

Augustus 1328, waar de Hollandsche en Zeewsche Adel onder WILLEM den Goede aan de zijde der Franschen treed, was de Graaf, op een vurig paard gezeten, te dicht in de Vlaamsche benden gedrongen; door de overmacht uit den zadel geworpen, zou hy het slachtoffer van zijn strijdzucht geworden zijn, zoo niet BREDERODE, met den Graaf van *Oostervant* en eenige andere Ridders, toegeschoten ware, en hem hadde gered.[1]

Met niet minder stoutmoedigheid kampte hy later voor Vrouwe MARGARETA in den vinnigen scheepsstrijd by *Swartewael*, op de *Maas*, 4 Juny 1351, nadat hy eenige dagen te voren by *Arnemuyden* reeds de overwinning had behaald. Hier echter verliet hem het krijgsgeluk. Daar begon een groote, bittere, zware strijd; de krijgskreten stegen ten hemel op, en de krijgers vielen elkander met stoutheid aan, vromelyk kampende om de overwinning. De lucht weergalmde van een vreeslyk geluid, door het roepen en schreeuwen, het barsten der armborsten, het kletteren der zwaarden, het kraken en splinteren der speeren, het schrikkelyk werpen der steenen, en het scheuren der schilden: want het was een dag van toorn en wraak, en vele vrome wapenturen aan beide zijden werden gewond en verslagen. Velen der gekwetsten zegenden zich met het teeken des kruices, sprongen in het water, en verdronken. Ten laatste geraakte het heir der Keizerin afgestreden, en verloor den slag. Drie dagen lang bleef de *Maas* rood van het bloed dat er gestort was.

Heer DIEDRYK werd met een aantal Ridders en knechten krijgsgevangen gemaakt, en eerst na den zoen tusschen MARGARETA en WILLEM weder ontslagen. Hy overleed, na een twee-en-vijftig jarig bezit der Heerlykheid, in 1377, en werd te *Haerlem* by de O. L. V. broeders begraven.

Het kasteel was waarschijnlyk reeds sedert geruimen tijd bewoond door zijn oudsten zoon REYNOUT, niet alleen om het, zoo dit noodig mocht zijn, tegen de Cabiljaauwsche naburen te verdedigen, naardien het gantsche land,

---

[1] Deze moedige Ridders waren, behalven de Jonker van HOLLAND en DIEDRYK van BREDERODE: Burchtgraaf FILIPS van WASSENAER, JAN van ARCKEL, JAN van EGMOND, AREND van CRUNINGHEN, JAN van POLANEN van der LECKE, JAN van HAEMSTEDE, en WILLEM van DUVENVOIRDE.

Digitized by Google

beroerd
Van burgeroorlog, al de macht der Baanderheeren
En Edelen in 't veld elkandren zag braveeren;

maar vooral ook, opdat hy als Baliuw van *Kennemerland*, waartoe de Hoeksgezinde Ruwaard AELBRECHT hem in 1358 benoemd had, zich te midden van zijn rechtsgebied kon bevinden. Deze waardigheid had hem intusschen byna het leven gekost: de afgezette Baliuw JAN van BLOEMENSTEYN, een Cabiljaauwsch Edelman, ten uiterste verbitterd, verbond zich met andere Edelen, die BREDERODES invloed by den Ruwaard (wiens Kancelier hy ook ergends genoemd wordt) benijdden, en legde hem lagen.

REYNOUT, hiervan onbewust, op een dag in Oktober door de duinen van *Castricum* trekkende, slechts van een klein gevolg vergezeld, ziet zich hier eensklaps door JAN van BLOEMENSTEYN met diens aanhang besprongen. Tegen de overmacht niet bestand, geeft hy zijn paard de spooren, vliegt met lossen toom langs de zandige baan naar het dorp, en werpt zich met de zijnen in de kerk, echter niet zonder verlies van drie man. Door de toeschietende Castricummers evenwel spoedig versterking ontfangende, valt hy nu toornig op de verraders aan, en doet hen weldra in haastige vlucht voor zich heen stuiven, zoodat eenigen zich ter naauwernood op het slot van *Heemskerck* kunnen bergen, terwijl de overigen naar *Delft* wijken, waar zy nochtans der straffende hand van den Ruwaard niet ontkwamen.

In den Gelderschen opvolgingskrijg, waar hy sedert 1372 dikwerf als Legerhoofd JAN van BLOIS vertegenwoordigde, ten behoeve van wiens Gemalin MACHTELD van CLEVE hy bovendien eene som van 107000 gouden schilden had uitgeschoten, gaf hy meermalen blijken van zijn persoonlyken heldenmoed; en HENDRIK van HOMOET, de Jonker van BORCULO, en velen anderen Edelen der Rronckhorsten, moesten op de wilde heide van *Oosterbeeck* hunne banier voor de zijne doen zinken, en zich de gevangenschap getroosten.

Daar hy, reeds by zijns vaders leven, gehuwd was met JOANNA, de Erfdochter van GHENNEP, wier wapen (een keelen leeuw op een zilveren veld) hy met het zijne (soms met een lambel, soms vrij) gevierendeeld voerde, komt hy dikwijls in onze geschiedenis voor als Graaf van *Ghennep;* ook vindt men hem onder dien naam aan

Digitized by Google

het hoofd van den Hollandschen Adel. WILLEM van GULIK, Gelders Hertog, noemde hem »zijnen lieven neve.”

Hy stierf in 1390, nalatende vier zonen: DIEDRYK, JOHAN, WALRAVEN, en WILLEM, waarvan de oudste reeds het vorige jaar te *Zeelhem*, by *Diest* onder *Hasselt*, karthuizer-monnik was geworden, zoodat dus de tweede, JOHAN, gehuwd met JENNE van ABCOUDE, de vijftiende Heer van *Brederode* werd.

Na Bisschop FREDERIK van BLANCKENHEIM in den Drentschen, en Hertog AELBRECHT in den Frieschen veldtocht (1395 en 1396) belangrijke diensten bewezen te hebben, reisde hy in de vasten van 1399 naar *Ierland*, en bezocht er op het eiland *Ulton*, naby *Donegal*, de grot of het hol van PATRICIUS, bekend onder den naam van Sinte-Patricius-vagevuur.[1] Deze reize schijnt een ernstigen indruk op zijn vurig en lichtbewogen gemoed te hebben gemaakt. Naauwlyks was hy weder op zijne goederen teruggekeerd (12 Juny van het zelfde jaar) of hy stichtte in de *Santpoort*, naby *Haerlem*, een kapel, ter eere Gods en van sint PATRICIUS, met twee missen ter week, en ruim een jaar daarna, 1402, terwijl zijne Gemalin in het door haar gestichte nonnenklooster te *Wijck by Duurstede* den sluier aannam, begaf hy zich als konvers of leekebroeder in het Karthuizer klooster buiten *Utrecht*, waar hy zich met de beoefening der poëzy bezig hield, en »veel schoone rijmen” en eene groetenisse des Engels vervaardigde. In 1407 ontfing hy echter de tijding van het overlijden zijns schoonvaders en van zijnen schoonbroeder, waardoor hem de Heerlykheden *Abcoude* en *Wijck by Duurstede* toevielen. Zijn lust voor het waereldlyk leven werd weder opgewekt; hy wendde zich tot den Paus, en verkreeg diens toestemming om de orde te mogen verlaten. Dit verlof strekte zich evenwel niet, gelijk hy meende, tot zijne gemalin uit, ofschoon zy hem gaarne wilde volgen; en toen hy nu daartoe te vergeefs aan de kloosterpoort had

[1] In de verhalen der middeleeuwen is deze grot bekend. Duizenden pelgrims trokken er heen. Na verschillende godsdienstige voorbereidingen in het naby gelegen klooster van sint AUGUSTIJN, gedurende den tijd van negen dagen, ging de boetdoende bedevaartganger het hol in (waar waarschijnlyk eene voor korten tijd bedwelmende uitdamping opsteeg), en verhaalde by zijne terugkomst de zonderlingste en vreeslykste zaken. Paus ALEXANDER deed het in 1494 sluiten, en vervolgens is het op last van Koning HENDRIK den Achtste geheel vernield.

Digitized by Google

geklopt, verscheen hy eindelyk aan het hoofd zijner gewapende knechten, en ontvoerde haar met geweld.

Bisschop FREDERIK, van deze stoute daad onderricht, maakte zich van beiden meester; stelde Heer JOHAN in handen van diens neef JACOB van GAESBEECK, en deed Vrouw JENNE weder in heur klooster te rug brengen.

Toen zy daar het volgende jaar van smart en rouwe overleed, werd ook heur echtgenoot uit zijne gevangenschap ontslagen. Maar het was hem in *Holland* te eng geworden; zijn rusteloos gemoed dreef hem voort; hy volgde den krijg, hield de Fransche zijde in den oorlog met *Engeland*, en eindigde, als een stout Ridder, zijn avontuurlyk leven eindelyk op het slagveld van *Azincourt*, 25 October 1415.

Zijn tweede broeder WALRAVEN, sinds hun moeders dood in 1413 Graaf van *Ghennep*, was waarschijnlyk, daar JOHAN geene kinderen had, reeds sedert 1402 in het bezit der goederen van *Brederode.* De eerste Edele van 't land, was hy te gelijk ook een der rijksten. Door zijne gemalin JOANNA van VIANEN en AMEYDE kwam hy ook aan deze twee Vrije-heerlykheden, met het slot *Herlaer* in *Brabant.* Zijn jaarlyksch inkomen bedroeg toen 24000 oude Fransche schilden, of byna *f* 60000. Hy was een kloek oorlogsman, van forsche gestalte; het krijgsgeluk keerde hem echter dikwerf den nek toe. In het begin van 1400, toen het Hollandsch leger onder AERNOUT van EGMOND en IJSSELSTEYN op Frieschen bodem had post gevat, trachtte WALRAVEN het versterkte *Molcwerum* te verrassen. Door de zijnen niet genoegsaam ondersteund, en zelf zwaar gewond, werd hy door de Friezen gevangen genomen; doch zijn voordeel doende met de slechte bewaking, liet hy zich uit een venster af, en geraakte gelukkig binnen *Staveren*, waar hem de Graaflyke Bevelhebber HENDRIK van NAELDWIJCK met vreugde ontfing.

Tot hiertoe had zijn Geslacht op het gulden wapenbord, gelijk wy reeds vroeger opmerkten, boven den leeuw den lambel, en vroeger den balk dwars over den leeuw gevoerd; WALRAVEN was de eerste die deze breuken geheel wech liet, en het volle wapen van HOLLAND, gevierendeeld met dat van VALKENBURCH, voerde.

Als Hoekschgezind Edele (en als BREDERODE bovendien den machtigen geslachte der ARCKELS vijandig gezind) hield hy in den Arckelschen oorlog de zijde des Graven van *Oostervant*, maar werd in

Digitized by Google

1402 krijgsgevangen, en eerst in 1405 door tusschenkomst van Hertog REYNOUD van *Gelder*, op zijn eerewoord ontslagen. WILLEM van *Oostervant*, zelf aan het bewind gekomen, verhief hem tot zijn eersten Raad; en Vrouw JACOBA, wie hy als een rechtschapen en getrouw leenman diende, benoemde hem tot Stadhouder van *Holland*, *Zeeland*, en *West-Friesland*. In 1417 voerde hy het opperbevel over hare krijgsbenden, by den aanval op *Gorinchem*. Op den eersten December, in het gezicht van den strijd, Ridder geslagen, werden hem de gulden spooren aan de hielen gegespt. Vol vuurs trok hy toen ten storm,

En deed zijn daavrend krijgsgeluid
Van Holland! Holland! fier herklinken.

Nadat de Hoekschen door eene bres in de stad waren gedrongen, werd er vinnig gestreden. WALVAVEN, door zijn heldenmoed vervoerd, vloog zijne volgelingen vooruit, in het persen van den strijd, in het dichtste gedrang, waar het hevigst gevochten werd. Weerden zich de mannen van ARCKEL ook vurig en koen —

De stad is voor den vijand open;
Het strijden heeft, zoo 't schijnt, gedaan:
Nu vangen moord en plondring aan.
Reeds woedt de vlam in hooge daken;
Men hoort de kreet der wanhoop slaken,
Schoon, waar de grond hun voordeel geeft,
Zich ARCKELS krijgren nog vergaêren,
En 's vijands ingedrongen scharen
In 't uiterst uur nog doen ontwaren,
Dat, waar de dood voor oogen zweeft,
Geen krijgsheld ongewroken sneeft.

BREDERODE, die door onachtzaamheid der zijnen te ver afgesneden en van vijanden omringd was, viel — en betaalde zijne al te onvoorzichtige dapperheid met het leven. Zijn lijk werd naar *Ameyde* gevoerd, en voor het hoog-altaar in de kerk begraven. JACOBA beklaagde zich over zijn verlies, en beschonk zijne kinderen met aanzienlyke giften in geld en goederen, die hun later echter door JAN van BRABANT weder werden ontnomen.

Digitized by Google

WALRAVEN van BREDERODE liet by zijn overlijden twee jonge zonen na: REYNOUT, die twee, en GIJSBRECHT, die éen jaar telde. Hunne zuster, WALRAVINA, werd eerst een half jaar later geboren, en kostte hunner moeder het leven.

De jongste zoon van REYNOUT den Eerste, WILLEM van BREDERODE, nam de voogdij over zijns broeders kinderen op zich. Het gewoon verblijf des Geslachts was sinds WALRAVENS huwelyk naar het kasteel *Batesteyn* by *Vyanen* verlegd; terwijl dat van *Brederode*, dat by het beleg van WILLEM den Vijfde, in 1351, door eene overgave by verdrag gelukkig der vernieling ontkomen was,[1] nu eenzaam bleef liggen, en slechts door een rentmeester met zijn gevolg en weinige krijgslieden werd bewoond. De Haerlemsche Cabiljaauwen hadden dus maar een al te licht spel, toen zy in 1426 den omtrek hunner stad afliepen, om de kasteelen der Hoekschgezinde Edelen te overmeesteren. Na dat van *Heemstede* te hebben verwoest, overvielen zy den *Brederode*, plonderden en vernielden het gebouw, en lieten het in deerniswaardigen toestand achter. Evenwel werd het gedeeltelyk weder hersteld, zoodat het later nog een niet geheel ongeschikt verblijf voor de Edelvrouw met heur gevolg was, ofschoon de vroegere pracht verloren ging, en de grootschheid van het nieuwe gebouw by die van het oude niet halen mocht.

REYNOUT de Tweede, meerderjarig geworden, werd Heer van drie Bannerijen of Baanderheerlykheden: *Brederode*, *Vyanen*, en *Ameyde*, en, door erfschap zijner moeder, tevens Burchtgraaf van *Utrecht*.

Reeds op zijn achttiende jaar was hy byna het slachtoffer van den haat zijner tegenpartij geworden. Op een dagvaart in den *Haghe*, 1433, had hy een mondgesprek met Vrouwe JACOBA. Eenige Cabiljaauwschen meenden hem hier te overvallen en te dooden; maar de goede Ridder COLAERT van MASMEN, die hem derwaart had gebracht, plaatste zich met getrokken zwaard voor de deur van het vertrek, en sprak moedig: »Ik ben het die den Jonker van BREDE»RODE van *Vyanen* heb afgehaald; hy staat onder mijn geleide,

---

[1] De Maarschalk GIJSBRECHT van NIJËNRODE leidde de belegering namens den Graaf, terwijl de Slotvoogd HERMAN van den BUSSCHE het kasteel voor zijn Heer dapper verdedigde. De overgave geschiedde uit nood, op den 23ven Oktober 1351. — Heer DIEDRYK verloor daarby zijne goederen, die hy echter in 1354 te rug bekwam.

Digitized by Google

»en wat men met hem wil, zal men my eerst moeten doen." — Dit gaf oponthoud, en intusschen had men gelegenheid om REYNOUT langs een anderen weg in veiligheid te brengen. Weinige jaren later deed hy een bedevaart naar *Palestina*, en werd te *Jeruzalem* tot Ridder geslagen. Na zijne terugkomst van daar huwde hy met JOLANDA van LALAING, en werd door FILIPS den Goede met de orde van het Guldenvlies beschonken; eene onderscheiding, zijnen vijanden zeer onaangenaam, maar die hy zich wel waardig betoonde in den bystand, door hem en zijn broeder GIJSBRECHT aan den Hertog bewezen tijdens den oorlog met de oproerige Gentenaren, waarin zy, behalven hunne heldhaftigheid, den BREDERODEN aangeboren, een getal van 1000 gewapenden te velde brachten, zonder er eenige soldij voor te ontfangen.

Drie jaren daarna, 24 Maart 1455, stierf de Utrechtsche Bisschop RUDOLF van DIEPHOLT, en de Kapittels kozen, door Hoeksch-Hollandschen invloed, den Domproost GIJSBRECHT van BREDERODE tot opvolger. FILIPS de Goede stelde al het mooglyke te werk om deze benoeming te vernietigen, en bracht het eindelyk zóo ver, dat GIJSBRECHT in 1457 afstand deed ten behoeve van DAVID, bastaart van BORGONDIË, tegen eene jaarwedde van 4200 Rijnsche guldens, de Proosdij van Sint-Donaes te *Brugge*, en eenige andere vergoedingen, waarvoor Hertog JOAN van *Cleve* borg bleef. De goede verstandhouding tusschen den Bisschop en de beide BREDERODEN was echter, door het gedurig stooken der Cabiljaauwschen, van geen langen duur. Vrijdags na Pinksteren, 1470, reed de Burchtgraaf, met vijf zijner bastaartzonen en eenige andere volgelingen, naar *Wyck by Duurstede*, en werd daar onverwacht, op last van den Bisschop, in hechtenis genomen en op het kasteel ingekerkerd. Hier werd hy beschuldigd deelachtig te zijn aan den manslag, drie jaren te voren door zijn oudsten bastaartzoon WALRAVEN (thands ook op het kasteel gevangen) aan een Burgemeester en Schepen van *Haerlem*, op *den Bildt* begaan; aan eene samenzwering met Jonker ADOLF van GELDER tegen de BORGONDIËRS, en aan den brand van *IJsselsteyn*. Ontschuldiging mocht niet baten, en men trachtte door de pijnbank te verkrijgen wat niet vrijwillig gegeven werd. Het eerst werd WALRAVEN, de bastaart, onder toezicht van zekeren ellendeling FILIPOT, die Slotvoogd van 't kasteel schijnt geweest te zijn, onmenschelyk gepijnigd: hy werd op de bank gespannen (zoodat

Digitized by Google

de striemen der koorden dagen lang in zijn vleesch zichtbaar bleven!) en gedwongen eene groote hoeveelheid waters in te zwelgen, waarna zijne beulen hem op de buik sprongen; en deze gruwzame martelingen werden soms twee, drie, ja viermaal op één dag herhaald, en wel veertig of vijftig maal in 't geheel. 't Valt niet moeielyk te begrijpen, dat men hem in dezen toestand alle bekentenissen kon afpersen die men verkoos. Op de zelfde wijze handelde men met den Burchtgraaf en *Utrechts* Schout JAN van AMERONGEN; en hunne bekentenissen, ofschoon zy ze na de foltering dikwerf herriepen, werden KAREL van BORGONDIË, als onwraakbare getuigen hunner misdadige aanslagen, opgezonden: dus hoopte men te bewerken dat de Hertog in een oogenblik van drift het vonnis des dood zou uitspreken. Dit mislukte evenwel; en het beleid van den wakkeren WALRAVEN gaf der gansche zaak weldra eene geheel andere wending.

De nacht van 22 Augustus, 1470, was donker en stormachtig; de kleene vensterruiten van het kasteel trilden in hunne looden vatsels, onder de schuddende vlagen van den wind, die koud door de breede schoorsteenen naar binnen woei; daar buiten kraakten de weerhanen op hunne spillen, en braken de golven der slotgracht zich klotsend tegen den muur. De Bisschoppelyke wapenknechten, die de wacht hadden, schoolden dichter byeen, en staakten van tijd tot tijd hun gesprek door het luisteren naar den zich gedurig verheffenden storm — toen plotselyk een luidruchtig geraas in de slotgracht hen met brandende toortsen en vetkaarsen naar buiten snellen deed. Daar zagen zy de zwanen, onder elkander warrende, blazende, en klapperende met de opgestoken vleugels. Er ontstond gelach. — »Het zijn de zwanen, die gevochten hebben. Laat ons »naar binnen gaan!" spraken zy tot elkander. Het licht verdween, en het werd weder donker langs de zoomen der gracht. Toen verhief zich het hoofd van een man boven het water, en bewoog zich in de richting naar den dijk.

De zwanen hadden niet gevochten: zy waren verontrust geworden door WALRAVEN van BREDERODE, wien het gelukt was zijne kluisters te verbreken, en langs een uit zijne kleederen gedraaid snoer naar beneden in de gracht af te dalen, waar de duisternis hem deed doolen, en in de nabyheid der zwanenkooi had gebracht. Het licht der wapenknechten had hem goede dienst gedaan: hy kende thands beter den weg. Na eene mislukte proeve om de *Leck* over te zwem-

Digitized by Google

men, liep hy als een gejaagde in de donkere nacht een mijl ver den dijk op; wekte daar een veerman; deed zich met goud en dwang naar *Hagesteyn* voeren, en trok, na zich by den Schout te hebben verkwikt en beter gekleed, naar *Vyanen*, alom verhalende, wat schandelyke en onchristelyke bejegening hem door den valschen Bisschop was aangedaan. Hertog KAREL vernam dit niet zoo haast, of hy liet gestreng en onpartijdig onderzoek doen, waaruit des Burchtgraafs onschuld zoo helder bleek, dat de Hertog tegen de Heeren CREQUI en LALAING verklaarde: »Daar de Heer van *Brederode* alzoo »strengelyk is bezocht geweest, en nogtans onschuldig bevonden — »zoo heb ik in den zin hem nog wel zoo hoog te verheffen, als hy »ooit verdrukt is geweest." En de driftige maar rechtschapen Vorst hield woord, ten spijt van BREDERODES verraderlyke vijanden, die hem op den tocht door *Holland* overal aan 's Hertogen zijde moesten zien.

Evenwel is hy als het offer van een geheimen aanslag gevallen: de »quade wijn" hem te *Haerlem* geschonken, wierp hem op het ziekbed, en hy overleed te *Vyanen*, den 16en Oktober 1473. Zijn broeder GIJSBRECHT, die byna gelijktijdig met hem te *Utrecht* gevangen genomen was, herkreeg eerst later zijne vrijheid, en stierf in 1475 te *Breda*, algemeen geëerd en bemind.

REYNOUTS oudste zoon, WALRAVEN de Tweede (dien men wel van WALRAVEN den Bastert te onderscheiden hebbe), was 17 jaren oud, toen zijn vader overleed, en bleef nog vier jaren onder voogdij zijner moeder JOLANDE van LALAING, waaruit velerlei onaangenaamheden met hare neven AMERONGEN en BROECHUSEN ontstonden, zoodat het eindelyk een kleine binnenlandsche krijg scheen, en Vrouw JOLANDE de stad *Vyanen* een tijd lang in handen harer tegenstrevers laten moest. Eerst week zy op *Batesteyn*, en trok later, na beurtelings te *Utrecht* en te *Schoonhoven* verblijf gehouden te hebben, in den zomer van 1478 naar heur kasteel in *Kennemerland*, waar heur oom, de Stadhouder van *Holland*, in de Paasch-week van het volgende jaar by haar ter maaltijd was, toen de *Haerlemmer* bode zijne hulp kwam inroepen tegen de woelingen en moord-aanslagen der Cabiljaauwschen. Hier woonde zy eenigen tijd met hare dochter ANNA,[1] terwijl *Vyanen* door de knevelarijen en woelingen van REY-

[1] Hare beide zonen WALRAVEN en FRANS had zy naar *Leuven* ter schole gezonden; JOLANDE, hare tweede dochter, was Kanonikesse te *Bergen* in *Henegouwen;* en de

Digitized by Google

NIER van BROECHUSEN en diens aanhang gekweld werd. De overeenkomst, gesloten op Paschen 1480, waarby BROECHUSEN tegen betaling van 4000 gouden Rijnsche guldens de stad verliet, en Jonker WALRAVEN als Heer gehuldigd werd, maakte wel aan deze ongeregeldheden een einde, maar de rust der Vyaners werd in 1482 op nieuw gestoord door den Utrechtschen oorlog. De stad werd door VINCENT van SWANENBURCH overmeesterd, en niet dan na betaling van 5500 Rijnsche guldens, boven vele andere afpersingen, weder verlaten en haren rechtmatigen Heer te rug gegeven. By de krooning van MAXIMILIAAN van OOSTENRIJK tot Roomsch-Koning, met veel plechtigheid op den 9en April 1486 te *Aken* volvoerd, sloeg de jonge Vorst met het zwaard van KAREL den Groote tweehonderd voorname Edelen tot Ridder, en onder de eersten daarvan behoorde REYNOUT van BREDERODE, Burchtgraaf van *Utrecht*, Heer van *Brederode*, *Vyanen*, *Heemsroede*, en ter *Ameyde.*

Minder voorspoedig ging het zijn broeder FRANS, die, in den naar hem genoemden Jonker-Fransen-Oorlog, als hoofd der Hoekschen zijne partij nog eenigen tijd geducht wist te maken, maar, in 1490 by *Serooskercke* zwaar gekwetst gevangen genomen, te *Dordtrecht* aan zijne wonden overleed.

WALRAVEN was tot hiertoe ongehuwd gebleven. In zijne jeugd had hy reeds kinderlyk vertrouwelyk omgegaan met MARGARETA, 's Heeren WOLFAERTS dochter van BORSSELE; hieruit was by beiden eene innige genegenheid ontstaan, die door Heer WOLFAERT gants niet werd aangemoedigd. Maar toen hy nu zijne dochter in 1492 wilde dwingen een anderen Edelman te huwen, ontvlood MARGARETA den vaderlyken dwang, en volgde haren WALRAVEN naar *Vyanen*, waar zy zich met hem in den echt verbond, en hem *Cloetinghe* en *Ridderkercke* ten huwelyk bracht. MAXIMILIAAN werd op de klachte hierover zeer vertoornd, maar liet zich evenwel spoedig bevredigen. Vrouwe MARGARETA overleed in 1507 te *Brussel*, na haren echtgenoot twee zoons en twee dochters te hebben geschonken.

WALRAVEN huwde toen later ANNA, Gravinne van *Nyënaar*, die hem vier jaren overleefde. Hy stierf op zijn kasteel van *Batesteyn*, 14 January 1531, en werd te *Vyanen* begraven.

---

jongste, JENNE, Staats-Jonkvrouwe van MARIA van BORGONDIË. Alle drie stierven ongehuwd.

Digitized by Google

Reynout de Derde, Heer van *Brederode*, *Vyanen*, *Ameyde*, en *Haverincourt*, Ridder en Deken van het Guldenvlies, Burchtgraaf van *Utrecht*, Opperhoutvester van *Holland*, en Raad en Kamerheer van Keizer karel den Vijfde, volgde zijn vader als twaalfde Heer van *Brederode* op, en diende zijn Leenheer getrouw in diens menigvuldige oorlogen. Fier en hooghartig van aart, voerde hy het volle wapen van holland onverdeeld, en kende zich den tytel geboren Graaf van Holland toe, ja deed dit openlyk te *Gend* aanslaan.

Karel, hoewel hem overigens hartelyk genegen, nam dit zeer euvel op; deed hem door zijn herout in rechten betrekken, en, by vonnis verbieden om het wapen van holland te voeren, en zich een tytel aan te matigen die den Keizer alléen behoorde. Reynout betuigde, in eene breede verdediging, by zijne trouwe, geenszins het doel te hebben gehad om zijn Vorst te beleedigen of diens macht en aanzien te krenken; maar in tegendeel altijd gereed te zijn hem als zijnen rechtmatigen Heer met lijf en goed te dienen en te verdedigen. De Keizer, geen reden hebbende om zijnen gunsteling te mistrouwen, werd door deze betuiging te vreden gesteld, en stond hem in Mei 1534 weder toe zijn wapen te voeren gelijk zijne voorouderen dit vroeger hadden gedaan: op het gouden schild den rooden klimmenden leeuw met lazuren tong en nagels, en den lambel van lazuur daar boven, zonder dat de punten den leeuw raken; tevens beschonk hy hem met den tytel van eersten Vliesridder. Het was ook omstreeks dien tijd dat Reynout by den Keizer aanzoek deed om de Heerlykheid *Vyanen* tot een Graafschap verheven te zien. De Keizer willigde het in, onder zekere voorwaarden, maar dezen waren van zulken aart, dat reynout zijn verzoek introk, en liever Baron wilde blijven als hy was, dan een zoo afhankelyk Graaf als hy zou moeten worden.

Hy was sinds 1521 gehuwd met filippine, dochter van robert, Graaf van der *Marc* en *Arembergh*, Heer van *Sedan*, en zuster van everaert van der marc, Kardinaal, Prins-Bisschop van *Luyck*. Door dit huwelyk was hy verwant aan maria, Koningin van *Hongarije*, 's Keizers zuster, waarom karel-zelf hem meermalen zijn beminden neef noemde. Uit dit huwelyk werden hem vijf zoons en vijf dochters geboren. De oudste zoon, filips, beschuldigd van tegen den Keizer te hebben samengespannen, werd op diens last door zijn vader onterfd en wechgezonden, en overleed in 1554 te *Milaan*,

Digitized by Google

Na REYNOUTS dood, die twee jaren later voorviel (te *Brussel*, op den 28en September) geraakte alzoo zijn tweede zoon, HENDRICK, op vijf-en-twintigjarigen ouderdom in het bezit der vaderlyke erfgoederen.

HENDRICK VAN BREDERODE is wel de meestbekende van zijn Geslacht in de geschiedenis onzes lands, waarom het hier minder noodzakelyk is, om breed over zijne lotgevallen uit te wijden. Hy was van eene ranke, welgevormde gestalte, blozend van gelaat, blond van hair. Vurig en koen van aart, was hy te gelijk ook wel wat voortvarend in het uitvoeren, wat halsstarrig in het volhouden van zijne besluiten, waartegen de helderheid van zijn verstand en zijne bevatting niet altoos mochten opwegen. In onvertsaagdheid en bekwaamheid en krijgszaken bleef hy by zijne beroemde voorouders in niets ten achter, en door zijne grootmoedigheid en minzaamheid won hy het hart des volks, dat hy oprecht genegen was. By een langer leven en meerdere ervaring zou een meerdere bezadigheid niet achterwege zijn gebleven; maar hy stierf jong, en voor de zaak, tot wier bevordering hy alles op het spel had gezet, te vroeg. Zes-en-dertig jaren was hy byna oud, toen hy, balling 's lands, op den *Harenburgh*, in de vesting *Recklinghausen*, den 15en Februarij 1568 overleed. *Nederland* heeft aan hem groote verplichting. In den opstand tegen FILIPS yverde hy rusteloos voor het eenmaal door hem omhelsde beginsel; en wanneer men de gebeurtenissen van 1666: het verbond der Edelen, het verzet tegen de uitvoering der bloedige plakaten, enz. als de grondlegging van de vrijheid der *Nederlanden* aanmerkt, dan kan men HENDRICK VAN BREDERODE ten minste niet den eerenaam van een der eerste grondleggers onzer vrijheid onthouden. Zijne vrienden treurden, zijne vijanden jubelden over zijn dood; het volk kon er niet aan gelooven, en vertrouwde nog steeds hem uit *Duitschland* als hun verlosser te rug te zien komen.

Zijne echtgenote was AMALIA, 's Graven HUMBERTS dochter van *Nyënaer* en *Meurs*, naar wie hy het door hem gestichte Huis in 't Vlaamsche bosch *Amaliënsteyn* heette. Een jaar na zijn overlijden huwde zy met FREDERIK den Derde, Keurvorst van de *Palts*.

HENDRICK, kinderloos stervende, had by testament het meerendeel zijner goederen vermaakt aan zijne oudste zusters JOHANNA, Vrouwe van *Hunnepel* die in 1573 overleed. Maar naardien zijne bezittingen door ALBA verbeurd verklaard waren, en eerst na de Pacificatie van *Gend*, in 1576, werden te rug gegeven, gingen zy op JOHANNAAS

Digitized by Google

dochter GEERTRUYDA over, behalven de Heerlykheid *Brederode* in *Kennemerland*, die, als een kwaad leen, der graaflykheid verviel, maar waarvan in 1578 aan AMALIA de lijftocht werd vergund. De Graaf van *Mansfelt*, Stadhouder van *Luxemburgh*, gehuwd met HENDRICKS zuster MARGARETA, werd er meê beleend.

Intusschen had REYNOUT van BREDERODE, Heer van *Cloetinghe*, *Voshol*, en *Asten*, HENDRICKS volle neef,[1] den Staten van *Holland* zijn naast en wettig bloedmaagschap bewezen, waarop hy in 1579 met al de rechte leene nverleid werd, die Heer HENDRICK van de graaflykheid te houden placht. REYNOUTS oudste zoon HENDRICK was gesneuveld by den mislukten toeleg tot ontzet van *Haerlem*, in 1573, zoodat de tweede, WALRAVEN de Derde, toen zijne nicht GEERTRUYDA in 1590 ongehuwd overleed, en hem de Heerlykheden *Vyanen* en *Ameyde* naliet, de voornaamste goederen van zijn Geslacht in *Zuid-Holland* weder op zich vereenigde, dewijl zijn vader reeds in 1584 te *Haerlem* overleden was. Hy werd in 1585 Raadsheer aan het Hof van *Holland*, en stierf in December 1614, by zijne echtgenote WILLEMINA van HAEFTEN, Vrouwe van *Nyevelt*, geene kinderen nalatende. By uiterste wilsbeschikking benoemde hy zijn neef WALRAVEN, zoon zijns broeders FLORIS, Heer van *Cloetinghe*, tot zijn erfgenaam.

WALRAVEN de Vierde, gehuwd met MARGARETA MARIA van HENNIN, dochter van den Grave van *Brouck* en *Falckesteyn*, was Kommandant eener kompanjie kurassiers, in dienst van de Staten. Hy overleed in den bloei zijns levens, 1620, mede kinderloos, en bracht alzoo de goederen over op zijn broeder JOHAN WOLFERT van BREDERODE.

JOHAN WOLFERT was de laatste schitterende ster aan den glorierijken hemel van zijn Geslacht. Als Vaandrig in dienst getreden, werd hy in 1618, op negentienjarigen ouderdom, hoofd eener kompanjie voetknechten van 70 man; in 1633 Kolonel van een geheel regiment, en twee jaren later Goeverneur van '*s Hertogenbosch* en omliggende forten. Vervolgends werd hy benoemd tot Grootmeester der Artillerie, en eindelyk in 1641 tot Veldmaarschalk over het volk van oorloge, te paard en te voet. Kort voor deze laatste verheffing gaf hy, met drie schepen naar *Engeland* zeilende, een wakker bewijs van zijn heldenaart. Onverwachts door vijf kapers

[1] Hy was een zoon van WOLFAERT van BREDERODE, broeder van Heer REYNOUT den Derde.

Digitized by Google

van *Duynkercken* aangetast, spoedde hy zich, ongewapend en nog in zijn slaaprok, naar het dek, en gaf zijne bevelen met zooveel beradenheid en onverschrokken moed, dat de roovers, niettegenstaande hunne overmacht, na een vinnigen strijd van byna vier uren, genoodzaakt waren te deinzen en hem zijnen tocht ongedeerd te laten vervolgen.

Geen wonder dat VONDEL, in wiens zangen geen naam van eenig beroemd tijdgenoot vergeten is, hem den tytel gaf van

wachter van ons hek,
En d' eere der Nassausche vanen.[1]

Hy ontviel het vaderland te vroeg: den 3en September 1655 overleed hy aan de gevolgen der waterzucht, en werd te *Vyanen* by zijne voorouders begraven. Hy was tweemaal gehuwd geweest. Zijne eerste gemalin, ANNA, dochter van Graaf JOAN van NASSAU, liet hem by haren dood, in 1630, vijf dochters na; zijne tweede, LOUÏSA CHRISTINA van SOLMS, oudere zuster van AMALIA van SOLMS, schonk hem drie zonen en vijf dochters. Daar de oudste zoon reeds op ruim tweejarigen leeftijd stierf, volgde de tweede, HENDRICK, zijnen vader op, maar overleed reeds in 1657 te *Amiëns* aan de mazelen.

Toen kwam de jongste zoon, WOLFERT, in het bezit der erfgoederen, die nu niet lang meer aan den naam van zijn oud en eerwaardig Geslacht verbonden zouden blijven: hy stierf op den 19en Juny 1679, en in hem de laatste wettige mannelyke nazaat der BREDERODEN, uit den tak van WALRAVEN den Eerste. Zijne begrafenis geschiedde op de volgende plechtige wijze: Dinsdag den 15en Augustus daaraanvolgende, des avonds ten 7 ure, kwam de burgerij van *Vyanen* op het kasteel in de wapenen, en trok, nadat het duister geworden was, met overdekte trom en slepend geweer, by fakkellicht van daar naar de kerk. Onmiddelyk op hen volgden al de bedienden van het kasteel, met twaalf toortsen; daarna het lijk, bedekt met een wijd geplooid, zwart lakensch kleed, waarover een ander, zwart fluweelen kleed was gespreid, met de acht kwartieren der BREDERODEN, in goud geborduurd. Het lijk werd geleid door

---

[1] In den heerlyken lierzang: *de Rynstroom, aen Johan Wolfard, Heer te Brederode, Vryheer te Vianen.* Poezy, I. 338.

Digitized by Google

des overledenen hofmeester; ter zijde gingen acht Edellieden die het kleed droegen, en de vier slippen werden opgehouden door vier Drossaten der landen van *Brederode*, terwijl deze geheele sombere sleep door den doffen glans van 24 toortsen werd verlicht. De trein werd gesloten door de bloedverwanten en andere Edele en voorname genoodigden, weêrszijds van eene groote menigte flambouwdragers met hunne brandende toortsen omgeven, hoewel de huizen der stad door lantarens en kaarsen waren verlicht. Toen de stoet in de kerk gekomen, en het lijk daar nedergezet was, nam de Griffier der Kamer van Justicie te *Vyanen* een koperen plaat, waarin de wapens van BREDERODE waren gegraveerd[1], van een rouwkleed af, wendde zich met eene aanspraak tot de aanwezigen, en besloot met de woorden: »Alzoo het Gode behaagd heeft, op den 19en Juny 1679 »tot zich te nemen onzen genadigen Heere WOLFAERT van BREDE- »RODE, wettig afstammende en geboren uit de Graven van *Holland*, »Vrijheer van *Vyanen*, *Ameyde*, enz., Erfburchtgraaf van *Utrecht*, »enz., zijnde de laatste wettige mannelyke afstammeling van het »doorluchtig Geslacht van BREDERODE, dat door dit afsterven nu ten »eenenmale geëindigd is: zoo heb ik, opdat niemant zich te eeniger »tijde deze wapens, of dezen geslachtsnaam aanmatige, toeëigene, »of reklameere, deze met behoorlyken eerbied, in u-aller tegenwoor- »digheid in dit graf neder gelegd. Ad perpetuam rei memoriam."

De plechtigheid om het wapenschild met den overledene te begraven, of op het graf te verbreken, had altoos plaats, wanneer de gestorvene de laatste wettige zoon van een Edel Geslacht geweest was.

WOLFERT had zijne bezittingen vermaakt aan zijne oudste zuster HEDWIG AGNES, die ongehuwd overleed, en hare halve zuster SOFIA THEODORA, gehuwd met CHRISTIAAN ALBRECHT, Grave van *Dohna*, tot erfgename benoemde. SOFIAAS zonen, KAREL en DIEDRYK, in 1686 voor *Ofen* gesneuveld zijnde, kwamen de bezittingen der BREDERODEN op hunne zuster, Gravin AMALIA van DOHNA, gemalin van SIMON HENDRICK, Grave van der *Lippe-Dethmold*, die ze in 1700 haren zoon FREDERIK ADOLF van der LIPPE-DETHMOLD naliet.

FREDERIK ADOLFS zoon SIMON HENDRIK ADOLF, in 1718 eigenaar der Heerlykheden geworden zijnde, verkocht ze in 1725 aan de Staten van *Holland en West-Friesland*, voor eene som van *f* 898.200, de onkosten van verkoop en overdracht daaronder begrepen. Deze over-

Digitized by Google

dracht had plaats op het huis te *Vyanen*, den 30en Oktober van gemeld jaar. De Graaf van *Hompesch*, als gemachtigde van de Staten, ontfing de goederen uit handen der Raadsheeren, door Graaf SIMON daartoe afgevaardigd, en nam de ambtenaren en bedienden, uit den graaflyken eed ontslagen, den eed aan hunne nieuwe meesters af.

De Staten namen den 2en November daaraanvolgende plechtig bezit van het laatste overschot der eenmaal zoo uitgebreide bezittingen der BREDERODEN, toenmaals nog bestaande uit de Heerlykheid van *Vyanen* en *Ameyde*, waaronder behoorden *Meerkerk*, *Lecksmond*, *Achthoven*, *Tienhoven*, *Heykoop*, en *Lakeveld*.

Een tak van dit roemruchtig Geslacht, uit een geheim, maar nooit wettig erkend huwelyk tusschen REYNOUT den Derde en CATHARYNE van HOLTEN, heeft zich nog tot op onzen tijd voortgeplant, en is eerst in 1832 uitgestorven.

WALRAVEN van BREDERODE, jongste zoon van DIEDRYK den Derde, en broeder van REYNOUT den Eerste, had by zijn dood, in 1396, een bastaart achtergelaten, DIEDRYK WALRAVEN genoemd, wiens nakomelingen zich in *Noord-Holland* hebben verspreid, en waarvan de weinige nog levenden meest tot de arbeiders-klasse behooren; zoodat men wel met volle recht mag zeggen, dat het Geslacht BREDERODE, evenals het huis *Brederode*, nog slechts in bouwvallen bestaat.

Die bouwvallen intusschen zijn door de zorg van *Haarlems* kundigen Archivaris, den Heer MR. A. J. ENSCHEDÉ, sedert 1862 op voortreffelyke wijze ontgraven en in goeden staat gebracht, zoodat zy thands meer dan ooit het cieraad van het schilderachtig landschap uitmaken.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN ARCKEL.

Digitized by Google

Digitized by Google

C. Rochussen, del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL VAN ARCKEL.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN ARCKEL.

In het bekende distichon, waarin de vier voornaamste Huizen van *Holland* worden opgenoemd, komt ARCKEL voor met de aanduiding van de Stoutste: en werkelyk, wanneer men de geschiedenis der Heeren uit dat machtig Geslacht doorloopt, zal men zich gedrongen gevoelen te erkennen dat die bynaam hun niet zonder oorzaak is toegekend geworden; ja moge ook in een tijd, toen het de mode was de afkomst van elk stamhuis by de Grieken of Trojanen te zoeken, de vleierij der Kamersprekers en Minstreels, door de naamsgelijkheid verlokt, aan de ARCKELS Herkules tot stamheer hebben toegedicht, zoo zal niemant beweeren dat die stamheer hun onwaardig zoû geweest zijn.

Wy zullen intusschen die sprookjens der Minstreels in hun waarde laten, en terstond van het gebied der mythologie op dat der geschiedenis, van Herkules op HEYMAN of HEYNEMAN overspringen, die, in 't laatst der tiende eeuw, door Keizer OTTO den Derde naar deze gewesten gezonden, met GELLA, de dochter van een edelen Fries, in 't huwelyk trad, en vervolgends, de gunst verworven hebbende van de Graven van *Holland* en van *Teisterbant*, gelijk mede van den Bisschop van *Utrecht*, van hen eenige goederen, langs de rivier de *Linge* gelegen, deels in vrijen eigendom, deels in leen ontfing. Deze goederen werden by zijn overlijden verdeeld tusschen zijn beide zonen DODO en FOPPO. DODO vestigde zich naby *Leerdam*, en werd de stamvader van de Heeren van *Dalen*, van *Kedichem*, van *Zeven-*

Digitized by Google

der, en van *Haeften*. FOPPO, de tweede zoon, werd de eerste Heer van *Arckel*, alwaar hy dan ook niet in gebreke bleef een slot te stichten. Hy trouwde MARIA, de dochter van den Heer van *Oyen*, en stierf in 't jaar 1008.

Nog aanzienlyker vermaagschapte zich zijn zoon en opvolger JAN, door zijn huwelyk met ELISABETH, dochter des Heeren van *Cuyc*. Hy voltooide het kasteel te *Arckelredam*, waarvan zijn vader de grondslagen had gelegd, en overleed op een krijgstocht, met Graaf DIEDRYK den Derde van *Holland* ondernomen, in 't jaar 1034.

Zijn zoon JAN de Tweede nam tot echtgenote MARGARETE, dochter van den machtigen Heer van *Altena*, en sneuvelde by de vermaarde belegering van het slot te *IJsselmonde*, in 't jaar 1032.

Meer roem nog dan zijn vader verwierf zich JAN de Derde. De kruistocht was gepredikt, en hy behoorde onder die moedige Edellieden, wie beiden godvrucht en gloriezucht naar het Heilige Land dreven om het graf des Heeren te helpen herwinnen. Met ROBBERT van VLAANDEREN en een aanzienlyk gezelschap van Edelen op reis getogen, gebeurde het dat tegenwind hen dwong te *Venetië* te vertoeven. Naar de gewoonte van die tijden, had hy voor zijn herberg zijn wapenschild aangeslagen, dat op een gouden veld twee baren voerde van sabel, boven met vier, onder met drie kanteelingen. Het geval wilde dat een aanzienlyk Edelman uit *Pannoniën*, die zich om gelijke oorzaak te *Venetië* ophield, dat schild in 't voorbygaan zag, en terstond vroeg wie de stoutheid had een wapen te gebruiken dat het zijne was. ARCKEL had naauwlyks vernomen wat er gaande was, of hy haastte zich, niet alleen de Edelen die met hem gekomen waren, maar ook al de aanzienlyke kruisvaarders, die zich te *Venetië* bevonden, te zamen te roepen, en zijn billyk recht tot het voeren van het gezegde wapen te betoogen. De Pannoniër, insgelijks opgekomen, weêrsprak met heftigheid de aanspraak, door ARCKEL gemaakt: en daar geen van beiden het geringste aan zijn tegenstander wilde toegeven, oordeelden de aanwezigen dat het pleit in besloten kamp moest worden uitgemaakt, en dat de overwinnaar alleen het recht tot het voeren van het betwiste wapen zoû behouden. Dit geschiedde; en JAN van ARCKEL had het geluk zijn weêrpartij te overwinnen, en by gevolg zijn uitsluitend recht op het betwiste wapen te handhaven. Vervolgends naar *Palestina* getogen, en zich door menig heldenfeit vermaard hebbende

Digitized by Google

gemaakt, genoot hy de eer tot Ridder geslagen te worden door GODFRIED van BOLIOEN.

In 1112, of, volgends anderen, in 1117, terugkeerende, overleed hy by *Straatsburg*, op den *Rijn;* zijn lijk werd gebalsemd naar 't vaderland te rug gevoerd, en in de kerk te *Arckel* bygezet.

Zijn gade, ADELHEYD VAN HEUSDEN, had hem drie wakkere zonen geschonken, JAN, FOLPERT, en HUGO. De eerstgenoemde, Heer van *Arckel* geworden, begaf zich in den echt met de dochter van den Heer van der *Are.* FOLPERT verkreeg de Heerlykheid en 't slot van *Leerdam*, dat, naar het schijnt, door de nakomelingen van DODO verlaten was geworden, en bovendien de Heerlykheid van *Schoonderwoert.* De derde, HUGO, werd Heer van *Blocland* en van *Speyck.* Hy had den vreemdklinkenden bynaam van Boterman bekomen; en toch wane niemant dat hy daarom van een weeke en kneedbare natuur was. Integendeel noemt hem BEKA in de Rhytmische kronijk:

tie beste sire van hant
Ridder van al Duytsche lant.

Maar om de ware bedoeling van den gezegden bynaam te kennen, dient men vooraf te weten dat boter in den grond beteekent: »geklopte melk", en alzoo boteren synoniem is met kloppen, gelijk ook bot een stoot is, en bot vangen, klappen krijgen.

Beiden, JAN en HUGO, sneuvelden in den bloedigen Grimbergschen oorlog, omstreeks het jaar 1143.

Van JAN den Vijfde, die zijn vader als Heer van *Arckel* opvolgde, valt weinig anders te verhalen dan dat hy, door zijn verbintenis met GEERTRUY, dochter van den broeder der Gravin van *Sein*, op nieuw het aanzien uitbreidde van zijn Geslacht.

Na zijn dood, die in 1176 voorviel, kwam zijn zoon JAN de Zesde aan de regeering, die zich grooten roem in de wapenen verwierf. Met Keizer FREDERIK en met Graaf FLORIS den Derde van *Holland* naar 't *Heilige Land* getogen, streed hy dapper tegen de ongeloovigen, en trouwde by zijn terugkomst met MARGARETA, dochter van BALDEWIJN van NYVELLE, des Graven van *Vlaanderens* broeder. Door den aankoop der Heerlykheid *Asperen*, en door de stichting van het sterke slot van *Heuckelom*, wist hy zijn macht en aanzien te vergrooten. Hy mocht echter de voltoojing van het gemelde kasteel

Digitized by Google

niet beleven. In het afgelegen *Drenthe* hadden zich de wakkere heibewoners onafhankelyk verklaard van den Bisschop van *Utrecht*, en, met den geduchten ROLF van COEVOORDE aan 't hoofd, hunne Stichtsche Oversten verjaagd. De Bisschop, OTTO van der LIPPE, hevig verbolgen over dien hoon, riep al wat Adel heette uit *Gelre*, uit *Holland*, uit *Benthem*, uit de *Rijnlanden* ter hulp, om die verachtelyke boeren hun drieste stoutheid af te leeren. Schitterender legermacht, dan nu in de anders zoo eenzame vlakten van *Drenthe* byeenkwam, was zelden aanschouwd geworden. Men zag er:

Om hun Leenheer saamvergaard,
Honderd Eedlen, wijdvermaard,
Wakkre Jonkers, fiere knapen,
Riddren, lang vergrijsd in 't wapen,
Elk van hen een leger waard.
Wie aan *Rijn-* of *Lecke*-zoomen,
Of waar *Vecht* en *Aemstel* stroomen,
Slot of hoeve houdt in leen,
Trok, ter heirvaart opgekomen,
Met zijn dappren herwaart heen.
Glansrijk blinken ZUYLENS flitsen
By de ruiten van ter HAER,
GUNTHER toont zijn leliespitsen
Naast de leeuwen van HERLAER
En LINSCHOTENS blaauwe baar.
Zeven wapenschilden toonen,
Rijk met kruisen overlaên,
Waar, aan 't hoofd van wakkre zonen,
AEMSTEL zich kwam nederslaan.
Nevens dezen, die te zamen
Uit de grijze Rijnstad kwamen,
Trouw aan eed en leenmansplicht,
Ziet gy, door aêloude veten
Op den Drenthenaar gebeten,
Heel de bloem van 't *Oversticht.*
ROLF van GOOR geleidt die dappren;
Hy, op zulk een voorrecht fier,
Zal des Bisschops kruisbanier

Digitized by Google

Morgen aan de spits doen wappren.
  SALLANTS ram steekt ginds den kop
  Met de gouden horens op;
KUINRES liebaart schijnt te blaken
  Van verlangen naar den strijd;
  TWICKELS handzaag, scherp altijd,
Dreigt verderf aan *Drenthes* daken.
MULERTS zwarte winkelhaken
  Met de blokken van van VEEN,
BENTINCK's kruis en GRUTERS rozen,
Ziet by 't eerste morgenblozen
  Drenthe in 't open veld byeen.
En (toen 's oudsten broeders woorden
Klonken over de *IJssel*boorden,
  Woû hy niet de laatste zijn)
DIEDRYK mede is in hun midden,
Want het vechten meer dan 't bidden
  Smaakt den Proost van Sint-Lievijn.

. . . .

't Zijn niet enkel Stichtsche benden,
Die zich tegen *Drenthe* wenden
  By des Bisschops oorlogsvaan;
Neen! een macht van bondgenoten
Heeft zich aan zijn Huis gesloten,
  Brengt met hen vernieling aan:
GELDER heeft zijn vroeger veten,
Heeft den fellen krijg vergeten
  Dien hy met den Bisschop streed;
Wil, door yvrig hulpbetoonen,
't Kwaad vergoeden en verschoonen
  Dat zijn Stamhuis UTRECHT deed.
Ziet daar gints zijn wimpel waaien!
  By den eersten morgenglans
  Zal hy zelf de zware lans
Aan het hoofd der zijnen zwaaien.
  Met hem toog een heldenstoet,
  Voortgeteeld uit edel bloed:

Digitized by Google

GULICS onvervaarde zonen ;
Zy, die *Waal* of *IJssel*kant
Of den groen fluweelen rand
Van het vale kleed bewonen,
ZUTFEN, CLEVE, TEISTERBANT,
Ja (wat stervling zou 't gelooven?)
HOLLAND, HOLLAND leent de hand,
Wil het oude twistvuur dooven,
Biedt den Bisschop onderstand,
Strijdt voor zijn vermeende rechten:
Aan het hoofd van 's Graven knechten,
Kwam de roem van ARCKELS Huis,
Opgekweekt in 't krijgsgedruisch,
Meê den Drenthenaar bevechten.

Hoe zouden de schier wapenlooze Drenthsche boeren tegen zulk een overmacht bestand zijn geweest! En toch — de uitslag was geheel tegenovergesteld aan de verwachting. Het leger des Bisschops, by *Anen* in een moeras gelokt, waar de zwaargewapende paarden met hunne ruiters inzakten, en zoo wel het voortrukken als het terugkeeren onmooglyk was, door de benden van ROLF van COEVOORDE eerst van verre met pijlen en slingers, daarna van naderby met kolven en knotsen bevochten, werd byna geheel vernietigd.

En wie kan de namen melden
Van die dappren, hier vergaan?
Ach! geen Huis op *Neêrlands* velden,
Of het hief den rouwgalm aan.
Holland moest met *Gelder* weenen,
Benthem zich met *Cleef* vereenen
Tot erbarmlyk rouwgeklag:
Heel het *Sticht* ontroostbaar waren
Om 't gemis dier wakkre scharen,
Die het nimmer wederzag.

Ach! betreurt die heldentallen!
Hier verging der helden bloem,

Digitized by Google

Wechgezonken, wechgevallen
  Zonder weêrstand, zonder roem.
't Glansrijk leger is verdwenen;
's Bisschops zon heeft uitgeschenen:
  OTTOOS heerschzucht ligt geknot,
En zijn lijk, verminkt, geschonden,
Schier onkenbaar weêrgevonden,
  Strekt aan 't plundrend graauw ten spot.

Ook JAN van ARCKEL behoorde onder de slachtoffers van dien noodlottigen veldslag, die op den 27 July 1227 gestreden werd. Zijn zoon, JAN de Zevende, volgde hem als Heer van *Arckel* op. Deze nam tot echtgenote MARIA, dochter van den Grave van *Vernenburg*, en kleindochter van OTTO, Grave van *Benthem*. Het is aan dezen JAN den Zevende, dat de eerste grondlegging te danken was van het kasteel waarvan wy hier de afbeelding geven.

De Heeren van *Arckel* hielden namelyk een stukjen gronds van het Huis van HOLLAND in leen, dat, niet verre van hunne Heerlykheid, aan den oever der *Merwe* gelegen was, een weinig lager dan de plek waar *Maas* en *Waal* zich vereenigen. Dit stukjen gronds, byna jaarlyks door overstroomingen onder water gezet, en daarom een goor genaamd, 't welk in oud Hollandsch eene der benamingen is voor moeras, werd alleen door arme visschers bewoond, en had voor den eigenaar weinig waarde. Doch voor ARCKEL was, om de nabyheid, en om de ligging aan een zoo belangrijk punt der rivier, het bezit van die goor niet zonder belang. Hy kocht ze daarom van den Graaf van *Benthem* (die ze van zijn vader DIEDRYK den Zesde van *Holland* geërfd had), en haastte zich er de twee gebouwen te stichten waarmede men in de middeleeuwen altijd begon, een kasteel namelyk en een kerk; maar beiden op een grooter schaal dan er nog eenige in zijn Heerlykheid bestonden. Vervolgends ommuurde hy het vlek, dat, eerlang onder den naam van *Gorkum* bekend, de zetel werd der Heeren uit zijn Geslacht.

JAN de Zevende, in 1234 Graaf FLORIS den Vierde vergezeld hebbende op den kruistocht tegen de Stadingers, werd aldaar verslagen, en opgevolgd door zijn zoon JAN den Achtste, vermaard om zijn reusachtige grootte en lichaamssterkte. Van hem wordt verhaald hoe hy, te paard gezeten, een zwaren balk boven zijn hoofd

Digitized by Google

met de armen omvattende, het ros onder hem door de spierkracht der om de buik van het dier geslingerde beenen van den grond wist op te lichten, zoo dat het trilde en kermde van pijn. Nog gedurende zijn leven verdeelde hy zijn Heerlykheden tusschen zijn beide zonen, aan zijn oudste, JAN, die over *Arckel* latende, aan OTTO, zijn jongste, die van *Heuckelum*, *Loenen*, en *Leyerburg;* en, aan zijn zonen vrede en eensgezindheid aanbevolen hebbende, overleed hy in den jare 1272, en werd in de kerk te *Gorkum* begraven, alwaar hem in het koor der heilige Maagd een prachtige tombe met zijn afbeelding en die zijner vrouw, BAERTE van OCHTEN, werd opgericht. Zijn gebeente, in 1604 opgegraven en in een ander graf gelegd, was, volgends de getuigenis van KEMP, die 't gezien heeft, in vergelijking met de beenderen van andere menschen, als dat eens volwassenen met dat van een kind vergeleken.

De kinderen van JAN den Achtste volgden het voorschrift op, hun door hun stervenden vader gegeven, en de toenemende aanwas van hun macht en aanzien was het gezegend gevolg der goede verstandhouding en vriendschap waarin zy leefden. Maar met nijdige oogen werd hun voorspoed aangezien door hun nabuur en bloedverwant, den somberen FOLPERT van TER LEEDE. Zoo bemind, als de Heeren van *Arckel* en van *Heuckelum* waren, zoo gehaat en gevreesd was die van *Leerdam:* ja

waar hy kwam aangetreden,
Was 't of een helgeest by hem bleef,
Onzichtbaar warend om zijn schreden,
Die vreugde en weedom henendreef.
Was 't bruiloftsfeestlied aangeheven,
Het zweeg, zoo ras men hem vernam:
De bruid begon van angst te beven,
En elk, door huivring aangedreven,
Ontweek den Heer van *Lederdam*.
De moeder voelde, waar zy treurde
Om 't kindtjen dat haar 't lot ontscheurde,
Hoe, op zijn komst en straffen blik,
De droefheid wegkromp voor den schrik,

en heimelyk fluisterde men elkander in 't oor, dat hy een verbond

Digitized by Google

met den Bozen Vijand gemaakt had, en, voor een lang leven en voorspoed in zijn ondernemingen, zijn kostbare ziel aan hem verpand had. Intusschen zal het den lezer blijken dat die hulp van den zwarten man niet altijd even krachtig was, als FOLPERT van TER LEEDE wel gehoopt of gewenscht had. Althands hy steunde er niet genoeg op om, ter voldoening van zijn haat en nijd, zijn neef van ARCKEL opendlyk op ridderlyke wijze aan te tasten, en riep daartoe den bystand in van 't verraad. Hy wist den koster van de kerk te *Arckel* door geld en beloften te bewegen om, wanneer op Kerstnacht de Heer met zijn gezin zich in die kerk zouden bevinden, de deuren op 't slot te doen, en met klokgelui een sein te geven, waarop hy, FOLPERT, met zijne gewapenden zou toeschieten en zijn wrok aan ARCKEL koelen. Toen nu de Kerstnacht gekomen was, ging Heer JAN de Negende ook als een vroom man ter kerke, zijn huisvrouw, BERTRADIS van STARCKENBURCH, uithoofde harer vergevorderde zwangerschap t'huis latende, en hoorde met eerbied de nachtmis aan. Reeds had de verraderlyke koster de tijding van zijn komst doen weten aan den Heer van TER LEEDE, die, met zijn rotgezellen aan den oever der rivier in een hinderlaag verscholen, met ongeduld het oogenblik van handelen afwachtte; reeds waren twee der kerkdeuren gesloten, toen, door een byzondere bewaring der Voorzienigheid, de Heer van ARCKEL, gedrongen door een opkomende behoefte, met een paar dienaars, en zonder dat de koster zulks bemerkte, de kerk door de derde deur verliet. En naauwlyks was hy in de open lucht, of de toegang werd achter hem dicht gemaakt, en het sein door het klokgelui gegeven.

De Heer van TER LEEDE, terstond toegeschoten, liet de kerk door de zijnen omringen, en er den brand in steken, zoo dat al wie zich daar binnen bevonden, priesters en leeken, jammerlyk in de vlammen omkwamen. Men denke hoe die kreten der ongelukkigen, hoe dat hoongelach der boosaartige brandstichters den Heer van ARCKEL in de ooren moesten klinken, die, uit het steenen huisjen waarin hy zich bevond, getuige was van het gruwelstuk, en machteloos om het te beletten. Eerst toen de dag aanbrak, en TER LEEDE, zich geluk wenschende dat hy, als hy meende, zijn vijand had doen vergaan, met de zijnen huiswaart gekeerd was, verliet ARCKEL zijn schuilplaats, riep zijn knechten by elkander, deed de vlammen blusschen, de geschonden overblijfselen der rampsalige

Digitized by Google

slachtoffers opzoeken en eerlyk begraven; en den schelmschen koster naar verdienste straffen. Ook op TER LEEDE wilde hy gerechte wraak uitoefenen; maar de booswicht had naauwlyks vernomen hoe zijn euveldaad juist in 't voornaamste punt mislukt was, of hy had zich, door ten lande uit te wijken, aan de straf onttrokken die hy vreesde. Hy had echter de hoop niet opgegeven om zijn vijand afbreuk te doen, en eerlang teruggekomen, liet hy op een nacht den Lekkerdijk op verscheiden plaatsen doorboren, en 't water der rivier over 't land van *Arckel* stroomen, waardoor een menigte van menschen en van vee om 't leven kwam. Maar de maat zijner gruwelen was vol: toen hy kort daarna, ter viering van het welslagen dezer nieuwe schanddaad, in zijn slot te *Haastrecht* een blijden maaltijd aangericht, en zich na den afloop daarvan, met zijn aanhangers, de meesten als hy beschonken, naar buiten begeven had, toen — zoo althands, vermeldt de overlevering — zonk hy plotselings voor de oogen der verbaasde omstanders wech door den grond, en werd nimmermeer op aarde gezien. Alleen toonden drie roode bloeddruppelen, die uit de straatsteenen opsprongen, nog jaren lang de plaats aan waar hy verdwenen was, en niemant dorst na dien dag het slot van *Lederdam* binnentreden, ter oorzake der schrikkelyke geluiden en gezichten van verschijningen die daar werden verden vernomen. Dan PELGRIM, de zoon van FOLPERT, die met zijns vaders Heerlykheden ook den aart zijns vaders geërfd had, wist aan geluiden en verschijningen een einde te maken, door het kasteel te doen omhalen, en een nieuw te stichten aan de westzijde van het stadjen *Leerdam*. Ook deze had, zeide men, een verbond gemaakt met den duivel, naar luid waarvan hy voorspoedig leven zoû, tot dat hy met een paard de rivier zoû overtrekken. Uit dien hoofde had hy dan ook streng verboden dat men immer een paard bracht in eenig vaartuig, waarin hy zich begeven wilde. Zoo leefde hy nu zorgeloos voort, zich aan alle wellusten en boosheden overgevende, de geboden der Kerk versmadende, en hare heiligdommen beroovende waar hy maar kon. Jaren lang had hy op zoo schendige wijze geleefd, en hy was oud van dagen toen de wrake Gods hem achterhaalde. Het was in den jare 1304, twee dagen na Maria Hemelvaart; en na met zijn vloekgenooten op het Stichtsche grondgebied een plondertocht volbracht te hebben, keerde hy met aanzienlyken buit en vele gevangenen

Digitized by Google

huiswaart. Des Bisschops vazallen hadden echter de wapenen opgevat, en kwamen hem zoo driftig najagen, dat hy alle moeite had, om ongedeerd de *Lek* te bereiken, waar zijn vaartuigen hem naby *Beuzichem* lagen te wachten. Naauwlyks waren de meesten zijner aanhangers met het geroofde ingescheept en van wal gestoken, toen de Stichtsche wapenknechten kwamen opdagen. Hy zelf, met spoed in de laatste schouw getogen, en eenige voeten van den oever verwijderd, wenschte zich reeds geluk, op nieuw buiten het bereik zijner vervolgers te zijn, toen op eens een reusachtige zwarte hengst hem achterna kwam gehold, die door zijn bovenaardsch gedruisch al die hem verzelden met schrik en angst sloeg, en met een geweldigen sprong van den kant af in de schouw overstoof, zoodat het vaartuig kantelde, en als een steen te gronde ging met allen die er in waren, zonder dat er één gered werd. Daar PELGRIM geen kinderen had nagelaten, vervielen zijne goederen aan den Heer van *Arckel*, en mochten zijne onderzaten zich eindelyk weder in 't bezit van een goeden en vromen Heer verblijden. Dan, wat de nieuwe bezitter vergoeden mocht van het kwaad, door den overledene gepleegd — in éene zaak was hy echter buiten macht verbetering te brengen. Nog altijd waren de puinhoopen van het verwoeste huis *ter Leede* ongenaakbaar gebleven, en zelfs zy, die behoorlyk gebiecht hadden, konden zich niet binnen den omtrek wagen, of zy zagen stinkende zwavelvlammen om zich oprijzen: akelige klaagtonen en moordkreten drongen hun in de ooren, en door onzichtbare vuisten en klaauwen aangegrepen, konden zy niet dan met wonden en builen uit den tooverkring geraken. Eindelyk besloten twee godvreezende en kloekhartige priesters een poging te doen, om de plaats te zuiveren. Op een middag de ruïne binnengetreden, liepen zy de overblijfselen van het gebouw aan alle zijden rond, tot dat zy eindelyk kwamen aan een afgezonderd gewelf, waar hy, die er het eerst was binnengetreden, op eens als aan den grond genageld bleef staan. Zijn makker, dit ziende en zijn angstkreten vernemende, dorst niet verder gaan, doch beloofde hem dat hy het lichaam des Heeren zoude halen om hem te bevrijden. Terwijl hy met dit oogmerk vertrokken was, bleef de andere roerloos op de zelfde plaats, zonder een lid te kunnen bewegen, terwijl hem gedurig de meest ijzingwekkende geluiden, de afschuwelykste vervloekingen en godslasteringen in de ooren klon-

Digitized by Google

ken. Dan toen eindelyk zijn makker te rug kwam met het Hoogwaardige, en gevolgd van een menigte lieden, aan wie zijn voorbeeld moed gegeven had, toen hoorde hy die in 't gewelf stond een stem al schaterende uitroepen: »Zoo de Schepper aller dingen »u niet verdedigde, dan zoude ik u gezift hebben als tarwe," en met-een werd hy, hevig geschud, om ver geworpen, zoo dat hy half dood uit het gewelf kwam, en zijn gandsche leven lam bleef van den schrik. Het gebeurde strekte niet om iemant aan te moedigen de proef te hernieuwen; en het was eerst na jaren, dat de Heer VAN ARCKEL, op raad van vrome mannen, een plechtigen omgang gelastte, waarby hy zelf met een aantal hooge geestelyken, en vergezeld door de geheele gemeente, de bouwvallen herhaalde reizen rondtrok, terwijl zy met wijwater besproeid werden en het lichaam des Heeren vooruit gedragen werd: waarna allen zich vereenigden in een ernstig gebed tot God, dat het Hem behagen mocht den vloek wech te doen die op de plaats rustte. Dit gebed werd verhoord, en de plek was na dien tijd voor een ieder toegankelyk.

Wy keeren, na het verhaal dezer legende, van welke ieder 't zijne gelooven mag, tot JAN den Negende terug. Deze, na den Hertog van *Brabant* trouw te hebben bygestaan in den oorlog tegen de Graven van *Gelre* en van *Berg*, om het bezit van *Limburg* gevoerd, verkreeg van hem het voorrecht van tolvrijheid voor de Arckelschen door het grondgebied van het Hertogdom. Roemrijk was zijn uiteinde, daar hy, met Graaf JAN den Eerste van *Holland* tegen de Westfriezen opgetrokken, op de *Vronergeest* in de armen der overwinning sneuvelde. Ook hy had onder de Ridders van Sint-Jacob behoord.

Niet minder dan zijn voorvaderen was JAN de Tiende van ARCKEL, die zijnen vader in het gebied opvolgde, door zijn kloeken aart onderscheiden: en die roem van stoutheid, eigen aan dat Huis, zweefde ook VONDEL voor den geest, toen hy, JAN van ARCKEL voorstellende onder hen die zich in 't »zeepaart met rijs" verborgen om GIJSBRECHTS stad te overrompelen, hem den wakkeren moed toedichtte, die in de daad betoond was geweest door een der krijgsknechten in het turfschip van *Breda*, en aan VOSMEER verhalen liet

Hoe ARKEL, heel verkout, zijn eyghen ponjaert bloot
Geset had op de borst, en troostte zich de doot,
Om al zijn mackers niet door 't hoesten te verklicken.

Digitized by Google

Het is met dezen zelfden Heer JAN, dat, volgends de oude kronijken, een gebeurtenis plaats had, die, hoezeer reeds meermalen verteld, echter nooit genoeg herhaald kan worden, als bevestigende de waarheid van het gezegde, dat een weldaad nooit verloren gaat. Het gebeurde namelyk, dat, toen hy nog een knaap was, zich nu en dan te *Gorkum* een jonge reizende marskramer vertoonde, die, zoo aan het kasteel als aan de huizen, zijne waren en snuisterijen uitventte. By die gelegenheden wist hy aardig te vertellen van de landen en steden die hy bezocht had, en hy had zich daardoor de gunst van den Jonker verworven. Eens, dat hy zich weder op het slotplein vertoonde, vroeg de Jonker hem om zijn mars te mogen doorsnuffelen, en vindende dat deze maar schraal voorzien was, voegde hy hem toe: »Ik wil een vennootschap met u aangaan: ik »koop wat zich in uw mars bevindt, en geef u nog eenig geld boven »den koopprijs, om er u nieuwe waren voor aan te schaffen, onder »voorwaarde, dat gy my die som eerlyk verandwoordt, en wy de »winst samen deelen." Men kan denken of deze voorwaarde den marskramer aanstond, die volgaarne de gevorderde belofte aflegde, en zich, na het geld ontfangen te hebben, vrolyk en welgemoed weder van daar begaf. Weinige maanden waren er verstreken, toen hy weder in *Gorkum* verscheen, en, getrouw aan zijn woord, zich terstond by den Jonker aanmeldde, hem vertelde hoe gelukkig hy in zijn handel geslaagd was, en hem de helft zijner overwinst aanbood. De Jonker, die alleen ten doel had gehad den koopman, niet zich-zelf, te bevoordeelen, weigerde het geld te ontfangen, en gaf hem in tegendeel nog een geschenk, met de aanmaning om zich altijd even vlijtig, trouw, en eerlyk te gedragen, wanneer hy ongetwijfeld Gods zegen op zijn bedrijf zoû ondervinden. De kramer reisde verheugd en dankbaar weder wech; doch lange jaren verliepen, en hy verscheen na dien tijd te *Gorkum* niet weder. Inmiddels was, na den dood zijns vaders, JAN de Tiende Heer van ARCKEL geworden, en eenigen tijd daarna ter bedevaart getogen naar 't *Heilige Land.* Op de terugreize door *Italië* trekkende, werd hy met zijn gezelschap door roovers overvallen, van alles beroofd, zoodat hy van de aalmoezen leven moest, die zijn dienaren opzamelden, en in beklaagbaren staat te *Genua* kwam. Hier, geen herberg durvende intreden, waar men hem als behoeftig den toegang weigeren zoû, zette hy zich in het portaal van eene der kerken neder, en

Digitized by Google

wachtte daar de terugkomst af zijner volgers, die hy de stad had rondgezonden om dezen of genen op te sporen die zich zijner mocht aantrekken en hem middelen verschaffen om verder te reizen. Terwijl de bedienden de stad ronddoolden, stonden zy op eens niet weinig verbaasd, toen zy voor de deur eener aanzienlyke huizinge het wapen van ARCKEL geschilderd zagen. Zy haasteden zich naricht in te winnen, en hun blijdschap was groot, toen zy vernamen dat de bewoner van het huis een rijke koopman, en uit de *Nederlanden* afkomstig was. Nu vonden zy vrijmoedigheid zich by hem aan te melden, en naauwlyks had de koopman verstaan wie zij waren, en in welken beklaaglyken toestand zich hun Heer bevond, of hy haastte zich dezen op te zoeken en by zich te noodigen. Naauwlyks was ARCKEL de woning des koopmans ingetreden, toen deze zich eerbiedig voor hem nederboog, en hem met deze woorden begroette: »Beschouw mijne woning als uwe, Heer! want, naar alle recht en »billykheid is dit huis, met al wat ik bezit, voor de helft uw eigen»dom, als de vrucht van hetgeen het geld heeft opgebracht, my »eens door u geleend." Men oordeele over de blijde verbazing van JAN van ARCKEL, toen hy in dezen rijken Genuaschen koopman den gewezen marskramer herkende, en van hem vernam hoe God werkelyk zijn handel zóodanig gezegend had, dat hy, na eenige jaren te *Genua* gekomen, aldaar een winstgevende zaak had kunnen beginnen, een rijke weduwe gehuwd had, en, ter getuigenisse dat hy den oorsprong zijner fortuin aan ARCKEL te danken had, diens wapen op zijn huis had doen afbeelden. Verscheidene dagen bleef ARCKEL aan het huis van zijn erkentelyken gastheer, die niet afliet by hem aan te dringen dat hy de helft van het zijne zoude aanvaarden. ARCKEL sloeg dit, als men denken kan, af, en vroeg slechts een som gelds ter leen, die hem in staat zoû stellen overeenkomstig zijn rang de reis naar 't Vaderland te kunnen doen, en tevens dat een van des koopmans bedienden hem vergezellen zoû, om het geleende te rug te ontfangen. Dit geschiedde. ARCKEL keerde gelukkig t' huis, en hield sedert dien tijd de kooplieden in eere.

Was dit voorval merkwaardig, nog merkwaardiger is een ander, 't welk de kronijkschrijvers verhalen, dat gedurende het leven van dezen zelfden Heer JAN zoû hebben plaats gehad.

Het gebeurde onder de regeering van Graaf WILLEM den Goede, dat er een geweldige hongersnood in *Holland* plaats had. Nu woonde

Digitized by Google

te *Gorkum* een rijke gierigaart, JEROEN geheeten, die zijn zolders en schuren volgeladen had met koren, maar die, altijd hopende dat de prijs der granen nog stijgen zoude, volstandig weigerde iets van zijn voorraad te verkoopen, veel meer iets daarvan aan hen, die gebrek leden, af te staan. In de zelfde stad woonde, naby de Vischbrug, op den hoek der Noordstraat, een vrome weduwe, die God vreesde, en die, een vollen korenzolder in huis hebbende, daarvan met een blij gemoed aan de armen en nooddruftigen uitreiking deed, zonder zich over den dag van morgen te bekommeren, en in de zekere verwachting dat God het haar nimmer aan het noodige zoû laten ontbreken. Eens dat deze vrouw met haar gezin aan tafel zat, meldde zich een arme vrouw aan met verscheiden kleine kindertjens, klagende en jammerende dat zy en haar spruiten sedert den vorigen dag niets gegeten hadden, en een stuk broods om Gods wille verzoekende. Naauwlyks had de weduwe de smeekingen der arme vrouw gehoord, of zy gelastte haar dienstmaagd dat arme gezin binnen te laten en by den haard te brengen om zich te verwarmen, en voorts een vat meel van den zolder te halen, opdat die kinderen niet van honger bezwijken zouden. »Wy hebben slechts »drie meelvaten meer in huis,” bromde de dienstmaagd, morrende en ontevreden: »waarvan zullen wy leven, als die ledig zijn? Want »zelfs voor geld is er geen koren te bekomen.” — »Ga,” hernam de weduwe: »en geef haar om Gods wil van ons meel, gelijk ik u »gelast heb: God zal zorgen.” De dienstmaagd ging grommende naar boven; en ziet — toen zij de zolderdeur opentrok, was de zolder gevuld met uitmuntend meel, zoo, dat het haar in grooten overvloed tegen-, ja de trappen afstroomde, en de meid luidkeels het huisgezin byeenriep om de wondere weldaad Gods te aanschouwen. Haar zolder dus gevuld ziende, dankte de uitverkoren weduwe den Gever op het nederigst, en liet terstond door den omroeper langs de straten verkondigen, dat alle armen en noodlijdenden, die om Gods wil meel verlangden, zich bij haar vervoegen zouden, en dat zy het aan een iegelyk naar zijn behoefte schenken zoû. Dit verwekte geen kleine vreugde in de stad: te meer, daar het meel daaglyks vermeerderde. De voorzegde JEROEN, die zijn zolders vol koren had, nu ziende hoe de prijs van ’t graan aan ’t dalen sloeg, ging ze ontsluiten om zijn voorraad te verkoopen, doch hoe beteuterd keek hy op, toen hy alles bedorven vond en zoo stinkende, dat

Digitized by Google

het zelfs niet tot beestenvoêr dienen kon: zoo dat hy zich genoodzaakt vond om alles in de rivier te werpen. En alzoo had die vrek daarmede noch hemelsch, noch aardsch gewin verkregen.

In 1324 overleed de vrome JAN de Tiende, op Kersnacht, en werd opgevolgd door zijn zoon JAN den Elfde, de zelfde van wien reeds gesproken is als van een der dapperen die Graaf WILLEM den Goede in den slag van *Casselbergh* het leven hielpen redden.

Jan de Elfde, nog by zijns vaders leven in den echt getreden met ERMGARD, Erfdochter van *Cleve*, verwekte by haar zeven zonen, te weten JAN, die, in den jare 1355 op een steekspel gewond, vóor zijn vader kinderloos stierf; OTTO, die hem opvolgde als Heer van *Arckel*; JAN, die zich als Bisschop, eerst van *Utrecht*, later van *Luik*, den naam verwierf van een verstandig en krachtig Regent; AERNOUT, Heer van *Soelen*, *Avezaet*, *Noordeloos*, en *Alblas;* ROBBERT, Heer van *Bergambacht;* HERBAREN, Heer van *Slingeland* en *Molenaersgraef;* en WILLEM, Heer van *Goudriaen* en *Lopick;* benevens twee dochters, van welke de oudste, ELIZABETH, den Heer van *Hoorn* en *Altena*, en MABELIA, de jongste, dien van *Egmond* huwde.

In 1355 overleden zijnde, werd JAN de Elfde opgevolgd door zijn tweeden zoon OTTO, wiens echtgenote ELIZABETH, dochter van den Grave van *Bar*, hem ten huwelyk aanbracht de Heerlykheid van *Pierrepont* in *Frankrijk*. Groot was de invloed van OTTO van ARCKEL op AELBRECHT van BEIEREN, die, gedurende de krankzinnigheid zijns broeders, het graafschap van *Holland* als Ruwaard bestierde, en men schrijft het zelfs aan dien invloed toe, dat een tijdlang het blakende twistvuur tusschen de Hoekschen en Cabiljaauwschen werd gestild. Ten bewijze dier gunst, hem door den Ruwaard toegedragen, strekke het navolgende voorval.

Te *Metjenshoek*, een plaats naby *Dordtrecht*, woonde omstreeks 't jaar 1363 een Tollenaar, die zich niet ontzag van de Arckelschen daaglyks, ja ook boven gewoonte, tol af te vorderen, onaangemerkt de tolvrijheid, hun door de Graven van *Holland* verleend. OTTO, dit vernemende, schrijft hem, en maant hem om van zijn ongerechte vorderingen af te zien; doch wel verre van hieraan gehoor te geven, volhardt de Tollenaar in zijn eischen. OTTO, dezen overlast moede, zendt een schip de rivier af, wel beladen met goederen, doch tevens met krijgsknechten bemand. Het schip, aan den tol gekomen, weigert aan te leggen, en wordt hierop door den Tollenaar nagezet,

Digitized by Google

aangetast, en verbeurd verklaard. Vergeefs vertoont de schipper hoe de waren van *Gorkum* zijn afgezonden, en geen tol verschuldigd zijn. »Ik geef om den Heer van *Arckel* noch om uw vrijdommen," zegt de Tollenaar: »Ik eisch mijn tol." Dan nu rijst de gewapende manschap op, en het komt tot een gevecht, waarby de Tollenaar te kort schiet en sneuvelt. Naauwlyks heeft ARCKEL dit vernomen, of hy reist naar *den Haag*, klaagt by den Graaf van den overlast, hem door den Tollenaar aangedaan, en verzoekt kwijtschelding van den manslag. »Is 't anders niet?" vraagt AELBRECHT: »Is er een »boef dood, die blijve dood: komt gy daarom alleen hier? Dat was »voorwaar niet noodig: dus laat ons samen aan tafel gaan." — Sedert dorst geen tollenaar in *Holland* meer tol eischen van die van *Gorkum*.

Niet minder krachtig wist in 't zelfde jaar de zelfde OTTO de rechten zijner stad te handhaven tegen die van *Dordtrecht*, die de Gorkummers wilden dwingen, wanneer zy uit *Holland*, *Zeeland*, of *Vlaanderen* met koren, zout, of andere goederen kwamen, dezen by hen te verstapelen. Vergeefsch waren de vertoogen, hiertegen door OTTO aangevoerd. Nu gebeurde het dat zekere schipper BONING, met zout uit *Ierland* komende, tot drie malen toe door de Dordtenaars werd achterhaald, en zijn schepen en ladingen verbeurd verklaard. OTTO, dit vernemende, betaalt aan BONING de geleden schade, en verbiedt voortaan alle vaart. Maar niet lang daarna komen schepen met wijn voor Dordtsche rekening den *Rijn* af; OTTO, hiervan onderricht, doet ze aanhouden, schenkt den wijn aan zijn Edelen en aan de gemeente van *Gorkum*, en jaagt den Dordtenaren zulken schrik aan, dat zy van hun stapelrecht voor 't vervolg afzien.

Nog een ander voorbeeld bewijze — en krachtiger nog — hoe jaloersch OTTO op zijn rechten was, en hoe kwalyk zy voeren die zich tegen hem aankantten. De collatie van de kerk te *Schoonderwoerd* kwam hem toe, en zoo gebeurde het dat hy in de aldaar bestaande vacature door de aanstelling eens priesters voorzien had. Maar de Proost van Sinte-Marye te *Utrecht*, insgelijks aanspraak op die collatie makende, zond er een andere priester heen. OTTO, hierover vertoornd, schrijft aan den Proost een heftigen brief, en verbiedt hem zich met de zaak te bemoeien. De Proost beändwoordt zulks door niet alleen den priester dien OTTO had aangesteld, maar ook OTTO zelf in den ban te doen. OTTO wederom laat al wie met

Digitized by Google

een banbrief in zijn land komt, vatten, in een zak binden, en verdrinken. De Proost doet ARCKEL dagen voor 't Geestelyk Hof; OTTO overvalt den Proost te *Vianen* in de kerk, en laat hem doodslaan. De nieuwe Proost zendt nieuwe aanklagers naar *Rome;* OTTO laat door nagezonden trawanten de aanklagers ombrengen. Na dit alles zoude men zeker gelooven dat de toorn der Hooge Geestelykheid tegen hem ontbranden moest; maar neen: te *Rome* had ARCKEL een voorspraak in zijn zwager, den Kardinaal REINIER van BAR, en deze wist voor hem niet alleen 's Pausen vergiffenis voor de gepleegde manslagen, maar ook de handhaving van OTTOOS aanspraak op de collatie, te verkrijgen.

Had ARCKEL met den Proost van Sinte-Marye overhoop gelegen, innig daarentegen verbond hy zich met den Bisschop van *Utrecht*, FLORIS van WEVELIKHOVEN, en gaf hem menig bewijs van vriendschapstrouw. Die bleek inzonderheid, toen in 1380 de Bisschop zijn hulp inriep tegen een Overijsselsch Edelman, met name EVERT van ESSEN, die uit zijn sterke burcht te *Heerden* grooten overlast deed aan 's Bisschops ambtenaren en vazallen in 't *Oversticht* en *Sallant.* Tegen dit kasteel zond ARCKEL zijn zoon JAN, benevens AERNOUT van EGMOND, aan 't hoofd eener talrijke krijgsbende. Vruchteloos echter beproefde men blijden en bussen op de sterke wallen van 't kasteel: en reeds vijf weken had het beleg geduurd, toen de Jonker van ARCKEL te rade werd de kracht van het vuur aan te wenden, en het slot aan de vlammen prijs te geven. Zoo groot en sterk was het, dat het, volgends de kronijkschrijvers, een maand lang brandde, eer het geheel verteerd was.

Een geringe aanleiding deed in den jare 1388 een fellen krijg uitbersten tusschen OTTO van ARCKEL en zijn nabuur HENDRIK van VIANEN, Erfheer van *Ameyde.* Vier rijke poorters van *Gorkum*, die te *Utrecht* om hun koophandel geweest waren, komen op Mei-avond te *Vianen*, worden door eenige burgers in een herberg genoodigd, en blijven er te gast. Aldaar een welgestelden landman van *Meerkerck* aantreffende, en vernemende welke schoone boomen deze op zijn erf had, vroegen zy hem vergunning een daarvan te kappen, om te *Gorkum* als een meiboom te planten. De Meerkercker geeft hun verlof om er niet alleen éen, maar desnoods twee of drie om te houwen: zy danken hem voor zijn heusheid, betalen zijn verteering, en reizen verder. Te *Meerkerck* gekomen, begeven zy zich naar de hoeve des

Digitized by Google

landmans, zoeken een boom uit, en beginnen dien te kappen; — maar ongelukkig hadden zy verzuimd zich, behalven van de toestemming des eigenaars, ook van die zijner vrouw te verzekeren: althands, deze ziet zoodra niet wat zy zich onderstaan, of zy zet een keel op, en roept de buren te hulp. Deze schieten toe, de een met een vork, de ander met een dorschvlegel, deze met een bijl, gene met een staak gewapend, vallen op de Gorkummers aan, slaan er twee van dood, en handelen de anderen zóo kwalyk, dat zy er naauwlyks met het leven afkomen. De schipper, die hen gevaren had, neemt de lijken zoo wel als de gewonden weder in, en voert ze naar *Gorkum*, waar hy hen aan OTTO toont. OTTO, op het gezicht in toorn ontstoken, schrijft eerst aan den Meerkercker landman, die zijn leedwezen over 't gebeurde betuigt, en toen aan den Heer van VIANEN, wien hy verzoekt de moordenaars te doen straffen. Deze echter weigert het, en straks wordt hem de oorlog aangezegd door ARCKEL, die nu zijn boden rondzond door al de dorpen des lands *Vianen* en *Ameyde*, uitgezonderd *Meerkerck*, met vermaning aan de ingezetenen hun woningen te verlaten met hun goederen en beesten, daar hy over drie dagen met macht zoû komen om hun huizen te verbranden en hun have wech te rooven. En wel hield hy zijn woord, daar hy, na den bepaalden tijd, *Meerkerck* en *Ameyde* plat brandde, en zelfs *Vianen* met vuurkogels beschoot. Nu monsterde HENDRIK van VIANEN zijn krijgsmacht; maar bevond deze niet opgewassen tegen die van ARCKEL. Hy wendde zich daarom tot bystand tot die van *Utrecht*; maar deze, vernemende, dat ARCKEL niet minder dan 12000 man in 't veld had gebracht — gewis een schier ongelooflyke macht voor dien tijd — oordeelde het raadsamer thuis te blijven. Nu zocht VIANEN zijn troost by WILLEM van OOSTERVANT, Verbeider van *Holland*. Deze kwam over, en werd door ARCKEL treffelyk ontfangen, maar tevens werd hem door dezen zijn krijgsmacht getoond, waarover hy beschikken kon; zoo dat WILLEM insgelijks inzag, dat het geen zaak ware om een zoo geduchten leenman te tergen. Hy achtte het daarom beter een verdrag tusschen partijen te bemiddelen, waarby het slot van *Ameyde* aan ARCKEL werd afgestaan als pand voor een som van 16000 Rijnsche guldens, die ARCKEL aan VIANEN zoû voorschieten. OTTO nam het slot terstond in bezit.

Hoe hoog ook ARCKEL by Hertog AELBRECHT in gunst stond, en ofschoon hy voor dezen als Afgezant naar *Engeland* ging, droeg hy

Digitized by Google

echter zorg geene betrekking aan te nemen die hem van den Graaf afhankelyk kon maken, ja hy toonde zich weinig in zijn schik toen zijn zoon, Jonker JAN, in 1389, door AELBRECHT tot Stadhouder over *Holland*, *Zeeland*, en *Westfriesland* werd aangesteld. »Hoe is het, »lieve zoon!" voegde hy hem schamper toe: »Zijt gy schoolmeester »van *Holland* geworden? Voorwaar, ik schaam my: gy zijt te edel »en te rijk om iemant te dienen; zie slechts toe, dat de Graaf van »*Holland* hierdoor niet eenmaal Heer van *Arckel* worde." — Vermaning, waarvan de wijsheid later maar al te duidelyk bleek.

Ten gevolge van den dood van DIRK VAN CLEVE, OTTOOS oom van moederszijde, die kinderloos overleed, zoude het graafschap *Cleve* hebben moeten vervallen aan ARCKEL; doch een ander zijner ooms, JAN, Kanunnik van *Cleve*, was in de voorbaat geweest, en had zich in 't bezit van 't graafschap gesteld, terwijl hy, ten einde zich van het bondgenootschap van Hertog EDUARD van GELRE te verzekeren, diens zuster MACHTELD tot vrouwe nam. Vijftien jaren had hy zich in het ongerecht bezit weten te handhaven, toen hy kinderloos overleed. Nu poogde OTTO op nieuw zijn rechten te doen gelden, toen als mededingers tegen hem optraden de Heeren van PARWYS en ADOLF van der MARK, welke laatste, geruggesteund door den Hertog van GELRE en door de Clevenaars, het graafschap behield, aan die van PARWYS de Heerlykheid *Cranenburgh* afstaande, terwijl OTTO zich door geld liet afkoopen. Zag hy zich van de Cleefsche gravenkroon verstoken, in andere opzichten had hy zijn reeds zoo aanzienlyk vermogen nog verder uitgebreid, en geen Huis in de *Nederlanden* was in macht en grootheid by het zijne te vergelijken, toen hy in 1396, op Maria-Hemelvaart, na een glansrijke regeering van een-en-veertig jaren, overleed.

Luistervol was de toekomst, die JAN den Twaalfde scheen te verbeiden, toen hy den tytel van Heer van ARCKEL verwierf. Niet alleen voerde hy, als zijn vader, het gebied over de steden *Gorkum*, *Heuckelom*, *Asperen*, *Leerdam*, *Gasparne*, *Hagesteyn*, *Haestrecht*, en verscheidene anderen, over het grootste gedeelte van de *Crimpenschewaard* in *Holland*, over *Geldermalsum* en andere landgoederen in *Gelderland*, over de stad *Mechelen* en ettelyke dorpen in *Brabant*, over het ambt van *Creeken* in *Zeeland*, over de stad *Pierrepont* en verscheidene kasteelen in *Frankrijk;* niet alleen trok hy uit zijn aanzienlyke bezittingen een jaarlyksch inkomen van 83600 Rijnsche

Digitized by Google

guldens, een byna onmetelyke som in die dagen; niet alleen was hy, als wy zagen, reeds by het leven zijns vaders door Hertog AELBRECHT, thands Graaf van *Holland*, tot Stadhouder en Trezorier-generaal van *Holland* aangesteld, welke betrekking hem goede renten bezorgde — maar hy had zich in den echt verbonden met MARIA, de eenige dochter van WILLEM van GULIK, die, in geval haar beide broeders, WILLEM en REINALD, achtereenvolgends kinderloos kwamen te overlijden, de hertogskroonen van *Gelre* en van *Gulik* en de gravenkroon van *Zutfen* erven moest. Zulke vooruitzichten, gevoegd by het aanzien en vermogen dat hy reeds bezat, moesten JAN van ARCKEL, naar het scheen, tegen alle slechte kansen vrijwaren: en toch, hy was bestemd om, nog by zijn leven, meest al wat hy 't zijne noemde in andere handen te zien overgaan, en al wat de toekomst beloofde in ydelen rook te zien vervliegen.

Tien jaren lang had JAN van ARCKEL het Rentmeesterschap bekleed, en op Hertog AELBRECHT een byna onbepaalden invloed uitgeöefend; maar deze werd oud, en zijn zoon, Graaf WILLEM, die mede aandeel in de regeeringszaken had bekomen, en der Hoeksche party begunstigde, was den Cabiljaauwsgezinden ARCKEL vijandig. Deze werd opgeroepen om rekenschap te doen van zijn beheer over de Grafelyke inkomsten; en — 't zij dat hy zich werkelyk daarin niet gekweten had als behoorde, 't zij dat hy zich niet verkoos te onderwerpen aan het oordeel van een Raad van rekeningen, samengesteld meest uit Hoeksgezinde Edelen, zijn persoonlyke vijanden — hy weigerde eenige rekening te doen.

Hertog AELBRECHT, hierover geraakt, en opgezet door zijn zoon, verklaarde ARCKELS Heerlykheden in *Holland* verbeurd en hem-zelf ten eeuwigen dage uit het graafschap verbannen. ARCKEL beändwoordde zulks met een ontzegbrief; en als om te toonen hoeveel hy zich aan het vonnis van verbanning stoorde, rukte hy, aan 't hoofd van gewapende benden, *Holland* in, bemachtigde het Slot *Gossenburch*, legde *Alblasserdam*, *Nieuwpoort*, en andere dorpen in kolen, en keerde met grooten buit en gevangenen te rug. Dit had plaats in het jaar 1403.

Men kan zich voorstellen hoe de Hertog en zijn zoon, Graaf WILLEM, verstoord waren over de stoutheid van hun Leenman: — en toch duurde het twee jaren, eer zy zich in staat vonden om den gepleegden moedwil te straffen. Op 29 Juny 1405 voor *Gorkum*

Digitized by Google

aan 't hoofd eens legers verschenen, bestuurde Graaf WILLEM het beleg, dat niet minder dan twee-en-twintig weken onafgebroken duurde, met afwisselend voordeel van beide zijden; want, deden de belegeraars groote schade aan de muren van het prachtige burchtslot — het gelukte den belegerden hun in onderscheiden uitvallen zware afbreuk te doen, en zich onder anderen meester te maken van Jonker JAN van BREDERODE en van FLORIS, Heer van *Borssele*, twee der voornaamste aanvoerders der Hoekschen. Eindelyk begonnen beide partijen hartelyk naar vrede te verlangen: en er werd een zoen getroffen door tusschenkomst van JAN, Bisschop van *Luik*, later als JAN van BEIEREN in de rij der Hollandsche Graven bekend. Volgends het toen gemaakte verdrag moest ARCKEL, benevens zijn beide zonen WILLEM en JAN, den Grave geknield om vergiffenis vragen, en diens vlag een geheelen dag op de tinne van het kasteel te *Gorkum* laten waaien. Doch hierby bleef het, en van het doen van rekening werd niet meer gerept.

In 1404 overleed Hertog AELBRECHT, en JAN van ARCKEL, ongetwijfeld bevreesd dat WILLEM de Zesde, die thands aan 't graafschap geraakt was, zijn wrok aan hem zoude koelen, begreep hem te moeten voorkomen. Hy brak daarom den vrede, en deed Heer WILLEM van YSENDOORN de stad *Woudrichem* bezetten en plonderen. De Graaf, hierop een heir verzameld hebbende, sloeg het beleg voor twee sterke sloten in 't land van *Arckel*, *Gasparne* en *Hagesteyn*, terwijl zijn bondgenoot, FREDERIK van BLANCKENHEIM, Bisschop van *Utrecht*, het slot *Eversteyn* aantastte. Het was by deze belegeringen, dat voor 't eerst hier te lande de nieuwe wijze van aanvallen werd in 't werk gesteld, door namelyk blokhuizen op te richten, loopgraven en omwallingen te maken, en geschut te gebruiken; terwijl verder — wat mede iets ongewoons was — het beleg gedurende den winter werd voortgezet. Toen nu de grachten hard bevroren, en hierdoor de bestorming en beklimming gemakkelyk gemaakt waren, gingen de drie sloten één voor één over, en werden tot den grond toe vernield. ARCKEL zelf week voor een tijd naar *Gelderland*, waar zijn zwager, Hertog REYNALD, hem vruchteloos zocht te overreden om zich niet langer halsstarrig tegen zijn Leenheer aan te kanten. Balsturig, dat hy raadgevingen ontfing waar hy hulptroepen verlangd had, keerde ARCKEL naar zijn erflanden te rug; doch hoe bitter was zijn teleurstelling, toen hy, voor

Digitized by Google

Gorkum gekomen, zich aldaar, in zijn eigen stad, den toegang geweigerd zag. Zijn zoon WILLEM namelyk, aan wien valsche vrienden in 't hoofd hadden gebracht dat Hertog WILLEM het alleen op zijn vader, niet op hem geladen had, en die niet veel heils in den oorlog vond, had met de voornaamste poorters van *Gorkum* een plan beraamd om zijn afwezigen vader buiten het bewind te sluiten. ARCKEL, weinig gesticht over de handelingen zijns zoons, riep nu de tusschenkomst in zijner Cabiljaauwschgezinde vrienden; en dezen gelukte het Jonker WILLEM te beduiden dat zijn handelwijze weinig strookte met den kinderplicht: ten gevolge waarvan er een verzoening tusschen vader en zoon plaats greep. De Gorkummers, dit vernemende, en vreezende dat zy nu ten slotte 't gelag zouden moeten betalen en de slachtoffers dier verzoening zijn, zochten eerst hun toevlucht by Hertog REINALD van GELRE, en, toen deze verklaarde zich niet met de zaak te willen inlaten, by Graaf WILLEM den Zesde, wien zy aanboden hulde en manschap te willen doen. Graaf WILLEM, niet weinig verblijd dat de zaken dezen keer namen, haastte zich hen by hun woord te vatten, liet zich te *Gorkum* en in *Leerdam* tot Heer uitroepen, en legde er bezetting. — Maar de Hertog van GELRE, die nu begon in te zien hoe schadelyk voor zijne belangen de vermeerderde macht van den Grave van HOLLAND werd, oordeelde het tijd den aanwas daarvan te keer te gaan, verklaarde Graaf WILLEM den oorlog, en hielp WILLEM van ARCKEL de stad *Gorkum* weder overrompelen, ofschoon het hem niet gelukte ook de burcht, waarin de Hollandsche bezetting terugweek, te bemachtigen. Na herhaalde strooptochten van wederszijden werd een bestand aangegaan, ter welker gelegenheid de ARCKELS hun Heerlykheid opdroegen aan REYNALD, die er werkelyk den 25en Augustus 1409 als Heer gehuldigd werd.

In 1411 was dit bestand ten einde geloopen, en na eenige wapenfeiten, waarby het voordeel meestal aan de zijde der Hollanders was, werd in 't volgende jaar de vrede gesloten, by welken Hertog REYNALD van zijn verkregen recht op *Gorkum* en 't Land van ARCKEL afstand deed ten behoeve van Graaf WILLEM, tegen een vergoeding van 100,000 Fransche kroonen.

Ieder was nu tevreden, behalven zy die het meeste belang by de zaak hadden. WILLEM van ARCKEL gedroeg zich echter lijdelyk in 't geval; maar niet zoo zijn vader, wiens toestand dan ook beklagens-

Digitized by Google

waardig was. Hy, de machtige Edelman, had niet alleen zijn Erflanden in vreemde handen zien vallen, zijn invloed en grootheid te niet gaan; HOLLAND en GELRE beiden zich onderling verstaande om hem uit te plunderen; maar hy bevond zich zelfs niet veilig meer in *Brabant*, waarheen hy zich begeven had om een beter kans af te wachten: immers Graaf WILLEM had belooningen uitgeloofd aan wie hem in handen kreeg. En werkelyk, toen hy in 1415 van de uitvaart van Hertog ANTONIE van BRABANT terugkeerde, werd hy door drie Zuidhollandsche Edelen, GERRIT van STRYEN, FLORIS van der AA, en FILIPS van der LECK aan de Brabantsche grenzen opgelicht en naar *den Haag* gevoerd, waar men hem op de voorpoort gevangen zette, en van waar hy vervolgends op het slot te *Gouda* gebracht werd. Graaf WILLEM had inmiddels het kasteel te *Gorkum* gedeeltelyk laten verbouwen en zoodanig versterken, dat hy er stad en rivier beiden mede in bedwang kon houden.

Gewis was de behandeling, die hy den reeds zoo diep vernederden Edelman had doen ondergaan hard en gestreng; maar toch moest hy, by de gedurige tweespalt, waartoe de onrustige ARCKEL aanleiding gegeven had, de noodige maatregelen nemen tegen het weêr ontbranden van binnenlandschen krijg, en daarby op zelfsbehoud bedacht zijn: het was hem toch, en wel door Hertog REYNALD-zelf, medegedeeld geworden hoe ARCKEL, EGMOND, IJSSELSTEYN en anderen hadden samengespannen om hem, Graaf WILLEM, door list in hunne macht te krijgen;[1] en verschoonbaar was het dat hy den hoofdleider zijner tegenpartij buiten de mooglykheid stelde om hem schade te doen.

Maar, hoe legt men het uit, dat Jonker WILLEM van ARCKEL zich alzoo zonder verdere tegenstreving van de aanspraak op zijn Erflanden versteken en met een schrale voldoening paaien liet. 't Was dat hem, den vurigen jongeling, andere droombeelden voor den geest speelden. WILLEM van BEYEREN had geen zonen, en maar eene eenige dochter, die dus de erfgename wezen moest zijner uitgestrekte bezittingen: en nu streelde zich de Jonker van ARCKEL met de hoop dat hy eenmaal de hand der aanstaande Gravin van

[1] Zie bladz. 35.

Digitized by Google

Holland en *Henegouwen* verwerven zou. Wel is waar, hy was voor 't oogenblik maar een arm en uitgeplunderd Edelman: maar wanneer Hertog REYNALD stierf, was hy de naaste om de Hertogskroon van *Gelre* en *Gulik* te erven: in welk geval het geen aanmatiging van hem meer wezen zou ook naar de hand eener Koningsdochter te dingen. Wat meer is, WILLEM de Zesde had die overpeinzingen in ARCKELS boezem aangekweekt. Het vooruitzicht op een huwelyk met zijn dochter was een lokaas, wel geschikt om Vorsten op den tuil te houden, en waarvan hy zich dan ook meesterlyk bediend had. Weinig dacht hy dat eenmaal dier rijke Erfgename, voor wie zich zulk een glansrijke toekomst scheen te openen, het zelfde lot zoû verbeiden dat hy thands aan de ARCKELS bereid had: dat ook zy eenmaal, beroofd van haar kroonen en heerlykheden, verstoken van haar macht, een nieuw voorbeeld zoû opleveren van de onbestendigheid der aardsche grootheid.

Weldra echter bemerkte WILLEM van ARCKEL dat de hoop op een verbintenis met de schoone Erfgravin verydeld was, daar zy in 1415 aan den Dolfijn van *Frankrijk* werd uitgehuwlykt. Maar deze stierf een jaar daarna, en Vrouw JACOBA bevond zich, by den dood haars vaders, in Mei 1417, op haar zestiende jaar Gravin, weduwe, en wees.

De Cabiljaauwsche Edelen, door WILLEM den Zesde onderdrukt, achtten nu het tijdstip gekomen om hunne verachterde zaken te verbeteren.

Sedert de vernedering van JAN van ARCKEL stond zijn schoonzoon JAN van EGMOND aan hun hoofd, die nu eerlang in het veld verscheen en zich meester maakte van *IJsselsteyn*, terwijl hy niet lang daarna *Gorkum* verrastte, waarvan de bezetting week op het kasteel. De aanspraken die inmiddels JAN van BEYEREN maakte op de Grafelyke kroon van WILLEM den Zesde, en de tweespalt, die het te voorzien was dat hieruit tusschen hem en Vrouw JACOBA ontstaan zoû, gaven den Cabiljaauwsche Edelen nog schooner gelegenheid om in troebel water te visschen. WILLEM van ARCKEL, mede begeerig om de kans waar te nemen, had reeds, met oogluikende toestemming van Hertog REYNALD, in *Gelderland* krijgsvolk vergaderd, dat, eerlang versterkt door hulptroepen uit *Luik* en van elders, zich met hem naar *Gorcum* begaf. De Hoekschen brachten nu van hunne zijde een leger te velde, aangevoerd door WALRAVEN

Digitized by Google

van BREDERODE, Stedehouder van *Holland:* zy trokken naar *Gorkum* en, door de Waterpoort, het kasteel binnen. Weldra kwam Vrouw JACOBA-zelf door hare tegenwoordigheid den moed van haar aanhangers aanvuren, en was haar macht, door de komst van Stichtsche hulpbenden, zoodanig aangegroeid, dat zy het geraden oordeelde, den storm te wagen, waarvan wy reeds vroeger spraken. Met ontrolde banieren rukten de Hoekschen de gracht over, die de Cabiljaauwschen tusschen de stad en het kasteel hadden doen graven; terwijl EGMOND, Jonker WILLEM, en de hunnen zich beyverden hun dien overtocht te betwisten. Lang werd er hevig en bloedig gestreden; tot eindelyk het verraad van den Heer van DRUTEN, die met zijn bende de zijde van ARCKEL verliet, het overwicht aan de Hoekschen schonk, die nu de stad met geweld binnendrongen. De Cabiljaauwschen, wel wetende dat er geen genade voor hen op zat, bleven straat voor straat, ja huis voor huis, hardnekkig verdedigen. De zegepraal van Vrouw JACOBA was echter beslissend. Wel kochten de Hoekschen dien door den dood van hun aanvoerder BREDERODE; maar zijn verlies was opgewogen door het sneuvelen of gevangen raken van de bloem der Cabiljaauwsche en Geldersche Edelen. Daar vielen op dien bloedigen 1 December 1417 (op St. Eligiusdag) JAN van HERWYNEN, HENRICK ROETERS van ARCKEL, de Jonkers van PETERSEN en BUREN, OTTO van REDICHEM, OTTO van HOUTEN, WILLEM van APELDOORN, SPLINTER van NIJENRODE; daar werden gevangen de Graven van VERNENBURCH en van HEYNSBERGEN, de Heeren van EGMOND, van MILLENDONCK, van POEDEROYEN, van HONERT, van VALLENDORP, van YSENDOORN, van LIENDEN, van OIRDINGEN, van HEMEN, van BATENBURG, van BUREN, van OYEN, en een aantal anderen: — en wat wellicht voor de toekomst van deze gewesten het gewichtigste was — daar sneuvelde, na de dapperste verdediging, de Verbeider van *Gelre* en *Gulik*, de ongelukkige WILLEM van ARCKEL.

Zijn dood werd in het volgende tijdvaers bedacht:

VI IaCob beLLI gorCVM rVIt ArckeL eLIgII,

en staat nog op een steen in eene der straten van *Gorkum* vermeld.

Verbazende keer van het lot! Dat zelfde *Gorkum* was eens getuige geweest van de doopplechtigheid van WILLEM van ARCKEL, toen drie Baronnen, uit het Arckelsche Huis gesproten, hem naar de doopvont droegen, toen de Bisschop van *Utrecht*, de Hertog van *Gelre* en *Gulik*, en de Vrouwe van GENNEP (de moeder van den zelfden

Digitized by Google

BREDERODE, die thands in den kamp tegen hem sneuvelde) als doopheffers over hem stonden: — en nu zag men hem met bloed en slijk bedekt, naakt uitgeschud en schier onkenbaar, in het straatslijk vergeten!

De dood van den Edelen Jonker, van zoovelen zijner magen en vrienden, en van een duizendtal gesneuvelde Cabiljaauwschen, was niet genoegsaam om de wraak der overwinnaars te koelen. Verreweg de meeste vreemde Edellieden, die gevangen waren genomen, werden met het zwaard gerecht, en alleen vrees voor wederwraak redde aan EGMOND en de Hollandsche Edelen het leven.

Gorcum bleef van dien tijd voor het Huis van ARCKEL verloren; ofschoon JAN van ARCKEL, in 1425 — toen FILIPS van BORGONDIË, Ruwaard van HOLLAND geworden, aan de twisten een einde kwam maken — uit zijn gevangenis ontslagen, *Leerdam* en *Haastrecht* te rug bekwam, en aldaar, in 1428, den 25sten Augustus, in vijf-en-sestigjarigen ouderdom overleed. Het mannelyk oir van JAN den Negende was in hem te niet gegaan; maar het was toch bepaald dat een zoon uit zijn stam de Hertooglyke kroon zou dragen. Het is bekend dat AERNOUT, de zoon van MARIA van ARCKEL en van JAN van EGMOND, als Hertog van *Gelre* in 1423 aan REYNALD is opgevolgd. Aan hem werd dan ook hulde gedaan van de stad *Leerdam*, en van de weinige goederen die zijn grootvader behouden had.

Langer dan de andere, bleef de jongere tak der ARCKELS, uit OTTO, tweeden zoon van JAN den Achtste, in stand: — ofschoon zijn leden meer onder den naam van HEUKELOM, van WEERDENBURCH, van AMELROY, en van LEYENBURCH, bekend staan; en nog in 1709 vinden wy een ARCKEL, die niet minder dan zestien zonen had, waarvan negen den slag van *Malplaquet* bywoonden. Een hunner keerde heelhuids uit den strijd: zeven sneuvelden: de negende werd voor dood van het slagveld gedragen, doch herstelde van zijn wonden, en stierf vijftig jaar later, wel bedaagd.

Wat de trotsche burcht betreft, door de ARCKELS te *Gorkum* gesticht, zy was, als offer voor de wraak van WILLEM den Zesde, door den brand verteerd, en in puin en stof vergaan. Later weder opgebouwd en versterkt, deelde zy ten jare 1578 in het lot dat de meeste sterkten, waarvan de Spanjaarden zich bedienden om de ingezetenen in bedwang te houden, ondergingen: zy werd ter slooping verwezen, en in den jare 1601 was er geen steen meer op den

Digitized by Google

andere te zien. In den tijd van haar grootsten luister was zy beroemd geweest als het prachtigste slot dat aan deze zijde van Keulen gezien kon worden: en dit is, dunkt my, genoeg, om ons, door vergelijking met hetgeen ons bekend is van andere kasteelen in Nederland, er eenig denkbeeld van te geven.

Digitized by Google

HET KASTEEL WESTHOVEN.

Digitized by Google

K. F. Bombléd del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL WESTHOVEN.

Digitized by Google

HET KASTEEL WESTHOVEN.

De verovering van *Jeruzalem*, in 1099, had de bezwaren niet geheel en al opgeheven die de reize derwaart voor de vrome beêvaartgangers bemoeilykten. Van verschillende sterkten aan de bergachtige kust wapperden nog geele en groene vaandels, ten tergend blijk dat zy in 't bezit waren der Moslim, en als zoovele roofnesten uitmaakten, van waar de verbitterde volgers van MOHAMMED zich op de arme en niet genoegsaam beschutte reizigers langs de heirbanen neerstortten. Van den anderen kant, naar de zijde van den *Jordaan*, loerden de vlugge Arabieren; verspreidden met hunne snelle invallen schrik en dood tot zelfs onder de muren der heilige stad, en waren, wanneer de christenstrijders uittrokken om dezen overmoed te straffen, dikwerf weder even spoorloos verdwenen, als zy een oogenblik te voren plotselyk kwamen aangestormd. Toen sloten negen moedige Ridders, met den nood hunner geloofsbroeders begaan, in 1118 samen een plechtig verbond, om hun leven te wijden aan de bescherming en verdediging der pelgrims tegen de Saraceenen. Deze edele mannen waren HUGO van PAYENS, GODFRIED van SINT-ALDEMAR, ARCHIBALD van SINT-AMAND, GODFRIED van VISOL, PAYENS van MONT-DIDIER, ANDREAS van MONT-BARRY, WOLFAERT van BORSSELE, GUNDEMAR, en RORAL. Om hunne verbintenis te heiligen namen zy een geestelyken leefregel aan, legden in handen van GAREMOND, Patriarch van *Jerusalem*, voor het outer in de kerk der Opstanding de gelofte van onthouding, armoede, en gehoorzaamheid af, en noemden zich: arme Krijgsbroeders van JEZUS

Digitized by Google

CHRISTUS. Koning BOUDEWIJN schonk hun weldra een bepaald verblijf op den berg *Moria*, naby den zoogenaamden tempel van SALOMO, waardoor zij bekend werden onder den naam van Ridders van den Tempel, of Tempeliers. De beroemde Abt van *Clairvaux*, BERNHARD, had intusschen een orde-regel voor hen vervaardigd, naar de voorschriften van sint BENEDICTUS; Paus HONORIUS de Tweede bevestigde die in 1128, en bepaalde tevens dat zy als onderscheidingsteeken eenen witten mantel zouden dragen, waaraan Paus EUGENIUS de Derde, in 1146, het roode kruis op de linker borst hechtte. De uitstekende diensten, door deze broederschap van Ridders aan de Palestijnsche christenen bewezen, vestigden spoedig hunnen roem, en maakten haar geducht by de Saraceenen, wie zy eene eeuwigdurende en bloedige vervolging hadden toegezworen. Geen lid der Orde mocht in den strijd op eigen gezach te rug wijken, en den vluchteling toefden onteering en mishandeling. Zy waren gehouden aan eene volstrekte gehoorzaamheid jegens hunne meerderen, en allen onderworpen aan den Grootmeester, het hoofd der Orde, wiens waardigheid weldra vorstelyk werd. Onder hem werden verschillende andere waardigheden bekleed: zoo had de Seneschal het bestuur over de huiselyke, de Maarschalk over de krijgs-zaken; de Schatmeester ging over de geldelyke aangelegenheden, terwijl de Drapier voor de kleeding zorgde; de Turcopoliër stond aan het hoofd der lichter gewapende ruiters en voetknechten, en droeg in den strijd de banier der orde, Beauséant genaamd, het gevreesde teeken hunner tegenwoordigheid, dat half zwart en half wit van kleur was, en met een rood kruis prijkte.

De heldenfeiten der Orde grenzen dikwijls aan het ongelooflyke. Waar de trommen en bazuinen der Saraceenen uitdagend klonken, daar kon men verzekerd zijn dat de trompet der Tempelieren die uitdaging beandwoordde. Dertig dezer moedige Ridders joegen tweehonderd Mohammedanen op de vlucht; en Paus ADRIAAN de Vierde noemt hen: »nieuwe Makkabeën, wijdberoemde en dappere Kampvechters des Heeren." — De Bisschop van *Acharon*, Kardinaal DE VITRY, die zeer dikwerf by hunne krijgstochten tegenwoordig was, geeft hun de volgende getuigenis: »Zoodra zy te wapen worden geroepen, vragen zy nooit naar het aantal der vijanden, maar slechts: ‚Waar zijn zy?' — Zy zijn leeuwen in den strijd, en lammeren in het klooster; dappere soldaten in het veld, kluizenaars

Digitized by Google

en monniken in de godsdienst; streng en onverbiddelyk voor de vijanden van CHRISTUS, maar zachtmoedig en welwillend jegens hunne medechristenen." — In den grooten veldslag van *Askalon*, 1177, sloeg de Grootmeester ODO van SAINT-AMAND, aan het hoofd van tachtig zijner Ridders, door de dicht geschaarde Mameluksche lijfwacht van Sultan SALADIJN heen, en drong door tot aan de Keizerlyke tent, terwijl de Sultan slechts met groote moeite, en bykans naakt, op een snellen dromedaris ontvluchtte. By een gevecht aan de *Kison* zag men de Tempelridders, met zweet en bloed bemorst, trillende van vermoeidheid, terwijl hunne paarden onder hen gedood waren, met gebroken zwaarden en speeren tegen de Saraceenen strijden, en worstelende met hen in het zand storten. Sommigen trokken de speeren, die hun het lichaam doorboordden, weder uit, en wierpen ze met eene stuipachtige kracht naar den vijand te rug. Anderen, die reeds al hunne wapenen verloren hadden, klemden zich vast aan den hals van eenen vijand, dien zy van zijn paard sleurden en onder hunne voeten poogden te worgen.

By het beleg van *Damiate*, in 1218, dreef eene der galeien van de Tempeliers tegen den *Nijl*-oever, en werd oogenblikkelyk door eene ontzachlyke overmacht van vijanden besprongen. De Ridders streden met heldenmoed, maar aan overwinning viel niet te denken. Toen snelden eenigen hunner naar beneden, en sloegen met de bijl een gat in den bodem van het vaartuig, zoo dat het plotselyk zonk, en allen in de diepte van den *Nijl* begroef. — In 1237 belegerden de Tempelridders met een ongelukkigen uitslag het kasteel *Guascum*, in de omstreken van *Antiochië*. By hunne nederlaag verloren zy meer dan 100 Ridders, waaronder de banierdrager REGINALD D'ARGENTINE, een Engelschman. Door tallooze wonden onmachtig om langer te kunnen strijden, bleef hy nochtans met bloedenden arm den Beauséant in het heetst van den strijd omhoog houden, totdat hy eindelyk op de lijken zijner gesneuvelde broeders dood nederstortte. De Kommandeur van *Antiochië* sneuvelde mede in dezen strijd, maar had alvorens 16 Saraceenen neergesabeld. — By den strijd op de vlakte van *Mansoerah*, 1249, waarschuwde de Grootmeester des Tempels, WILLEM van SONNAC, den Graaf van *Artois*, die steeds voorwaart wilde, zijne hitte te matigen, totdat de hoofdsterkte van het leger zou zijn aangekomen. Toen de driftige Graaf daarop in zijn gramschap de Tempelieren van verraad en verstand-

Digitized by Google

houding met den vijand beschuldigde, sprak de Grootmeester met edele verontwaardiging: »Doorluchtige Graaf! wanneer wy CHRISTUS »kerk verderven, en onze zielen door verraad aan de verdoemenis »prijs geven, waartoe dragen wy dan den witten mantel en het »kruis?" En zich toen naar den banierdrager keerende, riep hy: »Ontrol de banier! heden wijden wy ons ter dood." Als een getergde leeuw viel hy met zijne Ridders op den vijand aan, en joeg hem tot in de straten van *Mansoerah* na; maar door gebrek aan versterking werd hy genoodzaakt, met een verlies van 1000 man en al zijne ruiterij, te wijken, en verloor zelf een oog.

Maar de Tempelridders wisten niet alleen te strijden voor hun geloof, en in dien strijd te sterven: zy hadden ook den moed om er den marteldood voor te ondergaan. Toen zy door gebrek aan leeftocht, met 2000 vluchtelingen bezwaard, gedrongen werden hun kasteel *Saphet*, op voorwaarde van vrijen aftocht, aan Sultan BENDOCDAR over te leveren, brak deze trouwlooze Tataar, nadat de sterkte in zijne macht was, zijn woord, en liet hun de keuze tusschen geloofsverzaking of dood. Met den volgenden dageraad bracht men hen op den heuvel tegenover het kasteel; en toen het rijzend zonnelicht de groene toppen van den *Hermon* bestraalde, vorderde men van hen, in tegenwoordigheid der beulen met getrokken zwaard, dat zy de geloofsbelijdenis der Moslim zouden meê zingen. Maar geen enkele dier heldhaftige mannen bezweek voor de verzoeking — en vijftienhonderd hoofden rolden voor de voeten van den verraderlyken Sultan. De Kommandeur van *Saphet*, de priesters der orde, en zekere broeder JEREMIA, werden met knotsen geslagen, levend gevild, en daarna onthoofd. Het bloed stroomde als eene beek den heuvel af. — By eene andere dergelijke gebeurtenis waren er op last van SALADIJN 230 Ridders onthoofd. De Saraceenen haatten hen even fel als zy hen vreesden. Waarlyk — hadden alle Christenvorsten en krijgsknechten in het *Oosten* hun plicht gedaan; hadden zy allen in volharding gestreden als de Tempelridders — *Palestina* ware nooit voor de Christenheid verloren gegaan.

Met den roem vermeerderden ook te gelijk de bezittingen der Orde, niet alleen in het heilige land, maar zelfs over geheel *Europa:* Vorsten en adelyke grondeigenaren stonden gaarne een deel van hunne bezittingen aan haar af, en met elken dag wies zy in macht, gelijk hare leden in getal. Deze bezittingen werden in Pro-

Digitized by Google

vinciën verdeeld, en daar over Groot-priors of Land-kommandeurs aangesteld, die het opzicht hadden over de verschillende priorijen, welker gebouwen of kloosters ook dikwerf Tempels of huizen van den Tempel werden genoemd. In 1300 was het getal dier priorijen in *Europa* tot negen duizend geklommen, waaronder zoowel steden, dorpen, en kasteelen, als enkele Tempelkloosters te verstaan zijn. De Noord-Nederlandsche en Vlaamsche Tempelkloosters en goederen werden gerekend te behooren tot de Provincie *Frankrijk*, wier hoofdplaats de bekende Tempel te *Parijs* was. In *Holland* vinden wy Tempeliers op *Texel*, te *Beverwijck*, en te *Haerlem;* in *Groningen* te *Warfum;* in *Gelderland* te *Arnhem* en *Nymegen;* in *Brabant* te *Wijck* en op verschillende andere plaatsen; maar hunne belangrijkste eigendommen lagen in *Zeeland*, waarvan *Middelburch* de hoofdzetel uitmaakte. WOLFAERT van BORSSELE, de gemelde Tempelier, had reeds spoedig al zijne goederen op *Walcheren* aan de Orde geschonken, en vele andere Zeeuwsche Edelen gaven haar mede rijke schenkingen. Zoo begifte GILBERT van NYVELLES, in 1180, de Tempeliers met 300 gemeten[1] lands, liggende tusschen *Ysendijcke* en *Oostburch*; en te *Ziericsee* en elders hadden zy schoone gebouwen, die, evenzeer kasteel als klooster, een waardig verblijf voor Krijgsmonniken mochten heeten. Van dezen aart was het kasteel *Westhoven*, in het noordwesten van *Walcheren*, onder *Oostcapelle* gelegen: een sterk en ruim gebouw, van kloosterachtig voorkomen, met breede, dubbele gracht, hechte muren, en zware torens. Het was een der oudste kasteelen van *Zeeland*, en, naar sommiger gissing, gesticht tot eene grensvesting tegen de invallen der Noormannen, waarna het dan waarschijnlyk, het zij door koop, het zy door byzondere schenking, overging in handen der Tempelieren, voor wie het, door zijn geschikte ligging niet verre van de zee, aan de heirbaan tusschen *Middelburch* en *Domburch*, van veel belang was. Van dezen tijd dagteekent wellicht de vrijdom van den Yersekeroortschen tol, door de bezitters van *Westhoven*, als een zeldsaam voorrecht, altoos genoten.

De toenemende grootheid der Tempelieren, die de versterking hunner Orde scheen te zijn, werd hun verderf. Reeds lang hadden

---

[1] Een gemet is 300 roeden, en de helft van een morgen, de roede genomen voor 12 voeten, en de voet voor 12 duimen. — GARGON.

Digitized by Google

hunne rijkdommen de hebzucht der Vorsten, hunne voorrechten den nijd van anderen gaande gemaakt, toen eindelyk een onwaardige Paus en een slechte Koning, CLEMENS de Vijfde en FILIPS de Schoone van *Frankrijk*, besloten om de Orde te verdelgen, en zich van hare schatten te verzekeren. De onzinnigste en meest walgelyke beschuldigingen (die waarlyk het sterkst voor hunne onschuld pleiten!) werden tegen hen ingebracht; de Tempelieren grootendeels mishandeld en wreedaardig gedood, en de Orde door byna geheel *Europa* vernietigd. Graaf WILLEM de Derde, met JOHANNA van VALOIS, 's Konings nicht, gehuwd, liet zich door den Franschen invloed leiden: geheimzinnige brieven gingen door het geheele land rond, aan de besturen der poorterijen waar zich kloosters van den Tempel bevonden, om op eene en de zelfde nacht alle Tempeliers te overvallen en te vermoorden. In *Holland* gruwde men van dien handel, en de Tempelridders te *Haerlem* werden rustig by de Johannieten aldaar ingelijfd. In *Brabant* en *Zeeland* scheen men minder menschelyk: de Ridders op het prachtige *Monnickenhof* te *Wijck*, by *Heusden*, werden als wilde dieren overrompeld en, slechts met uitzondering van een enkele die den moord ontvluchtte, neêrgehouwen; een gelijk lot trof die van *Ziericsee*, waarby alleen twee, die buiten het klooster vernachtten, der slachting ontkwamen. De eenzaam overgeblevenen mochten toen met den krankzinnigen BEAUMONT wel klagen:

Vraagt gy waar mijn Ridders zijn,
Waar mijn Ridders zijn gebleven,
Zoo wakker op 't veld, en zoo blij op 't festijn?
Waar mijn Ridders zijn gebleven?
In de kerkkapel hierneven
Klonk nog straks hun vrome beê:
Miserere, Domine.

Vraagt gy waar mijn Ridders zijn,
Waar mijn Ridders zijn gebleven?
Zy leegden de kelken vol schuimenden wijn:
't Vrolyk lied was aangeheven;
Doch de moord had hen omgeven:
't Heilloos staal verliet de scheê,
Miserere, Domine.

Digitized by Google

Vraagt gy waar mijn Ridders zijn,
Waar mijn Ridders zijn gebleven?
De dood waarde rond op het bloedig festijn.
Allen, allen moesten sneven.
God moog 't gruwelstuk vergeven,
En schenk hun zijn eeuwgen vreê.
Miserere, Domine.

Wanneer men nu de uiteenloopende en verwarde berichten met betrekking tot het kasteel omstreeks dezen tijd samenvat, dan schijnt daaruit opgemaakt te moeten worden dat de Beauséant toen evenwel reeds sinds lang niet meer van den gekanteelden gevel wapperde; dat de zwijgende, in het bruin of zwart gekleede dienaren, met hunnen afgemeten tred, de sombere vertrekken en holle burchtplaats reeds voor jaren hadden verlaten; dat de witte mantels der Ridders, zoo dikwijls fladderende op den wind, wanneer de fiere rossen hunne meesters in wilden ren naar de kloosterburcht droegen, al sedert byna eene halve eeuw in den omtrek werden gemist. *Westhoven* moet namelyk reeds vóor 1277 aan de Abdij der Premonstratenzers of Witte-Heeren[1], te *Middelburch*, zijn overgegaan, want op dien tijd komt het voor als een lustslot van den Abt VIGLIUS DOEDES, die het in leen uitgaf aan een der Heeren van BORSSELE.

Toen Graaf FLORIS de Vijfde in 1290, na den vrede met den valschen GWY van *Vlaanderen*, uit zijne hechtenis te *Biervliet* ontslagen was, vertoefde hy nog op het kasteel *Westhoven*, en sloot daar op den 5en November een zoen met WOLFAERT van BORSSELE, waarby hy dien onrustigen Edelman tevens voor levenslang tot zijnen Raad benoemde. Het kan wel zijn, dat het kasteel destijds bewoond werd door dezen WOLFAERT, wiens slot *Sandenburch*, by *ter Vere*, toen nog niet was gebouwd.

BOUDEWIJN van BORSSELE van BRIGDAMME, zegt men, werd in 1358 van het leen vervallen verklaard, wegens manslag op Abt PETER van DAM gepleegd, en *Westhoven* alzoo weder aan de Abdij getrokken. Het bleef evenwel niet lang een vrij eigen goed: om eenige onbekende oorzaak werd Abt WILLEM van der DOES in 1401 genoodzaakt het aan Graaf WILLEM van BEIEREN op te dragen en

[1] Ook, naar den stichter dier Orde, Norbertijnen genoemd.

Digitized by Google

voor hem en zijne nakomelingen open te houden, om des noods zelfs als een burcht tegen de vijanden der Graaflykheid te mogen worden ingericht. De Graaf gaf het daarop den Abt, zoo voor hem als voor zijne nakomelingen, als een onversterflyk erfleen weder te rug, by iederen leenvolger te verheergewaden (d. i. te verheffen of in leen te ontfangen) met een rooden havik, of vijf Hollandsche ponden. Ook zouden de Graaf en zijne nazaten het kasteel nimmer mogen afbreken, of zelfs maar onbruikbaar maken; en indien het gebeuren mocht dat het te eeniger tijd beschadigd of vernield werd door een vijand of wien ook, dien zou de Graaf niet alleen weigeren om hem in vriendschap te ontfangen, maar bovendien te zwaarde vervolgen, totdat de veroorzaakte schade gebeterd, en het kasteel in zijn vroegeren welstand hersteld zou zijn.

De Abten schijnen evenwel met hunne waereldlyke naburen nog al in rust en vrede geleefd, of, misschien evenzeer, hun door de macht en het aanzien der Abdij genoegsaam ontzach te hebben ingeboezemd, om sedert dit lustslot in vrede te bezitten. En dat deze macht en dit aanzien waarlyk niet gering waren, kan blijken uit de lijst der Leenmannen van *Zeeland* onder KAREL VAN BORGONDIË, waarby men vermeld vindt dat »Mijnheere de Abt van *Middelburcht*" gehouden was den Grave in den oorlog te dienen met één man van wapenen (door 3 volgers te paard vergezeld) en 4 vechtenden te voet; en zulks ter zake van zijne ambachten, tienden, en zijn huis *Westhoven* met diens toebehooren.

Om de bekoorlyke ligging van *Westhoven*, in eene vruchtbare en lommerrijke streek, hielden de rijke Prelaten er zich ook dikwijls gedurende den zomer op, en onthaalden er Vorstelyke gasten. Zoo ontfing Abt JOHAN van WESTCAPELLE in 1500 Hertog FILIPS van OOSTENRIJK met diens gemalin JOANNA en hun gevolg op het kasteel; en de vijftienjarige KAREL van OOSTENRIJK werd er, tijdens zijn verblijf op *Walcheren* in 1515, vorstelyk onthaald door den toenmaligen Abt PETRUS van de CAPELLE. In 1536 bevestigde KAREL, reeds Roomsch-Koning geworden zijnde, den Abt CORNELIS VAN DER GOES voor hem en zijne nazaten in de leenen die zy van de Graaflykheid hielden, en bepaalde daarby dat zy in plaats van den rooden valk [1], waar-

[1] Waarschijnlyk wordt met dezen naam de smirrel of steenvalk (Falco Aescalon) bedoeld, die van eene donker rosse kleur, en wel de kleinste onzer roofvogelen,

Digitized by Google

mede zy het huis *Westhoven* en daarby behoorend land moesten verheergewaden, voortaan 5 ponden Hollandsch zouden betalen. Den volgenden Abt, FLORIS van SCHOONHOVEN, die op last der Landvoogdes MARIA eene prachtige tombe boven het graf van den Roomsch-Koning WILLEM van HOLLAND deed oprichten, viel in 1540 de eer te beurt KAREL van OOSTENRIJK, thands Keizer, nogmaals op *Westhoven* te ontfangen en te onthalen. Deze FLORIS en zijn opvolger, Heer MATTHIAS van HEESWIJC, hadden eene byzondere voorliefde voor het kasteel, dat onder hun bestuur merkelyk verfraaid en verbeterd werd, vooral met betrekking tot den inwendigen toestand.

In 1562 werd *Westhoven* een bisschoppelyk lustslot. Heer NICOLAES de CASTRO, de toenmalige Abt, werd by de oprichting der nieuwe Bisdommen de eerste Bisschop van *Middelburgh.* Het kasteel was zijn lievelingsverblijf, waar hy by voorkeur zijn intrek nam, zoo als hy breedvoerig in een door hem geschreven brief vermeldt; en hy vond een genoegen in het te vercieren en te vergrooten, en er dikwijls de zorgen zijner waardigheid te vergeten. Weinig dacht hy zeker dat hy de laatste Prelaat zou zijn die zich in het bezit dezer schoone plaats verlustigde. Echter was dit zoo.

De spanning, die er sedert eenigen tijd in de *Nederlanden* heerschte, was na ALBAAS komst, 1567, tot volstrekten opstand overgegaan, en de binnenlandsche oorlog om vrijheid van denken op het punt van godsdienst aangevangen. De steden en kasteelen werden van wederzijde versterkt, en *Westhoven* ontfing, als natuurlyk was, eene Spaanschgezinde bezetting, om alle aanranding af te weeren. Doch vruchteloos: de krijgshaftige maar ruwe Jonker ENTENS van *Mentheda* nam het in 1572, stormenderhand zoo 't schijnt, in, en gaf het aan de vlammen over, zoodat slechts een gedeelte der hoofdmuren, meest nog van het achterste gedeelte, zich staande hield, en het binnenwerk in puin en asch nederzonk. Dus bleef het liggen, totdat *Walcheren* van de Spanjaarden was bevrijd, en de Staten in 1579 de vervallen huizing, met de grachten, boomgaarden, en bosschen daartoe behoorende, samen volgends opgave 73 morgen en 43 roe-

---

maar daarentegen buitengewoon vlug en moedig is. Moet de uitdrukking »rooden Havick", zooals die in WILLEMS verlijbrief voorkomt, letterlyk worden opgevat, dan zou men er den gewonen sperwer (Astur nisus) onder moeten verstaan.

Digitized by Google

den groot, verkochten aan Jonkheer HENRICK BALFOUR, Kolonel in hunne dienst, voor eene som van 1669 pond Vl. 7 Schl.[1].

Zoo was dan *Westhoven* weder in de handen van een krijgsman gekomen. Maar de nieuwe bezitter had er niet lang genot van: op den 10^{en} Mei 1581 was zijn echtgenote, Vrouwe CHRISTINA KANT, blijkens een transportbrief reeds weduwe. Het volgende jaar besloot zy met haren zoon om het goed te verkoopen, en zoo vinden wy spoedig daarop als eigenaar en bewoner den beroemden Heer van *Villiers*, PIERRE de LOYSELEUR Ridder, Raad, en hofprediker van Prins WILLEM van ORANJE. Deze geleerde en wakkere man schreef ten behoeve van den Prins, in wiens byzonder vertrouwen hy deelde, eene verandwoording tegen den ban van Koning FILIPS, in zoo sterke en nadrukkelyke bewoordingen, dat de Heer van *St. Aldegonde* na de lezing met bang voorgevoel uitriep: »Nu is de Prins »een lijk!"

Als evangeliesch christen was VILLIERS zijnen tijd ver vooruit. Van Hugenootsche ouders geboren, en dus in protestantsche begrippen groot gebracht, bovendien uitmuntend godgeleerde, verklaarde hy desniettegenstaande dat, hoewel naar zijne meening vele dwalingen in de kerk Gods waren ingeslopen, die men door de kracht der waarheid moest verbeteren, hy echter niet twijfelde of vele verschillen waren van dien aart, dat ze door de liefde, het kenteeken van den waren christen. konden worden overeengebracht. — Beschamend woord voor velen van onze dagen!

Koning HENDRIK de Vierde van *Frankrijk*, VILLIERS naar waarde schattende, zocht hem, na 's Princen dood, aan zijne dienst te verbinden, maar Prins MAURITS, hem niet minder waardeerende, wist hem te doen blijven, en vond in hem een yverig voorstander zijner rechten. Door dit laatste haalde VILLIERS zich echter den haat des Graven van *Leycester* op den hals, die maatregelen beraamde om zich van zijn persoon meester te maken. De Overste RUSSEL, toenmalig Goeverneur van *Vlissingen*, deed eene poging om hem op te lichten terwijl hy van *Westhoven* naar *Middelburgh* ging; deze aan-

---

[1] Hierby valt op te merken, dat de Krijgsbevelhebbers in die dagen zulke geestelyke goederen, in openbare veiling gebracht, niet zelden kochten, om op deze wijze in het bezit hunner achterstallige soldij en wapengelden te geraken, die destijds lang niet altoos op den juisten termijn werden betaald.

Digitized by Google

slag was byna gelukt, en VILLIERS had het slechts aan zijne stoutmoedigheid te danken dat hy weder ontkwam.

Het sterfjaar van dezen merkwaardigen man, die op het kasteel overleed, wordt gemeenlijk op 1593 gesteld; het blijkt evenwel uit echte stukken, dat hy reeds in 1591 gestorven is.

MARIA de LOYSELEUR, waarschijnlyk zijn eenig kind, en dus erfdochter, bracht het kasteel over op haren echtgenoot, den *Middelburghschen* Secretaris VAN DER BAERSE, die de moeilykheden van zijn ambt in 1598 schijnt vaarwel gezegd te hebben, om op *Westhoven*, te midden van de schoonheden der natuur, het overige van zijn leven in rust te slijten. Hy bewoonde het nog in 1607.

In 1611, tijdens en om de oneenigheden te *Leyden* over het beroepen van den Hoogleeraar VORSTIUS, besloten de Staten van *Zeeland* tot het oprichten van een Atheneum binnen hunne eigene provincie, vooral ten dienste van jongelingen die in de theologie wilden studeeren. By het beraadslagen omtrent de plaats waar men deze stichting zou vestigen, kwam ook *Westhoven* in aanmerking, als eene der bekoorlykste en lustigste plaatsen van *Walcheren*, »liggende rondom in groen geboomte, en versche diepe watergrachten, waarin de visschen en vogelen zich verlustigden." Er moeten zich echter bezwaren daartegen hebben opgedaan: het plan tot oprichting had ten minste voortgang, maar *Middelburgh* werd boven *Westhoven* gesteld.

Het kasteel scheen evenwel bestemd om, hoe ook wisselende van eigenaar, by voortduring een merkwaardigen naam aan zich te verbinden. In de laatste helft der 17e eeuw vinden wy als Heer van *Westhoven* genoemd JOHAN BOREEL[1] Burgemeester van *Middelburgh*, die in 1665 met van HAREN en DE WITT afgevaardigde op 's Lands vloot was, en na den vrede Afgezant der Staten in *Engeland* werd; zijn afsterven, in 1672 voorgevallen, werd algemeen betreurd. WILLEM JACOBS BOREEL, die in 1727 als Gezant der *Vereenigde Nederlanden* te *Parijs* stierf, moet het na JOHAN hebben bezeten. Daar hy vroeger Schepen te *Amsterdam* was, en dus zelden in *Zeeland* zal vertoefd hebben, bood hem het bezit weinig genots; en hierin zal wel een

---

[1] Hy bezat dit goed, dat door de Staten voor een goed Zeeuwsch of onversterflyk leen was verklaard, voor drie vierde gedeelte; het overige behoorde in eigendom aan PIETER BOREEL.

Digitized by Google

voorname oorzaak te vinden zijn, waarom in 1697 en 1698 (waarschijnlyk ten gevolge van het tweeledig eigendom) de geheele Ridderhofstede by koop werd overgedragen op JOHAN van REYGERSBERGHE. Mr. JACOB van REYGERSBERGHE, Heer van *Couwerve* en *Crabbendijke*, die het later bezat, deed het gebouw, dat intusschen vooral aan de achterzijde niet weinig vervallen was, weder herstellen en het inwendige verbeteren; ook liet hy tuin en boomgaarden ophalen, en, naar den vreemdsoortigen en onnatuurlyken smaak van dien tijd, vercieren met geschoren hagen, gesnoeide boomen, steenen beelden, en kunstig fonteinwerk.

By zijn overlijden kwam het aldus verbeterd goed in handen van Vrouwe JACOBA VAN DEN BRANDE, echtgenote van Mr. JOHAN ADRIAAN VAN DE PERRE, Heer van *Nieuwwerve*, *Welsinge*, en *Everswaert*, eerste Edelman van *Zeeland*, en als zoodanig Prins WILLEM den Vijfde in die Provincie vertegenwoordigende. Zijn lofredenaar, de Hoogleeraar VAN DER PALM, die op *Westhoven* zijn huisprediker geweest was, en er eenige werken heeft geschreven, schildert hem af als een zeer verdienstelyk staatsman en beminnelyk mensch, even warm voorstander van kunsten en wetenschappen, als edelaartig christen. Hy bracht zijne laatste levensjaren op *Westhoven* door, en verhief het door vele verfraajingen en verbeteringen tot een der »deftigste en aanzienlykste buitenplaatsen, die *Walcheren* geen kleinen luister byzetten."

Hy stierf den 6en April 1790, en zijne weduwe bracht daarna de lustplaats over op hare nicht, Mevrouw SLICHER, geb. VAN DEN BRANDE, wier zoon, JOHAN JACOB SLICHER van *Domburg*, Lid der Tweede Kamer, er vervolgends eigenaar van werd.

Na diens overlijden werd *Westhoven* aangekocht door Jhr. Mr. JACQUES PHOENIX BODDAERT, Lid van de Rechtbank te *Middelburg*, die er weder verschillende herstellingen aanbracht. By zijn vertrek uit *Zeeland* kwam het in handen zijner zuster, Mevrouw de douairière DE BRUYN-BODDAERT.

Tegenwoordig niet bewoond, strekt het tot wandelplaats voor de badgasten van *Domburg*, en er is sprake om het tot »Kurhaus" in te richten, waartoe de heerlyke omgeving voorzeker uitnemend geschikt is.

Digitized by Google

HET KASTEEL HAEMSTEDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

C. Rochussen. del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL VAN HAEMSTEDE.

Digitized by Google

HET KASTEEL HAEMSTEDE.

Toen KAREL de Groote, in 798, den Saxischen stammen aan de *Elbe* eene onherstelbare nederlaag toegebracht, en vervolgends in 803 geheel *Saxen* met het Frankenrijk vereenigd had, was hun hardnekkige moed evenwel nog niet geknakt. In het volgende jaar maakten zy weder toebereidselen om zich met de Denen te verbinden, maar toen de Keizer daarvan onderricht werd, was zijn geduld ten einde: tien duizend mannen, met hunne vrouwen en kinderen, deed hy van de beide oevers der *Elbe* wech voeren, en verdeelde hen hier en daar in verschillende landschappen van *Gallië* en *Germanië.* Ook de *Nederlanden* ontfingen een deel; daar werden er onder anderen neergezet op een stuk lands, door buiten- en binnenlandsche stroomen tot een eiland gevormd, en in dien tijd nog onbewoond, zoodat het ons wordt afgeschilderd als een woeste, verlaten streek, moerassig en onvruchtbaar, vol struiken en kreupelhout, en slechts een verblijf voor wild gevogelte en kruipend gedierte. Dat was de goo *Scaldis*, het tegenwoordig *Schouwen* aan de *Schelde.*

Wanneer deze arme ballingen, wie het medelijden van LODEWIJK den Vrome toestond weder naar hun land te vertrekken, in de twaalfde eeuw nogmaals een blik hadden kunnen slaan op het oord waar zy zoo vele bittere jaren hadden overgebracht — zy zouden 't in het vruchtbare, door dijken ingesloten eiland, met zijne toen reeds welvaart voorspellende dorpen en stoute kasteelen, zeker niet hebben gezocht.

Digitized by Google

Plaatsen wy ons in die eeuw te rug, en wenden wy vooral het oog westwaart, naar het beste gedeelte des eiland, waar geen wildernis meer zichtbaar is, maar waar weide- en akkergrond, afgewisseld door lommerrijk geboomte, zich byna tot aan den voet der duinen uitstrekken, dan ontwaren wy te midden dier reeds zoo goed ontgonnen streek, rondom het kleine kerkgebouw, de houten, met riet gedekte woningen die het dorp *Haemstede* uitmaken, en, in de onmiddelyke nabyheid daarvan het kasteel van dien naam.

Als de Edele onder de dorpers, fier en overmachtig, rijst de hechte burch, met zijne zware torens, steenen bruggehoofden, en versterkte voorpoort uit de dubbele gracht op. De banier, die by wijlen van den gevel waait, vertoont op het helle rood van heur veld een klimmenden, omzienden leeuw van goud, geharnasseerd met lazuur, en wijst dus aan, dat de Burchtheer van het bloed der RENESSES is (dat aanzienlykste der Geslachten van *Zeeland*, welks hoofdzetel in het niet minder sterke kasteel *Moermont*, naby het dorp *Riedenesse* is gevestigd), en zich slechts somtijds hier ophoudt. Het juiste jaartal op te geven wanneer de RENESSES het zuidelyk deel van hun gebied met dit kasteel van *Haemstede* hebben versterkt, is niet doenlyk. Gemakkelyker valt het te bepalen wanneer hun gulden liebaart van den trans is gedaald, en plaats heeft gemaakt voor den roode van HOLLAND, naar wien hy reeds eene eeuw lang schichtig scheen om te zien.

JAN de Derde van RENESSE, Heer van *Renesse*, *Moermont*, *Haemstede*, en *Burcht*, omstreeks 1283 overleden, liet twee zonen na, onder wie hy zijne goederen verdeelde; JAN van RENESSE, Heer van *Renesse* en *Moermont*, en COSTIJN van RENESSE, Heer van *Haemstede* en *Burcht*. De zoon van dezen COSTIJN, mede JAN genaamd, maar wel te onderscheiden van zijn beroemden oom, overleefde zijn vader, niet lang na 1287 gestorven, slechts weinige jaren, zonder wettige kinderen na te laten, waardoor *Haemstede* aan de Graaflykheid verviel. Toen schonk Graaf JAN de Eerste, op den 13 Oktober 1299, de Heerlykheid aan zijnen bastaartbroeder WITTE van HOLLAND, een destijds reeds met roem bekend Edelman, maar die weldra zijn naam, aan *Haemstede* verbonden, door geheel *Holland* zou doen weerklinken.

De Vlamingen, door hunne overwinning in den Spoorenslag, 1302, bezield met een geestdrift die overmoed werd, maar een

Digitized by Google

overmoed, voor het oogenblik onweerstaanbaar, wierpen zich op *Holland* en *Zeeland*, vooral door aanvuring van den anders zoo edelen JAN van RENESSE, die door de onbillyke en grievende behandeling van JAN van AVENNES een vijand van den staat geworden was. Met de Brabanders vereenigd, en ondersteund door de Zeeuwsche ballingen, hadden zy in luttel tijds byna geheel *Holland* en het *Nedersticht* overweldigd. Slechts vier kasteelen in *Utrecht*, en de steden *Dordtrecht* en *Haerlem* in *Holland*, hielden hen nog buiten, en hoopten op onderstand van de zijde hunner wettige Landsheeren. Maar Bisschop GWY van AVENNES bevond zich in Vlaamsche macht; Graaf JAN de Tweede lag in *Henegouwen* krank, en Jonker WILLEM was te *Ziericsee* weinig beter dan ingesloten. *Dordtrecht*, door den dapperen Ridder PUTTEN verdedigd, dacht evenwel niet aan overgave; maar de Haerlemmers waren minder standvastig, en, alles rondom zich aan de Vlamingen onderworpen ziende, begonnen zy van onderhandeling te spreken, toen een enkel man zijne heldhaftigheid in de schaal der overwinning wierp, en die plotselyk naar de andere zijde deed overslaan.

WITTE van HOLLAND, thands WITTE van HAEMSTEDE, die in Mei 1304 te *Ziericsee* Ridder geslagen was, had bestendig Jonker WILLEMS zijde gehouden, en, als een echte telg van HOLLAND, den moed niet opgegeven. Intusschen was men te *Ziericsee* ongerust hoe 't in *Holland* stond, en besloot om kondschap te gaan halen. Met een enkel scheepjen, en slechts luttel volks, voer dan een Hollandsch krijgsman buiten om naar *Santvoord*; haastte zich daar aan wal, en — vernam hoe hopeloos het in de omstreken gesteld stond, ja hoe *Haerlem* op het punt was om zich over te geven. Men hield den geharnasten Ridder, die door blazoen noch veldteeken zijn afkomst verried, met zijn Zeeuwschen tongval, en op dat tijdstip door zulk een gering getal mannen vergezeld, zoo rustig landende, voor een Vlaming, en was dus niet weinig verbaasd, toen hy op het hooren der noodlottige tijding met verontwaardiging losbrak: »Hoe! zoude »men dus zijn erf opgeven zonder slag of stoot? Dat waar schande voor »land en lieden beiden! Heb ik invloed, dan zal deze blaam van *Hol*»*land* worden geweerd!" — »Wie zijt gy dan?...." vroeg men verwonderd. Toen schitterde het fiere oog van den held met nog heller glans, en hy sprak: »Wie ik ben?... Ik heet WITTE, en was des »Graven FLORIS kind!" — Graaf FLORIS! die naam trilde door het

Digitized by Google

Hollandsch hart; Graaf FLORIS, de vader zijns volks, die *Hollands* dorpers tot poorters, en die poorters tot welvarende mannen had gemaakt; die als het slachtoffer van zijn volkszin gevallen was, maar een bloeiend land had achter gelaten! En men zou dat land aan zijn valschen vijand laten, nu zijn zoon WITTE daar was om het te redden? Neen — toen wierp die komst een vuurstraal in den reeds uitgebluschten moed;

Toen riep alles: »Te wapen by de oude banier!
»Fluks te wapen, gy dappren en vromen!
»Ziet, uw helper, uw heirvoogd, uw redder is hier!
»Ziet, het Hollandsche bloed is gekomen!"

Naauwlyks hadden de Haerlemmers die tijding vernomen, of, niettegenstaande het Zondag was, zy stroomden by menigten de stad uit naar de duinen, naar den witten blinkert vooral, wiens top nu als gewijd werd door de leeuwbanier, glansende in het licht der voorjaarszon, en manende ten strijde. Als of het een feest was, als of zy uittrokken om een heminden landsheer te zien, zoo ijlings repten zy zich heen.

. Jong en oud, met triomfen en jubelgeschreeuw,

heetten den redder uit het bloed van HOLLAND welkoom, en zwoeren met hem te zullen zijn in lief en leed, en trouw ten doode. Zonder vertoef toog HAEMSTEDE naar *Haerlem*, en zond van daar boden en briefdragers het land door, aan alle steden en leenmannen, verkondende dat hy gekomen was, en hen opwekkende om nevens hem den strijd voor het vaderland aan te gaan.

Het was voormiddag, toen deze afgezondenen vertrokken; en reeds des anderen daags kwam er andwoord van alle kanten, dat men aan zijne zijde den kamp wilde onderstaan, op lijf en goed.

Men vraagt zich niet, of menig held
Den eedlen WITTE vergezelt.
Genoeg, genoeg is 't, dat hy kwam,
De wakkre telg van HOLLANDS stam.
En wat zou ook een tal van knechten

Digitized by Google

In staat zijn, meerder uit te rechten?
  Een korrel zouts in 't glas gedaan —
  Al 't water neemt den zoutsmaak aan.
  Een balsemdrop, een bloem, bevrucht
  Met geuren ieder deel der lucht.
  Een enkle zon verlicht de sfeer.
  Een enkle Held bezielt een heir!

Van verre en van naby stroomde het samen rondom HAEMSTEDES banier. Zoo wel te *Aelsmeer*, en *Rietwyc*, aan de zoomen der meiren, als te *Wormer* en de *Zanen*, in de broekige *Zaen*streken; zoowel te *Heemskerc*, naby

de blanke kruinen
Der schaarsbegroeide Noordzee-duinen,

als te *Nyedorp*, in

West-Frieslands waatrig binnenvlak,

verlaat de wakkere dorper zijn akker en bedrijf,

En ruilt de spade voor een speer,
  Die in zijn handen trilt.
Geen juk hangt van zijn schouders meer,
Maar pijlbus, boog, en zijdgeweer;
  Voor de eemer kiest hy 't schild.

HAEMSTEDE was de man om van deze geestdrift een rechtschapen gebruik te maken. Hy wil de tijding vóor zijn: hy wil zelf den Vlaming de nieuwmare van den ommekeer brengen, en trekt terstond aan het hoofd der Kennemers, Waterlanders, en Westfriezen de stad uit. Op de heirbaan naar *Leyden*, tusschen *Heemstede* en *Bennebroec*, stiet hy op eene aanrukkende afdeeling van het Vlaamsche leger, die zeker weinig dacht dus ontfangen, en met het zwaard verwelkoomd te worden. Hier endde *Vlaanderens* glorie in *Holland*. Onweerstaanbaar was de aanval van HAEMSTEDES moedige benden: de vijanden werden aangegrepen, te rug geworpen, geslagen, verstrooid, en nagezet in een en den zelfden gang. Hun ver-

Digitized by Google

lies is onbekend, maar moet groot zijn geweest: een zijweg naar de duinen, waar de vluchtenden in gedrongen menigte waren vervolgd en neergesabeld, lag met lijken bezaaid en overspreid. Nog heden wordt den vreemdeling die plaats aangewezen die sedert, naar de hoopen der gesneuvelde mannen, den naam van het *Manpad* draagt; en een groep trotsche abeelen belommert de gedenknaald, aldaar ter eere en nagedachtenis van den strijdbaren WITTE van HAEMSTEDE opgericht.[1]

Voor iemant van een minder edel en belangloos karakter had thands de kans schoon gestaan om zich in een verward land de kroon op het hoofd te zetten, als de gevierde telg van een bemind Geslacht. WITTE dacht er ook maar van verre niet aan: hy yverde met geheel zijn hart voor de belangen van den wettigen Heer en den bloei van het vaderland.

Het voorbeeld der Kennemers werkte als een elektrische schok op de overige landzaten, terwijl de Bevelhebber van het belegerde *Dordtrecht*, Heer NICLAES van PUTTEN, zich op de Brabanders en Vlamingen in *Zuid-Holland* wierp. In een week waren *Holland* en *Utrecht* van vijanden schoongeveegd, met uitzondering van het kasteel te *Schoonhoven*. Daarheen wendden dus Jonkheer WILLEM en WITTE hunne vereenigde macht. De Jonker van CATS voerde hier bevel, en toonde al te duidelyk dat er aan geene overwinning, dan na den geduchtsten tegenstand, te denken viel. Toen bezigde men een gruwzaam middel om den wakkeren verdediger te dwingen. Zijn vader, NICLAES van CATS, die den Schoonhovenaars in handen gevallen was, werd aan een der stormtuigen vast gebonden, onder welks beschutting de Hollanders en Zeeuwen het kasteel gingen rameien. Den jongen CATS bleef dus de vreeslyke keuze, om, of zijn vader te sparen, maar dan den belegeraars gelegenheid te geven om hunnen vijandelyken arbeid voort te zetten, of — met de werptuigen, waarmeê hy en de zijnen zich verdedigden, ook den grijzaart te verpletteren! — Die toestand was niet duldbaar; die strijd tusschen plicht en natuur was te groote marteling dan dat hy lang konde duren. De witte vlag werd opgestoken, en de zoon kocht het leven zijns vaders voor de overgave van het kasteel.

[1] Door Prof. D. J. VAN LENNEP in 1827.

Digitized by Google

Wie wraakt die daad? Waar plicht op zulk eene wijze tegenover menschelyk en christelyk gevoel wordt gesteld, daar houdt hy op plicht te zijn.

WITTE van HAEMSTEDE verwierf zich door zijne kloeke krijgsbedrijven den naam van Geesel der Vlamingen, de liefde en de hoogschatting van den tijdgenoot, de bewondering en erkentenis van het nageslacht.

By zijn overlijden, vóor 1321, waren zijne kinderen nog niet meerderjarig. De oudste, JAN, kwam in 1328 aan de Heerlykheid, en liet ze weder na aan zijn zoon FREDERIC.

FREDERIC van HAEMSTEDE was zeer gezien by den manhaftigen Graaf WILLEM den Vierde, wien hy in den oorlog met *Frankrijk* zeker als een echt Ridder ter zijde stond, want in het jaar na 't bestand van 1340 zien wy hem door den Graaf tot Baanderheer verheven, en met verschillende goederen in *Holland* en *Henegouwen* beschonken.[1]

By de Ridders uit *Holland*, *Zeeland*, en *Henegouwen*, die den naar krijg hakenden Graaf op diens tocht naar *Pruissen* vergezelden, om de Marianen of Ridders van de Duitsche Orde tegen de wilde Pruissische heidenen by te staan, zal FREDERIC niet hebben ontbroken. Evenmin zal men zijn blazoen[2] hebben gemist onder het groot aantal wapenschilden dat in 1345 den pavilioenen rondom het weërspannig *Utrecht* was aangehecht. In den herfst van dat zelfde jaar vergezelde hy WILLEM op diens noodlottigen tocht naar *Friesland*, en landde met hem en andere Edelen naby het klooster van Sint-ODULF. Te ongeduldig om te wachten op behoorlyke ver-

---

[1] Baanderheeren waren kenbaar aan vierkante in plaats van driehoekige vaantjens aan hunne lansen. Zy oefenden het middelbaar recht, waaronder alle andere mindere rechten behoorden; b. v. dat niemant der onderzaten brood mocht bakken dan in des Heeren oven; niemant koren malen dan op 's Heeren molen, op verbeurte van brood en meel; het genieten van tienden, renten, cijnsen, hofstederechten, ettingen, accijnsen, tollen, en andere voordeelen. — Hunne Heerlykheden stonden in de Graaflyke Registers van de Leenen bekend onder den naam van Baanrijen of Baanderijen, en maakten den overgang uit tusschen gewone Heerlykheden en Baronnijen; de bezitters der laatsten droegen den naam van Baronnen of Vrijheeren, en oefenden het hoogste recht, d. i. het halsrecht uit.

[2] Dat van HOLLAND, maar gebroken door een zilveren rad op de borst van den leeuw.

Digitized by Google

sterking, begint de Graaf te vroeg den strijd, die, van weêrszijde vinnig gevoerd, een geheelen zonneschijn voortduurde, en eindigde met een verpletterende nederlaag. Ten minste byna vierduizend zijner volgers hadden zijne roekelooze voortvarendheid met hunnen dood geboet. Maar de bittere verwijten hunner klagende verwanten griefden hem nimmer: tien dagen na den strijd vond men zijn lichaam, omringd en bedekt door de lijken zijner getrouwe Ridders, die hem tot in den dood hadden verdedigd. Daar was ook FREDERIC van HAEMSTEDE gevallen.

FLORIS van HAEMSTEDE, die zijn broeder FREDERIC als tweede Baanderheer opvolgde, en gehuwd was met CATHERYNE VAN BORSSELE, stierf mede den heldendood: in de bekende oneenigheden tusschen Graaf WILLEM den Vijfde en MARGARETA koos hy de zijde der laatste, en sneuvelde in den fellen scheepsstrijd op de *Maas*, dien wy reeds beschreven hebben. Van zijne Heerlykheden *Haemstede*, *Montigny*, en *Bergen* in *Kennemerland*, viel de laatste op zijn jongsten zoon HUGO, wiens tak met hem uitstierf. De beide eersten kwamen aan zijn oudsten zoon FLORIS, gehuwd met eene Jonkvrouw uit het Geslacht van CRUNINGHE.

Even getrouw als zijn vader MARGARETAAS zijde had gehouden, stond FLORIS de Tweede de rechten van JACOBA voor, waarin zoowel zijne eigen zonen ARENT, COSTIJN, en RAES, als zijn schoonzoon JAN van HODENPIJL hem steeds wakker ondersteunden.

Dat toonden zy levendig in den slag van *Brouwershaven*, op den 13en January 1426; by dien geduchten slag tegen FILIPS van BORGONDIË, waarvan een Minstreel van latere dagen den kronijkschrijver dier tijden aldus nazong:

Klaroenen! blaast een strijdgezang,
  Een schettrend oorlogslied:
Van *Schouwen* gaat een krijgskreet op,
  En 't andwoord zwijgt er niet.

Op *Schouwen* wappert GLÔSTERS vaan,
  (Ter *Nollen* op de steê)
Met die van CATS en HAEMSTEÊ uit,
  En KIJFHOECS vaandel meê.

Digitized by Google

Maar uit het noorden draagt de vloed
  Een tal van bodems aan,
En *Ziericsees* met *Veeres* macht
  Begroet BORGONJES vaan.

Maar dat maakt GLÔSTERS legerhoofd,
  Lord FALBAT laf noch blô:[1]
En aan den vochten zoom van 't strand
  Verschijnt zijn wapenbô.

»Kom op, kom op, BORGONJE! kom.
  »Nu toon u als een held:
»Hier wacht u GLÔSTER tot den strijd,
  »En laat u uur en veld!"

— »En dat betaamt BORGONJE niet:
  »Hy neemt geen aanbod aan;
»Maar hy zal komen als 't hem lust,
  »En GLÔSTER nederslaan."

En ijlings lost zijn oorlogsvloot
  Heur manschap op het strand:
Den beuklaar voor de breede borst;
  Het strijdzwaard in de hand.

— »Hoor, HAEMSTEÊ! edel Baanderheer!
  »Hoor toe, wat FALBAT pijnt:
»Ik mag niet strijden met FILIPS,
  »Waar hy in 't veld verschijnt.

»Dat zwoer ik met een duren eed —
  »En blijf dien eed gestand.
»En toch — te wijken van dees steê,
  »Dat bracht my hoon en schand!" —

---

[1] Lord FALBAT, ook FILWATER, FITS-WALTER, en SALVATIER genoemd.

Digitized by Google

— »Maar dat bezware u niet, mijn Lord!
»Dat brenge u zorg noch pijn:
»Laat my de leiding van den strijd,
»En u zal de eere zijn.

»Mijn mannen van het voorgelid!
»Sa, knielt, en velt uw lans!
»Op, *Englands* schutters! treft nu 't wit,
»En staaft uw glorie thands!"

En dicht, als was 't een hageljacht
Die neersloeg uit de lucht,
Stoof daar een wolk van pijlen voort,
Elk met den dood bevrucht.

En snel, als was een bliksemstraal
Geslingerd langs de rij,
Sprong daar 't Borgoensche heir te rug,
En deinsde aan alle zij.

Daar stond BORGONJEN op het dek,
Van ongeduld bevaân:
»Te paard! Te paard, mijne Edelliên!
»Dat zie ik dus niet aan."

En ijlings sprong hy aan den wal
En op zijn oorlogspaard:
»Wie heeft van u BORGONJE lief —
»Die volg hem metter vaart!"

En hoog hief hy zijn banderol
(Die wijdgevreesde vaan!).
»Peis en Borgonje!" riep hy luid;
En met dien kreet: »Valt aan!

Digitized by Google

»Nu blaast, klaroenen! Blaast ten strijd!
  »Wie aarzelt, waar ik ga?...."
En de ijzren mannen stormen voort,
  Hun fieren Hertog na.

En als het duinzand op d' orkaan
  In barren najaarstijd,
Zoo woelt straks alles onder een
  In wilden, heeten strijd.

Het vlijmend zwaard treft fel en diep;
  De kodde plettrend zwaar.
Luid klinkt de schelle wapenklank;
  Het kermen dof en naar.

En schettrend blaast de krijgsklaroen;
  En knarsend krast het staal.
En knarsend krast de raaf er door,
  Reeds hunkrend naar zijn maal.

De speerpunt mist het bonzend hart,
  De bijl den schedel niet.
De dooden rijzen heuvelhoog —
  Nog roept geen stemme: »Vliedt!"

En rustloos rolt langs 't open strand
  De donder van den strijd.
En krijschend vlucht langs 't blaauwe meir
  De zeemeeuw wijd en zijd.

Maar HAEMSTEÊS mannen wijken niet;
  Noch wie BORGONJE dient:
Steeds boet een vijand met zijn hoofd
  Het sneuvlen van een vriend.

Digitized by Google

En immer vlamt en vonkt het staal,
En spaandert helm en schild.
En altoos woelt de heete strijd,
En altoos even wild.

Maar wie kan JAN VILEYN weerstaan,[1]
Dien Vlaenderlandschen held?....
Houd stand, o *Haemsteês* Baanderheer!
't Borgoensche zwaard wint veld.

— »Hier RAES van HAEMSTEÊ! Hier, mijn zoon!
»Ga gy dien reus te keer!...."
Maar RAES van HAEMSTEÊ hoorde niet:
Reeds zonk hy bloedend neer.

Want wie kan JAN VILEYN weerstaan,
Dien onverschrokken held?....
Zie toe, o *Haemsteês* Baanderheer!
Reeds krimpt voor u het veld!

— »Daag op, COSTIJN! mijn tweede zoon!
»Vrouw JACOB tot verweer!...."
Helaas! COSTIJN vernam het niet:
Zijn harte sloeg niet meer.

Want wie kan JAN VILEYN weerstaan,
Dien onbedwingbren held?
Te rug, o *Haemsteês* Baanderheer!
Steeds smaller wordt uw veld!

---

[1] Die zeer vrome en wel vermaerde kapiteyn Mr. JAN van VILEYN, vellende met zijnder masse (strijdkolf) die welcke naar die proportie van zijnder lichame zeer grouf ende atelick was, van allen zijde ter eerden nedere, al daer hy eenichszins by ofte omtrent gheraken conste, ende roupende duerghaens met luyder stenme: »Keelt, »keelt, ic zals ghenouch vellen." — DESPARS, Chron. v. *Vlaenderen.* — Zijn reusachtig wapentuig werd nog lang op *Lillo* bewaard.

Digitized by Google

— »Herby dan, JAN van HODENPIJL!
  »Voor HAEMSTEÊS bloed ter wraak!"
Maar HODENPIJL lag neer op 't veld,
  Met reeds verkleurde kaak.

Want wie kan JAN VILEYN weerstaan,
  Dien reus van *Vlaenderland?*
Wie 't kan — dat 's *Haemsteês* Baanderheer,
  Het hart ter wrake ontbrand.

Daar stort hy op den vijand in,
  En plettert links en rechts,
En dwingt nog voor een oogenblik
  De kanze des gevechts.

Voort! voort.... Daar snort een snelle schicht,
  En boort hem door den voet —
En de arm, door onmacht overmand,
  Begeeft des harten moed.

Schiet toe, heldhafte Schouwenaars!
  En redt uw dappren Heer!...
Helaas — hun eigen hartebloed
  Vloeit ongewroken neer.

Dringt door dan, GLÔSTERS heldenstoet,
  Ontzet uw Legervoogd!...
Helaas! hun lijken hadden lang
  De heuvelen verhoogd.

Zy viel, de bloem der heldenschaar
  Van 't lustig *Engeland* —
En zwijmend viel de Baanderheer,
  En in BORGONJES hand.

Digitized by Google

Aan 't westen dook de zon in zeê;
Aan 't oosten rees de maan,
En zag met half bewolkt gelaat
De wilde slachting aan.

De middernacht betrekt heur post.
De Hertog springt van 't paard,
En fier staart hy het slagveld rond,
En leunt er op zijn zwaard.

— »Klaroenen! blaast een zegelied,
»En viert Sint-Ponciaen:[1]
»De zon van BEIEREN is gedaald;
»BORGONJES opgegaan!"

FLORIS van HAEMSTEDE werd naar het land van *Voorne* gevoerd, waar Vrouwe ELISABETH van GÖRLITZ, weduwe van JAN van BEIEREN, hem als gijzelaar hield tegen de invallen van zijn nog overgebleven zoon ARENT.

ARENT, Heer van *Haemstede* en *Moermont*, Ridder, volgde zijnen vader na diens dood ook op. Hy was gehuwd met MARGARETA van WAELWIJC, die hem twee zonen en eene dochter schonk. Deze twee zonen, FLORIS en ARENT, die reeds by het leven huns vaders achtereenvolgend het kasteel schijnen bezeten te hebben, haalden zich door hunne aanmatiging het ongenoegen van FILIPS den Goede op den hals. 's Hertogen zoon KAREL, toenmaals nog Graaf van *Charolois*, en Stadhouder van *Holland* en *Zeeland*, op den 29en July 1454 de hooge Vierschaar spannende, deed daar vonnis over hen uitspreken, waarby zy, »omdat zy zich geweldig gedragen, 's Graven gerechtigheid voor een groot deel aan zich getrokken en ten hoogste verkort hadden," van hunne leenen vervallen verklaard werden, met dien verstande evenwel, dat Heer ARENT van HAEMSTEDE, de oude, om zijne hoogejaren, uit gunst nog tot aan zijn dood er den lijftocht van zou blijven genieten.

[1] De dag waarop de strijd voorviel, 13 January.

Digitized by Google

Arent de Oude moet kort daarop reeds overleden zijn: ten minste nog geen rond jaar later, 21 Juny 1455, werden al de Heerlykheden van de Baanderij *Haemstede*, met hofstede en huize aldaar, en met de manschap daartoe behoorende; met alle eigendommen, waar zy ook gelegen waren, en met rechten van molen, tienden, visscherij, vogelrij, duinen en waranden, tollen, enz.; met alle inkomsten en voordeelen, van hoedanigen aart ook — door Hertog filips verkocht en opgedragen aan »zijnen lieven en getrouwen Ridder, Raad, en Camerlinck" Heer lodewijk van brugge, Heer van *Gruythuyse.*

Heer jan van hodenpijl, zusterszoon van floris van haemstede, had daar evenwel geen vrede meê, en naastte, reeds na weinig tijds, deze goederen, die hem ook door den Heer van *Gruythuyse* op den 17en Juny 1456 werden overgedragen; doch daar zijne betaling achterwege bleef, werd de Baanderij omstreeks 1468 weder verkocht, en kwam, thands voor goed, nogmaals in handen van den vorigen kooper.

Lodewijk van brugge, Ridder, Prins van *Steenhuysen*, Graaf van *Winchester*, Heer van *Gruythuyse*, *Spiere*, en *Afflighem*, zette *Haemstede* niet weinig luister by. Hy was gehuwd met maria van borssele, bekleedde sedert 1465 het stadhouderschap van *Holland*, *Zeeland*, en *West-Friesland*, en deelde zeer in de gunst van Hertog karel den Stoute, die den Haemsteders, ten wille van hunnen Heer, met belangrijke voorrechten begiftigde, waaronder het vermeerderen der weekmarkten hun voordeel, en het recht om een eigen plaatselyk zegel te mogen voeren hun aanzien verhoogde. Ook Koning eduard de Vierde, lodewijks Leenheer voor *Winchester*, schonk den ingezetenen van *Haemstede* en *Wester-Schouwen* het belangrijk privilegie om in zijn Rijk te mogen varen, handelen, en keeren, op den zelfden voet als zijne eigene onderdanen, en met gelijke vrijdommen als dezen genoten.

De dood van Hertog karel berokkende gruythuyse eenige moeilykheden in *Holland*, waar men luide begon te mompelen: niet van Vlamingen langer geregeerd te willen zijn; waarom hy, geen lust hebbende zich in grooter onaangenaamheden te wikkelen, zijne waardigheden nederlegde.

Na zijn overlijden werd zijn zoon, johan van brugge, de zestiende Heer van *Haemstede*, en daarmede beleend by brieven van

Digitized by Google

den Roomsch-Koning MAXIMILIAAN en den Aartshertog FILIPS van OOSTENRIJK, op den 20en Novomber 1493. Onder zijn beheer trof het dorp een zwaar ongeval, naardien in 1500 de kerk, door den bliksem getroffen, geheel verbrandde; echter werd ze later herbouwd, veel cierlyker dan ze te voren was.

Maar een nog veel grooter onheil viel er in het najaar van 1525 voor, tijdens het bestuur van JOHANS ZOON, RENÉ van BRUGGE. Toen namelyk KAREL de Vijfde den merkwaardigen slag by *Pavia*, 25 September 1525, gewonnen had, waarby FRANS de Eerste van *Frankrijk* hem zelfs in handen viel, werd de tijding daarvan in de *Nederlanden* met groote vreugde ontfangen, en verwekte er een vrolyke beweging. Heer RENÉ, die naar 't schijnt by den Keizer in gunst stond, deed van zijne belangstelling blijken door vrolyke feestelykheden. Daar gingen de kostbare wijnen in kostbare drinkkannen en bekers rond, op de glorie van de Majesteit des Duitschen Rijks. En luid galmde er, misschien zoo wel van de lippen der Edele gasten als van die der soudenieren en wapenknechten, het pas gedichte lied, dat, op een los blaadjen gedrukt, by menigte onder de verheugde Nederlanders rond ging, en waarvan de woorden aldus luidden:

Met vreuchden werd hier een liedt ghesonghen,
Den keyser t' eeren, dat edel bloet,
Die nu sijnen vyand heeft bedwonghen,
En plat geworpen onder den voet.
De lely soet
Verliest den moet;
Bourbon vaillant bewaert ons zijde;
De Vrancsche coninc is in ons behoet;
Noyt quam nieumare [1] in lant soo blijde.

BOURGONGNEN en vreest nu gheen verstranghen. [2]
Gy Zeeusche leeu scuwet swaer gheclach!
De Vrancsche coninc die is gevanghen;
Veur ons en quam noyt blijderen dach.

[1] Nieuwstijding.
[2] Grooter moeielykheid.

Digitized by Google

Daert menich sach,
Ghevielt, o wach!
Omtrent *Pavyen* binnen den strijde.
Hy werd ghegrepen in den slach;
Noyt quam nieumare int lant zoo blijde.

Ghy Zeeuwen! weest tot vreucht gheneghen:[1]
Niemant ter werelt en macht verbien.
Alt peupel bleef daer doot versleghen,
Nauw mochter eenich man van ontvlien.
Lof Godt van dien
Diet liet ghescien!
Wy hopen noch van goeden tijde.
Lof hem, die ons dus quam versien;
Noyt quam nieumare int lant soo blijde.

Godt vadere, vol alder deuchden!
Nu dancken wy U in elc conroot,[2]
Dat ghy ons lieden gaeft dus vele vreuchden,
Ende victorie door dit exploot.
Den keyser groot
In elcken stoot
Altoos bewaert in sijn ghesmijde,[3]
Ghelyc ghy ons nu helpt in den noot.
Noyt quam nieumare int lant soo blijde!

En naarmate het donkerder werd, vlamden de vreugdevuren in smeerpotten en teertonnen hooger op, en bestraalden met hun rooden gloed de joelende burchtdienaren en wapenknechten daar binnen op het plein, en de nieuwsgierige huislieden daar buiten aan de zoomen der gracht. Maar eindelyk verhieven de vlammen hunne purperen tongen zóo hoog, dat ze als een ontzettende fakkel over het gantsche eiland lichtten, en alle vrienden van *Haemstede*

[1] De dichter was een Vlaming, en zong dus van »Vlamingben"; maar de zangers zullen in de verschillende Gewesten hun zucht voor het nationale wel hebben botgevierd.

[2] Bende. — [3] Ghesmijde: harnas; de zin is dus: behoed den Keizer in den krijg.

Digitized by Google

met rouw vervulden: door te groote onachtsaamheid zeker, geraakte een gedeelte van het kasteel in brand, die zoo hevig werd, dat het gantsche gebouw spoedig in laaien gloed stond. Aan blusschen was, by de bekrompen bluschmiddelen van dien tijd, niet te denken: men trachtte slechts te redden wat vervoerbaar was; de *Haemstede* brandde geheel uit, en weldra was er, behalven de hoofdpoort, niets meer overgebleven dan een paar torens en eenige muurbrokken, die hunne geroosterde wanden als een dor geraamte uit de modderige gracht opstaken.

Toen Keizer KAREL zich in July 1540 te *Ziericsee* bevond, kwam hy op den 16en dier maand te *Haemstede*, om de plaats te bezichtigen, zonder dat men daarby vermeld vindt of het kasteel, ook maar eenigszins, in beteren toestand was gebracht. Het schijnt zelfs te blijken dat het tot aan het begin der volgende eeuw in zijn deerniswaardigen toestand is blijven liggen, waaruit men mag opmaken dat het dorp, hoe welvarend ook, niet tot Heer RENEES geliefkoosd verblijf behoorde.

Daar hy geene zonen naliet, kwam de Baanderheerlykheid, met andere goederen, op zijne erfdochter CATHARINA van BRUGGE, Princesse van *Steenhuysen*, die vervolgends in den echt trad met den Graaf van SAINT-AMOUR. Omdat deze Edelman in dienst van FILIPS den Tweede stond, werd *Haemstede* door de Staten van *Zeeland* aangeslagen, doch later, 7 Maart 1591, by lastgeving van Vrouwe CATHARINA verkocht aan JOOST EWOUTSZ TEELLINCK, Gekommiteerde van *Zeeland*, en JOHAN ANTHONISSEN de Jonge, Burgemeester van *Ziericsee*, beiden aanzienlyke mannen. CATHARINAAS bloedverwant, MAXIMILIAEN van CRUYNINGHE,[1] Heer van *Heenvliet* en *Hazerswoude*, die door huwelyk met EVA, Baronnesse van IN- en KNIPHAUSEN, zijne door den krijg verachterde fortuin eenigzins hersteld had, naastte dien koop, blijkends verlijbrief van 9 Maart 1599. In 1600 werd hem het goevernement van *Ostende* opgedragen, hoewel men, zeldsaam genoeg by de gebeurtenissen van dien belangrijken tijd, nergens vermeld vindt dat hy het heeft bekleed.

---

[1] Hy schreef zich: Baron van *Cruyninghe* en Erf-Burchgrave van *Zeeland*, waarover de Staten van *Zeeland* hem in 1611 lastig vielen. Hy verdedigde zijn recht met fierheid (niettegenstaande hy soms uit geldelyke ongelegenheid de hulp dier Staten moest inroepen), en sedert liet men hem ongemoeid.

Digitized by Google

Ofschoon hy zich in *Zeeland* gewoonlyk op zijn huis van *Heenvliet* ophield, vergat hy echter de belangen zijner onderzaten op *Schouwen* gants niet uit het oog, en wist in 1603 van de Rekenkamer van *Holland* voor *Haemstede* en *Westerschouwen* zekere brieven van tolvrijheid te verkrijgen, hetgeen voor handelsplaatsjens als dezen van groot voordeel was. Ook voor het kasteel brak nu langsaam de schemering vàn een beteren dag aan. In den zomer van 1609 waren de puinhoopen opgeruimd, en de nijvere handen van timmerlieden en metselaars drok bezig met het overgeblevene weder te herstellen en alles in een goeden staat te brengen. CRUYNINGHE was er toen niet meer bezitter van: op den 31en Oktober 1608 had hy zijne Baanderheerlykheid *Haemstede*, met al wat daartoe behoorde, verkocht en overgedragen aan Vrouwe AGATHA van CULENBORCH, Heer AELBRECHTS weduwe van RAEPHORST, waarna hy vervolgends, door ouderdom, wederwaardigheden, en armoede afgemat, in het laatst van 1611 krank werd, en den 15en January 1612 op zijn kasteel te *Heenvliet* overleed.

Vrouwe AGATHA schonk *Haemstede* als een huwelyksgift aan hare dochter CLARA, toen deze zich met Jonkheer JACOB van den EYNDE, de jonge, Kommandant van *Woerden*, en Hopman van een vendel voetknechten, in den echt verbond. Het was Jonkheer van den EYNDE, op deze wijze eigenaar geworden, die besloot aan *Haemstede* den alouden luister te rug te geven, nadat hy alvorens den bouwval in schilderij had doen brengen, waaronder hy in 't Latijn de volgende vaerzen schreef:

'k Was reeds vier eeuwen lang door Edelen bewoond,
Toen 's Keizers vreugdevuur me in gloeiend puin deed dalen.
Dus moest ik nog mijn hoofd een eeuw lang onderhalen,
Gants overwonnen, als deez beeltnis u vertoont;
Tot eindlyk EYNDIUS my *Haemsteê* deed verrijzen.
'k Gedenk mijn rampspoed steeds, en blijf den bouwheer prijzen.

Men ziet, dat de Burchtheer zoo wel de pen als het zwaard wist te voeren. Een beter bewijs daarvan nog is zijne latijnsche kroniek van *Zeeland*, waarop de Staten dier Provincie zooveel prijs stelden, dat zy, na zijn overlijden in 1614, aanzoek deden om dat belangrijk geschrift voor hunne rekening te mogen laten drukken, het-

Digitized by Google

geen gereedelyk werd toegestaan, en in 1634 ten uitvoer gebracht was.

Vrouwe CLARA huwde ten tweeden male met Jonkheer JACOB JACOBS DE WITTE, Rentmeester van *Zeeland* beooster *Schelde*, by wiens dood, 23 Mei 1638, *Haemstede* in bezit overging op hunnen zoon Jonkheer WITTE JACOBS DE WITTE, maar in lijftocht bleef aan diens stiefmoeder ELISABETH BERCKELS.[1]

Toen WITTE JACOBS in 1649 ongehuwd overleed, kwamen zijne goederen op zijne zuster AGATHA, die, eerst gehuwd met CORNELIS TEELLINCK, en toen met ANTONIE DE JONGE, Heer van *Bruynisse*, op den 20en Maart 1678 als kinderlooze weduwe stierf, en de Baanderheerlykheid in erfenis vermaakte op FILIPS JACOB, Baron van den BOETSELAER tot ASPEREN, Heer van *Raephorst*, wiens vader, die den zelfden naam voerde, maar Heer van *Asperen* was, *Haemstede* op den 16en Mei 1679 verkocht aan JACOB DE WITTE, Rentmeester-generaal van *Zeeland.*[2]

Deze nieuwe bezitter uit het Geslacht der DE WITTES deed terstond den kasteele de noodige herstellingen en verbeteringen aanbrengen, waarmede zijne weduwe, JACOBA van ORLIËNS, ook na zijn spoedig overlijden, 5 July 1679, nog tot in 1681 voortging; zoodat het als een der heerlykste kasteelen van *Zeeland* bekend stond, toen IMAN MOGGE, Thesaurier van *Ziericsee*, en gehuwd met CATHARINA DE WITTE, erfdochter van *Haemstede*, aan het bezit kwam. Een langdurig verschil tusschen de Baanderheeren en de Staten van *Zeeland*, over het recht op een gedeelte van de duinen en waranden, liggende onder den zoogenaamden westerenban der duinen, werd in 1728 door den toenmaligen eigenaar der Baanderij, RUTGER MOGGE van *Haemstede*, ten einde gebracht, door deze betwiste duinstreek van de Staten in leen te ontfangen.

Tot in 1784 bleef het aan den stam der MOGGES, en viel toen te beurt aan HENDRIK MUILMAN, door zijn huwelyk met SUZANNA COR-

---

[1] Na CLARAAS dood, in het jaar 1620, was Jonkheer JACOB weder in het huwelyk getreden, met ELISABETH BERCKELS.

[2] FILIP JACOBS de Jonge was toen evenwel nog niet overleden, gelijk V. D. AA wil: de Drost van *Asperen*, BEEKMAN, zegt bepaald dat dit op den 14en Maart 1686 voorviel.

Digitized by Google

NELIA MOGGE. Hun zoon, de Staatsraad Mr. WILLEM FERDINAND MOGGE MUILMAN, President-Directeur der Nederlandsche Bank, werd vervolgens eigenaar, en bezat de *Haemstede* tot aan zijn dood, in 1849.

Alstoen kwam de heerlykheid aan zijne weduwe, die haar naliet aan hun eenig kind, gehuwd met Jhr. A. J. VAN DE POLL. Deze stelde weinig belang in de voorvaderlyke bezitting, en liet de vaste goederen met kasteel en Heerlykheid op den 16den April 1853 publiek verkoopen. Zy brachten zuiver de som op van *f* 96184,30, en van de Heerlykheid en het slot werden toen eigenaars Mr. C. VAN DER LEK DE CLERCQ, Mr. W. C. DE CRANE, Jhr. Mr. J. F. SCHUURBEQUE BOEIJE en D. VAN DER VLIET, welke aandeelen, omstreeks 1863, allen overgingen aan Mr. C. VAN DER LEK DE CLERCQ, thands eigenaar der Heerlykheid.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL ALDEGONDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W. J. Hofdijk del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL ALDEGONDE.

Digitized by Google

HET KASTEEL ALDEGONDE.

— »Dit is *West-Souburg*, dat in pracht van huizen en welbeplante straatruimte zijn nabuur en naamgenoot *Oost-Souburg* niet behoeft te wijken, maar evenaart, zoo niet te boven gaat. Maar wat zie ik voor een hoog gebouw, met eèn rijzigen toren achter de kerk, dat zoo heerlyk uit het zwaar geboomte zich verheft, en meer dan een hedendaagsch en gemeen huis vertoont?"

— »Dat is 't kasteel van *Aldegonde*, dat in breede watergrachten, dikke muren, en hooge boomen ligt."

Zoo, ongeveer, spraken reizigers op *Walcheren* in 1716. En wanneer gy thands op die zelfde plek staat, vanwaar zy hunne oogen naar het beroemde gebouw sloegen, dan is er geen toren meer die u wenkt, en geen zonnige gevel die u tegenblinkt; en zelfs wanneer gy de begroeide gracht zijt overgetrokken, vindt ge geen ander overschot dan alleen slechts de grondslagen, waarvan het ten minste nog te wenschen is dat ze mogen worden ontbloot en opgemeten, om alzoo eene bydrage te leveren tot de kennis van den bouwtrant onzer voorvaderen.

Dit kasteel, dat op het tijdstip waarin de afbeelding die wy volgden genomen is (1607), den naam van *Aldegonde* droeg, heette oudtijds het slot te *Souburch*,[1] en was het stamhuis van het adelyk

[1] Door eene bedorvene uitspraak ook *Subburgh*, *Sudburgh*, en *Suidburgh*. De werkelyke uitspraak is *Soeburg*.

Digitized by Google

Geslacht van dien naam, dat op 1249 voor het eerst in de geschiedenis voorkomt. In dat jaar bleef namelyk PETER van SOUBURCH als gijzelaar in *Vlaanderen* voor den Grave van *Holland*, wegens de geschillen over *Zeeland* bewester *Schelde*. Het volgend jaar was hy evenwel zeker weder in *Zeeland* te rug, want er wordt van hem vermeld dat hy toen te *Oost-Souburch* eene kerk deed stichten en toewijden aan de heilige Maagd. In den toren dier kerk bevindt zich nog eene nis, waarin weleer hare beeltenis werd geplaatst. Heer ADRIAEN van BORSSELE, dien wy straks zullen ontmoeten, vermaakte daaraan by zijn testament eene som van 20 nobels, of 18 gulden, voor eene lamp, die haar ter eere altoos brandende gehouden moest worden.

BOUDIJN van SOUBURCH wordt in het zelfde jaar 1250 vermeld als Leenman der Kerk van *Middelburch*. In 1281, op Sinte-Matthijs-avond, kocht Heer NICLAES van SOUBURCH, Ridder, van Heer DIEDERYC van TEYLINGEN de landerijen van *Alblas*, voor eene som van 800 ponden, waarna hy er een kasteel stichtte, dat hy mede *Souburch* noemde, en waar hy zich metterwoon vestigde. Het was waarschijnlyk omstreeks dezen tijd, dat het eigendlyke *Souburch* door huwelyksverbintenis aan den oudsten tak der BORSSELEN is overgegaan.

FLORIS van BORSSELE, Heer van *Monster*, bezat het in de voorhelft der vijftiende eeuw. Hy was gehuwd met eene Jonkvrouwe uit het Huis van CATS, maar liet geene andere kinderen na dan eene dochter, MARIA, die by haar overlijden in 1448 den *Souburch*, met vele andere Heerlyke goederen, by testamentaire beschikking overbracht op haren echtgenoot ADRIAEN van SANTDIJCKE, Erfvoogd van *Henegouwen*, Heer van *Brighdamme*, *Sint-Laurens*, *Popkensburch*, *Coudekercke*, *Duveland*, *Brouwershaven*, en *Galmaerden*, Kapitein-generaal van *Biervliet*, en Raad en Kamerling van FILIPS den Goede. De Hertog schonk hem het opperbevelhebberschap over het leger dat in 1456 naar het *Sticht* werd gezonden, om DAVID van BORGONDIË op den bisschoppelyken zetel te plaatsen. De uitslag beandwoordde aan 's Hertogs vertrouwen: BORSSELE vertoonde zich naauwlyks met het Borgondiesch leger voor *Amersfoort* en *Rhenen*, of men haastte er zich om hem de sleutels aan te bieden, en dus het gezach van Bisschop DAVID te erkennen. Het sterke kasteel *ter Horst*, altijd van zooveel belang voor de Bisschoppen van *Utrecht* gerekend, en op

Digitized by Google

dat oogenblik aan Heer EVERAERT van der EEST verpand, werd BORSSELE voor 7000 rijnsche guldens afgestaan, en byna onmiddelyk daarna ook reeds door DAVID betrokken. Toen de Hertog daarop zelf in het *Sticht* kwam, had hy dus alle reden van tevredenheid over zijn Kamerling, die hem thands ook als een getrouw krijgsman had gediend; en wel blijkt het dat hy hem in hooge achting hield, daar hy zijne toestemming gaf tot eene echtverbintenis tusschen zijne natuurlyke dochter ANNA en den wakkeren Zeeuw. Het jaar 1457 mocht dan ook al wat verre zijn voortgerukt, en de Oktobermaand geen overvloed van zonnige dagen meer opleveren — loofs genoeg droegen nog sparren en eiken, om er poort en boog van den *Souburch* meê te vercieren; zóo arm zal de gaarde niet zijn geweest, of men zal er wel asters en veldwinden genoeg hebben gevonden, om ze te kunnen vlechten door de geelgroene kransen en festoenen in halle en zaal, en dus eene vriendelyke afwisseling te geven aan bonte looveren en strikken. Ook zal het by een huwelyk als dit niet hebben ontbroken aan vrolyke feesten, zoowel voor dienaars en knechten in de mindere vertrekken en gewelven, als voor de Edelen in de zalen. Sprekers en minstreels, met lied en snarenspel, zullen er zoo min zijn achtergebleven als gookelers en potsemakers; en dat armen en bedelmonnikken niet met ledige handen zijn wechgezonden, mach men wel gelooven, wanneer men leest wat de geschiedschrijver opteekende: hoe (op den 5en Oktober 1457) »Heer ADRIAEN van BORSSELE, te *Souburch* op 't kasteel, ANNA, 's Hertogen FILIPS bastaartdochter trouwde, en stichtte die Collegie of Canonesie van *Souburch*, dat men daar daaglyks de zeven getijden zingen zoude in de Kerke." [1] En wat nu de keurigheid en zwier van het feestmaal betreft, daarvan zal de Zeeuwsche minstreel wel met de woorden van den Schotsche hebben kunnen zingen:

En in de hooggewelfde zaal
Verwachtte hen het glansrijk maal.
De major draafde heen en weêr,
En wees de plaats aan Vrouwe en Heer,

---

[1] De gewone opgave, dat dit huwelyk zou hebben plaats gehad in 1454 of 1455, is verkeerd. De huwelyksvoorwaarde geeft den hierboven gemelden tijd aan.

Digitized by Google

Die paste voor eens ieders stand.
Het blanke kerfmes in de hand,
Waarmeê hy vleesch en wildbraad sneed,
Stond menig pazië reeds gereed.
Men bracht kapoen en rheevleesch aan,
Gebraden hoen en malschen kraan,
Een zwijnskop en een blanke zwaan
Van *Wielinghs* blaauwen stroom, en wat
De jacht van *Souburch* verder had.
Maar naauwlyks was het plechtig woord
Van 's priesters zegenbeê gehoord,
Of luid en luider rees 't gedruisch
Der feestvreugd door het gantsche huis;
Schalmei, trompet, viool, en fluit
Zond van 't balkon zijn tonen uit;
De grijze krijgsliên spraken luid;
Zy stieten aan, en lachten wild.
Maar zoet gefluister, zacht en mild,
Van 's jongen Ridders lippen rees,
Als hy zijn schoone Jonkvrouw prees.
De valk zat op zijn ijzren stang,
En schreeuwde door het feestgezang;
Hy sloeg de wieken klapprende op,
En schudde wild en fier zijn kop
En bel, als andwoord op 't gebas
Der honden op het burchtterras.
Drok zwierf de kan met geurgen wijn
Van *Orleans*, *Bordeaux*, en *Rijn*.
De knechten draafden door de hal;
't Was vreugde en blijdschap overal.

En drie jaren later, namelyk in 1460, was het er zeker weder feest en vrolykheid, want er was eene schoone tijding van *Parijs* gekomen: LODEWIJK de Elfde (dien men wel LODEWIJK den Huichelaar heeten mag) had eindelyk het doel zijner eergierige wenschen bereikt, en de kroon van *Frankrijk* op het hoofd gezet. FILIPS de Goede, als een der groote Vazallen van dat Rijk, was naar *Rheims* getogen, om by de krooningsplechtigheid tegenwoordig te zijn.

Digitized by Google

Onder de Ridders en Edelen van hoogen rang die hem vergezelden, bevonden zich BORSSELE, thands zijn schoonzoon, uit *Zeeland*, en de Heer van *Voorburch*, FILIPS van WASSENAER, uit *Holland;* en beiden deze hooge Edellieden werden te *Parijs* Ridder geslagen.[1]

Maar acht jaren later ging er een andere toon door den *Souburch*, en was het of een donkere wolk boven het huis hing, die iedere zaal, ieder gewelf, met zijne schaduwen vervulde. Heer ADRIAEN van BORSSELE, Ridder, lag wel op een praalbed, maar dat was ook zijn doodbed; en Vrouwe ANNA droeg wel een nieuw gewaad, maar het was een rouwkleed. En nu zou de Zeeuwsche minstreel weder met de woorden van den Schotsche hebben kunnen vervolgen:

Nu zag men door de gaanderij,
Met zwarte kap en wollen py,
De witte stole om 't lijf geslagen,
Den stoet van vrome vaadren dagen.
Zy traden langsaam, twee aan twee,
En voerden boek en waskaars meê.

En hy had met sombere woorden kunnen zingen van des Ridders lijkvaart, en van den oodmoed der Edelen die zijn laatsten tocht bywoonden, ernstig en zwijgend, als eener grafdraging past:

Zy volgden in eene lange rij;
Geen stem of voetstap deed zich hooren;
Hun blikken zagen strak naar voren;
Hun tred was needrig, traag, en mat,
Wijl elk zijn rang vergeten had.
Hun trotsch en glorie was verdwenen.
Zy traden zwijgend naar 't altaar,
En knielden neder met elkaar,
En baden eens nog by de baar.
Hun knie rustte op de koude steenen,

---

[1] Men heeft ADRIAEN van BORSSELE met stellige woorden Vliesridder genoemd; 't is uit de lijst dier Orde gebleken, dat hy 't stellig nooit geweest is, schoon dit vreemder luidt dan het eerste.

Digitized by Google

Waarin de donkre rustplaats was
Van zijner vaadren molmende asch.
Om hun gebogen hoofden henen
Hing 't vaandel van de dooden uit.[1]

Het inschrift op zijn zerksteen in de kerk van *West-Souburgh* luidde aldus: Hier licht dle Edele en mogende Heer ADRIAEN van BORSSELEN, Heer van *Brigdamme*, *Duyvelandt*, *St. Laurens*, *Galmaerde*, *Soutelande*, *Sommelsdijk* en *Zubburg;* Raedt en Camerling van PHILIPS ende CAEREL, Hertoghen van *Bourgondiën*, Fundateur van dese Canonnisie, die sterf den 6en Juny 1468." — De wapens, of, gelijk men het noemt de kwartieren, van vaders zijde, op dezen zerksteen uitgehouwen, waren BORSSELE, met een ster; ARNEMUYDEN; DOMBURGH, en van de CAPELLE; die van moederszijde: HENNYN, ST. WYNOXBERGHE, ROCHEFORT, en GAVRE. Het kerkgebouw was buitendien nog met schoone altaren, praalgraven, en gedenksteenen vercierd. In de volgende eeuw door nalatigheid en onmacht vervallen; vervolgends door den oorlog tot een puinhoop gemaakt; werd het in 1593 door FILIPS van MARNIX weder voor een klein gedeelte hersteld en voor de Gereformeerde godsdienstoefening geschikt gemaakt.

Een jaar na Heer ADRIAENS dood was zijne weduwe Vrouwe van *Ravesteyn*, en gehuwd met ADOLF VAN CLEVE.

De zonen van haren broeder BOUDEWIJN van BORGONDIË, KAREL en FILIPS, erfden na haren dood van hare goederen in *Zeeland*, en worden in 1529 genoemd: Heeren van *Souburgch*, *Brighdamme*, en *St. Annaland.* Jaren lang bleef het kasteel aan dit Geslacht, en had *Souburgh* dit met *Westhoven* gemeen, dat het meermalen Vorstelyke personen binnen zijne muren zag. In 1478 had Aartshertog MAXIMILIAAN van OOSTENRIJK er zijn intrek genomen, toen hy op *Walcheren* was om zich als Landsheer te doen huldigen. Om de zelfde reden hield Aartshertog KAREL er zich in 1515 op, toen zeker nog weinig vermoedende dat hy na 41 jaren nogmaals dien grond zou betreden, walgende van de grootheid der aarde, en ziek van vermoeienis door de zorgen der regeering. KAREL de Aartshertog,

---

[1] Zie WALTER SCOTS Lied van den laatsten Meistreel, door Prof. W. MOLL, toenmaals nog student te *Leiden*, hoogst verdienstelyk in het Hollandsch overgebracht. *Dordtrecht*, 1840.

Digitized by Google

15 jaren oud, vol moeds, blakende van levenslust en eerzucht, aan den opgang van zijn pad, zich krachtig gevoelende om eene waereld op zijne schouderen te nemen — en KAREL de Keizer, 56 jaren geworden, verzwakt en samengebogen onder het gewicht eener dubbele kroon, waarvan hy zich reeds ter helft had ontdaan, en gereed om ook de overige (niet de het minst drukkende!) helft van zich wech te werpen... Welk een kontrast! — De huize *Souburgh* was dezelfde gebleven; KAREL van OOSTENRIJK niet meer. Toch was hy nog altijd Keizer; en even diep boog zich zijn gastheer ANTHONIE van BOURGONDIË voor hem, als de minste trawant aan de voorpoort. Op den 6en September 1556 teekende hy zijne laatste »Ordonnantie op 't poinct van de Religie," en den volgenden dag deed hy afstand van zijn zoetste hoop — om zijn zoon FILIPS met de Keizerskroon vercierd te zien — en daarmede van het keizerschap-zelf. Op dezen belangrijken dag stelde hy zijn naam onder het geschrift, waarby hy zich van de keizerlyke waardigheid ontdeed, en ze aan zijn broeder FERDINAND, den Roomsch-Koning, overdroeg. WILLEM van NASSAU, Prins van *Oranje*, ontfing dat gewichtige staatsstuk, met last om het den Duitschen Keurvorsten te overhandigen.

Nog tien dagen toefde KAREL op het kasteel.

Als Keizer had hy het betreden — hy verliet het, volgends zijne eigene uitdrukking, als niet meer dan gewoon Edelman. Zijn zoon FILIPS, zijne dochter de Aartshertogin, zijn schoonzoon MAXIMILIAAN, en een talrijk gevolg van Vlaamsche en Zeeuwsche Edelen deden hem uitgeleide; zijne zusters, de Koninginnen-weduwe van *Frankrijk* en van *Hongarye*, vergezelden hem. Na een treffend afscheid van allen, na een tedere omhelzing van zijn zoon en dochter, ging hy den 17en September aan boord der Bertendona, te midden van de vloot die uit Vlaamsche, Spaansche, en Engelsche schepen bestond, en verliet voor altijd den Nederlandschen bodem.

Souburgh was zijn laatste herberg in *Nederland* geweest.

Toen het Markgraafschap van *Veere* en *Vlissinghe* in 1567 voor eene som van 222000 gulden aan heer JACOB van BOSSU verkocht, maar door FILIPS den Tweede, als Graaf van *Zeeland*, benaderd was, deed deze, om gereed geld te bekomen, de Ambachts-Heerlykheden *Oost-* en *West-Souburgh*, als een goed onsterfelyk leen, met 148 gemeten en 54 roeden lands; met kasteel, park, boomgaard en twee windmolens, behoudens 250 roeden ambachts voor *Vlissingen*,

verkoopen; waardoor op den 16en Augustus van dat jaar eigenaar werd JERONIMUS de ROLLÉ, Baluw van *Veere*, voor 23000 gulden. Onzeker is het, of deze koop voortgang heeft gehad, en het uitbarsten der Nederlandsche beroerten, spoedig daarop, geeft sommigen eene genoegzame aanleiding om het te betwijfelen. Maar hoe dit ook zij — zeker is het, dat FILIPS van MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, de Heerlykheid op den 20en Februari 1575 verhief, by transport uit een sterfhuis, schoon wy niet opgeteekend vinden van wien.

Thans ging het kasteel een nieuw tijdperk van vermaardheid te gemoet, en de naam, dien het tot hiertoe had gedragen, ging weldra onder voor dien van de Heerlykheid des nieuwen bezitters: *Aldegonde.*

FILIPS van MARNIX, nu Heer van *St. Aldegonde*, *West-Souburgh* en *Touwinck*, was in 1538 te *Brussel* uit een aanzienlyk geslacht geboren, en had eene opvoeding ontvangen, in den geest der Hervormde kerk; dit verklaart ook zijn verblijf gedurende eenigen tijd aan de hoogeschool te *Geneve*, van waar hy omstreeks 1561 in het Vaderland terug gekeerd was. Geen Nederlandsch Edelman van dien tijd kon by de wrijving van beginselen, die weldra plaats greep, koel blijven: er moest partij worden gekozen — met, of tegen den Graaf, voor *Spanje* of voor *Nederland*; voor de bestaande Katholieke, of voor de oprijzende Hervormde kerk. MARNIX koos partij voor de laatste, en was op den 6en December 1565 de steller en een der eerste onderteekenaars van het compromis. Vervolgends yverig werksaam by de vereenigingen der Edelen te *Sint-Truyen* en te *Brussel*, zoowel als by de Andwerpsche Synode, geraakte hy spoedig in naauwere betrekking met ORANJE, en weldra ontstond er tusschen de beide groote mannen eene gemeenzame en warme vriendschap. MARNIX was even dikwerf de raadsman als de uitvoerder van 's Princen plannen niet alleen, maar met de kracht zijner pen, die hem zoo goed ter dienste stond, werkte hy ook by 't algemeen in 't belang der zaak, die hy met meer dan gewone overtuiging omhelsd had. Waar hulp moet worden gevraagd, schrijft hy den bedebrief; waar het aan geld mangelt, zamelt hy penningen in; waar aanvankelyke verliezen het volk nederslaan, beurt hy het op door een krachtig en verheffend lied. Met dit laatste bedoelen wy het weleer zoo ver klinkend, thands maar al te veel verwaarloosd, of sedert 1795 zoo walgelyk misvormd, Wilhelmus-

Digitized by Google

lied. Het werd door hem gedicht in het rampspoedig jaar van 1568, na de mislukking van ORANJES eersten veldtocht aan de *Maas*, en mag waarlyk gevallen zijn als een balsemdrop in de versche wonde der verslagen Nederlanders. Met warmte ontfangen, ging het snel van mond tot mond, was twee eeuwen lang het nacionaal lied des volks, en vuurde by den klank der trompetten menig Nederlander tot heldendaden aan. Wy mogen het niet achter houden, en evenmin iets aan zijn eerwaardigen vorm veranderen.

Wilhelmus van Nassouwe
  Ben ick van Duytschen bloet;
Den vaderlant ghetrouwe
  Blijf ick tot inden doet.
Een prince van Orangiën
  Ben ick, vrij, onverveert.
Den coninck van Hispaengiën
  Heb ick altijt gheëert.

In Godes vrees te leven
  Heb ick altijd betracht,
Daarom ben ick verdreven,
  Om landt en luyd ghebracht.
Maar Godt sal my regheeren
  Als een goet instrument,
Dat ick sal wederkeeren
  In mijnen regiment.

Lijdt u, mijn ondersaten!
  Die oprecht zijn van aert;
Godt sal u niet verlaten
  Al zijt ghy nu beswaert;
Die vroom begheert te leven,
  Bidt Godt nacht ende dach
Dat Hy my cracht wil gheven
  Dat ick u helpen mach.

Lijf ende goed al te samen
  Heb ick u niet gheschoont.

Digitized by Google

Mijn broeders, hooch van namen,
  Hebbent u ooc vertoont.
Graef Adolf is gebleven
  In Vrieslant in den slach;,
Sijn siel, int ewich leven,
  Verwacht den jongsten dach.

Edel ende Hooch gheboren,
  Van Keyserlicken stam,
Een Vorst des Rijcks vercoren,
  Als een vroom christenman,
Voor Godes woort ghepresen
  Heb ick vrij, onversaecht,
Als een helt sonder vresen,
  Mijn edel bloet ghewaecht.

Mijn schilt ende betrouwen
  Syt ghy, o Godt mijn Heer!
Op u so wil ick bouwen;
  Verlaet my nimmer meer:
Dat ick doch vroom mach blijven
  Uw dienaar taller stont;
Die tyranny verdrijven,
  Die my mijn hert doorwont.

Van al die my beswaren
  End mijn vervolghers sijn,
Mijn Godt! wilt doch bewaren
  Den trouwen dienaer dijn:
Dat sy my niet verrasschen
  In haren bosen moet,
Haer handen niet en wasschen
  In mijn onschuldich bloet.

Als David moeste vluchten
  Voor Saul den tyran,
So heb ick moeten suchten
  Met menich edelman;

Digitized by Google

Maer Godt heeft hem verheven,
  Verlost wt allen noot,
Een conincrijk ghegheven
  In Israël seer groot.

Na tsuer sal ik ontfanghen
  Van Godt mijn Heer dat soet,
Daer na so doet verlanghen
  Mijn vorstelick ghemoet:
Dat is, dat ick mach sterven
  Met eeren in het velt,
Een ewich rijck verwerven,
  Als een ghetrouwe helt.

Niet doet my meer erbarmen
  In mijnen wederspoet,
Dan dat men siet verarmen
  Des conincks landen goet.
Dat u de Spaengiaerts crencken,
  O edel Neerlant soet!
Als ick daer aen ghedencke —
  Mijn edel hert dat bloet.

Als een prins opgheseten
  Met mijnes heyres cracht,
Van den tyran vermeten
  Heb ick den slach verwacht;
Die, by Maestricht begraven,
  Bevreesde mijn ghewelt;
Mijn ruyters sachmen draven
  Seer moedich door dat velt.

So het den wille des Heeren
  Op dien tijt had gheweest,
Had ick gheern willen keeren
  Van u dit swaer tempeest.
Maer de Heer van hier boven,
  Die alle dinck regheert,

Digitized by Google

Diemen altijt moet loven,
  En heeftet niet begheert.

Seer christelick was ghedreven
  Mijn princelick ghemoet;
Stantvastich is ghebleven
  Mijn hert in teghenspoet.
Den Heer heb ick gebeden,
  Van mijnes herten gront,
Dat hy mijn saeck wilt reden,
  Mijn onschuld doen oircont.

Oorlof, mijn arme schapen!
  Die sijt in groten noot.
U harder zal niet slapen,
  Al zijt ghy nu benout:
Tot Godt wilt u begheven;
  Sijn heilzaam woort neemt aen,
Als vrome christen leven —
  Tsal hier haest sijn ghedaen.

Voor Godt wil ick belijden,
  End' sijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
  Den coninck heb veracht:
Dan dat ik Godt den Heere
  Der hoochster Majesteit,
Heb moeten obediëren
  Inder gherechtigheyt.

Een man, die van zoo grooten invloed op de algemeene volksstemming kon zijn, mocht wel geen vriend der Spaansche Legerhoofden wezen. Niet weinig was des de vijand verheugd, toen MARNIX in 1573 by de verdediging der schans te *Maessluys* in zijne handen viel. Hy werd naar *Utrecht* gevoerd, en op het kasteel *Vredenburgh* aldaar gevangen gezet. De eerste maanden (zegt zijn levens-

Digitized by Google

beschouwer BROES), zoo lang nog ALVA het bewind voerde, was die gevangenschap allerbedroevendst en verschrikkend. Haat dreef ALVA om WILLEMS vriend om hals te brengen. Nu dreigt hem heimelyke moord, en een en anderen avond vindt hy reden om dien sterk te vermoeden. Wat schrikkelyke staat, schrikkelyker dan die van EGMOND en van HOORNE, als aan hen het geslagen doodvonnis eerlang staat volvoerd te worden! Avond aan avond legt hy zich te bedde, om, zoo hy insluimert, niet te ontwaken. Doch dien schrik bezadigt, overwint hy, door het vertrouwelyk gebed. Hij heeft zijne ziel in de hand van zijnen God aanvertrouwd, en hy is gerust. — Ten zijnen gelukke echter was de Graaf van *Boussu*, sinds den scheepsstrijd op de *Zuiderzee*, in ORANJES macht; en de Prins, wel bevroedende dat er een afdoende maatregel moest worden gebezigd om het hoofd van MARNIX tegen de Spaansche bijl te verzekeren, deed luide weten dat hy zijn Goeverneur in *Noord-Holland*, SONNOY, aangeschreven en gelast had, om met den Grave van *Boussu* te handelen op gelijke wijze, als men in *Utrecht* met den Heer van *Aldegonde* zou vervaren. Had men nu goed of kwaad over MARNIX besloten — dit bond nu in elk geval een boos voornemen de handen; en zijne gevangenschap werd nu zóo draaglyk, dat men hem zelfs vergunde om, onder geleide, soms naar *Amsterdam* te reizen, wanneer hy aldaar door den Kommandant ter maaltijd genoodigd werd. Zijne verlossing was evenwel naby. Toen in 1574 *Middelburgh* moest overgaan, en de bevelhebber MONDRAGON daarby in Staatsche handen viel, stelde men dezen in vrijheid, op voorwaarde dat hy binnen twee maanden het ontslag van MARNIX en eenige andere Heeren bewerken, of in gevangenschap terugkeeren zou. De waardige Edelman hield getrouw zijn gegeven woord, en ORANJE mocht nog in dat zelfde jaar zijnen vriend te *Gouda* weder omhelzen. MARNIX bleef den Staat steeds in verschillende betrekkingen dienen. Naar *Duitschland* gereisd, bracht hy van daar de eerste Hoogleeraren voor de Leydsche hoogeschool met zich naar *Holland*. By de onderhandelingen over den vrede te *Breda*, de aanzoeken om ondersteuning in *Frankrijk*, in *Engeland*, op den Rijksdag te *Worms*: telkens werd hy er gevonden, en gewoonlyk als woordvoerder van het Staatsche gezantschap. In 1577 werd hy benoemd tot Raad en Sekretaris van den Oorlogsraad en lid van den Raad van State, maar omstreeks de helft van 1582 leefde hy als

Digitized by Google

een ambteloos Edelman op den *Souburgh;* wisselde er zijne letteroefeningen af met jagen en hovenieren, met kleine tochten naar *Andwerpen*, of wel met een enkelen grootere naar *Norden* in *Oost-Friesland*, waar zijn vriend MANNINGA woonde.[1] Men heeft in deze ontijdige en vreemde onttrekking aan de staatszaken een bewijs van verkoeling willen zien tusschen OLDENBARNEVELT en MARNIX. Mocht dit zoo zijn, dan is die verwijdering nochtans van geen den minsten invloed geweest op de denkwijze van den Prins; want naauwlyks een jaar later blijkt hoe groot vertrouwen deze in hem stelde, daar hy met het gewichtig ambt van Burgemeester van *Andwerpen* bekleed werd. Standvastig verdedigde hy die stad een jaar lang tegen den Prins van *Parma.* En toen hy, door den nood gedwongen, in de overgave moest bewilligen, en daarover door de Staten onbillyk werd beoordeeld, gedroeg hy zich met waardige gematigdheid. Aanvankelyk besloot hy het ondankbaar vaderland te verlaten; maar na veel overpeinzens meent hy te moeten blijven. Hy trekt naar *Souburgh;* begeeft zich voor de rechtbank, en vordert dat men onderzoek doen, en hem daarop oordeelen zal. Het schijnt wel dat men met de zaak verlegen, en het goed recht maar al te zeer op zijne zijde was. Men hield hem aanvankelyk in gijzeling, maar ontsloeg hem weer even spoedig, zonder meer. Dit was in 1586. Van toen af, tot in 1590, hield hy bestendig op het kasteel zijn verblijf; verkeerde er met de inwoners zijner Heerlykheid als een vader onder zijne kinderen, en besteedde er het grootste gedeelte van zijnen tijd aan letteroefeningen, vooral aan uitleggingen des Bijbels, en aan het berijmen der Psalmen, ten dienste der zelfde Gemeente, tegen wie Keizer KAREL, merkwaardig genoeg, in het zelfde gebouw zijn laatsten verbodbrief gaf. Ook wist hy in 1595 van de Staten van *Zeeland* geldelyken onderstand te verkrijgen tot den opbouw der *West-Souburger* kerk, en het onderhoud van een predikant en schoolmeester; de eerste predikant aldaar, LUDOVICUS DE HERDE, werd waarschijnlyk door zijne medewerking aangesteld. Zijne psalmberijming maakte echter niet den opgang, dien hy er zich van had voorgesteld: de wanstaltige vormen, waarin PETRUS DATHENUS de

---

[1] UNICO MANNINGA, een geletterd Oost-Fries, vervaardigde van MARNIXS geleerd en allergeestigst maar bijtend werkjen: De Byencorf der Roomsche Kercke, in 1569 verschenen, eene Hoogduitsche vertaling.

Digitized by Google

heerlyke poëzy des »Koninklyken harpenaars" had overgebracht, werden door de goede gemeente opgezongen en beschermd, met eene vasthoudendheid die verbazing zou wekken, indien men niet wist waar jammerhartige bekrompenheid toe in staat is.

Smartelyker echter dan deze teleurstelling, was voor hem het verlies zijner tederbeminde tweede echtgenote, CATHARINA van EECKEREN, die hem in 1586 ontviel. Hoe eenzaam en doodsch, hoe kil en hol moet hem toen het ruime kasteel geworden zijn! Ook noemt hy-zelf dit gemis het zwaarste kruis, hem door God opgelegd. Maar hy zou minder waarlyk christen moeten geweest zijn dan hy was, om niet met lijdsaamheid te berusten: en daarvan getuigen zijne eigene woorden in een brief aan eenen vriend: »Ik heb geleerd my in Gods handen en aan Zijn vaderlyken wil over te geven." — Wy mogen evenwel gelooven dat de vereerende oproeping uit zijne eenzame afzondering, in 1590, hem niet onwelkoom zal hebben geklonken. Het bleek toen: — zoo men buiten zijne psalmen kon — buiten zijne staatkundige bekwaamheden kon men niet; en op aanzoek der Algemeene Staten nam hy de waardigheid van hun Gezant aan het Hof van *Frankrijk* in gemeld jaar op zich, en trok er later nogmaals heen, om Prins MAURITS weder in het bezit van het Prinsdom *Oranje* te doen stellen. Ook werd er gepoogd om hem het onaangenaam verleden te doen vergeten: daar men in de betaling zijner jaarwedde sedert eenigen tijd achterstallig was gebleven, trachtte men dit te vergoeden, door hem by zijne terugkomst eene som van 800 ponden toe te kennen.

De jaren van rust en letteroefening op den *Souburgh*, thands afgebroken, gingen weldra ook geheel te niet: in 1594 begaf hy zich op uitnoodiging der Staten-generaal, die daartoe door de Synode dringend waren aangespoord, naar *Leyden*, om mede zijne krachten te besteden aan eene nieuwe bybelvertaling uit het Hebreeuwsch en Grieksch, waartoe hem eene jaarwedde van *f* 2400, benevens *f* 300 voor huishuur werd geschonken. Hy vestigde zich metter woon op een klein buitenverblijf naby die stad. Hy huwde er een zijner dochters, AMELIA, uit aan RUTGER WESSEL, Baron van den BOETSELAER, en genoot daarby de eere dat Prins MAURITS het bruiloftsfeest bywoonde. Voor het overige hield hy zich met den hem opgedragen arbeid onledig tot aan zijn overlijden, dat op den 15en December 1598 plaats vond. Hy werd te *Leyden* begraven, maar

Digitized by Google

kort daarna in het stille kerkjen van *West-Souburgh* bygezet, met een eenvoudig gedenkteeken. Sinds dat gebouw, door ouderdom vervallen, in 1833 werd afgebroken, bewaarde geen enkel teeken er den naam des grooten mans, tot dat in 1872, tijdens het Letterkundig Kongres te *Middelburg*, erkentelyke Andwerpenaren op het kerkhof een kloeke gedenknaald deden plaatsen. Beschamend voor *Nederland!*

Het is alsof met den dood van MARNIX zijn kasteel ook alle belangstelling verloor: men vindt er weinig belangrijks meer van opgeteekend.

Zijn oudste zoon, JACOB van MARNIX, een kloek krijgsman, volgde wel als Heer van *Sint-Aldegonde* en *Souburgh*, maar betrad in die waardigheid nooit het kasteel: hy overleefde zijnen vader slechts weinige weken, en stierf den 27en January 1599, mede te *Leyden;* uit zijn huwelyk met VERONICA van der LIPPE, nalatende eene dochter WALBURCH, die in 1616 huwde met den, sedert 1622 maar al te zeer bekenden, Heer van *Stoutenburgh* en *Cralingen* — WILLEM van OLDENBARNEVELT. WALBURCH van MARNIX, Vrouwe van *St. Aldegonde*, *Oost-* en *West-Souburgh*, die dus niet, gelijk WAGENAAR en anderen meenen, eene dochter, maar wel kleindochter van FILIPS was, werd met de Heerlykheid *Souburgh* verleid op den 25en February 1610, waarvan men in het »Tweede cohier van de goede of onversterffelicke leenen bewesterschelt" vindt aangeteekend:

»Dat huis ende casteele van *Westerzouburgh* met IcXLVIII gem. LIII r. landts, met den parcke ende boomgaert rontsomme den huyse gelegen, in de Steenrolle" — de rol of het register der leenen van het Graafschap *Zeeland* — »nyet bekent, Verlijdt Joffrouwe WALBURCH van MARNICX, Vrouwe van *Sint Aldegonde* etc. den XXVen February 1610, by doode van JACOB van MARNICX haeren vadere, ut int Register G. folio primo verso."

Daarby staat nog op den kant: »Nadat dit verheff by resolutie van de Staten naderhant is affgedaen, per acte van den XIIen novemb. 1620, ende geconsenteert nyeuwe brieven als hierop gevolcht den 22en meye 1621, enz. Notandum, dat Vrouwe VERONICA van der LIP, moeder van de voorz. WALBURCH, gehadt heeft de lijftocht en de jaerl. incompsten dezer Heerlickheyt, waervan zy afstant gedaen heeft by brieven van den XIen juny 1638."

Digitized by Google

De rampspoedige Vrouwe van *Stoutenburgh* verkocht het kasteel aan de stad *Middelburgh*, die het, volgends TE WATER, aan byzondere personen in huur uitgaf.

Later kwam het in handen van den Heer DEL CORNE, naar wien het een tijd lang den naam droeg, en werd vervolgends in vollen eigendom verheven op den Heer ISAÄCQ VAN PERE, Burgemeester van *Middelburgh*, tijdens wiens bezit, in 1636, de Heerlykheid *West-Souburgh* door de Staten van *Zeeland* tot een goed en onversterflyk leen werd verklaard. Het kasteel, hoewel toen nog »swaer en aenzienlyk," van breede en diepe grachten omgeven, was echter reeds voor de achterste helft geheel vervallen, en alleen het voorste gedeelte werd behoorlyk onderhouden. Het gebouw, met het park en den boomgaard daar rondom gelegen, besloeg toen eene oppervlakte van 1648 gemeten, 259 roeden.

CORNELIS VAN PERE, die zijn broeder als eigenaar opvolgde, kocht van den Heer NOUTERS ook *Oost-Souburgh*, zoo dat de beide Heerlykheden sinds weder vereenigd werden. Tevens moet hy de bouwvallen van den binnenhof hebben doen opruimen, want een zijner Walchersche tijdgenoten zegt er van: »Achter het kasteel, daar het eertijds vervallen en een puinhoop was, ziet men nu een ruim plein, met rondeelen en beelden vercierd, en vischrijke vijvers, vruchtbare boomgaarden, en groene wandelarijen, die op wei- en akkerland een verkwikkelyk gezicht verleenen."

In het midden der volgende eeuw werd het overgebleven gebouw, dat nog altijd met zijne twee ronde torens pronkte, aanmerkelyk verbeterd door Mr. ADRIAEN STEENGRACHT, Vrijheer van *Wisch*, Heer van *Oost-* en *West-Souburgh*, Rentmeester-generaal van *Zeeland*, en Schepen en Raad der Stad *Middelburgh*. Had hy echter geweten hoe korte duur zijnen verbeteringen bestemd was, hy zou waarschijnlyk den moed hebben verloren om ze aan te vangen: in 1780 en 1781 werd het slot tot den grond toe afgebroken, en verdween van de lijst der Zeeuwsche kasteelen, waarop het zoo lang en zoo waardig eene belangrijke plaats had ingenomen.

De *Souburgh* heeft slechts eenmaal de kans des oorlogs geproefd. Toen de stad *Vlissingen* in 1572 FILIPS zijde verlaten, en die des Princen van *Oranje* gekozen had, vond men goed om het kasteel met 200 Walen te bezetten, ten einde het nog Spaanschgezinde *Middelburgh* in het oog te houden, en zijne bewegingen te belem-

Digitized by Google

meren. De Spanjaarden, wien dit verdroot, legerden zich daarop in het dorp *West-Souburgh*, dat slechts ongeveer 25 Rijnl. roeden van het kasteel verwijderd was. Vergeefs deed de bezetting een uitval: de vijand was te sterk, zy moest terugtrekken. En toen nu de Spanjaarden op hunne beurt aanvallers werden en hun geschut tegen het kasteel hadden gericht, waren de Walen, door gebrek aan buskruit, genoodzaakt den weerstand op te geven, en de sterkte te verlaten. Ter gedachtenis aan dit feit waren er ten buitenmure van het kasteel eenige kogels ingemetseld.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN HEUSDEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Steendr. v P. W. M. Trap.

HET KASTEEL VAN HEUSDEN.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN HEUSDEN.

In de ruimte, ten noorden door de *Maas*, ten oosten en ten zuiden door de Meiery van *den Bosch*, en ten westen door het Land van *Altena* omgrensd, liggen ruim tienduizend bunders laag bouwland, die het hoofdbestaan verschaffen aan een bevolking van nagenoeg 15000 zielen, over een kleine stad en zeventien dorpen verspreid. Ofschoon noch die stad, noch de daar om heen gelegen vlas-, hennep-, en hopvelden den reiziger veel bekoorlijks of merkwaardigs aanbieden — by den geschiedvorscher en by den dichter wekt de aanblik daarvan herinneringen op die niet van belangrijkheid ontbloot zijn, al ware het maar om de wisselingen, welke de streek ondergaan heeft. Maakt zy thands een deel uit van de Provincie *Noord-Brabant*, en onder NAPOLEON van het Departement der *Monden van den Rijn* — in 1801 was zy in tweën gesplitst en voor de helft by *Brabant*, voor de wederhelft by *Holland* ingedeeld geweest, na vijf d'halve eeuw lang tot dit laatstgenoemde en vroeger een geruimen tijd tot het eerstgenoemde Gewest behoord te hebben. Die streek is nog heden ten dage bekend onder den naam van het *Land van Heusden*: die stad is *Heusden*: die dorpen zijn *Engelen*, *Vlijmen*, *Honsoirt* of *Onsenoord*, *Hedikhuizen*, *Herpt*, *OudHeusden*, en *Baardwijk*, die van ouds den naam van »bovendorpen," *Heesbeen*, *Genderen*, *Doeveren*, *Drongelen*, *Eethen*, *Meeuwen*, *Babyloniënbroek*, *Veen*, *Wijk*, en *Aalburgh*, die den naam van »benedendorpen" dragen.

Maar had die streek dikwijls in de laatste eeuwen van meester verwisseld, en eer zy aan *Holland* kwam, tot een twistappel ge-

Digitized by Google

strekt, waar hevig om gestreden werd — er had een tijd bestaan toen zy haar eigen, schier onafhankelyke Heeren had, en wel zoodanigen, die, ondanks de beperktheid van hun grondgebied, rijk, aanzienlyk en by hun naburen geducht waren, die zich reeds vroeg door verbintenissen met machtige Vorsten en Heeren versterkt hadden, zoo dat wederkeerig de hunne met yver gezocht werd.

Wat den oorsprong en afkomst dier Heeren betreft, die zijn even onzeker als die onzer meeste adelyke Huizen, en het daaromtrent vermelde evenzeer met tastbare fabelen doormengd. Buiten twijfel echter schijnt het dat het Land van *Heusden* oorspronkelyk een deel uitmaakte van het Graafschap *Teisterbant*, en in vervolg van tijd, by broederdeeling, onder *Cleve* kwam, aan welk laatste Graafschap het tot op het einde der dertiende eeuw leenroerig schijnt geweest te zijn. Een jongere zoon uit het Teisterbantsche of Kleefsche Huis, ROBRECHT geheeten, wordt voor den eersten Heer van *Heusden* gehouden. Het was voorwaar niet onder gelukkige voorteekenen, dat deze nieuwe dynastie begon. Nog duurde de eeuw van plondering en geweld, toen onze nog onbeschermde kusten gedurig bloot stonden aan de herhaalde invallen dier Noordsche Zeekoningen, die eerlang aan *Nederland*, aan *Normandië*, aan *Engeland*, aan *Sicilië*, zijn Vorsten zouden schenken: en by eenen dier strooptochten was het, dat in 839 de stad en 't slot, waar Heer ROBRECHT zijn zetel had, door de vreemde zeeschuimers verwoest werden. Schooner en sterker dan te voren echter, rezen beiden weder op onder de regeering van BOUDEWIJN, die in 857 zijn vader ROBRECHT opvolgde. Was het vroegere kasteel niet sterk genoeg geweest om een onverwachten aanval weêrstand te bieden, het nieuwer zoû dien beter kunnen verduren; want het paarde nu de zwaarte en omvang van dubbele wallen en torens aan de sterkte zijner natuurlyke ligging: terwijl het een natuurlyke verdediging bezat in de breede *Maas*, die er voorby stroomde, en in de oude of zoogenaamde *verloren Maas*, die er langs kronkelde, om zich hooger op, by *Aelburg*, te verliezen. Ook het stichten der sloten van *Poederoyen*, van *Brakel*, en van *Aelst* wordt aan BOUDEWIJN van HEUSDEN toegeschreven; waaruit men zoû moeten opmaken dat hy, ook elders dan in het eigendlyke Land van *Heusden*, Heerlykheden bezeten heeft.

Maar vrij wat belangrijker, of liever behagelyker herinneringen, dan die het bouwen van kasteelen oplevert, biedt ons de legende

Digitized by Google

met betrekking tot BOUDEWIJN aan. Van hem toch verhaalt zy, hoe hy, in zijn jeugd met REYNOUT Grave van *Angiers*, naar *Engeland* getogen, Koning EDMUND in den krijg bystond, door zijn dappere daden de liefde won der schoone SOFIA, 's Konings dochter, en deze heimelyk ontvoerde. Lang treurde de Koning om zijn spruit, en zocht vergeefs den naam van haren roover, en het oord waar zy zich onthield, te ontdekken. In 't eind gelukte hem dit, en vonden zijn zendelingen haar te *Heusden*, aan 't spinnewiel gezeten. Een verzoening had plaats, en onder de voorwaarden daarvan was er eene, dat HEUSDEN voortaan een rad van keel als wapen voeren zoû, ter gedachtenis aan het roode spinnewiel, waarby SOPHIA teruggevonden was.

Zoodanig, met eenig gering verschil in byzonderheden by sommigen, luidt de legende. Nu weet ik vooraf dat er ongeloovigen zijn, die haar als geheel fabelachtig zullen verwerpen; die met een glimlach de schouderen zullen ophalen, en zeggen, dat alle geslachtboomen van onze oude Hollandsche Huizen reeds in den beginne een verbintenis aantoonen met het een of ander Vorsten-geslacht, de eene nog meer uit de lucht gegrepen dan de andere: dat er geen Koning van *Engeland* onder den naam van EDMUND in de dagen van BOUDEWIJN van HEUSDEN geregeerd heeft, maar wel, achtereenvolgends, EGBERT en ETHELWOLF, en dat de geschiedenis van *Engeland* niets vermeldt van het wegloopen der dochter van een van beiden met een Ridder uit *Neder-Duitschland:* eindelyk, dat er in de negende eeuw nog geen blazoenen bekend waren, en dat het wiel van *Heusden* in allen gevalle niets anders is dan de acht schepters van CLEVE, met een band omringd.

Al moge ik de beide laatste aanmerkingen gedeeltelyk toegeven, zoo zie ik in de rest van 't verhaal niets dat zoo onbepaald verworpen behoeft te worden. Of is er iets onwaarschijnlyks in dat BOUDEWIJN, gedurende het leven zijns vaders, en vooral toen zijn door de Nooren verwoest erfgoed hem weinig aanlokkelyks aanbood, even als zoo vele andere jonge Edellieden van dien tijd, zijn fortuin heeft zoeken te maken in een uitheemschen oorlog? En wat dien Koning van *Engeland* betreft, wy behoeven hier niet aan een Koning over dat gantsche Rijk te denken. Op het tijdstip dat BOUDEWIJN van HEUSDEN *Engeland* bezocht zoû hebben, waren er nog maar weinige jaren verloopen, sedert Koning EGBERT de Vorsten der Hept-

Digitized by Google

archy onderworpen had, en enkelen hunner bleven waarschijnlyk levenslang hun tytel behouden. Onder die Vorsten treffen wy, omstreeks dienzelfden tijd, een Koning van *Oost-Engeland* aan, die den naam van EDMOND droeg, van wien gemeld wordt dat hy zich door byzondere vroomheid onderscheidde (zoo zelfs, dat hy heilig werd verklaard) en dat hy sneuvelde in den krijg tegen Denen of Noormannen. En waarom nu, vraag ik, zou het ongelooflyk, waarom niet integendeel zeer aannemelyk zijn, dat onze BOUDEWIJN aan de zijde diens Konings EDMOND gestreden zoû hebben tegen die zelfde zeeschuimers, die zijn erfslot in puin verwoest hadden? — Waarom ongelooflyk, dat hy een schoone vorstendochter verleid zoû hebben om hem over zee te volgen? — Er is nog in 1841 wel een Infante van *Spanje* geweest, die zich heeft laten schaken. — Doch hoe men hierover ook denke, men leze de bekoorlyke Romance van BILDERDIJK, *Het Wiel van Heusden* getyteld[1], en men zal dankbaar zijn voor het bewaard blijven van een verhaal, dat de stof tot zulk een meesterstuk van poëzy heeft opgeleverd.

In 870 overleed BOUDEWIJN VAN HEUSDEN, en werd, daar zijn oudste zoon, EDMOND, in *Engeland* by zijn grootvader verbleven en tot grooten staat geraakt was, opgevolgd door zijn tweeden zoon, ROBRECHT den Tweede, die tot huisvrouw nam des Graven van *Zutfen* dochter, welke my veel apokryfer voorkomt dan die Engelsche Princes. ROBRECHT streed heel dapper.... in 't Heilige Land, een anakronisme, waaraan de kronijkschrijvers zich met betrekking tot al de Edele Heeren uit die dagen schuldig maken: hy stierf in 914, en liet de Heerlykheid na aan zijn zoon EDMOND, getrouwd met een dochter des Graven van SEYN. 'k Wil 't liever blind gelooven dan dat ik het zoû gaan onderzoeken.

Op EDMOND volgde in 929 zijn zoon JAN den Eerste, wiens huisvrouw al wederom een Gravendochter was, en wel van dien van *Loon;* op JAN den Eerste die in 956 overleed, ROBRECHT den Derde die de dochter des Graven van *Spanheim* tot vrouwe nam, en in 972 stierf: op dezen, BOUDEWIJN den Tweede, met een dochter des Graven van *Gennep* getrouwd.

Hier begint de kronijk een meer historische kleur aan te nemen;

---

[1] **Voorkomende in den Muzen Almanak van 1821, pag. 149.**

Digitized by Google

en, even als dit met de meeste oude geslachtsnamen het geval is, zien wy allengskens de Gravendochters door eenvoudige Jonkvrouwen afgewisseld. Zoo trouwt JAN de Tweede, die in 1028 aan de regeering kwam, met MACHTELT van STEENVOORDE, en ROBRECHT de Vierde, die hem in 1073 opvolgde, met een dochter uit den Huize van ARCKEL. BOUDEWIJN de Derde, die in 1092 Heer werd, kreeg tot echtgenote een dochter des Graven van der LIPPE. Hy stierf in 1100, en liet de Heerlykheid aan zijn zoon JAN den Derde, met een Jonkvrouwe van ARENTSBERGH gehuwd. Na JAN den Derde kwam in 1135, zijn zoon WILLEM, die, in 1153 overleden, *Heusden* naliet aan zijn broeder ARNOUT. Deze verwekte by een dochter des Graven van *Salm* JAN den Vierde, die hem in 1168 opvolgde. Een tweede zoon van AERNOUT, BOUDEWIJN KNIJF geheeten, was de stamvader der Heeren van *Heeswyk*, en voerde twee raderen van keel op een half sabel half gouden schild.

Op JAN den Vierde volgde in 1192 ROBRECHT de Vijfde, uit wiens broeder WOUTER, bygenaamd Spiering, het geslacht der SPIERINGEN sproot, die een gouden rad in een veld van sabel voerden. ROBRECHT stierf in 1202: hy had by zijn Huisvrouw, een dochter des heeren van *Diest*, verwekt JAN den Vijfde, die, tochtgenoot van Graaf WILLEM van HOLLAND, twee malen het Heilige Land bezocht. Van zijn broeder WILLEM sproot het geslacht der HEDIKHUYSENS, die een gouden rad op lazuur voerden.

JAN de Zesde, zoon van JAN den Vijfde en van de dochter des Graven van *Vernenburgh*, volgde in 1235 zijn vader op; hy zelf verkreeg de hand eener Gravinne van LOON, zuster van dien Graaf van LOON, wiens huwelyk met ADA van HOLLAND zoo veel rampen verwekte. Zijn broeder, die mede den naam droeg van JAN, wordt gezegd de eerste Heer van *Veen* geweest te zijn.

Meer dan van JAN den Zesde, die in 1279 overleed, valt van zijn zoon JAN den Zevende, te vermelden. Nog naauwlyks was hy aan de regeering gekomen, of hy vond zich in krijg gewikkeld met een machtigen nabuur. Deze was Hertog JAN de Eerste van *Brabant*, die, te recht of te onrecht, zich beklaagde over geweldenarijen, door die van *Heusden* tegen ingezetenen der *Meiery* gepleegd, en zijn Drossaart met krijgsbenden afzond om *Heusden* in te sluiten. De bezetting, 't ergste duchtende, gaf zich over, en de Hertog, eerlang de stad binnengetrokken, liet er zich tot Heer huldigen:

Digitized by Google

zoo dat JAN de Zevende, wilde hy anders in 't bezit zijner Heerlykheid blijven, zich genoodzaakt zag, daarvan hulde te doen aan *Brabant*, en den Hertog als zijn Leenheer te erkennen. Hierby bleef het niet; toen kort daarna die geweldige oorlog om 't bezit van *Limburg* uitbarstte tusschen REYNALD van *Gelre* en JAN van *Brabant*, toen volgde JAN van HEUSDEN zijn nieuwen Leenheer in den strijd; en met hem togen zijn broeders, AERNOUT van der SLUYSE, die het rad van zilver voerde op het veld van keel, JAN, Heer van *Heesbeen*, die het rad van goud droeg op een veld van keel, en DIEDERIK, de eenige van zijn Geslacht, die niet uit den krijg terug zoû keeren: voorts zijn zonen, JAN, die later zijn opvolger werd, en AERNOUT, die, ofschoon tot den geestelyken stand behoorende, geen zijner ridderlyken stamgenoten in heldenmoed week. Het was by de banier van JAN van KUIK dat zy de hunne opstaken, en onder de aanvoering van dien wakkeren krijgsman, dat zy in 't jaar 1286 den tocht begonnen.

Te Senne.

(d. i. *Sennewyne*, in de *Thielerwaard*) verhaalt JAN van HEELU in zijn heldendicht,

Te Senne, daer vergadert lagen
Des Graven (*van Gelre*) lieden te dier tide,
Daer socht se coenlike met stride
Heer Jan van Cuyck met sine gesellen,
Daer men wonder af mach tellen.
Soe eerlike ende soe scone
Waegden syt. Daer was de heere
Van Hoesdinne (*Heusden*) met ende her Jan
Van Hesbinne (*Heesbeen*) een vromich man,
Ende van der Sluys her Arnout,
Een coene ridder ende een stout
Ende van Hoesdinne her Dideric.

Hevig was de strijd.

Ende menegen helm mogt men scouwen,
Seere gescoort ende dorhouwen
Eer die sege gewonnen wart.

Digitized by Google

Ja in den aanvang scheen de kans ongunstig voor den Heer van KUIK te loopen, toen hem JAN uten HOVE met zijn Bredasche krijgsknechten ter hulpe kwam. OTTO van BUREN en ALLART van DRIEL, die de Gelderschen aanvoerden, werden gevangen, en *Tiel*, waarop zy 't gemunt hadden, voor *Brabant* bewaard. Dan dit gevecht, hoe veel het ook tot den roem der overwinnaars bybracht, was maar een voorspel van den gewichtigen veldslag waaraan zy later zouden deelnemen. Het was op den 5en July 1288, dat by *Woeringen* dat hevig treffen plaats had tusschen de legers van den Aartsbisschop van *Keulen*, den Graaf van *Luxemburg* en dien van *Gelre* aan den eenen, en die van den Hertog van *Brabant* en zijn bondgenoten aan den anderen kant. Reeds zoo menigmalen is die slag beschreven, dat het noodeloos kan geächt worden die beschrijving hier te herhalen: alleen moet hier medegedeeld worden in hoeverre HEUSDEN en de zijnen aandeel hadden in den zege, door *Brabant* behaald. De eerste aanval, door den Aartsbisschop gedaan op den linker vleugel, die door Graaf ADOLF van den BERGH werd aangevoerd, had dezen doen wijken. Toen was het dat KUIK, met ARCKEL en HEUSDEN, de orde hielp herstellen, en den vijand een wijl tot staan bracht. LUXEMBURG, die mede toegeschoten was, wordt teruggedrongen; doch BERNARD van HALLOY, tot zijn hulp gekomen, doet voor een wijl de kans wederom keeren. Het was nu, dat drie wakkere helden een nieuwen uitval tegen de Luxemburgers waagden; zy waren de Heer van FRAMBACH, die van YSELE, en

Des heren broeder[1] van Hoesdinne,
'Arnout hiet hi ende was clerck,
Maer ridderlike was syn werc.
Van groote persse ende meswinde (*tegenspoed*)
Leet hi: daer bleef ooc een inde
Van sinen nase, dat hi vercochte
Eerlike daer hi den stryt sochte.

Doch niet alleen had ARNOUT VAN HEUSDEN zijn neus in den strijd verkocht, of, als wy nu zouden zeggen, verspeeld, zijn vader was

---

[1] Namelyk van JAN den Achtste die regeerde, toen HEELU schreef; want AERNOUT, broeder van JAN den Zevende, was geen *klerk*.

Digitized by Google

in erger gevaar, ja een wijl in 's vijands handen geweest: men hoore slechts:

Hier noemic nu eenen van de besten,
Die in des hertoghen side
Met banieren was ten stride.
Dat was van Kuc her Jan
Die in den stryt, doe men began,
Comen was in grooten noot.
Met hem waren in syn convoot
Twee baenroetse, twee vromige man,
Beide her Jan ende her Jan
Van Ercle (*Arkel*) ende van Hoesdinne
Die beide in dien beghinne
Waeren ooc in selke pine
Comen, dat si in scine
Waender mede ondergaen
Dat eerlyc wert wederstaen;
Want het wederbrachte (*hy herstelde dit*)
Met grooter daden die hi wrachte
Van Kuc die vrome ridder alsoe,
Wert, inder viande side,
Doe die here van Kuc met stride
Overhant dus weder nam
Maer eert alsoe vere quam
Dat hi die plaetse weder wan
Was bleven gevaen her Jan
Van Hoesdinne, die stoute heere
Die hem weerde alsoe seere
Als ridderen mochte doen, met stride
Maer noch doen te dien tide
Reden met so sterken roten
Die gene die gerne hadden genoten
Maselendre (*Maaslanders*) ende Ruire (*Roerlanders*)
Dan si vingen [1]; maer sine baniere [2]

---

[1] De zin is: »die liever zich (*genoten*) vereenigd hadden, dan den Heer van HEUSDEN te vangen.

[2] Die van HEUSDEN namelijk.

Digitized by Google

Bleef gehouden in den tas
Ontploken; met gheninde,
Eerlyc ende wale toten inde:
Want daer waren bi bleven
Vromighe ridderen sinen neven,
Dese hilden met gewout
Van der Sclues her Arnout
Dire vroomster ridder een
Van den conroete, dat wale sceen
Aen groote dade, die hi dede:
Maer daer was syn neve mede
Her Diederic van Hoesdinne
Die men te Ceulen inne
Vueren moeste, na den stryt,
Daer hi sterf in corten tijt.
Want hem coste syn leven
Vromicheit, die hy gedreven
Hadde in den stryt, met groeten daden.
Die siele moet varen te genaden
Soo dat si hemelrike vercrighe!

Hoe en door wie HEUSDEN weder uit de handen der Maaslanders geraakte, wordt niet gemeld; doch by de volkomen nederlaag, die GELRE en zijn bondgenoten leden, mogen wy hoogst waarschijnlyk aannemen dat hy reeds voor het einde van den slag weder aan de zijnen was teruggegeven. — De opgevolgde vrede tusschen de twistende partijen deed HEUSDEN eerlang weder huiswaart keeren.

Niet weinig had de oorlog, dien zijne naburen tegen elkander voerden, gestrekt om de macht van den wakkeren FLORIS den Vijfde, die toen in *Holland* de gravenkroon droeg, te bevestigen. Niet alleen was hy door Hertog JAN, die zijn bondgenootschap zocht, van alle leenhulde voor *Zuid-Holland* ontheven; maar hy had zich, terwijl het krijgstooneel op een verwijderd grondgebied was overgebracht, in staat gezien om zijn onrustige Edelen te fnuiken, de erfgoederen van de meesten hunner in leen te verkeeren, de Westfriezen te tuchtigen, landbouw en handel in zijn graafschap te doen bloeien. Wel zag hy zich eerlang in twist gewikkeld met de Zeeuwsche Edelen, en dien ten gevolge met den Graaf van *Vlaanderen;* doch

Digitized by Google

twee malen werd een zoen getroffen, de eerste reis door bemiddeling van Hertog JAN, de tweede reis in 1295, toen deze brave Vorst overleden was, door die van JAN van KUIK.

Het was te dezer gelegenheid dat JAN van *Heusden*, 't zij gewillig, 't zij door dwang, zijn stad aan FLORIS opdroeg, en weder van hem in leen ontfing. Hoe hy dit kon rijmen met de vroegere opdracht, aan *Brabant* gedaan, en of die opdracht al dan niet met toestemming van den nieuwen Hertog JAN den Tweede geschiedde, zie daar, wat we niet kunnen beslissen. Zeker is het dat Graaf FLORIS zijn aanspraak op den tytel van Leenheer niet bloot uit die opdracht ontleende, maar uit een gift, hem door DIEDERIK, Graaf van *Cleve*, in 1290 gedaan. Immers volgends de oude overlevering berustte, als wy gezien hebben, het leenrecht by dezen. Intusschen, de verknochtheid van HEUSDEN aan zijn nieuwen Leenheer was niet van langen duur. Reeds toen smeulde, onder schijn van trouw en dienstbetoon, by een aantal Hollandsche Edelen hevige verbittering tegen den Graaf, die hen van zoo vele voorrechten had beroofd. Die verbittering werd in 't geheim gevoed door Koning EDUARD van *Engeland*, wiens ongenoegen was opgewekt door de naauwe verbintenis, door FLORIS met *Frankrijk* aangegaan. Tot werktuig bediende zich de Koning van JAN van KUIK, die meer dan eens in *Engeland* geweest was, en zijn vol vertrouwen genoot. KUIK had zich mede genoodzaakt gezien, zijn slot te *Tongelare* als leen aan FLORIS op te dragen, en hem dat van *ter Horst* in vollen eigendom af te staan; en zoo wel hieruit, als uit de geschenken die hy van EDUARD ontfing, laat zich zijn vijandelyke handelwijze jegends den Graaf verklaren. HEUSDEN, aan wiens zoon JAN hy zijn dochter ten vrouwe geschonken had, was van ouds zijn vriend en wapenbroeder, en liet zich, vermoedelyk door hem, overhalen om aan een geheim verbond tegen FLORIS deel te nemen. Vroegere schrijvers hebben de reden van HEUSDENS toetreding tot het verbond toegeschreven aan zijn verbolgenheid, omdat de Graaf de eer zijner dochter zoû hebben geschonden. Latere nasporingen hebben echter bewezen, dat de overlevering op dat punt wel niet op zoo valsche en logenachtige gronden als die betreffende

'tSchandelyck omhelzen,
Het schennen van de spruyt, de schoone bloem van Velsen —

Digitized by Google

maar toch evenzeer uit een dwaling is gesproten. De schoone AGNETA, voor welke FLORIS in liefde ontstak, en die hem en 't Vaderland den edelen WITTE van HOLLAND schonk, was wel een telg uit het Huis van HEUSDEN, maar geen dochter van Heer JAN. Haar vader was die AERNOUT van der SLUYSE, van wiens heldendaden voor *Woeringen* wy vroeger hebben gewach gemaakt, doch wiens naam ons verder in de geschiedenis niet is voorgekomen: en schier alle getuigenissen vereenigen zich om in WITTE geen spruit van bastaardij, maar een zoon uit wettigen echt te erkennen. De geslachtslijst der ELSHOUTEN — mede een stam der HEUSDENS, als wy later zullen zien — vermeldt met ronde woorden dat AGNETA den Graaf huwde: haar zoon voerde van den aanvang af en overal den naam van WITTE van HOLLAND, en, wat meer zegt, den leeuw van *Holland*, gebroken met het rad van van der SLUYSE, doch zonder eenig filet of ander teeken van bastaardij: iets dat hy zich niet zoû hebben durven onderstaan, zonder zich aan misdaad van gekwetste majesteit schuldig te maken, indien zijn geboorte onwettig ware geweest. Wat echtèr van de betrekking tusschen FLORIS en AGNETA zij, genoeg, dat zy de aanleiding niet geweest kan zijn om HEUSDEN in het eed-verbond tegen den Graaf te doen treden.

Onder de diensten, door EDUARD van de Hollandsche Edelen verwacht, was voornamelyk begrepen het verydelen van het bondgenootschap tusschen *Frankrijk* en *Holland*, en hiertoe deed zich geen beter middel aan de hand, dan den Graaf op te lichten en naar *Engeland* te zenden, terwijl hem dan zijn zoon als vasal van EDUARD, zou opvolgen. De afspraak tot het plegen dier schanddaad geschiedde te *Bergen-op-Zoom*, op een byeenkomst, waartoe VELZEN, WOERDEN, HEUSDEN en anderen door KUIK genoodigd waren. Hier verzekerde hy den wankelmoedigen den bystand des Konings van *Engeland* niet alleen, maar ook die van Hertog JAN den Tweede en van Graaf GWY van *Vlaanderen*, terwijl hy hun waarborgde dat zy niet van de zijde van 's Graven zoon JAN, die zich in *Engeland* bevond, te vreezen hadden. Een schriftelyk verbond tot verderf van FLORIS werd thands bezegeld, en later te *Kamerijk* het plan nader overwogen en vastgesteld. KUIK wilde nog zijn snood verraad met den schijn van kordaatheid bestempelen, en zond aan FLORIS een ontzegbrief: of HEUSDEN dit voorbeeld gevolgd heeft, vinden wy niet gemeld: by de gevangenneming en moord des Graven was

Digitized by Google

hy niet tegenwoordig: intusschen schijnt het vrij zeker, ofschoon de kronijkschrijvers het niet bepaald vermelden, dat ook hy ten lande heeft moeten uitwijken, toen de wrekende hand der gerechtigheid de moordenaars vervolgde. Nog beleefde hy het, dat *Holland* aan 't Huis van HENEGOUWEN verviel, en overleed in den jare 1303. Twee malen was hy gehuwd geweest: de eerste reis met ALEYD, 's Graven dochter van WYBESTEYN, die hem JAN, zijn opvolger, geschonken had, en JAN, eersten heer van *Drongelen*, die een zilveren rad op lazuur voerde: de tweede reis met ERMGARD van WICKELOO, die hem mede een zoon schonk, insgelijks JAN geheeten, en die de stamvader werd van het Geslacht van ELSHOUT.

Wat JAN den Achtste betreft, van hem is het zeker dat hy met KUIK, zijn schoonvader, naar *Engeland* week, en aldaar een geruimen tijd ten dienste van EDUARD de wapenen tegen *Frankrijk* voerde. Wy vinden ook dat hem, voor de diensten aan *Engeland* bewezen, door Hertog JAN van *Brabant* twee duizend pond Tornoois en een rente van honderd pond Brabantsch werden toegezegd. Jaren verliepen er, eer HEUSDEN van zijns vaders erfgoed bezit kwam nemen: en niet lang had hy er genot van, daar hy reeds in 1318 overleed, by zijn tweede gemalin, SOFIA van CRANENDONK, een zoon nalatende, die hem opvolgde als JAN de negende.

Niet geheel zonder tegenkanting schijnt deze laatste aan de regeering te zijn gekomen. Immers er bestaat een handvest van datzelfde jaar 1318, waarin JAN, Heer van *Sassenbergh*, en zijn vrouw SOFIA, die uit het huwelyk van JAN den Achtste met MARGARETHA van KUIK geboren was, als wettige Heeren beschikkingen maken, en zich het oppergezach over *Heusden* aanmatigen. Waarschijnlyk begreep dit echtpaar, dat JAN de Negende, wiens huwelyk met CUNIGUNDA van ARCKEL door geen kinderen gezegend werd, hun toch de Heerlykheid zoû moeten overlaten, en dat het dus maar zaak was om zich by voorraad in 't bezit daarvan te stellen. 't Kan echter ook zijn, dat JAN de Negende zwak van geestvermogens was, en buiten staat zijn goederen zelf te beheeren: weinig vermelden van hem de Kronijkschrijvers, en slechts een hunner bericht dat hy in 't Heilige Land tot Ridder zoû geslagen zijn geweest, iets wat van zoo velen verteld wordt, dat men, vooral by het letten op tijden en omstandigheden, er niet dan met groote

Digitized by Google

omzichtigheid geloof aan hechten moet. JAN de Negende stierf in 1334, en met hem de laatste van die reeks van Heeren, die achtereenvolgends, van vader tot zoon, hun banier van *Heusdens* torentrans hadden laten waaien.

SOFIA van SASSENBERGH, die alsnu zijn naaste erfgename was, zocht de Heerlykheid aan Hertog JAN den Derde van *Brabant* op te dragen, in de hoop van er wederkeerig 't verlij van te bekomen; doch de Hertog, die liever de vrije beschikking over *Heusden* aan zich behouden wilde, sloeg 't haar af; waarop zy aan den Graaf van *Holland*, WILLEM den *Goede*, haar recht op de Heerlykheid afstond, en hy haar echtgenoot daarmede verlijdde. Intusschen viel het den Graaf gemakkelyker een verlijbrief te geven, dan de stad-zelve, die reeds van wege den Hertog met krijgsvolk bezet was geworden, aangevoerd door JAN van ELSHOUT. Waarschijnlyk had deze laatste, die toch aan de HEUSDENS was vermaagschapt, eenige hoop om het leen voor zich te bekomen. Moedig wees hy elken aanval af, dien de Hollandsche benden op de burcht beproefden, en dwong hen met groot verlies weder af te trekken. Ziende dat hy met geweld niets winnen kon, en ongeneigd wellicht tot een volslagen vredebreuk met *Brabant*, onderwierp Graaf WILLEM de zaak aan de beslissing van den Graaf van *Gulik*, die ten voordeele van den Hertog uitspraak deed: waarop deze de stad en 't land van *Heusden* in leen gaf aan den Graaf van *Cleve*. Wel berustte SASSENBERGH niet in deze schikkingen, waardoor hy van zijn aanspraak verstoken was, wel viel hy in *Brabant*, en plunderde en verbrandde *Turnhout;* maar hy begreep toch in tijds dat de Hertog een te machtige tegenpartij voor hem wezen zou, en stond zijn aanspraken af tegen een rente van drie honderd gouden realen, waar de stad *'s Hertogenbosch* borg voor bleef.

Dan, intusschen deed zich een nieuwe pretendent op, die op *Heusden* aanspraak maakte. Deze was JAN van DRONGELEN, die, oom van JAN den Negende, en, in geval *Heusden* niet als een spilleleen beschouwd kon worden, het naast tot de erfenis gerechtigd was. Vergeefs echter wendde hy zich tot WILLEM van HOLLAND, om door dezen in zijn aanspraak gehandhaafd te worden. De Graaf wees hem af, en DRONGELEN stierf, eer hy zijn vermeend recht had kunnen doen gelden; maar hy had het niet opgegeven en het aan zijn zonen nagelaten.

Digitized by Google

Hertog JAN de Derde, de noodzakelykheid inziende om de stad tegen nieuwe aanvallen te dekken, liet in 1340 een aanvang maken met het versterken en vergrooten van het kasteel. Op een afstand van het hoofdgebouw deed hy een hoogen, boven alle andere torens uitstekenden, achtkantigen toren verrijzen, die — langs een stevige ophaalbrug, gelegen over een diepe gracht, die de geheele vest omgaf — gemeenschap had met het ruim betimmerde nederhof, dat niet alleen geschikte woningen voor de dienaars bevatte, maar ook ruime verblijven voor krijgsknechten, en uitgestrekte paardenstallen. Van daar geleidde een tweede zware ophaalbrug tot het kasteel-zelf, van welks groote en luchtige binnenplaats men den toegang had tot talrijke vertrekken, waaronder vooral de ridderzaal uitmuntte. Een onderaardsch gewelf, waarvan de opening potvormig in het midden van het binnenplein uitkwam, verstrekte tot gevangenis.

Het was echter eerst onder de regeering van 's Hertogen dochter en opvolgster JOHANNA, dat de vergrooting van het kasteel geheel voltooid werd: en zoo aanzienlyk waren de onkosten, daaraan besteed, dat *Brabant* er tot driemaal toe voor geschat werd.

Hoe vaster en prachtiger intusschen de burcht opgebouwd, en hoe sterker de plaats — hoe meer begeerlyk haar bezit geworden was: en geen wonder dat die van *Holland* haar niet dan met leede oogen in de macht des Hertogs bleven zien. WILLEM de Derde, hoezeer hy van den Graaf van *Cleve* diens rechten op *Heusden* had afgekocht, had zijn aanspraken na den gesloten vrede wel niet laten gelden, doch zijn opvolgers zochten alleen naar een geschikte gelegenheid om die te doen herleven. WILLEM VAN DRONGELEN, even als zijn vader JAN hakende naar 't bezit van wat hy oordeelde hem naar erfrecht te behooren, liet niet na om den wrevel der Hollanders te voeden, en het vuur van tweedracht tusschen hen en de Brabanders aan te stoken. Strooptochten over en weder waren niet ongewoon; en het waren alsdan doorgaands WILLEM VAN DRONGELEN en zijn zonen die de Zuid-Hollanders aanvoerden. Eens echter had er een treffen plaats der beide partijen, waarby met ongewone hevigheid gestreden werd. De Hollanders behielden de overhand, doch die gekocht werd met het bloed van ROBBERT VAN DRONGELEN, den oudsten zoon des mans die hen tot den strijd had aangespoord.

De staat van zaken was echter met betrekking tot *Heusden* de

Digitized by Google

zelfde gebleven, toen in 1355 JAN de Derde overleed, en zijn dochter JOHANNA, gade van WENCESLAUS van LUXEMBURG, hem in 't Hertogdom opvolgde. Naauwlyks echter waren de beide echtgenoten plechtig ingehuldigd, toen de Graaf van *Vlaanderen*, verbitterd, dat zy hem gelden onthielden die zy hem wettig schuldig waren, plotseling den vollen prijs eischte, waarvoor hy, tien jaren te voren, zijn recht op *Mechelen* aan Hertog JAN den Derde had afgestaan, en die nog niet voldaan was. Vruchteloos waren alle onderhandelingen, tot vereffening van den twist gehouden. De krijg begon: de Vlamingen rukten, terwijl WENCESLAUS te *Maastricht* zijn tijd in werkeloosheid doorbracht, *Brabant* binnen, vermeesterden *Brussel*, *Leuven*, en een aantal andere plaatsen, en brachten WENCESLAUS op den rand des verderfs. De moed van EVERT TSERCLAES, die *Brussel* weêr verraste, deed de krijgkans keeren, en bracht eerlang geheel *Brabant* onder 't gezach van WENCESLAUS terug. Niet te min bleef de Graaf van *Vlaanderen* den krijg met afwisselend geluk voortzetten, tot partijen, het strijden moede, besloten hun geschil aan de bemiddeling van Graaf WILLEM den Vijfde van *Holland* te onderwerpen. Met blijdschap nam deze het voorstel aan, zich daarby ten stelligsten voornemende om in elk geval te zorgen dat, welke der beide partijen zich ook over zijn uitspraak beklagen mocht, hy-zelf er wel by varen zoû. Hy begon daarom met aan WENCESLAUS den afstand van *Heusden* als voorwaarde te stellen, zonder welken hy zich niet met de zaak bemoeien wilde. Die eisch werd toegestaan: hy nam het ambt van middelaar aan, en, hoezeer de vrede dien hy tot stand bracht, alles behalven eervol voor die van *Brabant* was, hy wees echter WENCESLAUS *Mechelen* toe, tegen allen schijn van billykheid, en tot verbazing van hen, die hem niet hadden hooren zeggen tot den Hertog: »*Heusden* mijn, *Mechelen* dijn;" woorden die van dien tijd af tot een spreekwoord werden, dat zoo veel gold als: »de eene dienst is de andere waard."

Nu was *Heusden* met *Holland* vereenigd; maar ook WILLEM van DRONGELEN moest tevreden gesteld worden. Wel kwam het den Graaf niet in de gedachte om hem de Heerlykheid-zelf in leen af te staan, die hy liever voor zich behield; maar hy kon hem echter zijn aandeel in den zoo gemakkelyk verworven buit niet onthouden; en hy had te zorgen bovendien, dat voortaan alle geschil betreffende den wettigen eigendom van *Heusden* voor goed uit was. Hy

Digitized by Google

schonk daarom aan de Heeren van DRONGELEN de Heerlykheid van *Eethen* en *Meeuwen* tot een Hollandsch erfleen, en stelde JAN van DRONGELEN tot Baliuw van *Zuid-Holland* aan, onder voorwaarde dat zy van alle aanspraken op stad, slot en Heerlykheid van *Heusden* voor eeuwig afstand deden ten zijnen behoeve. Wat zouden de DRONGELENS doen? Zy onderwierpen zich aan wat zy niet beletten konden. En dit was in hun geval wel het wijste.

Nu dacht Graaf WILLEM de rust der Heerlykheid voor goed verzekerd te hebben! — en echter, geen drie jaren waren er verloopen, of *Heusden* moest de ellende des oorlogs ondervinden. Wel waren het deze reize geene aanspraken op erf- of domeinrecht die den krijg ontstaken, maar de gevolgen van binnenlandsche verdeeldheid. WILLEM de Vijfde, krankzinnig geworden, was van de regeering ontzet. Zijn broeder, Hertog AELBRECHT, had, Ruwaard geworden, de Cabilaauwschen van de bedieningen, die zy bekleedden, verstoken, en die aan de Hoekschen geschonken. Maar niet geduldig hadden de eerstgenoemden zich die vernedering getroost. HEEMSKERK riep *Kennemerland* in de wapens, *Delft* stond opendlyk tegen den Ruwaard op, en FLORIS van BORSSELE bracht *Zeeland* in rep en roer.

Laatstgenoemde Edelman was door WILLEM den Vijfde tot Burchtgraaf van *Heusden* aangesteld; hy maakte zich meester van het zegel en de papieren des Graven, en borg die met eenige kleinodiën op het slot. Daar werd hy door Hertog AELBRECHT belegerd, en genoodzaakt zich by verdrag over te geven. Maar kort was de rust die *Heusden* genoot. Toen in 't zelfde jaar *Delft* zich aan den Graaf moest onderwerpen, namen eenige Edelen, die den opstandelingen hulp haden geboden, en onder welke GIJSBERT van NYENRODE en JAN KERVENA genoemd worden, de wijk naar *Heusden*, en verschansten zich op 't slot. Op nieuw werd dit belegerd; doch zoo hardnekkig was de verdediging, dat NYENRODE en de zijnen het een rond jaar tegen de macht van AELBRECHT uithielden. Toen werd er, door bemiddeling van OTTO van ARCKEL een zoen getroffen, en de belegerden in genade aangenomen, onder voorwaarde van binnen twee jaren in bedevaart naar *Jeruzalem* te gaan.

Na 't vermelden dezer gebeurtenis zwijgen de Kronijken een tijd lang over *Heusden*, of bepalen zich tot het gewagen van eenige handvesten, door AELBRECHT of door zijn opvolger WILLEM van BEYEREN aan de stad geschonken, en van eenige stichtingen, aldaar

Digitized by Google

door den tot Kastelein aangestelden WILLEM van CROONENBURG gedaan. By het uitbarsten van den twist tusschen Hertog JAN van BEIEREN en Gravin JAKOBA, hield *Heusden* de zijde des eerstgenoemden, zoo als uit een handvest blijkt, door hem ten jare 1419 aan de stad geschonken; doch in 't volgend jaar verscheen JAKOBA met haar krijgsvolk voor de stad. De inwoners, voor een storm beducht, openden haar de poorten; en zy vertoefde een tijd lang op het slot; haar verblijf gaf den kronijkschrijvers van *Heusden* stof tot gelijke verhalen als door anderen ten opzichte van haar gevangenschap op *Teylingen* worden opgedischt; namelyk, dat zy gewoon was goed te drinken, en alle kannetjes, na ze geledigd te hebben, over 't hoofd in de slotgracht wierp. Men weet dat hieruit later het laffe volkssprookjen ontstaan, en zelfs door WAGENAAR en andere deftige schrijvers nagepraat is, als zoude zy zich onledig gehouden hebben met het fabriceeren van dergelijke kannetjes. Wat my betreft, ik geloof noch aan de eene noch aan de andere vertelling, althands zoo lang men daar geen beteren grond voor aanvoert dan het vinden van aarden kannetjes in de grachten van kasteelen.

In 1446 werden de President of Stadhouder van *Holland*, GOZEWIJN DE WILDE, en FILIPS BANJAERT, Kastelein van het slot te *Medemblik*, die elkander van een schandelyke wandaad beticht hadden, te *Heusden* gevangen gezet. De eerste werd naderhand te *Loevesteyn* onthoofd, en de andere vrijgelaten.

Sedert FILIPS van BORGONDIË de hertogskroon van *Brabant* en de gravenkroon van *Holland* tevens droeg, kon er wel geen twijfel bestaan of *Heusden* hem als zijn Heer erkennen moest, maar ontstond er van tijd tot tijd weder verschil over de vraag, in welke hoedanigheid dit geschiedde. Immers, toen Graaf JAN van NASSAU, Heer van *Breda*, na 't overlijden van DIRK van MERWEDE door FILIPS tot Kastelein van *Heusden* werd aangesteld, brachten die van *Holland* bezwaren daartegen in, op grond dat gemelde Graaf Drossaart van *Brabant* was, en die aanstelling schijnbaar te kennen gaf dat *Heusden* gerekend werd onder *Brabant* te behooren. FILIPS begreep zich echter aan die bezwaren niet te moeten storen, maar gaf by besluit van 18 December 1447 aan die van *Heusden* te kennen dat zy Grave JAN zouden hebben te gehoorzamen, zonder daaruit af te leiden dat zy meer aan *Brabant* dan aan *Holland* verbonden waren;

Digitized by Google

terwijl hy de vraag, onder welke Soevereiniteit de plaats behoorde, geheel in 't midden liet. Het vraagpunt bleef alzoo hangende, en, wat opmerking verdient, terwijl de Staten van *Brabant* voortdurend, ter gelegenheid der blijde inkomsten, hunne Vorsten lieten zweren dat zy *Heusden* weder aan *Brabant* zouden hechten, lieten die van *Holland* hen ter zelfder gelegenheid zweren dat zy het nooit van *Holland* zouden scheiden.

In den Gelderschen oorlog, die in 't jaar 1497 begon, had het platte land rondom *Heusden* veel van de Gelderschen onder den Overste BOUDEWIJN te lijden; doch die van *Heusden* versloegen hen tusschen *Herp* en *Hedikhuizen;* by welke gelegenheid zy, hetgeen zeldzaàm is, een grooter getal vijanden gevangen maakten dan zy-zelf sterk waren. BOUDEWIJN sneuvelde te dier gelegenheid, en werd met meer Gelderschen begraven, ter plaatse die sedert den naam van *Boukens-kerkhof* droeg. Men wil dat het er daarna geweldig spookte, van waar nog lang de spreekwijze in zwang bleef: »'t Spookt als BOUKENS geest."

Het was ook te *Heusden*, dat, op den 4en July 1524, een stilstand van wapenen tusschen de Gelderschen en Borgondiërs gesloten werd: en vijftien jaar later had de stad het voorrecht, Keizer KAREL den Vijfde binnen haar muren te begroeten, wien zy een zekere hoeveelheid rijnwijn vereerde. Dan, in 1542 vertoonde zich een min welkome bezoeker voor de poort, en wel geen ander dan de gevreesde MAERTEN van ROSSUM, die zich niet met een weinig rijnwijn paaien liet, maar eerst tegen voldoening eener aanzienlyke geldsom weder aftrok.

Geen jaar meer duurde het echter, of al de *Nederlanden* waren onder Keizer KAREL gebracht, en mochten zich een geruimen tijd in 't genot eener zoete rust verheugen. Op den 24en September 1549 was het wederom feest op het hooge slot te *Heusden:* de pektonnen brandden op de burchtpleinen: wimpels, banieren en feestlantaarnen werden uitgestoken van de tinnen; muzyk en gezang weêrgalmden langs de straten, en blijde begroette de stad haar toekomstigen Heer, Prins FILIPS, des Keizers zoon, die zijn aanstaande Nederlandsche onderdanen met een bezoek vereerde. Wie hem toen als Kastelein-Drossaart de sleutels der stad aanbood was Jonker GERARD SPIERINGH van WEL, uit het Geslacht van HEUSDEN gesproten, en in 1533 in gemelde hoedanigheid opgevolgd aan Jonker WYNAND MACHAREEL.

Digitized by Google

Toen ALVA in de *Nederlanden* kwam, en alle vaste plaatsen door zijne troepen in bedwang werden gehouden, ontfing *Heusden* een bezetting Albaneesche ruiters, gemeenlyk Roodrokken genoemd, onder NICOLAO de BASTO, en werd de burgerij met den last bezwaard om hen van den leeftocht en andere benoodigdheden te verzorgen. Reeds dit op zich-zelf was lastig en onaangenaam; doch nog minder te verdragen was de trotsch en moedwil dier woeste vreemdelingen, waarvan onder anderen drie burgers, GERAERT GERAERTSEN VAN GHESEL, JAN BRUER en HUYBERT LEENDERTSZ GOUDSMIT, de slachtoffers werden, die op 24 Mei 1567 buiten de Oud-Heusdensche poort jammerlyk door eenige beschonken ruiters werden vermoord. Wel raakten de Heusdeners van die lastige gasten ontslagen; maar op den 17en January 1569 bekwamen zy FRANCISCO VARGAS met een vendel Spanjaards in hun plaats, die er insgelijks vrij onbehoorlyk huis hielden.

De Heusdensche kronijken brengen tot dat zelfde jaar 1569 een poging, door de anti-Spaansche party aangewend om *Heusden* te verrassen. Op een tijdstip namelyk, dat er geen bezetting lag, trok de Hopman WAERDENBURGH met JOOST HOECK (een uitgeweken Heusdenaar) en eenig volk de stad binnen: waarop de Drossaert SPIERINGH, bygenaamd QUAEDTAEL, met eenige arbeidslieden op 't kasteel weken. Hier werd hy door WAERDENBURG belegerd; doch toen deze het buskruit aan zijn volk uitdeelde, gebeurde het dat door onvoorzichtigheid een brandende lont in een buskruitvaatjen viel, en een ontploffing veroorzaakte, ten gevolge waarvan niet alleen een menigte volks gekwetst raakte, maar ook schier het derde deel der stad afbrandde, benevens de Katharynekerk en 't raadhuis. De krijgsbende, die uit nieuw geworven en saamgeraapt volk bestond, was door het gebeurde zoo ontsteld, dat zy uit de stad week, en om geen belegering meer dacht. Wel wist de Hopman hen te overreden om terug te keeren; doch na eenigen tijd toevens zag hy zich genoodzaakt *Heusden* weder te verlaten, op de aankomst van JAN HOL, opperste Ritmeester des Hertogen van *Holstein*, die op 16 September met troepen uit *'s Hertogenbosch* was afgezonden. Hoewel als vriend te *Heusden* ontfangen, beändwoordde hy het onthaal slecht, en plunderde de stad; terwijl ettelyken van WAERDENBURGHS volk door de zijnen achterhaald en gedood werden. Vier dagen later kwam de Hertog van *Holstein* zelf binnen *Heusden*,

Digitized by Google

ontfing de inwoners in genade, en nam hun den eed van getrouwheid af, terwijl er voorts aldaar afwisselend Duitsche en Waalsche bezetting bleef.

Wy vermelden het feit, zoo als het door de kronijkschrijvers is opgegeven. Alleen mogen wy de opmerking maken dat het jaartal ons apokrief voorkomt. Immers de eerste pogingen, door ORANJE, Graaf LODEWIJK, en anderen aangewend om de *Nederlanden* van ALVAAS juk te bevrijden, waren in 1568 reeds verydeld geworden, en werden — te lande namelyk — niet voor 1572 hernieuwd. In 1569 heerschte hier betrekkelyke rust, en een op zich-zelf staande aanslag op een binnenstad als *Heusden* zou belachlyk zijn geweest, en tot niets hebben kunnen leiden. De gebeurtenis moet dus of veel vroeger plaats gehad, en in verband gestaan hebben met den inval, door HOOGSTRATEN en CULEMBORGH in *Gelderland* beproefd — of later, na 1572 welk laatste men schier zoude aannemen, omdat SPIERINGH VAN WEL, genaamd QUAEDTAEL, eerst in 1571 zijn vader als Kastelein-Drossaart opvolgde. Waarschijnlyk heeft het verbranden van het stadhuis, met de aldaar bewaarde registers en archieven, de verwarring in de opgave van het jaartal veroorzaakt.

Nog sluit zich aan het hier gegeven verhaal een ander, dat wy elders vinden, en waarin vermeld wordt hoe JOOST HOECK en de Heusdeners, die met hem uitgeweken waren, zich dapper weerden by 't beleg van *Bommeneede;* doch, by 't innemen der stad door de Spaanschen op den 25 October 1575, met de overige bezettelingen om het leven werden gebracht.

Het was ook aan een afstammeling uit het Geslacht van HEUSDEN, dat *Walcheren* zijn bevrijding van 't Spaansche juk te danken had, en wel aan JAN van KUYCK, Heer van *Herp*, die in 1571 *Vlissingen* tot 's Prinsen zijde deed overslaan, voor welke kloeke daad hy later met de Heerlykheid *Domburg* beleend werd.

Eerst in 1577 werd *Heusden*, ten gevolge der Pacificacie van *Gent*, van vreemde bezetting ontslagen. Kort daarna trokken de Kastelein-Drossaart en de Schout naar *Brabant* metter woon, en werd in de plaats van eerstgemelde aangesteld Jonker JOHAN BAX, een der leden uit dat geslacht van krijgshelden, zoo beroemd in onze militaire oirkonden. Reeds twee jaren daarna werd hem gelegenheid verschaft om zijn wakkerheid te toonen, toen PARMA, na 't innemen van *Maastricht*, VALDEZ afzond om *Heusden* te verrassen. Reeds had

Digitized by Google

hy geduchte toebereidselen gemaakt ter belegering; en de pogingen, door BAX gedaan, om het omliggende land onder water te zetten, werden verydeld door den lagen stand der rivier, toen er gelukkig een stormwind opstak, die het water tot een verbazende hoogte rijzen deed, zoodat de dijk buiten de Herpsche poort doorbrak, en de vijand genoeg te doen had om het instroomende water door een snelle vlucht te ontkomen.

Hoezeer, als wy gezien hebben, de stad in 1577 de Pacifikacie aannam, bleef de Roomsche godsdienst nog een tijd lang de heerschende, en werd de Hervormde leer alleen op 't kasteel gepredikt. In 't jaar 1579 echter werden, voornamelyk door toedoen van eenige naar *Heusden* geweken Bosschenaars, de beelden en andere voorwerpen van eeredienst uit de kerken genomen, en de nieuwe leer zonder opschudding ingevoerd.

In 1588 leed *Heusden* wederom last; doch deze reis niet van een vijand van buiten. LEYCESTER had de stad met een zware bezetting voorzien, onder bevel van CHRISTOFFEL van IJSSELSTEYN. De wanbetaling der soldij bracht hier, gelijk in vele andere steden, de troepen aan 't muiten: de stadsregeering werd op het raadhuis gevangen gezet, en IJSSELSTEYN zelf op 't kasteel belegerd. Het oproer duurde van 31 January tot 23 Maart, toen het NICOLAES BLANCKAERT, die in 1584 aan BAX als Kastelein-Drossaart was opgevolgd, en den Burgemeester DIERCK HAMEL DIERCKSZ gelukte om de rust te herstellen.

Sedert er voortdurend Staatsche bezetting binnen *Heusden* lag, onthield zich de Drossaart niet langer op 't kasteel, maar liet, waarschijnlyk om alle konflikt van gezach te vermijden, het verblijf aldaar over aan den Kommandant. CHARLES de LEVIN, Heer van *Famars*, had IJSSELSTEYN als zoodanig vervangen, toen Graaf KAREL van MANSFELT zich in 1589 aan 't hoofd van een aanzienlyk leger voor de stad vertoonde en haar in 's Konings naam opeischte. De bezetting was op dat tijdstip zwak, en FAMARS drong by Prins MAURITS aan op versterking. Deze voldeed gereedelyk aan het verzoek, en liet, niet ver van *Hedikhuizen*, eenige benden over de *Maas* voeren; maar nu kwam het er nog op aan hoe men ze binnen de stad zoû brengen, die reeds door den vijand was ingesloten. Het eenige middel daartoe was, zich met de wapenen in de vuist een weg door de Spaanschen en hun verschansingen te banen: dit werd beproefd, en, hoezeer niet dan na een hardnekkig gevecht, en verlies van

Digitized by Google

vrij wat volk, met een gewenschten uitslag bekroond. De plaats waar dit gevecht voorviel, bewaart nog in haar naam het aandenken van dezen strijd, en heet de *Spanjaartsslag*. Vijf maanden en twee dagen stond de stad het beleg door, zich alleen tot verdediging bepalende, daar de rondom liggende schansen te *Doeveren*, *Elshout*, en *Hemert* allen door den vijand bemachtigd waren; doch toen kwamen de winter en vooral het wassende water den Staatschen te hulp, zoodat de troepen van MANSFELT zich niet alleen gedwongen zagen van allen verderen aanval af te zien, maar zelf het beleg op te breken. De schansen, door hem bezet, werden in 't volgende jaar door MAURITS ingenomen.

Een aandoenlyke plechtigheid viel op den 20en October 1603 te *Heusden* voor: namelyk de begrafenis van den wakkeren en beweenden Krijgsoverste OLIVIER van den TEMPEL, Heer van *Corbecke*, die voor *'s Hertogenbosch* door een kanonschot van 't leven was beroofd geworden. Het lichaam werd met groote staatsie in de Groote kerk ter aarde besteld, en de laatste eer aan den overledene bewezen door Prins MAURITS, Grave WILLEM van NASSAU, den Vorst van *Anholt*, en een aanzienlyk getal Krijgshoofden en voorname Heeren.

Op den 6en September 1614 had een zware doorbraak plaats waardoor al de steenwerken buiten de Wijksche poort wechspoelden. In 1623 zond de Landvoogdes IZABELLA heimelyk zekeren priester, MICHIEL van OPHOVEN genaamd, Prior der Predikheeren te *Andwerpen*, tot WILLEM ADRIAEN VAN HOORNE, Heer van *Kessel*, destijds Goeverneur der stad, met belofte dat, indien hy *Heusden* in hare handen leverde, zy hem den tytel van Graaf van *Hoorne*, de ridderorde van 't Gulden Vlies, en een aanzienlyke geldsom zou verstrekken, alsmede zijne kinderen tot hoogen rang verheffen. KESSEL, dit voorstel gehoord hebbende, wees het met fierheid van de hand, zeggende, dat hy om al de schatten des Konings van *Spanje* geen verrader worden zoû; terwijl hy voorts den Prior aanzeide, dat hy zijn gevangen blijven moest. Werkelyk werd dan ook OPHOVEN naar *den Hage* gezonden, waar hy ruim anderhalf jaar op de voorpoort gevangen zat, en toen werd uitgewisseld. Hy werd later Bisschop van *'s Hertogenbosch*, en bleef zulks tot aan de verovering dier stad door FREDERIK HENDRIK.

Gedurende het beleg van *Breda* door SPINOLA, in de jaren 1624 en 1625, werden in de naaste grensvestingen bezettingen gelegd,

Digitized by Google

uit vrijwilligers van de burgerijen: en zoo viel aan die van *Haarlem* en aan eenige Hagenaars het lot te beurt om in *Heusden* gelegerd te worden. Deze bezettingen waren aangevoerd door JAN KLAASZ. LOO, Burgemeester van *Haarlem*, als Kolonel. Hun optocht werd, nevens een gezicht op de stad *Heusden*, in 't koper gebracht door den beroemden MATHAM.

Gedurende het beleg van *'s Hertogenbosch*, in 1629, werden nogmaals twee voor die stad gevallen krijgshelden te *Heusden* begraven: de een was de Ritmeester NIKOLAAS SMEETSING, die zes-en-dertig jaren den Lande gediend, het luitenant-goeverneurschap over de steden van *Overyssel* voor den Prins van ORANJE, en het voorzitterschap van den Krijgsraad bekleed had. Zijn lichaam, geleid door den Vorst van *Nassau*, de Graven ERNST en WILLEM van NASSAU, en andere Legerhoofden, werd in Mei van genoemd jaar in 't zelfde graf gelegd, waarin OLIVIER van den TEMPEL begraven was. — De andere was de Kolonel LOUIS de LEVIN, Heer van *Famars*, zoon van den reeds genoemden CHARLES de LEVIN, en broeder van FILIPS de LEVIN, die beiden Goeverneurs van *Heusden* waren geweest. Onder 't doen eener ronde in den rug door een kogel getroffen, was hy in de zelfde nacht overleden. Zijn lijk werd tot buiten het leger vergezelschapt door den Prins van ORANJE, den Koning van *Bohemen*, en de meeste Krijgsoversten.

Meer dan ooit in den loop van dertig jaren werd de stad door hevige pestkoortsen aangetast: de eerste reis in 1624 en 25, toen er wekelyks van twintig tot dertig menschen stierven; de tweede in 1634—35, en de derde reis in 1664.

In den jare 1666 sloeg de bliksem in den hoogen burchttoren, doch het vuur werd gebluscht, tot groot geluk voor de inwoners, aangezien het kruitmagazijn daar onder was, en door het openslaan der deuren groot gevaar liep. Wy zullen zoo aanstonds zien, dat deze waarschuwing, die aanleiding tot het nemen van betere voorzorgen had moeten geven, geheel vruchteloos bleef.

Het verdient opmerking, dat *Heusden*, nadat het Staatsch geworden was, noch in den oorlog tegen *Spanje*, noch in dien tegen *Frankrijk* gevoerd, het lot ondervond dat byna allen anderen grenssteden en zoovelen landsteden te beurt viel, van namelyk in handen van den vijand te geraken, en dat alle daartoe aangewende pogingen vruchteloos afliepen. Merkwaardig vooral was dit in den jare 1672,

Digitized by Google

toen, by de algemeene flaauwhartigheid der landzaten, schier alle rondom *Heusden* gelegen plaatsen door de Franschen bezet waren geworden. Op zekeren Zondag van gemeld jaar was een troep van ongeveer tachtig man, die een toeleg op *Heusden* in den zin had, in 't dorp *Baartwyk* gekomen, dat ongeveer een uur gaands van daar gelegen is. Zy vroegen eenen huisman den weg naar de stad, hem daarby te kennen gevende, dat zy onderricht waren om voorby zekere schans te moeten trekken, waarmede zy de Elswoutsche schans bedoelden, langs welke zy over *Oud-Heusden* wellicht ongemerkt in de stad hadden kunnen komen. De boer echter, 't zij uit misverstand, 't zij met opzet, wees hun den weg aan door de *Baartwyksche steeg* op het dorp *Doeveren*, waar mede een schans lag, toen geslecht, en zoo tot *Heesbeen*. Hier gekomen, zonden zy twee trompetters naar de stad, die, voor de Wijksche poort gekomen, *Heusden* in naam des Konings opeischten. Maar de sergeant, die er toen de wacht had, gaf hun het moedig bescheid, dat er kruit en lood genoeg binnen de stad was om hun eisch voeglyk te beandwoorden, waarna hy hen verjoeg, de valbrug liet ophalen, en de poort sluiten. De gantsche stad geraakte in de wapenen: de schutterij wedyverde met de bezettelingen in yver: het geschut werd op den wal geplaatst, en de vijanden, hun toeleg mislukt ziende, dropen af met schande. Intusschen deed het gebeurde de aandacht der Staten op *Heusden* vestigen, en werd het goeverneurschap over die stad, sedert 1663 door den Heer van *Schagen*, by wijze van sinecure, bekleed, aan den Veldmaarschalk PAULUS WÜRTZ opgedragen, die er een tijdlang in persoon aanwezig bleef.

Het was omtrent dezen zelfden tijd dat zekere Heusdenaar, JAN BEENS genaamd, zich voor eenig werk buiten de stad begeven moest. Een vuurroer om den schouder gehangen hebbende, toog hy de poort uit, toen hy, te *Heesbeen* gekomen, Fransche soldaten bespeurde. Hen willende ontwijken, sloeg hy een pad in, dat hem naar *Genderen* brengen moest; doch in de zoogenaamde *Groensteeg* gekomen, reed hem een Fransch ruiter te gemoet, die hem reeds van verre toeschreeuwde, dat hy staan moest en zich gevangen geven. Hiertoe wilde echter JAN BEENS niet besluiten, die naar een hek te rug week en zich daarachter verborg. De Franschman naderde, greep zijn karabijn, en loste die op JAN BEENS, maar trof alleen eene der hekstijlen, waarop de Heusdenaar, zijn kans waarnemende,

Digitized by Google

met zijn snaphaan op den ruiter aanlegde, hem van 't paard deed tuimelen, overweldigde, gevangen nam, en met paard en rusting, tot aller verwondering, binnen *Heusden* voerde.

De moed, door de Heusdenaars betoond, en de sterkte der plaats, hadden waarschijnlyk aan de Franschen de lust ontnomen om een nieuwen aanval te beproeven, en de stad leed dan ook minder dan anderen van de rampen van den krijg.

Maar van droeviger gevolg dan het onweer van 1666 was een onweer dat op den 24en July des jaars 1680 boven *Heusden* losbarstte, wanneer de bliksem andermaal in den grooten achtkanten toren sloeg. Het buskruit, dat daaronder in diepe gewelven bewaard werd, geraakte in vlam, en de toren niet alleen, maar het grootste gedeelte des kasteels, van zijn grondvesten afgerukt, sprong met een schrikkelyken slag uit elkander. Verscheiden huizen in de nabyheid werden door dien schok het onderst boven gesmeten; in velen daarvan vond men vijf tot zes dooden, jammerlyk omgekomen onder 't puin hunner verbrijzelde woningen. Slechts enkelen, onder de opgerukte steenen gered, doch meest deerlyk gekneusd en gekwetst, behielden 't leven. Het jammer, de schade, en de ellende waren groot; want van de geheele straat, omtrent het kasteel gelegen, was byna niet één huis overeind gebleven. De plaats waar de kruittoren gestaan had, was veranderd in een diepen kolk, vol zwart water, dat, door het geweld des poeders beroerd, al borrelende scheen te koken. En toch, hoe ijsselyk de verwoesting was, nog moest men het gelukkig noemen, dat het losgebarsten buspoeder zijn meeste uitwerking van de stadszijde af en buitenwaart gedaan had: naardien anders de stad een algeheele vernieling zou hebben ondergaan.

Aan WILLEM ADRIAAN, Grave van *Hornes*, die WÜRTZ als Goeverneur vervangen had, volgde in 1688 DANIEL de TAFIN de TORSAY. Tijdens diens bestuur werd de stad door het aanleggen van sterke beeren en schutsluizen tegen overstrooming beveiligd, en nieuwe vestingwerken aangelegd, terwijl een der torens tot kruitmagazijn werd ingericht. Na het overlijden van TAFIN, in 1709, werd JOHAN THEODOOR Baron van FRIESHEIM tot Goeverneur aangesteld, welke betrekking hy in 1723 tegen die van Goeverneur van *'s Hertogenbosch* verwisselde. Hem vervingen achtereenvolgends in 't zelfde jaar JACOB HARDUÏN PALM en STATIUS FILIP, Grave tot BENTHEM.

Digitized by Google

De stad *Heusden*, die, by de vestiging van het Gemeenebest, op de Dagvaarten beschreven werd, en teekende vóor *Purmerend*, had zich, even als vele andere kleinere steden, dit recht — waarvan de uitoefening met geen geringe kosten gepaard ging — van lieverlede laten ontnemen. Ten tijde der troebelen van 1787 deed zy echter deze aanspraken weder gelden, hetgeen de toenmalige Staten niet weinig in verlegenheid bracht, om het voorbeeld dat hierdoor aan andere kleine steden zou gegeven worden. De zaak werd slepende gehouden, en weldra deden gewichtige gebeurtenissen het geheele vraagpunt van zelf vervallen. De oorlog tegen *Frankrijk* was uitgebarsten. De Franschen, in 1793 in ons Land gevallen, hadden *Breda* en *Geertruidenberg* veroverd, en eischten nu ook *Heusden* op. Die eisch werd echter afgeslagen, daar de stad zich in genoegsamen staat van tegenweer bevond. De vestingwerken toch waren sterk, de schansen te *Doeveren* en *Hemert* in goede orde, en de bezetting boven de 2000 man sterk. De Erfprins van ORANJE — later Koning WILLEM de Eerste — kwam zelf in de nacht van 10 Maart te *Heusden* zijn hoofdkwartier vestigen, doch bleef er niet lang, en werd door zijn broeder FREDERIK vervangen.

Misten de Franschen te dier gelegenheid hun kans, in 't volgende jaar waren zy voorspoediger: zy hadden op 9 October *den Bosch* overmeesterd, en men was te *Heusden* hun aanval verwachtende; weshalven men, ter meerdere bevestiging, een doorsnijding in den hoogen Maasdijk te *Hedikhuizen* gemaakt had. Inmiddels was de gemeenschap met *Holland*, door de om *Heusden* zwervende of gelegerde Franschen, afgesneden; de vorst viel met buitengewone strengheid in, en de middelen tot verdediging werden hierdoor grootendeels verzwakt. VAN LIESVELT, die het bevel over de bezetting voerde, ziende dat het ijs de onder-water-zetting nutteloos maakte, gelastte den burgeren, gezamendlyk met zijn krijgsvolk, de stadsgrachten en de *Maas* open te houden, waarmede den 28sten December door veertig burgers tevens, een aanvang werd gemaakt. Het leed tot in het begin van January 1795, dat de bezetting in 't ongewisse bleef, of de vijand het inderdaad op *Heusden* gemunt had. Dan, op den vijfden dier maand deed de Generaal DAENDELS de vesting opeischen, met bedreiging van storm te zullen loopen indien men niet gewillig de poorten voor hem openstelde. Zelfs liet hy aan een hem toegezonden Officier zijn gemaakte voorbereidselen zien, ten

Digitized by Google

bewijze, dat zijn dreigen geen ydele grootspraak was. Niettemin sloeg men den eisch af: waarop het beschieten der stad op den negende een aanvang nam, en tot den twaalfde voortduurde. De stad werd nogmaals opgeëischt: de Kommandant, na zich nevens zijn volk verbonden te hebben om in geen jaar en zes weken tegen de Franschen te zullen dienen, verkreeg een vrijen uittocht, met achterlating van een verbazenden voorraad krijgs- en mondbehoeften, die DAENDELS in handen vielen.

Onder het bewind van NAPOLEON lagen er veteranen in bezetting te *Heusden*, die in 1813, op het gerucht van de aannadering der Pruissen, de stad verlieten. Naauwlyks waren zy de Herptsche poort uitgetrokken, of de Pruissen rukten die binnen. Nu scheen *Heusden* eensklaps uit den doodslaap, waarin het gedurende achttien jaren was verzonken geweest, herrezen en in een wapenplaats herschapen te zijn. Duizenden van Russen en Pruissen stroomden er beurtelings in en uit, en de Generaal BULOW had er een tijd lang zijn hoofdkwartier.

Maar weldra zou de tijd aanbreken dat *Heusden* uit de rij van *Neêrlands* sterke plaatsen verdwijnen moest. In 1821 werd de stad ontmanteld, de bolwerken en ravelijnen aan partikulieren verhuurd en tot warmoeziersland aangelegd. Alleen bleef er nog een kazerne bestaan, die in 1837 belangrijke herstellingen onderging: voorts een arsenaal en artillerieloods; terwijl een nieuwe affuitloods op het burchtplein gebouwd werd. De eenig overgebleven zijtoren en de kelders van het oude slot werden tot een bomvrij kruitmagazijn ingericht, en vertoonen zich thands nog als een vierkant gevaarte zonder kap, maar met zware muren en diepe gewelven; terwijl het plein daarnevens, met iepenboomen bezet, een fraaie wandeling oplevert.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL TE GEMERT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W. J. Hofdijk del.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL TE GEMERT.

Digitized by Google

HET KASTEEL TE GEMERT.

De witte mantel met het roode kruis, die kenmerkende dracht der roemruchtige Tempeliers, was reeds lang in de wentelende golven van den tijdstroom ondergegaan, of liever in de vlammen, door CLEMENS den Vijfde en FILIPS den Schoone ontstoken, verteerd — toen eene andere Ridder-orde, jonger van erkenning, maar weinig minder beroemd dan die van den Tempel, nog in vollen bloei stond: de Orde der Marianen of Duitsche Ridders, ook Kruisheeren, Teutonisten, en Ridders van den Duitschen Huize genoemd.

Nadat *Jeruzalem* in 1099 door de Kruisvaarders veroverd was, deed een Duitsch Edelman aldaar een huis inrichten ter verpleging van zóodanige pelgrims en Ridders onder zijne landgenoten, als zulks mochten behoeven. Zijn voorbeeld vond navolging: eenige andere edele Duitschers, wier hart warm sloeg voor zelfopofferende menschenliefde, sloten zich by hem aan, voegden de inkomsten hunner goederen by die der zijnen, en vormden alzoo weldra eene broederschap van barmhartigheid, die, door geen anderen regel dan onderlinge overeenkomst verbonden, hare weldaden uitdeelde zonder veel geruchts, en in tijden van gevaar weder even snel naar het zwaard greep als voorheen, en het niet minder wakker voerde.

Toen het meerendeel dezer Ridders in de moedige maar onbedachte verdediging van *Tiberias*, 1187, was gevallen, en de overigen daarop by het verlies van *Jeruzalem* die stad moesten verlaten,

Digitized by Google

zou de Vereeniging geheel onder zijn gegaan, indien eenige medelijdende kooplieden van *Lubeck* en *Bremen* haar niet hadden ondersteund. Nadat er in 1190 eene versterking door nieuwe leden had plaats gevonden, besloot men zich, naar het voorbeeld der Tempeliers en Hospitaliers of Sint-Jans-Ridders, tot eene gesloten Geestelyke Ridderorde te vereenigen, en wendde zich om vergunning daartoe tot Keizer HENDRIK den Zesde en Paus CELESTINUS den Derde, welke laatste by een bul van den 12en February 1191 zijne toestemming gaf, en bepaalde dat zy den naam zouden dragen van Ridders der heilige Maagd Maria, of Broeders van het Duitsche huis onzer Lieve Vrouwe te Jeruzalem; zy zouden aan de kloosterregelen van sint AUGUSTINUS onderworpen zijn, en hun onderscheidend gewaad moest bestaan uit een zwart kleed, waarover een witte mantel met een zwart kruis op den linker schouder. De Keizer schonk bovendien den Ordemeester, waartoe HENRIK van WALPOTT VAN BASSENHEIM reeds in 1190 gekozen was, het recht om Ridders te slaan, met eenige andere gunstbewijzen daarenboven, en zoo zag de nieuwe Orde, niet zonder naijver der Johannieten en Tempeliers, haar bestaan gevestigd.

By de verovering van *Akko* (*Ptolemais*) kocht de Ordemeester daar een uitgestrekten hof. en stichtte er eene kerk en een hospitaal, benevens een kloostergebouw voor de broeders; en nu ging de Orde rustig, en aanvankelyk zonder veel opzien te baren, haren weg, niet minder dapper, maar veel minder begiftigd, veel minder weelderig door rijkdom dan hare beide zusters.

De zaak der Christenen was echter in *Palestina*, na den val van van het koningrijk *Jeruzalem* verloren: daarom besloot de vierde Ordemeester, HERMAN van SALZA, den zetel der Orde naar *Venecië* over te brengen. HERMAN van SALZA, een der edelste en grootste mannen van zijnen tijd, was de adelaar, op wiens stoute vleugelen de Orde zich tot eene ongekende hoogte verhief. De roep zijner onkreukbare goede trouw en rechtschapenheid was zóo groot, dat Keizer FREDERIK de Tweede en Paus HONORIUS de Derde een onderling geschil aan zijn oordeel onderwierpen, en zich naar zijne uitspraak gedroegen; beiden waren evenzeer over hem voldaan, en de Orde oogstte er de voordeelen van in: HONORIUS ontsloeg haar van het geven van tienden en van onderworpenheid aan het geestelyk gericht, en FREDERIK begiftigde haar met voorrechten en

Digitized by Google

goederen; daarenboven verhief hy HERMAN, die van den Paus een kostbaren ring, in 't vervolg het Ordemeesterschap eigen, ontfangen had, voor hem en zijne opvolgers in den Rijksvorstenstand. Van toen af breidden de bezittingen der Orde in *Europa* zich snel uit. In 1226 door den Hertog der Masoeren naar *Pruissen* gebeden, om er de wilde heidensche bewoners ten onder te brengen, met toezegging van de landstreken, die zy zoude overwinnen, in eigendom te zullen ontfangen, werd HERMAN van BALCO derwaart gezonden aan het hoofd van eenige Ridders en knechten, wier heldhaftigheid met zóo goed gevolg werd bekroond, dat de geheele Orde, na het verlies van *Akkaron* in 1291, zich in het overwonnen land aan de Oostzee vestigde, en in 1309 *Mariënburg* tot hoofdzetel koos. In de laatste helft dier eeuw bedroegen hare inkomsten, alleen van gemelde landstreek, 900,000 rijnsguldens, een som, waarover geen Europeesche Staat van die dagen beschikken kon, terwijl de bloeiende toestand harer bezittingen en de welvaart der onderhoorigen de beschuldiging weerspreken, dat zy een tyranniesch bestuur voerde.

Hare bezittingen werden verdeeld in 12 Landschappen, Balyën of Landkommanderijen genaamd, die door Landkommandeurs werden bestuurd, en waarvan er 2 in *Nederland* lagen. De hoofdzetels daarvan stonden, voor het noorderdeel, te *Utrecht*, en, voor het zuiderdeel, te *Aldenbiezen*, in *Limburg*, zijnde de laatste, die reeds in 1220 voorkomt, de oudste[1]. De onderafdeelingen, die te zamen eene landkommandery uitmaakten, werden eenvoudig kommanderijen genoemd, en stonden onder het beheer van een Orde-ridder, die den tytel van Kommandeur voerde. Tot *Utrecht* behoorden 12 kommanderijen, waarvan wy de vermelding, met byvoeging der weinige tot ons gekomen byzonderheden, hier geheel op hare plaats achten.

1. *Middelburch*, waar het huis der Orde in 1249 werd gesticht op een erf, haar door NICLAES van PUTTEN geschonken. Graaf FLORIS de Vijfde heeft deze kommanderij mild begiftigd, »en 't zelve huis in metter tijd zoo magtig geworden, dat, wanneer de Graaf van

[1] De Baly van *Utrecht* werd opgericht in 1231. tijdens Bisschop OTTO den Derde; de eerste Landkommandeur aldaar was ANTONIE van LEDERSAKE, een Edelman van *Prinshagen*, daarom verkeerdelyk ook wel ANTONIE van PRINSHAGEN genoemd.

Digitized by Google

Holland, of deszelfs oudste zoon, ter hooge vierschaar binnen *Middelburg* zaten, de Abt van *Middelburg* aan de rechter, en de Kommandeur der Duytsche orden aan de slinkerzijde van den Graaf gezeten waren."

2. *Leyden*, mede een gift van Grave FLORIS den Vijfde: hy schonk er in 1268 de St. Pieterskerk, en de Orde richtte er het gebouw der kommanderij by op.

3, *Dieren*, op de *Veluwe*, een kasteel, met vele daartoe hehoorende landerijen. Graaf ADOLF van *Bergen* schonk het der Orde in 1240, waarop het aan de kamer des Grootmeesters werd getrokken, tot in 1420, toen het aan den Landkommandeur van *Giessen* overging, maar Heer HERMAN van KEPPEL, Landkommandeur van *Utrecht*, kocht het in 1433 voor eene som van 3000 Rijnsguldens, en voegde het by zijne eigene Baly.

4. *Oetmarsen*, weleer tot de landkommanderij van *Munster* behoord hebbende, maar in de eerste helft der vijftiende eeuw onder die van *Utrecht* gebracht. Het huis was gesticht in het jaar 1290, door zekeren LEFFARD, een schildboortig poorter van *Oldensael*, die zich mede in de Orde begaf.

5. *Valckenburch*. Graaf WILLEM de Tweede schonk der Orde in 1251 de kerk aldaar, waaronder twee parochiën behoorden, nl. *Katwyc op Zee* en *Katwijc op den Rijn*. In 1278 verplaatste SPLINTER uten ENG, toenmaals aan het hoofd der Baly van *Utrecht* staande, den kommandeurszetel van *Valckenburch* naar *Kalwijc* op den *Rijn*, ten gerieve der zeedorpers, en liet de eerstgenoemde plaats als een pastory op zich-zelf. Sinds dien tijd wordt er gewoonlyk van de kommanderij van *Katwijc* gesproken.

6. *Hofdijc*, die mede aan Grave WILLEM, door het schenken der kerk te *Maesland*, in 1251, haar oorsprong dankt. Zijn zoon FLORIS begiftigde later de Orde met eenige landerijen aan den Hofdijk, waarop de Utrechtsche Baly er een huis deed stichten voor een Kommandeur. In 1365 deed de Landkommandeur HENRIC van ALCKEMADE, met toestemming van Graaf-Hertog AELBRECHT, het huis ten *Hofdijc* afbreken, en een ander by de kerk van *Maesland* oprichten. De goederen aan den Hofdijk werden aan de landkommanderij gehecht, en de Ridders mede derwaart verplaatst. Sedert stond de kommanderij van *Maesland* op zich-zelf.

7. *Doesborch*, die in 1266 een aanvang nam: De Regulieren van

Digitized by Google

het klooster *Bethlehem*, zich tegen de Orde misgrepen hebbende, en tot voldoening genoodzaakt, schonken haar in dat jaar de kerk dezer plaats, waarover zy te beschikken hadden.

8. *Rhenen*, waar Graaf EGBERT van BENTHEIM de kerk in 1268 aan de Orde maakte; eene aanzienlijke schenking, die door zijn zoon OTTO bevestigd werd.

9. *Schoonhoven*. GWY van BLOIS gaf der Orde in 1390 de keuze tusschen de kerk van *Gouda* en die van *Schoonhoven;* zy koos de laatste, welke hy daarop met eenige andere goederen afstond.

10. *Scaluynen*, of *Schelluynen*, eene heerlykheid, geschonken door Heer DIRC van ALTENA, met de kerk en de tienden van het dorp, benevens de ten deele onder *Giessen* behoorende visscherij, en drie landhoeven.

11. *Bunen*, in *Drenthe* was eerst een kouvent van zusteren der Duitsche Orde, en omstreeks 1271 opgericht. Het kwam toen onder de Westfaalsche Baly te *Munster*, maar werd door den Utrechtschen Landkommandeur GOSEWYN van GAERNE, die in het midden der veertiende eeuw vermeld wordt, voor een som van 1500 pond aangekocht.

12. *Nesse*, almede ontstaan uit de gift der kerk, door eenige Friesche Edelen in 1298, schijnt de geringste der kommanderijen geweest te zijn; ten minste werd het huis, naby de kerk gesticht, slechts door priesters en dienende broeders, geenszins door Ridders bewoond.

En nog waren deze bezittingen niet de eenigen der Utrechtsche Baly: te *Hemert* in *Gelderland*, en te *Scoten* in *Friesland*, vond men nog een kouvent te *Scoten*, waar aanvankelijk slechts zusteren der Orde woonden, was gesticht omstreeks den aanvang der veertiende eeuw. Later werden er priesters en dienende broederen in geplaatst. Het huis te *Hemert* was in 1270 gesticht. De Landkommandeur JOHAN van HOENHORST verwisselde het in 1328 tegen andere goederen te *Thiel*, toebehoorende aan de Kanunniken van de Sint Walburgskerk aldaar, die zich vervolgends te *Aernhem* neêrsloegen, en de Sint Walburg aan de Orde schonken, waarop de Landkommandeur het huis te *Hemert* deed afbreken, en een nieuw gebouw by gemelde kerk binnen *Thiel* oprichten.[1]

[1] Dat het Duitsche Huis ook eene kommanderij te *Oudewater* zou bezeten hebben, berust op eene valsche opvatting van VAN RIJN, in zijn aant. op VAN HEUSSEN.

Digitized by Google

Tot de landkommanderij van *Aldenbiesen* (*Vieux-Joncs*), in de nabyheid van *Tongeren* gelegen, behoorden de volgende kommanderijen: 1. *Jongebiesen*, te *Maestricht;* 2. *Rebsdorf* in *Gulick;* 3. *St. Gilis* te *Aken;* 4. *Biesen te Keulen;* 5. *Ramesdorf* by *Bonn;* 6. *Bernesheym* en 7. *Ordingen*, beiden by *Sint-Truden; St. Petersvoren* in *Limburg;* 9. *Gruytrode* in de *Luyksche Kempen;* 10. *Beckevoort* by *Diest;* 11. *Feucht* of *Vught*, en 12. *Gemert*, beiden in de Meierij van *'s Hertogenbosch.*

En behalven al deze goederen, bezat de Orde nog op verschillende plaatsen het patronaatschap, dat is het recht tot aanstelling van een pastoor.

Nadat wy dus de Orde in het algemeen met betrekking tot *Nederland* hebben beschouwd, wenden wy ons tot een harer bezittingen in het byzonder, en kiezen daartoe, als een der niet onbelangrijksten, de kommanderij van *Gemert.*

Reeds in het begin der dertiende eeuw bezat de Orde aan deze plaats eenige goederen, waarover in 1249, volgends een brief van dat jaar, nog op het archief van *Postel* aanwezig, een Provisor bestuurde. Uit een charter van 1270 blijkt dat *Gemert* toen voor de eene helft als vrij land aan Jonkheer DIEDRYC van GEMERT, voor de andere aan de Ridders van het Duitsche Huis behoorde. Te dien tijde bestond er reeds een Kommandeur, want in het genoemde archief berust mede een document van 1261, waarby Broeder HENRIC, Kommandeur van *Gemert*, met toestemming van den Luykschen Kommandeur de PRENTHAGE, eenige goederen aan het huis van *Postel* verkocht, die gedeeltelyk door den Hertog van *Brabant*, gedeeltelyk door den Beschermvoogd van *Mol* aan de Kommanderij geschonken, en in de dorpen *Lommel* en *Hilvarenbeec* gelegen waren.

In 1366 was broeder GHERYT van AUDENHOVEN Kommandeur. Op den 21en Juny van dat jaar kocht hy van den toenmaligen DIEDRYC van GEMERT dat gedeelte der Heerlykheid, dat tot hiertoe nog door dit Geslacht, sedert 1364 als leen, bezeten was, waardoor het Duitsche Huis alzoo in het volledig bezit geraakte. Kort daarna,

---

(Kerkel. Outh. II. 87). De door hem aangevoerde brief »beroerende de Heeren van S. Catherynen, en de electie van den Balier" behoort by de Ridders van Sint-Jan te huis. Deze bezaten reeds in 1250 de Balie van Sinte Catheryne te *Utrecht*, waardoor de Landkommandeur den naam van Baljuw van Sint Catheryne droeg.

Digitized by Google

hetzij onder zijn bestuur, hetzij onder dat van zijn opvolger HENRIC REYNART van HUSEN, in 1387 vermeld, werd er ten zuiden van de dorpskapel een ruim gedeelte gronds, aan den zoom van het watertjen de *Rups*, afgebakend, en daarop het sterke kasteel gebouwd, dat sints den Kommandeurs met de hunnen ten verblijf diende. Het hoofdgebouw rees als een zwaar vierkant gevaarte, uit drie of vier andere gebouwen bestaande, met steile daken, en alleen slechts door trapgevels en hoektorens ietwat verlevendigd, kloosterachtig somber uit de diepe gracht op, en werd nog door buitenwallen en eene versterkte voorpoort beschermd. De inwoners van *Gemert* zullen zich evenwel waarschijnlyk niet over den afstand van Heer DIEDRYC beklaagd hebben: de Duitsche Ridders waren geen harde heeren voor hunne onderzaten; en zoo men al beproefd heeft hen daarvan te beschuldigen — de wetten van den Grootmeester SIEGFRIED VAN FEUCHTWANGEN [1], 1309—1312, zijn daar, om den aanklager, dien het om waarheid te doen is, te beschamen: de wijsheid van den Regent spreekt er u op iedere bladzijde uit tegen; en waar ze gestrengheid ademen, daar is het om een vergrijp te voorkomen of te straffen, opdat de goedgezinde onderdaan in vrede en veiligheid het zijne bezitten moge, en orde en zedelykheid bevorderd worde. Welke eene naauwlettende zorg spreekt zich uit in verordeningen, by de Art. XX, XXIV, XXVII, inhoudende:

»Vee, den eigenaar tot zijn daaglykschen arbeid noodig, mag voor geenerlei schuld in pand worden genomen.

»Jaarlyks zullen de Dorpsrechters met hunne byzitters de grenzen hunner gemeente omrijden, en de marksteenen en grensteekens, waar dezen onkenbaar mochten geworden zijn, vernieuwen, op straffe van vergoeding der schade, die door nalatigheid in deze verplichting mocht ontstaan.

»De voogden van weduwen en weezen zullen de goederen hunner pleeglingen schriftelyk doen opteekenen en beschrijven, en het hun toevertrouwde gants zoo als zy het hebben ontfangen, by het einde hunner voogdijschap te rug leveren, op verlies van hunne eer.”

Zulk een naauwlettende zorg kan niet worden overschaduwd door eene strenge strafbepaling als die, waarby vrijheid gegeven wordt

[1] De Poolsche kronijken maken van dezen Grootmeester een gruwzaam en half waanzinnig tyran; de Pruissische daarentegen heeten hem een voortreffelijk regent.

Digitized by Google

om een wechgeloopen dienstknecht by het oor vast te spijkeren (Art. VI): de laatste verordening had niets wreeds naar de zienswijze van dien tijd — de eersten zijn nog weldadig en billyk in het oog van den onze.

Het zou zeker de moeite waardig zijn, zoo men kon nasporen in hoeverre het bestuur der Orde over hare goederen, in ons land, van invloed mag geweest zijn op de denkwijze van de hooge Regeering omtrent de regeling van dezer gemeentebelangen.

De Orde scheen hier echter geen grooten prijs te stellen op het volle bezit van allen eigendom, want de Kommandeur IWAN van CORTENBACH verkocht op den 1en Augustus 1421 de gemeente *Gemert* aan de ingezetenen, voor eene erfpacht van 50 kroonen 's jaars. Heer IWAN (ook YWAN), die voor het eerst als Kommandeur van *Gemert* gemeld wordt in een schepenbrief van 25 November 1418, was tevens Landkommandeur van *Aldenbiesen*.

Als IWANS opvolger wordt genoemd Heer DIRC van BETENHAUSEN, of BERGENHUYSEN. Blijkends eene aanteekening in het pastoreele register der gemeente, kocht hy de moerige Peellanden van *Gemert* van den Brabantschen Hertog FILIPS, en gaf ze vervolgends voor een pacht van 61 karolusguldens aan de ingezetenen weder uit. Daarna benoemd tot Landkommandeur van *Aldenbiesen*, werd hy in de kommanderij van *Gemert* opgevolgd door Heer HENRIC van EYNATTEN. Het was onder het bestuur van dezen Kommandeur, dat de kapel te *Gemert*[1], grootendeels door bemoejing en tusschenkomst van den Landkommandeur BERGENHUYSEN, tot eene parochiekerk verheven werd, waarvan de wijding op den 18en Maart 1437, door den Luykschen Bisschop JOHAN van HEYNSBERGEN met groote plechtigheid plaats vond. Heer HENRIC, overleden 17 July 1444, en in de kerk te *Gemert* voor het hoog-altaar begraven, werd als Kommandeur opgevolgd door NICLAES van der DUSSEN, uit het Hollandsch-Brabantsch Geslacht van dien naam. Hy was de tweede

[1] Deze kapel was beroemd om het bezit van een stuk des kruices door een Ridder van het Duitsche Huis by zijn terugkomst uit *Palestina* aldaar geschonken. De offergaven der bedevaartgangers, die weldra in groot aantal derwaart trokken, hadden de kapel zeer verrijkt, zoodat de eerste pastoor der parochiekerk, JOAN ATTENDOREN, priester der Duitsche Orde, zich reeds in staat zag gesteld om het oude gebouw te doen vervangen door een geheel nieuw, dat omstreeks 1450 werd ingewijd.

Digitized by Google

zoon van JAN van der DUSSEN, Heer van *Dussen*, *Aertwaerde* en *Munsterkercke*. Vóor 1439 in de Orde getreden, bekleedde hy, onder andere aanzienlyke betrekkingen, de waardigheid van Kommandeur te *Gemert* tot in het jaar 1467, toen hem het landkommandeurschap werd opgedragen, weshalven hy naar *Aldenbiesen* vertrok, en daarna in 1476 overleed. Zijn bloedverwant AERNOUT van der DUSSEN, die te *Gemert* zijn plaats verving, deed er het nieuwe parochiale kerkgebouw vergrooten met een aanzienlyk choor, waarop een klein torentjen geplaatst is.

In vrede en rust ging het leven op het kommanderijkasteel doorgaands steeds voorby, hoewel de Ridders voor 't overige de strenge onthoudingsregelen niet meer zoo naauwgezet hielden als in den beginne: de Grootmeester WALLENRODE b.v. gaf zijnen Duitschen gasten eens een zoo prachtig eeremaal, dat de onkosten daarvan, zoo men zegt, de verbazende som van 500,000 markzilvers bedragen hebben. Ook moeten wy niet voorby zien dat de beoefening der wetenschappen aan de Orde volstrekt niet vreemd was. En al is het ontwijfelbaar dat sommige Grootmeesters zekere historische documenten opzettelyk hebben vernietigd, en bepaalde plaatsen in kronijken, waar van de Orde gesproken werd, doen wechnemen — de Grootmeester WINRICH VAN KNIPRODE daarentegen, die van 1351 tot 1382 regeerde, was een voorstander en beschermer van wetenschappelyken vooruitgang. Hy deed de weinige bestaande scholen in *Pruissen* verbeteren, en nieuwen oprichten, opdat het zijnen jongen Ridderen, wanneer zy in rijd- en strijdkunst volkomen bedreven waren, aan geen onderricht van den geest ontbreken zoû. Wy zijn dus volkomen gerechtigd tot de onderstelling, dat er buiten het breviarium, of de Orde-statuten, of den blaffert van eigendommen, nog wel eens een andere foliant of kwartijn door den Kommandeur van *Gemert*, of diens Ridders, zal zijn opengeslagen; dat een Bestiaris van MAERLANT, of een Slag by Woeronc van HEELU er geen onbekende verschijnselen zullen zijn geweest; ja dat, al gedoogden de ernst van het verblijf en de eerwaardigheid der Krijgsmonniken niet altoos, zooals op de kasteelen der waereldlyke Edelen, open hof en blijde ontfangst voor een reizenden Minstreel of Sprookspreker — HEYNRYCS Roman der Kinderen van Limborch er wel zoo min een onbekende gast behoeft te zijn geweest, als DIRC POTTERS sproken van Der Minnenloep. Ook was het den Komman-

Digitized by Google

deurs en Ridders volstrekt niet ontzegd om aan een waereldsch feest of vreugdebedrijf, op den een of anderen burch, of aan het Hertooglyk hof gegeven, deel te nemen, evenmin als het genot van den wandelrid of dat van het weidspel,

Hair met hair, en veêr met veêr,

onder de verboden uitspanningen werd gerekend. Dit alles te zamen genomen, vinden wy dus redenen te over om te gelooven, dat het verblijf in de zalen en gewelven der kommanderij (al vond men ze, naar de gewoonte der Orde, door het overal aangebrachte zwarte kruis meer versomberd dan vercierd) zoo min als de landstreken daar rondom, niet zoo eentonig en van alle afwisseling ontdaan zal zijn geweest, als een oppervlakkige beschouwing zou kunnen doen vermoeden.

Toen AERNOUT van der DUSSEN in 1482 overleden was, werd hy opgevolgd door Heer MAXIMILIAEN van EYNATTEN, die er tot in 1503 zijn ambt bekleedde, om het alsdan, gelijk zoo menig een zijner voorgangers, met dat van Landkommandeur van *Aldenbiesen* te verwisselen.

Van de Kommandeurs WYNAND van BREYL (benoemd 1536, overleden 1554) en WYNAND van EYNATTEN (overleden 25 Mei 1570) vinden wy niets merkwaardigs opgeteekend. Zy schijnen, niettegenstaande de klimmende onrust der tijden, zonder stoornis bestuurd te hebben.

Minder rustig liep het onder Heer WYNANDS opvolger GODAERT van AERE. In 1588 deed de onvertsaagde maar woeste MARTEN SCHENCK een strooptocht in het dorp *Gemert*, waarby de inwoners veel van zijne wapenknechten te lijden hadden. Niettegenstaande de bemanning van het kasteel te gering was om een uitval te doen en de dorpelingen by te springen, werd er toch zoo vinnig van de wallen geschoten, dat de plunderaars het niet waagden om den ingang der kerk, die naar de kasteelzijde lag, te bemachtigen. Toen, om toch de gehoopte buit der kerkelyke kostbaarheden niet te verliezen, braken zy aan de noordzijde van het gebouw een opening waardoor zy binnendrongen, het inwendige van al zijne cieraden beroofden, en de kenteekenen der eeredienst baldadig vernielden. De toen gemaakte opening werd niet weder dichtgemetseld, maar slechts bygewerkt, en sedert tot een gewonen ingang in orde gebracht.

Een dergelijk onheil herhaalde zich in 1599 in nog veel grootere

Digitized by Google

mate, toen de Spanjaarden in het dorp vielen, en het geheel uitplonderden.

HENRIK van HOLTORP, dien wy na GODAERT van AERE vermeld vinden, overleed te *Gemert* in 1630, en werd voor het hoog-altaar in de kerk begraven.

Zijn opvolger was de Kommandeur ULRICH van HOENSBROEK, een fier en hooghartig man, die zich door trotschheid en heerschzucht by velen gehaat, by niemant, zelfs zijner Orde, bemind maakte. Hy berokkende zoowel der kommanderij als het dorp veel onaangenaamheid. Reeds stond hy te *Gemert* aan het hoofd der zaken, toen hy naar het opengevallen landkommandeurschap dong, maar zien moest dat men hem vóorby ging, en een jongeren Ridder, Graaf GODFRIED van HUYN DE GELEEN aanstelde. Vol van verbittering, weigerde hy nu diens bevelen te volbrengen; en toen hy in 1648 over deze inbreuk op de wetten der Orde ter verandwoording gedagvaard werd, beriep hy zich op de Staten der Vereenigde Provinciën, aan wie sedert den 30en January van dat jaar te *Munster* de Meiery van *'s Hertogenbosch* was afgestaan. Op den 24en July nam eene Staatsche bende van *Gemert* bezit, en verjoeg er terstond de Dominikanen, die, in 1629 reeds eenmaal uit *'s Hertogenbosch* verdreven, zich onder de schaduwe der kommanderij hadden nedergeslagen. In 1649 schijnen eenigen hunner weer heimelyk naar *Gemert* te rug gekeerd tè zijn; ten minste het gerucht daarvan liep rond, en kwam ter ooren van den Schout van *Peelland* PROUNINCK, gezegd DEVENTER, die gants niet monniksgezind was. Of het nu waar of onwaar mocht zijn — PROUNINCK sloeg er geloof aan, en viel op een vroegen morgen in den zomer, kort na Pinksteren, met eene ruiterbende in het dorp. Het klooster[1] werd terstond aangevallen, de vensters stuk geslagen, en — torschte men er al geen

kelcken uit, kassuiffelen, en kappen,
Die stijf staen van gesteente, en paerlen en root gout,
Om 't heerelijckst, als 't placht, wanneer men hooghtijd houdt —

---

[1] De gantsche priory bestond slechts uit een kloosterwoning met een klein kerkgebouw, maar was evenwel door het provinciaal Kapittel der orde in 1643 als een volkomen klooster erkend.

Digitized by Google

de plonderaars keerden toch niet met ledige handen uit het ontwijde gebouw. Maar wat erger was dan deze moedwil, aan levenlooze voorwerpen gepleegd — de geprikkelde baldadigheid koelde zich ook aan een grijzen leekebroeder, die byna naakt door de vensters werd gesleurd, naar de markt gevoerd, en daar, van de ruwe ruiters omringd, der bespotting prijs gegeven. De pastory en des kapellaans woning werden mede geplunderd; de pastoor, benevens de prioor der Dominikanen, gevangen naar *'s Hertogenbosch* gebracht, en niet dan tegen betaling van een groot losgeld weder ontslagen; de kerk bleef in handen der Hervormden.

Zoodra deze handelingen den Landkommandeur waren kenbaar geworden, bracht hy terstond zijne klachten in by den toenmaligen Grootmeester der Orde, den Aarts-Hertog LEOPOLD van OOSTENRIJK, die zonder eenig vertoef zijn Licentiaat VERHEYE naar *'s Gravenhage* zond, om de kommanderij te rug te eischen. De Staten waren daartoe echter volstrekt niet genegen: zy beweerden dat *Gemert* noch een vrije Heerlykheid was, noch tot het Rijk kon worden gerekend, maar onder de Meiery van *den Bosch*, en alzoo onder het recht van hunne soevereiniteit behoorde. Zy grondden dit op het volgende:

»Uit verschillende oude brieven bleek het, dat *Gemert* by het kwartier van *Peelland* ingesloten was, zijnde het in 1572 onder het Bisdom *'s Hertogenbosch*, en wel onder het Landdekenschap van *Helmond*, de hoofdplaats van 't kwartier *Peelland*, gesteld. *Gemert* was weleer een gehucht van het dorp *Bakel*, en de kerk een dochterkerk van die der laatste plaats geweest. De Koning van *Spanje* had, als Hertog van *Brabant*, den Bisschop van *Luyk* (die zich over het onttrekken van *Brabant* aan zijn geestelyk rechtsgebied beklaagde) ten andwoord gegeven, dat hy in zijn eigen land, met toestemming van den Paus, zooveel Bisdommen kon oprichten als hem goed dacht. Men had zich van alle vonnissen, te *Gemert* gewezen, altijd op de hoofdbank des kwartiers van *Peelland*, te *Helmond*, van dáar op de Schepenen van *'s Hertogenbosch*, en vervolgends op den Raad van *Brabant*, te *Brussel*, beroepen, als uit twee brieven, van 1434 en 1451, bewijsbaar was. Het op-, of afzetten der munt was te *Gemert* altijd door den Hertog van *Brabant* geschied. De maten en gewichten, die men er bezigde, waren te *Helmond* geijkt. De gantsche Gemertsche gemeente of heide was eigen goed van den

Digitized by Google

Hertog van *Brabant* geweest, die het op den 6en July 1450 aan de Heerlykheid had verkocht, behoudens een cijns van 50 oude grooten tornois. De inwoners van *Gemert* stonden onder het ingebod van *'s Hertogenbosch*, dat een der vier hoofdsteden van *Brabant* was, en de Judicatuur van *Gemert* kwam den Staat toe, gelijk de Orde zelfs bekende."

De Grootmeester daarentegen beweerde dat *Gemert* niet in *Peelland* geënclaveerd was, en vestigde dezé stelling op het volgende:

»*Gemert* grensde aan het land van *Ravesteyn*, aan het opperkwartier van *Gelderland*, en aan *Spaansch-Brabant.* De Landkommandeur JOHAN van CORTENBACH had, als gemachtigde van den Grootmeester, in 1421 aan de ingezetenen van *Gemert* zekere gemeente- en peelvelden verkocht. Toen in het jaar 1270 eenig geschil tusschen den Hertog en die van *Gemert* gerezen was, had de eerste verklaard dat hem noch hooge, noch lage heerlykheid, noch eenig recht te *Gemert* toekwam, maar begeerden zy van hem hulpe, dan was hy als opperste Beschermheer verplicht hun die te verleenen. *Gemert* was door den Raad van Staten in 1621, toen de brandschattingen in de Meiery waren uitgeschreven, erkend als niet behoorende onder *Brabant.* De Kommandeurs te *Gemert* hadden kwijtschelding van doodslag gegeven, en wel in de jaren 1603 en 1607. Verschillende aan doodslag schuldigen uit de Meiery waren naar *Gemert* gevlucht, en er onvervolgd gebleven. De Landkommandeur der Orde had er in het jaar 1613 een vrije jaarmarkt opgericht. Het beroepen van vonnissen op Schepenen van *Helmond*, en van daar op die van *'s Hertogenbosch*, was geen bewijs van onderhoorigheid, omdat men zich in verschillende plaatsen der Meiery van aldaar gevelde vonnissen op Schepenen van *Andwerpen* beriep; die van *Nymegen*, *Stevenswaert*, en andere beriepen zich op de Wethouderschap van *Aken;* voorheen was men in verschillende plaatsen van *Brabant* gewoon zich van de vonnissen op de Wethouders van *Luyk* te beroepen, totdat zulks in 1469 door Hertog KAREL den Stoute afgeschaft werd. Dat *Gemert* onder het Duitsche Rijk behoorde bleek daaruit, dat het zijn aandeel in de oorlogen tegen de Turken had betaald, zoowel als in de vijf milioen rijksdaalders, door het Rijk by den vrede van 1648 aan *Zweden* toegestaan: dit zouden de Algemeene Staten niet toegelaten hebben, indien het zeker was dat *Gemert* tot de Meiery behoorde. Dat het,

Digitized by Google

eindelyk, onder het Bisdom van *'s Hertogenbosch* gelegen was, bewees niets, omdat het grootste gedeelte van *Brabant*, *Limburg*, en *Namen* vóor de oprichting der nieuwe Bisdommen in 1565, onder den Bisschop van *Luyk* behoord had."

Het onderzoeken, uiteenzetten en bepleiten dezer bewijsgronden vorderde op zichzelf reeds veel tijd, en het geding werd bovendien traag voortgezet. Welk deel de Kommandeur HOENSBROECK, die zich meestal te *'s Gravenhage* ophield, er in had, wordt niet gemeld. Hy beleefde het einde van het geschil niet, maar overleed in 1654; zijn lijk werd naar *Gemert* vervoerd, en in het choor der kerk aldaar begraven.

AMBROSIUS, Baron van WIRMUNDT, die na hem Kommandeur werd, liet zich veel aan de regeling der zaak gelegen liggen; en het was voor een groot deel aan zijne rustelooze bemoejingen dank te weten, dat er eindelyk tusschen de Staten der Vereenigde Provinciën en den Grootmeester een concordaat tot stand kwam, waarby de laatste, onder zekere voorwaarden, in zijn recht op *Gemert* werd erkend. Het besluit daartoe, door de Staten op den 8en Juny 1662 in *den Haag* geteekend, bevatte hoofdzakelyk het volgende:

»De Staten Generaal verklaarden dat *Gemert* onder het Duitsche Rijk behoorde, en zy derhalven daarover geen gezach, hoegenaamd, behouden of op nieuw eischen zouden. Dat zy de opperheerschappij volkomen afstonden, met beding echter, dat de Heerlykheid onder het appèl en ingebod des gerichts van *'s Hertogenbosch* zoû blijven, gelijk tot hiertoe gebruikelyk was geweest. De Grootmeester en de Orde zouden voortaan de vrije oefening der hervormde godsdienst moeten toelaten, en daartoe ten hunnen koste, en naar genoegen der Staten, een geschikte kapel, benevens woningen voor predikant en schoolmeester doen bouwen; het recht tot benoeming van een predikant zou aan de Orde blijven, doch het onderhoud zijner woning voor rekening der Staten komen. De Orde mocht er geen kloosters, het zij van geordende monniken of andere geestelyken, toelaten. Zy zoude voor den afstand aan de Staten 40,000 gulden betalen: een derde zes maanden na de onderteekening van het verdrag, en de twee overige derdedeelen telkens een jaar daarna. De Algemeene Staten zouden nergends in gehouden zijn, indien de twee laatste betalingen niet op den bepaalden termijn geschiedden."

Op den avond van den 28en Juny, 1662, werd de geslotene voor-

Digitized by Google

waarde te *Gemert* afgekondigd, de parochiekerk den volgenden feestdag van PETRUS en PAULUS door de roomschgezinden weder in bezit genomen, en het kerkjen der Dominikanen aan de hervormden afgestaan. De Baron van WIRMUNDT bestuurde vervolgends de kommanderij nog ruim twintig jaren in rust: hy overleed te *Gemert*, op den 18en Maart, 1684, en werd ter linkerzijde van het hoog-altaar begraven onder een zerk, wier latijnsche inschrift zijne deugden en verdiensten vermeldde.

Een Edelman uit *Hollands* oudst geslacht voerde daarna te *Gemert* den staf: Baron HENDRIK van WASSENAER, zoon van JOHAN van WASSENAER en MARIA van ERCKEL. Reeds Kommandeur van *Gruytrode*, verwisselde hy die kommanderij, na WIRMUNDTS dood, met *Gemert*, van waar hy in 1690 naar *Aldenbiesen* vertrok, om daar de waardigheid van Landkommandeur te aanvaarden. In het eerste jaar van zijn bestuur, 1685, was *Gemert* geteisterd geworden door een zwaren brand, die honderd huizen vernielde.

BERTRAM WESSEL, Baron van LOË, Heer van *Wissen*, by *Kevelaar*, kwam daarop te *Gemert*, stierf den 21en Maart 1710, een jaar na zijn voorganger, en werdt opgevolgd door

BERTRAM ANTONIE, Baron van WACHTENDONK, die tevens Kommandeur was van *Ramersdorff*, by *Bonn*. Deze wakkere krijgsman hield echter op geen zijner beide kommanderijen verblijf, daar hy als Keizerlyk Bevelhebber by het leger van KAREL den Zesde stond. Ook verwierf hy er zich geene rustplaats aan de zijde van zoovele hem reeds voorgegane Ordebroeders: hy overleed op *Sicilië*.

Het afzijn van den Kommandeur was intusschen den goederen niet zeer voordeelig geweest: het kasteel, dat nu reeds ruim twee eeuwen het kruis der Orde gedragen had, was verouderd, en behoefde noodzakelyke herstellingen.

Er werd derhalven besloten om voor als nog geen nieuwen Kommandeur te benoemen, en met de op deze wijze uitgespaarde gelden in de onkosten der vernieuwing van het gebouw te voorzien. De Landkommandeur van *Aldenbiesen*, DAMIAN HUGO, Graaf van SCHÖNBORN, Kardinaal-Bisschop van *Spiers* en *Constans*, beheerde zoo lang de kommanderij; en onder zijn toezicht werd in 1740 alles weder in goeden staat gebracht, en zelfs, in den smakeloozen stijl der achttiende eeuw, zoogenaamd opgecierd. Drie jaren later deed men den Kommandeur van *Bernesheim*, Baron van der NOOT,

Digitized by Google

zijn standplaats met die van *Gemert* verwisselen; maar na zijn overlijden werd het Kommandeurschap nogmaals eenige jaren onvervuld gelaten, om de landkommanderij, die door den successieoorlog, waartoe zy heur contingent moest leveren, in zware schulden stak, in de afdoening daarvan te kunnen ondersteunen.

Eerst in 1770 vinden wy *Gemert* dan weder bezet, en wel door NICOLAES BERNHARD de BORGGRAVE, die in 1777 werd opgevolgd door den Baron van PLETTENBERG.

Deze moest zijn plaats later weder afstaan aan den Landkommandeur van *Aldenbiesen*, Baron FRANS JOZEF NEPOMUC FIDELIS van REISSCHAG, onder wiens bestuur werd aangevangen met het bouwen van een schoonen toren, aan de westzijde der kerk. Reeds waren de fundamenten gelegd, toen in 1794 het werk werd gestoord door de verschijning der Fransche driekleur op den Nederlandschen bodem. De woeste republikeinen, die der Orde ontnamen wat zy konden bemachtigen, maakten zich ook van de kommanderij *Gemert* meester, en nu ging deze den Duitschen Huize voor altijd verloren. In 1810, toen NAPOLEON het Koninkrijk *Holland* by *Frankrijk* had ingelijfd, schonk hy de bouwhoeven en eenige losse gronden der kommanderij aan den Maarschalk OUDINOT, Hertog van *Reggio*, die er ook, hoewel korten tijd, de opbrengsten van trok [1]. Het kasteel werd echter gerekend tot de domeingoederen te behooren, en als zoodanig door de Keizerlyke regeering in 1812 verkocht aan Jonkh. Mr. ADRIANUS van RIEMSDIJK, die er in 1832, mede door aankoop, eenige molens, bouwhoeven, en landerijen byvoegde, weleer onder het bestuur der Orde er reeds toe behoord hebbende.

De zichtbare herinnering aan het oude is te *Gemert* niet gants verloren gegaan. Nog bestaat de voorpoort van het kasteel nagenoeg in den ouden toestand. Is men door deze echter op het binnenplein gekomen, dan ontwaart men groote verandering: de gracht is wel ten deele overgebleven, maar het hoofdgebouw vertoont zich veel minder luisterrijk dan vroeger: de torens met hunne ranke spitsen, die in het begin dezer eeuw nog allen aanwezig waren, de levendige trapgevels en hooge schoorsteenen — zy zijn voor goed

[1] By den vrede van *Weenen*, 1809, was de Orde reeds vormelyk opgeheven, en werden hare goederen geschonken aan de verschillende Vorsten, binnen wier grenzen zy gelegen waren.

Digitized by Google

verdwenen; 't is regelmatiger, maar veel minder indrukwekkend geworden. En het inwendige?.... Wanneer ge met eenige liefde voor onze monumentale geschiedenis bezield, den drempel wilt overschrijden, in de hoop daar nog een spoor van verleden dagen aan te treffen; met het voornemen om in eene oude zaal — waar de zonnestraal de rij zwart ingelijste, fiere en ernstige gestalten, in hunne witte mantels met zwarte kruisen gehuld, gelukkig-spaarzaam verlicht — u te verdiepen in niet altoos onvruchtbare droomen van een nog niet genoeg gekenden tijd — dan raden wy u: »bewaar uwe illusiën en treed te rug."

Maar maakt de levendige werkzaamheid eener katoenspinnerij (in onze dagen ontegenzeggelyk van grooter praktiesch nut dan een ridderkasteel) een aangenamen indruk op uw gemoed — ga dan het westelyk gedeelte binnen, en verheug u by de overtuiging, dat daar eene minder bevoorrechte klasse door eigene vlijt in haar onderhoud voorziet, en de welvaart van waardige en edeldenkende meesters met dien arbeid ondersteunt.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN MONTFOORT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W.J. Hofdijk, del. Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET SLOT TE MONTFOORT.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN MONTFOORT.

GODFRIED VAN RHENEN, Bisschop van *Utrecht*, was geen man des vredes; zijne regeering (1156—1178) is ten minste een aaneenschakeling van oorlogen te noemen. Even fier van moed als reusachtig van lichaam[1], gaf hy het den belagers van het bloeiende Sticht, die hy zoowel onder zijne vazallen als onder zijne naburen vond, volstrekt niet gewonnen; en om het aan zijne zorg toevertrouwde gewest beter te kunnen beveiligen, onderzocht hy met een scherp oog naar de zwakste plaatsen, waarlangs den vijand het indringen gemakkelyk viel, en deed er sterkten bouwen, die by den eersten aanval niet licht zouden bezwijken. Om de muitzieke Edelen van AEMSTEL in bedwang te houden, stichtte hy een kasteel te *Woerden*. Om de Friesche grenzen te dekken, deed hy er een te *Vollenhoven* bouwen; en tegen de Gelderschen richtte hy by *Rhenen* het geduchte kasteel *ter Horst* op. Hy had echter een te goeden blik in den toestand des lands geworpen, om niet te zien dat de verdedigingsmaatregel nog slechts ten deele was uitgevoerd, zoolang de Hollandsche zijde niet gesloten werd. De geschiktste plaats hiertoe scheen hem de landstreek beoosten *Oudewater*, aan den linker *IJssel*-oever, tegenover het *IJssel-veld*, en slechts drie uren van zijn zetelstad verwijderd; hier verrees dan omstreeks 1174 op zijnen last het sterke slot, dat, zoo men wil, door hem *Mons*

[1] Zijn gebeente, in 1580 in zijn graf gevonden, toonde een man van buitengewone grootte aan.

Digitized by Google

fortis werd genoemd, maar waarvan zeker is, dat het weldra onder den naam van *Montfoert* of *Montfoort* bekend staat.

Ongetwijfeld werd dit kasteel terstond na zijne voltoojing in handen gesteld van een Burchtvoogd of Kastelein, aan het hoofd eener genoegzame bezetting om de invallen en strooperijen der Hollanders af te weeren en te keer te gaan. Van deze Kasteleins, die spoedig den tytel van Burchtgraaf verkregen, wordt echter met name geen melding gemaakt voor 1227, wanneer wy EVERAERT, Burchtgraaf van *Montfoort*, vinden, die tot wapen voerde een schaakbord, met ruiten van zilver en sabel of zwart, blijkends het zegel, dat hy als getuige aan een brief van Bisschop OTTO van der LIPPE hing. Vervolgends wordt er gewach gemaakt van eenen WILLEM, zonder bepaling of hy tot het Geslacht zijns voorgangers behoorde, en daarna, in een brief van Bisschop HENRIC den Eerste, 1260, van den Burchtgraaf WOUTER, GERAERTS zone uit den Huize van der GOUDE.

Dan trekken de nevelen der onzekerheid allengs wech, en treden de handelende personen op het tooneel der gebeurtenissen in een meer helder licht ons voor het oog.

Bisschop JOHAN van NASSAU, die van 1267 tot 1288 [1] regeerde, was een goedhartig mensch, maar een volstrekt ongeschikt regent. Een kerkelyk historieschrijver heeft de geschiedenis van dat bestuur zeer zakelyk en naar waarheid samengevat in deze regelen:

»Geduurende al den tijd van zijne regeeringe is 't er zeer holbollig in het Bisdom toegegaan. De regeering van 't gemeenebeste is tenemaal t' onderste boven gekeert; de Edelen en groote Heeren zijn ter stede uytgejaagt; de Regenten en de Magistraat van toen af, en zedert altijd, uyt het gemeene volk gekozen; ambachtsgilden ingestelt, die zedert het opzigt over de stad en de Majestraat gehad hebben; ja het zegel zelf van de stad is verandert geweest."

Trouwens — er was een vaste hand noodig in die dagen, toen by het volk het besef van natuurlijke rechten begon te ontwaken, de steeds naar macht grijpende Adel dat volstrekt zocht te onderderdrukken, en de Vorst, in het midden der soms in den volsten zin des woords strijdende partijen geplaatst, tegen de aanmatiging

[1] In 1288 heeft hy, die wèl gekozen was en bestuurd heeft, maar nooit van 's Pausen wegen bevestigd is, afstand gedaan, tegen een jaargeld van 1000 pond Hollandsch. Een pond goed geld stond met onzen gulden gelijk.

Digitized by Google

des laatsten de rechten van het eerste steunde — om er dikwijls zelf, het zij reeds in zich, het zij eerst in zijne nakomelingen, het slachtoffer van te worden.

Eener ongeschikte regeering mangelt het gewoonlyk aan geld. Zoo ging het ook Bisschop JOHAN; en by een der maatregelen tot voorziening hierin, verpandde hy twee Stichtsche kasteelen, het slot *Vreeland* en dat van *Montfoort*, welks Burchtgraaf overleden was, aan twee met elkander zeer bevriende en voor hunnen Leenheer allergevaarlykste vazallen van het Bisdom: GIJSBRECHT van AEMSTEL, en HERMAN van WOERDEN. Het onvoorzichtige dezer handelwijze kwam weldra ten duidelykste aan den dag, toen GIJSBRECHT by *Vreeland* een tol hief, tot groot bezwaar der handeldrijvende Stichtenaren. Wel bood de Bisschop, door de zijnen hierover zeker niet weinig lastig gevallen, terstond de teruggave der pandpenningen aan — maar hier had de Aemstellander geen ooren naar; en toen de getergde Bisschop in 't eind de wapenen opvattede, om den valschen Leenman te tuchtigen, riep deze de hulp van zijn waardigen bondgenoot, den nieuwen Burchtgraaf van *Montfoort* in. HERMAN van WOERDEN sammelde niet lang, en kwam met eene aanzienlyke krijgsbende AEMSTELS leger versterken, waarop zy, aldus toegerust, samen den Bisschop by den *Soester* eng tegentrokken. GIJSBRECHT, aan het hoofd van den voortocht, leed eene geduchte nederlaag, en velen der zijnen werden gevangen of verslagen; maar WOERDEN, daarop met zijne versche benden uit *Holland* aanrukkende, keerde weldra de kans van den strijd ten nadeele des Bisschops. Ofschoon WOERDEN reeds in den eersten aanval zwaar gekwetst werd, verdedigde hy zich evenwel nog »vromelic"; en zijne krijgers, zijn voorbeeld volgende, en verbitterd wellicht over het ongeval huns aanvoerders, gaven zijnen vijanden de nederlaag: Bisschop JOHAN verliet in haaste het veld, met verlies van vele kloeke strijders, waaronder vooral STEVEN en FREDERYK van ZUYLEN moeten hebben uitgemunt, en bergde zich binnen *Amersfoort.*

In het pijnlyk gevoel zijner onmacht riep hy toen den strijdbaren Hollander, Graaf FLORIS den Vijfde, te hulp; en het bleek, dat hy thands ten minste eene goede keuze gedaan had. FLORIS zond den beiden Edelen een ontzegbrief, en rukte spoedig voor *Vreeland;* zijne moedige Zeeuwen onder COSTIJN van RENESSE, sloegen den tot ontzet aangesnelden GIJSBRECHT geheel, en namen hem zelfs ge-

Digitized by Google

vangen; ARENT van AEMSTEL zag zich toen genoodzaakt tot de overgave van *Vreeland*, en FLORIS, na het kasteel van eene Hollandsche bezetting voorzien te hebben, sloeg den weg in naar *Montfoort*.

Hier had HERMAN van WOERDEN hem niet afgewacht. 's Graven krijgsmacht duchtende, had hy het kasteel versterkt en van manschap en leeftocht wel voorzien, maar was toen ook uit het land geweken, om veilig het einde te kunnen afwachten. De »magnelen ende andere instrumenten omme dat slot dair mede te quetsen ende te vernielen"[1], die reeds voor *Vreeland* hadden gediend, werden ongetwijfeld ook voor *Montfoort* gebezigd, want de Graaf deed byna daaglyks storm blazen en den muur beuken. Toen bleek het dat GODFRIED van RHENEN goede bouwmeesters in 't werk gesteld, en te gelijk dat HERMAN van WOERDEN zijne ongerechte zaak toch aan goede handen toevertrouwd had: byna een jaar lang boden de belegerden een moedigen en hardnekkigen tegenstand aan het staal der Grafelyke wapenknechten, even als de muren van het kasteel aan blyde en stormram. Telkens vinniger trokken de Hollanders, by het schetteren der klaroenen, by het kraken en dreunen hunner geschut- en beukwerktuigen, ten storm; sloegen hunne ladders aan de wallen, en stegen by hoopen onder beschutting van het schilddak op — telkens werden zy met bebloede koppen te rug geworpen. Toch besliste eindelyk de overmacht: meer verbitterd dan ontmoedigd herhalen zy eenmaal weder den aanval; de verdedigers, misschien lijdende onder vermindering van leeftocht, blijken zwakker, deinzen, en — »Holland! Holland!" is de zegekreet, die binnen *Montfoorts* wallen den val vermeld der burchtzaten, waarvan de meesten een beter lot verdiend hadden dan zy ondergingen: de bestormers, aan de hitte van hunnen strijdlust toegevende, velden hen allen op slechts twee na. Dus viel de bontgekleurde banier van WOERDEN, die zich boven het roode kruis des Bisschops verheven had, en de klimmende liebaart van HOLLAND

Zag fier van de transen langs d' *IJssel*-boord rond:

want de Graaf, het kasteel met den zwaarde gewonnen hebbende,

---

[1] Zie blz. 9—14. Magneelen zijn muurbrekers; echter geene soort van ram, maar van blyde.

Digitized by Google

deed het door zijne eigene wapentuurs bezetten. Er bestaat verschil omtrent de opgave van den tijd dezer gebeurtenissen; maar wanneer men alles naauwkeurig nagaat, moeten zy ongeveer in den nazomer van 1279 en in den voorzomer van 1280 hebben plaats gehad.

Na de verzoening, tusschen den Bisschop en den Grave eenerzijds, en de AEMSTELLAERS[1] ter anderer zijde, op den 27en Oktober 1285 tot stand gekomen, werden de veroverde kasteelen te rug gegeven, en kwam *Montfoort* alzoo weder in handen van den Bisschop.

Tijdens deze voorvallen bevond zich onder de Edelen die Graaf FLORIS omringden een Brabantsch Ridder, HENRIC van RODEN of ROYEN, jonger zoon uit het geslacht der Graven van RODEN, en om manslag uit zijn vaderland gevlucht. Hy moet de zelfde zijn die in een brief van 1296 HENRIC de Rover genoemd wordt, waarschijnlyk ten gevolge eener kwade lezing: eene andere opvatting is hier niet mooglyk, en een latere HENRIC van dien naam, kleinzoon van Burchtgraaf SWEDER den Eerste, zal wel aanleiding tot deze verwarring hebben gegeven.

De zaak van den manslag droeg zich op de volgende wijze toe. Terwijl Heer HENRIC van RODEN zich nog in *Brabant* bevond, stierf daar zijn oudste broeder, nalatende twee dochters, beiden in den geest des tijds zeer vrome Jonkvrouwen, die hun vaderlyk erfgoed voor een groot deel aan godsdienstige doeleinden besteedden. Zoo stichtten zy drie halve Kanunnikdijen: te *Roden*, te *Hilvarenbeec*, en te *Oirschot;* begiftigden er elken kanunnik met 100 Fransche schilden, en den Deken in elk der kerken met 200 oude schilden. Dit alles ergerde op 't hoogst Heer HENRIC, die haar erf-oom was, en, minder een vriend der geestelyken, de goederen der Heerlykheid ongaarne zoo aanmerkelyk zag krimpen. Hy verbond zich met andere verwanten en eenige vrienden in de Meiery tot verzet; en de twist, daardoor ontstaan, werd zoo handdadig, dat er eenmaal twee kanunniken het leven by inschoten. Het gevolg daarvan was dat de heftige Ridder en de zijnen moesten vluchten, en huns levens lang ballingen van *Brabant* blijven: sommigen begaven zich naar *Vlaanderen*, en verbleven te *Brugge;* hy-zelf week naar *Holland*

---

[1] Behalven GIJSBRECHT en ARENT van AEMSTEL, welke laatste Heer van *IJsselsteyn* was, wordt hierby ook nog WILLEM van AEMSTEL, Proost van Sint Jan, genoemd.

Digitized by Google

en begaf zich tot Graaf FLORIS den Vijfde, by wien hy een goede ontfangst genoot. Ook schijnt hy er zich verdienstelyk te hebben gemaakt: ten minste het jammerde den Graaf, dat zoo fier een Heer van eigendommen en inkomen verstoken moest zijn; en toen de Stichtsche zaken in 1285 ten einde waren gebracht, vond hy eenige jaren later juist daarin eene geschikte gelegenheid om hem te helpen, op eene wijze den Edelman waardig.

De jongste dochter van den Burchtgraaf, die vóor HERMAN van WOERDEN *Montfoort* bezeten had, was nog in leven, en de waardigheid heurs overledenen vaders onvervuld. Graaf FLORIS wendde zich daarop tot Bisschop JOHAN van SYRIC, en wist door zijne voorspraak te bewerken, dat Heer HENRIC van RODEN de hand der verweesde Jonkvrouwe van MONTFOORT bekwam, en daarby tevens het Burchtgraafschap, op gelijke wijze en voorwaarde, als dit voorheen door haren vader bezeten was geweest. De Bisschop verstond misschien daardoor als gewoon-, HENRIC echter als erfleen, ofschoon het niet blijkt dat een van beiden zich daarover verklaard heeft.

Die onvolledigheid in den verlijbrief: »alsoo vry als haer vader, ofte Heer HERMAN van WOERDEN oyt geweest hadde," gaf evenwel aanleiding tot een botsing met JOHANS opvolger WILLEM van MECHELEN, die zóo hoog liep, dat het in den aanvang van 1297 noodzakelyk werd geacht om er een einde aan te maken. Het moet gezegd, dat de Bisschop daarby hoogst onpartijdig te werk ging: hy kende zich het recht toe om den Burchtgraaf te ontzetten en hem te doen vervangen wanneer hy zulks goed dacht; de Burchtgraaf hield daarentegen vast dat hy zich Erf-Borchman op het Slot te *Montfoort* wist, en dat de goederen, tot het huis behoorende, zijn Erf-borchleen uitmaakten, altoos, gelijk hy erkende, in dienst van het Sticht. Hy eischte daarom een dag, om zijne zaak voor goede Stichtsmannen te brengen. De Bisschop stemde hier in als naar goed recht toe, en beiden beloofden zich aan de uitspraak onvoorwaardelyk te onderwerpen.

Vrijdag voor Maria-Lichtmis, 1297, op het bestemde uur, verscheen de Burchtgraaf met zijne vrienden in de zaal van het Bisschoppelyk paleis te *Utrecht*, waar hy met den Bisschop ook de Ridders HUBRECHT van BOSINCHEN, GHYSEBRECHT van SCHALCWIJC, GHYSEBRECHT uten GOYE, HUBRECHT van VYANEN, en LAMBRECHT de

Digitized by Google

Frese vond, benevens de Heeren JACOB van LICHTENBERCH, HERMAN TEUTELAER, en GHYSEBRECHT PELLENCUSSEN, Schepenen der Stede, allen Sint-Maartens-mannen, die het verschil zouden beoordeelen en slechten. Beide partijen zetteden vervolgends hunne aanspraken uit een; en de Rechtzitters, het gebrek aan bescheiden ziende, vonnisden: dat, wanneer de Burchtgraaf en nog twee Leenmannen van het Sticht, der zake kundig, met eede de wettigheid van zijn erfrecht op kasteel en goederen konden bevestigen, hy voor zich en zijne nakomelingen in het rustig bezit daarvan blijven moest. Toen legde Heer HENRIC met zijne getuigen de hand op een voorgebracht reliekkistjen, en deed den gevorderden eed, waarop zijn recht door allen werd erkend, en hy, ten bewijze daarvan, eene door den Bisschop en de Rechtzitters gezegelde oirconde ontfing.

Hy bracht daarna den geslachtsnaam zijner gemalin op zijn oudsten zoon over, en kwartileerde zijn eigen wapenschild, bestaande uit een zilveren veld, beladen met drie molenijzers van keel, met dat van het burchtgraafschap; de jongste zoon daarentegen behield den geslachtsnaam van ROYEN, en voerde op het zilveren veld een enkel molenijzer van keel.[1]

In 1300 was Burchtgraaf HENRIC niet meer in leven, en te *Montfoort* heerschte zijn oudste zoon SWEDER. Deze, zegt men, huwde met eene Jonkvrouwe van HOLLAND; maar het proza der geschiedenis wordt hier zoo ruw, dat wy ons gelukkig rekenen het te kunnen verwisselen voor de poëzy der sage, die dus luidt:

EEN DOCHTER VAN HOLLAND.

— »Gy Heeren! maakt u reê ten tocht,"
»Wij zoeken *Holland* weer."
Zoo sprak in 't hof van *Engeland*
Graaf WILLEMS Edele Gezant,
Volyvrig voor zijn heer.

---

[1] De geschiedenis der Montfoortsche Burchtgraven, zoo als wy die tot hiertoe bezitten, de een door den ander nageschreven, is vol verwarring en tegenstrijdigheden, waarvan de ontleding hier niet aan de plaats is. Ik geef hier slechts de slotsom mijner vergelijking van de verschillende opgaven.

Digitized by Google

Maar ijlings trad, met biddend oog,
  Een Jonker hem ter zij.
Die droeg in 't oog een vurig hart;
Een wapen, wit en rood en zwart,
  Gestikt op zijn kleedij.

— »Ter wille van uw Edelvrouw
  »Die gy in 't hart vereert —
»Twee enkle dagen nog getoefd,"
Zoo bad hy: »schoon 't mijn ziel bedroeft;
  »En dan — naar gy begeert."

— »Die bede zij u toegestaan
  »Mijn Jonker van MONTFOORT!" —
En ijlings was de Jonker heen,
Te paard, en voort, en gants alleen;
  Men wist niet naar wat oord.

Aan *Medways* blaauwen waterstroom
  Daar rijst een landkasteel.
Daar staart een Jonkvrouw van den trans.
Heur lieflyk aanzicht blinkt van glans,
  Als ducht zy 't lot niet veel.

Nu wuift zy snel ten toren af,
  Met hoog-gebloosd gelaat:
Een ruiter nadert, gants verhit....
Een wapen, zwart en rood en wit,
  Gestikt op zijn gewaad.

Hy stijgt van 't paard, en ijlings op —
  En zy daalt ijlings neer.
Hy klemt haar vrolyk aan zijn hart;
En zy, van zoete vreugd verward,
  Zy stelt zich niet te weer.

Digitized by Google

Hy sprak: »Een tijding droef — en blij:
»Ras keer ik naar mijn land.
»Nu zeg my, ELLEN! dierbre maagd!
»Van wat Geslacht den naam gy draagt,
»En 'k spoed my om uw hand."

Zy bloost — zy siddert — zy ontzet —
Zy slaakt een droeven kreet;
Zy meldt met diepe droefenis:
»Ik weet niet wie mijn moeder is,
»Noch hoe mijn vader heet!...."

— »Ik ben van onbetwijfeld bloed!"
Zoo borst hij angstig uit:
»Mijn vader is een Hooge Heer....
»Toch, ELLEN! toch — ik zie u weêr,
»En als mijn dierbre bruid!"

Straks joeg een strijdros langs den weg
Die recht naar *Londen* gaat.
Zijn Ruiter reed met rustloos hart;
Een wapen, wit en rood en zwart,
Gestikt op zijn gewaad.

En later reed er, eer de schaaûw
Nog heenkroop naar het oost,
Een droeve Jonkvrouw langs die baan.
Toch blonk er door zoo menig traan
Een stille hoop van troost.

Zy wisselde in de ruime stad
Met niemand woord of taal;
Maar waar 't arduin paleisbordes
't Blazoen droeg van de Rijks-princes,
Daar steeg zy uit het zaal.

Digitized by Google

Zy vroeg geen lijftrawant den weg,
Geen knaap of kamervrouw:
Zy ging er tot in 't rijk klozet,
En boog zich neêr, als ten gebed,
Alleen met de Edelvrouw.

Zy bad met woorden uit de ziel,
Maar diepe eerbiedenis:
»O zeg, Mevrouwe! hoog van staat,
»Die my steeds gunstig gade slaat,
»Zeg wie mijn vader is?"

De Rijksprinces verschoot van blos,
En siddrend boog ze saâm:
»Wat raadslen, ELLEN! vraagt ge my....
»Wat weet ik wie uw vader zij?
»Wie noemde me ooit zijn naam?" —

En zichtbaar greep het ELLEN aan
Met zielsontroerenis;
En dieper, dieper boog ze neêr,
En schreide, en smeekte naamloos teêr:
»Zeg wie mijn vader is." —

Dat brak het hart der Rijksprinces:
Zy snikte op schellen toon:
»Weet!..." maar toen duizelig en dof:
»Aan *Hollands* machtig Gravenhof
»Daar draagt hy-zelf de kroon!...."

En ELLEN brak in jubel uit,
En viel haar aan de borst:
»Dat andwoord, Vrouwe! loone u God:
»Dat spelt me een eindloos zoeter lot
»Dan ik ooit hopen dorst.

Digitized by Google

»Neem nu mijn droef en blij vaarwel:
»Ik trek naar ander oord;
»En zoo gy ooit my wederziet,
»Dan is 't by *Hollands* rijksgebied,
»En vrouwe van MONTFOORT!"

Toen scheen de hooge Vrouwe een lijk;
Maar zy verhief zich ras:
»Gy gaat, gy gaat met vrolyk hart...
»Maar wat dan..." en zy kreet van smart:
»Zoo ik... uw moeder was?..."

En ELLEN trad versteend te rug:
»Mevrouw! wat zegt ge my?
»Gy, die steeds aan mijn eigen haard
»Mij goedig — maar als vreemde waart,
»Mijn moeder, moeder gy?" —

Toen kromp het moederhart in een:
»U afstaan!..." rilde zy:
»Neen, ELLEN! spreek dat woord niet weêr:
»Al kostte 't my mijn rang, mijn eer —
»Kies tusschen hem en my!..."

— »Ik heb... gekozen..." sprak zy zacht
(Van smart bestierf heur stem):
»Mijn moeder... heeft my... nooit bemind:
»Zy was een vreemde voor heur kind.
»Mevrouwe!... ik ga met hem." —

Wie vraagt gehoor by *Hollands* Graaf?
De Jonker van MONTFOORT.
— »Al wat ik Uw Genade breng,
»Wanneer ze 't my in gunst geheng,
»Dat is een luttel woord:

Digitized by Google

»Een groete van de Rijksprinces,
»Een vorstelyke groet;
»Daarby een bede, koen en stout:
»Een Jonkvrouw, twintig jaren oud,
»Die drukt ze u op 't gemoed." —

Graaf WILLEM sloot zijn kind aan 't hart,
Geroerd en blij te moê:
»Nu spreek, mijn dochter! gul en rond:
»Ik zie, een beê zweeft om uw mond;
»'k Zweer u verhooring toe."

Wie vraagt nog wat de Jonkvrouw bad
Na 's Graven plechtig woord?
Daar gingen luttel weken om,
Toen was zy bruid; de bruidegom
Was SWEDER van MONTFOORT.

Maar wie, wie schepen flux daarna
In 't heimlyk zich aan boord,
En houden koers naar 't Britsche strand?
Het wapen, schittrend aan het want,
Is 't wapen van MONTFOORT.

Men vraagt met hoofsche plechtigheid
Der Rijksprinces gehoor;
Maar als geheel den gang bewust,
Treedt de Edelvrouw van *Hollands* kust
Heur eedlen gade voor.

Zy knielde voor de Rijksprinces,
Wel kinderlyk gezind:
»Doof niet aan 't Hof uw gloriekrans,
»Maar, moeder! wees in 't heimlyk thands
»Gelukkig met uw kind!"

Digitized by Google

SWEDER van MONTFOORT begon de weldaden te vergeten die zijne ouders van den Bisschoppelyken stoel hadden ontfangen, en die den grond tot zijne eigene grootheid hadden gelegd. By de oneenigheden tusschen Bisschop WILLEM van MECHELEN, die het algemeen leenrecht zeer goed kende, het byzondere onderzocht, en zijne vazallen zoowel op den fulpen als op den ijzeren handschoe zag, koos SWEDER de partij van HUBRECHT van VIANEN, JAN van LINSCHOTEN, JACOB van LICHTENBERCH, en andere samenspannende Edelen, en was onder hen, die zich gerechtigd meenden den strengen Leenheer een half jaar lang in zijne eigene stad gevangen te houden. De Bisschop ontkwam evenwel, en zocht zich, op Pauselyken last bygestaan door den Aartsbisschop van *Keulen*, en nog veel meer vrijwillig door zijne getrouwe Overijsselaars, weder van zijne ongehoorzame stad *Utrecht*, waar de Burgemeester JACOB van LICHTENBERCH thands het hoogbewind in handen had, meester te maken. Eenige Hollandsche Ridders, DIEDERIC van WASSENAER, HENRIC, Burchtgraaf van *Leyden*, FILIPS van DUVENVOIRDE, SIMON van BENTHEM, en JACOB van der WOUDE, rukten daarop hunne dienstmannen by een, om LICHTENBERCH ter hulp te komen. Het gevolg daarvan was een vinnig gevecht op de *Hooge-woerd*, een vlakte omstreeks den oever van den *Ouden-Rijn*. Met schetterende klaroenen en wapperende banieren was de Bisschop zijns vijands helpers tegen getrokken; reeds richtte hy er een geduchte slachting onder aan; reeds was een deel der tegenstanders te rug gedeinsd, en reeds vleide hy zich met eene volkomene overwinning. Toen klonk er op nieuw een trompet van de zijde van *Montfoort*, en de banier, weldra boven de aanrukkende benden zichtbaar, vertoonde het schaakbord en de molenijzers gekwartileerd. Een juichkreet ging by de Hollanders op: er naderde een nieuwe bondgenoot met versche krijgers, »en daar begonste van niwes een groote strijt, want die vechters sloegen elc anderen ter neder, harde manlicken, om den seghe te vercryghen." Maar de moedige Bisschop gaf het nog niet verloren: tweewerf reed hy dwars door het Hollandsche heir, als Bisschop kenbaar, als Ridder strijdende, en om zijne waardigheid door allen ontzien; maar toen hy het ten derdemaal waagde, viel hy als een offer zijner roekeloosheid, en werd verslagen. Deze strijd geschiedde op den 12en July, 1301. SWEDER van MONTFOORT had de overwinning aan de zijde der Hollandsche Ridders gebracht.

Digitized by Google

In de eerste dagen des jaars 1353, terwijl Bisschop JAN van ARCKEL voor het kasteel *Woudenburch*, en zijn Maarschalk voor dat van *Ruwiel* lagen, zonden de Ridders JAN van CULEMBORCH en GIJSBRECHT van VIANEN hem een ontzegbrief, vielen roovende in zijn land, en verbrandden zijne dorpen en kasteelen. Burchtgraaf SWEDER deed daarin dapper meê, zonder dat wy weten of hy er oorzaak toe had; maar JAN van ARCKEL was geen Bisschop om zulks ongestraft toe te laten. Zoodra hy den overmoed des Jonkers van WOUDENBURCH gebogen, en het kasteel ten gronde toe vernield had, ordende hy op nieuw zijn leger, en trok op Sint-Pancraes voor de stad en het kasteel *Montfoort*, beiden door SWEDER bezet en verdedigd.

De Bisschop had een geweldige stormkat met zich gebracht, en de bloedige bestormingstooneelen van 1280 gingen zich vernieuwen. Wakker en hardnekkig was de verdediging van den Burchtgraaf, doch by het beschouwen van de maatregelen des Bisschops, die zoowel van moed als van volharding getuigden, werd het hem evenwel een weinig angstig: hy begon de onmooglykheid in te zien van een duurzaam verzet tegen een Opperheer van zoo krachtigen wil. Daarom trachtte hy een algeheelen ondergang door onderwerping te voorkomen, en verzocht vrede en lijfsgenade; en de voorwaarden, waarop de Bisschop hem deze verleende, getuigen maar al te zeer van zijn benarden toestand. Dat HY, dien men om zijne groote goederen SWEDER den Rijke noemde, een belangrijke som gelds moest betalen, was in zich-zelf niet moeielyker dan het doen van een nieuwen eed van trouw, al stonden beiden hem tegen; maar het zwaarst van allen viel hem den gedwongen afstand van het hooge recht in de Heerlykheid *Montfoort*, voor altoos, terwijl hy het lage recht niet als eigendom, maar slechts als leen van den Bisschop weder ontfing. Ook trad de staatkundige Prelaat, zichtbaar tot verkleining van des Burchtgraven aanzien en gezach, in een afzonderlyk verdrag met Schout, Schepenen, en gemeene buren van *Montfoort*, waarby dezen beloofden om de stad nimmer op eigen gezach te zullen omwallen, en met niemant, wie 't ook zijn mocht, tegen hunnen rechten Landsheere, den Bisschop van *Utrecht*, samen te spannen, op verbeurte van goed en eere.

Het zij nu dat SWEDER edel genoeg dacht om ook een door den nood afgeperste belofte gestand te doen, het zij de krachtige hand van den geduchten Bisschop hem zijns ondanks in toom hield —

Digitized by Google

het blijkt niet dat hy meer in eenig verzet is gekomen, en hy schijnt zich rustig te hebben gehouden tot aan zijn dood, die ook niet veel later kan zijn voorgevallen.

Dat valt niet te getuigen van zijn oudsten zoon HENRIC[1]. Deze Burchtgraaf, die zich den tytel van Heer van *Montfoort* aanmatigde, verbond zich omstreeks 1379 met den Maarschalk van *Abcou*, Heer WILLEM, tegen Bischop FLORIS van WEVELICHOVEN, en eigende zich met kracht van wapenen de tienden van het Bisdom toe, terwijl hy zich daarby het hoogste recht over de ingezetenen toekende. Dat kon de Bisschop niet dulden. Hy begon met den wederspannigen Vazal van diens steun te berooven, en belegerde het slot van *Abcou*. Toen hy dit overmeesterd, en den Maarschalk tot onderwerping gedwongen had, wendde hy zich tot HENRIC van MONTFOORT, en daagde dezen voor den rechterstoel van het Sticht. Te vergeefs beriep de onberaden Burchtgraaf zich thands op den verdragsbrief van 1297: Bisschop FLORIS wilde, als een voorzichtig staatsman, een arm knotten, die hem in het midden van zijn eigen gebied meer dan gevaarlyk werd, en thands de machtigste zijnde, maakte hy, als 't gewoonlyk gaat, van die macht misbruik.

Voor het generaal Kapittel verschenen, dat uit vertegenwoordigers van de Geestelykheid, de Ridderschap, en de Steden van het Sticht bestond, werd de Burchtgraaf door den Bisschop beschuldigd dat hij zich binnen de banne van *Montfoort* meer gezach aanmatigde dan hem toekwam; dat hy er het hooggerecht uitoefende; de lieden placht te dwingen om in de stad *Montfoort* te komen wonen, en van daar niet weder te vertrekken; en dat hy zich schuldig maakte aan meer andere zaken, strijdende tegen de Bisschoppelyke leenheerschappij. HENRIC verdedigde zich met kracht. Zijne voorouders, zeide hy, hadden reeds sedert honderd jaren en langer het betwist rechtsgebied van de Bisschoppen en de stad *Utrecht* in leen ontfangen en uitgeoefend; dat kon men bewijzen uit de open brieven, daarvan zijnde, waarin alles breed stond uitgedrukt. Wat men hem in betrekking daartoe aantichtte, was valsch, en hy-zelf derhalven onschuldig. Daarom was hy met de meeste gerustheid voor het

---

[1] SWEDER van MONTFOORT liet twee zonen na, HENRIC en WILLEM. De laatste had drie kinderen: een zoon, HENRIC de Rover, en twee dochters, waarvan de eene in het Geslacht van HAESTRECHT, de andere in dat van WINSSEN huwde.

Digitized by Google

Kapittel verschenen, en vorderde nu ernstig dat zijne zaak zou worden uitgesproken volgends het Landrecht van *Utrecht*, door den Bisschop, by diens komst aan het bestuur, bezworen, en ten gevolge waarvan deze gehouden was een iegelyk recht en vonnisse te doen, en niemant aan lijf of goed te vervolgen, dan na schuldig verklaring volgends recht en oordeel. Naar dit landrecht, of naar het algemeen Keizerlyk recht, verlangde de Burchtgraaf gevonnisd te worden. Doch daarmeê ging onderzoek gepaard, dat, misschien, niet geheel ten nadeele des beklaagden leiden zou; en het blijkt uit alles, dat men niet voornemens was te onderzoeken, maar wel te oordeelen. De Bisschop bracht ten minste, zonder van eenige inzage van brieven te reppen, daar tegen in: dat de Burchtgraaf zich het hooge rechtsgebied willekeurig had aangematigd, en in meer andere zaken boven zijn gezach was gegaan, waarover voldoening gegeven moest worden. Heer HENRIC verklaarde die gaarne te willen geven — mits zijn schuld uit het onderzoek blijken zou. Toen geliet zich de Domdeken van het Sticht, alsof hy onpartijdig bemiddelaar wilde zijn, en vroeg den Burchtgraaf, of deze de uitspraak wilde stellen in handen van het algemeen Kapittel. Maar HENRIC was te goed Ridder om een slag verloren te willen geven eer er nog gestreden was: hy bleef bestendig by zijn beroep op het Landrecht, of op dat des Keizers, en bood den Bisschop zelfs duizend Fransche schilden, indien hem »lantrecht geschien mogt, gelyk den minsten en den meesten van den lande." En daar hem zulks niet werd toegestaan, verliet hy de vergadering, protesteerde opendlyk, en klaagde dat men hem opzettelyk zijn recht onthield.

Vertoonde de Bisschop zich hier in een niet volkomen gunstig licht — nog ongunstiger verschijnt hy ons in zijne volgende daden. Hy-zelf had Heer HENRIC verlijd met het Dijkgraafschap »tusscen den *nywen-Dam* ende *Sevenhoven*, die *Lecke* langens, ende tusscen den *nywen-Dam* ende *Haestrecht*, weder die *Ysel* langens," gelijk dit van ouds Stichtsch eigendom geweest, en steeds door de MONTFOORTS al van over honderd jaren en meer bezeten was. Thands echter nam hy het weder zonder eenig vervolg van recht te rug, deed hem in den ban, en begon de Montfoortenaars op allerlei wijze te kwellen en te benaauwen met brandstichting, plundering, en gevangenneming. Hy dwong zijne Edelen, Leenmannen en Steden

Digitized by Google

van het Sticht om met den Burchtgraaf te breken; en al gehoorzaamden hem niet allen — hy wist toch op deze wijze een bondgenootschap te voòrkomen, en zijn Leenman machteloos te maken. Toen naderde hy zijn doel. En als nu het kwade jaargetijde van 1387 voor goed geweken was, en de zachte Aprilsdagen welhaast de naderende Meimaand verkondigden, trok hy, den dag na Sint-Joris (23 April), met een sterk leger voor *Montfoort.* Daar deed hy een reusachtige blyde oprichten, die steenen van wel dertienhonderd pond wierp, en stelde er zestien groote steenbussen, waarvan de minste honderd pond zwaarte schoot. De kleine bussen, hoewel zy wel degelyk in werking werden gebracht, telde men niet eens. Bovendien had hy zich voorzien van een aantal tuimelaars of schanskorven, van teenen gevlochten, om by de bestorming te dienen; twee katten echter, die hy mede had doen bouwen, deden weinig werking. Intusschen blijkt uit dit alles de geduchte sterkte van het kasteel, dat, niettegenstaande het daaglyks werd gebeukt en beschoten, met bussteenen geteisterd, en met blydesteenen gepletterd, toch zestien weken lang de felle aanvallen weerstond, en een veilige toevlucht bood aan de verdedigers, die van hunne zijde niets onvergolden lieten, maar insgelijks, zoo wel met steenbussen als met klein geschut, hunnen vijanden groot nadeel toebrachten. Het gebrek zou evenwel datgene hebben bewerkt, waartoe zelfs de overmacht te onmachtig was, toen nog ter goeder ure de voormalige Utrechtsche, thands Luyksche, Bisschop AERNOUT van HOORN, oom van Heer HENRICS gemalin, tusschen beiden kwam, met voorstel om eene verzoening te bewerken. Dit werd door beide partijen aangenomen; maar de harde voorwaarden, waaronder de verdreven Burchtgraaf gedwongen werd het hoofd te buigen, spreken ook weder hier luide het wanhopige van zijnen toestand uit. Hoofdzakelyk komen zy hierop neder:

Naardien het hooggericht in de Heerlykheid alleen mag geoefend worden door den Bisschop, zoo zullen de Burchtgraaf en zijne nakomelingen zich nimmermeer Heeren, maar Burchtgraven van *Montfoort* schrijven. De stad en het kasteel zullen ten allen tijde voor den Bisschop en diens opvolgers openstaan, zoo dikwijls het hun gelust daar te komen. Het zenden van indaag- en banbrieven, en al wat tot het geestelyk gericht behoort, zal vrij en ongehinderd in het Burchtgraafschap plaats vinden. De Burchtgraaf mocht de

tienden niet meer stellen naar zijn goeddunken, maar hy moest ze verpachten of doen mijnen; hy zou ook niemant meer dwingen om zich te *Montfoort* neêr te zetten. Met betrekking tot het Dijkgraafschap zou nader uitspraak worden gedaan, maar de Burchtgraaf moest het huisgeld en andere belastingen, die hy in de Heerlykheid ontfangen en nog niet verandwoord had, terstond uitbetalen; ook moest hy de oirconde van Bisschop JAN van NASSAU aan den Luykenaar in handen geven, waarvoor hy een andere van Bisschop WILLEM zou ontvangen, inhoudende de nieuw gemaakte bepalingen. Vervolgends moesten de wederzijdsche gevangenen uitgeleverd, door onbetaalde rantsoenen een streep gehaald, en dooden tegen dooden, roof tegen roof, brand tegen brand kwijtgescholden worden.

Hiermede was echter nog niet alles afgedaan: de Burchtgraaf moest zich nog persoonlyke vernedering onderwerpen, wilde hy eenmaal weder hoogen staat voeren. Met twintig van zijne mannen moest hy komen, blootshoofds en in 't openbaar, dragende in zijne hand de sleutels van het kasteel en van de stede, om die den Bisschop over te geven, daarby vergiffenis biddende voor zijn verzet, of een nieuwen eed van trouwe doende[1]. En totdat deze zoen geheel geregeld was, mits binnen den tijd van zes weken, zou hy zich met vijfentwintig man in *Utrecht* legeren, terwijl gedurende dien tijd de banieren van den Bisschop, van *Utrecht*, en van *Amersfoort* zoo wel op der stede als op des kasteels wallen bleven waaien, en zes Bisschoppelyke Edelen dit laatste zouden inhouden.

Indien ik nu den loop der hier verhaalde gebeurtenissen, in verband met de Geslachts-opgave, wèl vat, dan komt het my voor dat de Bisschop inmiddels tot Burchtgraaf benoemde HENRIC van MONTFOORT, Heer HENRICS neef, die daarom van zijne anders denkende verwanten, of misschien van de verontwaardigde burchtzaten, den toenaam »de Rover" ontfing. Wy lezen ten minste: »deze Heer HENRIC de Rover, Heer WILLEMS soon, bleef doot in het besit van *Montfoort*, t'welck Godt geklaegt moet syn, in het jaer doe men schreef 1387. des Vrydaechs nae Pinsterdach."

Was nu eenmaal de zoen gesloten, dan kon de Burchtgraaf weer

---

[1] Ook moeten »alle de gene die binnen *Montfoort* beseten hebben geweest, die uten gesticht ende twaelf jaren out zijn, bloets hoefts uitcomen, ende vallen den Bisscop te voeten, ende bidden hem vergiffenis."

Digitized by Google

huiswaart rijden, frank en vrij, en zijn leengoed te rug nemen, maar bleef dan nog gehouden om, zoo hy werd opgeroepen, den Bisschop van *Utrecht* te dienen, deszijds den *IJssel* met 25 speeren,[1] op eigene kosten, en, des gevorderd, tot drie verschillende reizen toe.

Op zoodanige voorwaarden verzoende zich de Burchtgraaf met zijn »lieven, geminden Heer", en werd de oirconde daarvan bezegeld »dynsdags na S. Laurentius-dag (10 Aug.) 1387." Nochtans verklaarde hy, en wel, zonderling genoeg, tevens in 't volle Kapittel, by zijn eed en ridderschap, dat hy 't alleen deed uit bedwang en noodzakelykheid, vreezende anders lijf, goed en onderzaten te moeten verliezen. Ook schijnt het werkelyk dat er met betrekking tot het bovengemelde Dijkgraafschap een onrechtvaardig vonnis is geveld, blijkends des Ridders sterke bewoordingen in 't Kapittel. — »Daarmeê neem ik geen vrede," sprak hy: »dat men het Dijk»graafschap den Bisschop, en niet my toe wijst. Zulk eene ver»klaring kan my in mijn recht niet benadeelen: omdat allen, die »hierover moeten zitten, niet tegenwoordig, en ook niet beroepen »zijn geweest; omdat ik het onder den vorigen Bisschop reeds heb »bezeten, zoo als mijne getuigen (maar die men niet gehoord heeft!) »kunnen bevestigen; omdat vele Baanrotsen, Ridders, Schildknapen, »Vasallen en Dienstmannen van het Sticht verklaard en gevonnisd »hebben, dat mijn recht tot het Dijkgraafschap beter gegrond is »dan dat des Bisschops, duidelyk thands blijkende, daar verschil»lende Baanrotsen, Ridders, en anderen, die hier ten oordeele »hebben gezeten, ziende dat niet alle gerechtigden waren beroepen, »het Kapittel hebben verlaten, zonder vonnis te spreken; omdat, »eindelyk, zelfs de openbare roep der gemeente my gelijk geeft, »en erkent dat mijne voorouders en ik sedert honderd jaar en »langer in 't bezit van het Dijkgraafschap zijn geweest."

Zijne verdediging blijkt echter niet te hebben gebaat; en in zoo knellende kluisters geprangd, moest hy ofschoon van een hoog gemoed en onrustigen aart, zich wel onderworpen houden: hy had den klaauw van den leeuw op zijn schouder gevoeld, en de lust tot terging was hem voor goed vergaan. De Bisschop daarentegen toonde, by de eerste gelegenheid de beste, dat hy ernstig bedacht

---

[1] Dat zijn speerruiters, die gewoonlyk gevolgd werden van nog twee gewapenden te voet.

Digitized by Google

was om zijn verkregen recht te handhaven. Nog in het zelfde jaar werd er binnen *Montfoort*, door zekeren JAN JANS van *Boemel*, een manslag gepleegd op eenen ARENT DEN SCHERMER; de Maarschalk van het Sticht trok de stad binnen, en maakte zich meester van den moordenaar, die, naar *Utrecht* gevoerd, daar werd gevonnisd, en zijn schuld met het hoofd boette.

Van HENRICS twee zonen, SWEDER, Ridder, en JAN, Domdeken en Proost te *Utrecht*, volgde de oudste hem na zijn dood niet terstond op, zoo als toch wel billyk ware geweest. Bisschop FREDERIC van BLANCKENHEYM weigerde dezen Edelman aanvankelyk met het leen te verlijden, en verklaarde in 't openbaar, dat hy hem het recht, waarop hy aandrong, niet schuldig was, en dat goed en leen verwillekeurd waren. Echter, 't zij nu dat deze ongunstige beschikking van den Bisschop werkelyk gegrond was op zijn geloof aan zijn goed recht, het zij dat hy ze alleen voorwendde ter strengere handhaving van zijn gezach — hy liet zich eindelyk door bidden en dreigen van SWEDER en diens vrienden bewegen om hem met het Burchtgraafschap te beleenen, maar — op de zelfde voorwaarden waarop Heer HENRIC dat ontfangen had. Heer SWEDER bleef geen andere keuze, en hy onderwierp zich; men legde hem den zoenbrief zijns vaders voor, waarin die voorwaarden werden uiteengezet, en hy hing er zijn zegel aan, ten blijke dat hy ze bevestigde, 26 Mei 1405. De Bisschop, thands te vreden, beleende hem toen ook met het Dijkgraafschap, en hield verder het woord, waarby hy beloofd had »hem sonder sorge van gewelde" te zullen laten.

Toen SWEDER, kort daarna, ongehuwd overleden was, hernieuwde zich de zelfde strijd. Zijn broeder JAN, de Utrechtsche Domdeken, had de kap aan den wand gehangen, en begeerde nu verlij der Heerlykheid; hy kon echter niets meer verkrijgen dan de beleening van het Burchtgraafschap, waarmede hy eindelyk (1413) wijs genoeg was vrede te nemen, hoewel almede onder protest van zijnen kant. Weldra rees er dan ook verschil tusschen hem en Bisschop FREDERIC over het verbreken der overeenkomst van 1387, waarin Graaf WILLEM van *Holland*, als scheidsman, hem echter in 't gelijk stelde.

De goede verstandhouding werd sinds niet weder verstoord; integendeel werd zy versterkt, toen in den aanvang van 1420 de on-

Digitized by Google

eenigheden tusschen *Utrecht* en den slinkschen JAN van BEIEREN tot dadelyken krijg overgingen, en de MONTFOORTERS des Bisschops partij kozen. In dezen oorlog maakte een van des Burchtgraven verwanten, Heer LODEWIJC van MONTFOORT, zich door het volgend wakker feit van wapenen vermaard.

By een inval van die van *Oudewater* in 't Sticht, trok LODEWIJC in der haast te *Montfoort* zoo vele manschappen samen, als er uit de verdedigers van slot en stede gemist konden worden, en voerde deze luttele bende, alleen uit voetknechten bestaande, den vijand tegen. En, zegt de Bisschoppelijke kronijkschrijver VAN DER BEKE, toen Heer LODEWIJC met de zijnen hen ontmoette, gedroeg hy zich als een onvertsaagd Ridder, die den moed van een leeuw bezat, en reed op den vijanden in; en zijne voetknechten deden als heerlyk stoute mannen, en streden vromelyk nevens hem. Ook de vijanden weerden zich mannelyk en stout, of zy Jonkers waren, en zoo werd er, niettegenstaande het getal volks aan beide zijden slechts klein was, kloek en wakker gestreden, want elk wilde gaarne het veld behouden. Maar die van *Oudewater* moesten 't eindelijk opgeven, en ruimden met een verlies van omstreeks 70 man aan dooden en gevangenen het veld, terwijl de Montfoorters in triomf met de buit binnen hunne stad keerden, »ende dancten Gode ende sinte MARTYN, dat si mit sulker eeren ende mit sulcken gewin ontgaen waren."

Ook de Burchtgraaf-zelf deed de zaak der ongelukkige en trouwloos behandelde JACOBA van BEIEREN zoo menig goede dienst, dat zy hem uit erkentelykheid de toezegging deed tot het verlij met drie Heerlykheden, palende aan het Land van *Montfoort*, namelyk: *Linscoten*, *Hekendorp*, en *Snelrewaerd*, die hy later, ofschoon eerst onder FILIPS van BORGONDIË, 1440, ook werkelyk bekwam. Vóor dien tijd had hy ook bezittingen in *Holland* verkregen: de Heerlykheid *Purmerende*, die hy in 1431 van den Ridder van SIJL had gekocht.

Onder hem raakte ook de verhouding van den Leenheer tot den Leenman, van den Bisschop van *Utrecht* tot den Burchtgraaf van *Montfoort*, in eene omgekeerde verhouding van wat zy te voren geweest was. De aanleidende oorzaak hiertoe rees uit den strijd om den zetel, tusschen RUDOLF van DIEPHOLT en SWEDER van CULEMBORCH. De Burchtgraaf, by het verdrag tusschen Bisschop FREDERIC

Digitized by Google

en JAN van BEIEREN buiten gesloten, vond zich deswege verongelijkt en beleedigd, en dit was wellicht de oorzaak waarom hy de zijde des door den Paus beschermden, maar door 't groote meerendeel der Stichtenaars gehaten Bisschops SWEDER koos. Hy leende dezen, op zich-zelf onwaardigen, Prelaat de belangrijke som van 12000 Hollandsche Wilhelmsschilden,[1] en ontfing daarvoor ten jare 1430 in pandschap de hooge Heerlykheid van *Montfoort*, met uitdrukkelyke voorwaarde dat de bepalingen van den ouden zoenbrief, die zoo dikwerf aanleiding tot twist en tweespalt hadden gegeven, nietig en krachteloos bleven, zoolang de voorgeschoten penningen niet werden te rug betaald. Van die aflossing kwam niet, en de Burchtgraven konden zich dus voortaan met volle recht betytelen: Heeren van *Montfoort*, wat in onze ooren minder fraai moge klinken, maar destijds ongelijk hoogere aanspraken gaf, en veel minder afhankelykheid vooruitstelde.

Heer JAN van MONTFOORT had alzoo door zijne rijkdommen verworven wat zijne voorgangers zoo dikwerf te vergeefs door het zwaard hadden getracht te vermeesteren. Zijn verdere levensloop was daarom niet gelukkiger, maar werd integendeel verbitterd door een leed dat te feller griefde, omdat het de hand van een kind was die het sloeg.

Uit zijn huwelyk met CUNIGONDE van BRONCHORST waren hem drie zonen geboren, HENRIC, WILLEM, en SWEDER. HENRIC, een heethoofdig en onberaden jongeling, had eene vurige genegenheid opgevat voor AGNES van IJSSELSTEYN, zeer tegen den zin zijns vaders, omdat het huwelyksgoed der Jonkvrouwe van zoo weinig beteekenis was: hare bezittingen bestonden slechts in twee hoeven, de eene boven aan *Blocland*, de andere in *Benscoep.* Dat was te luttel om hun, nu zy ondanks de bestaande bezwaren zich toch in den echt verbonden hadden, een inkomen te geven naar hunnen stand; en de Burchtgraaf wilde van geene ondersteuning zijner zijds iets weten, en schijnt niet vreemd geweest te zijn aan het voornemen om zijnen ongehoorzamen zoon te onterven.

De gevolgen waren droevig. Geperst door zijne bekrompene omstandigheden, kwam HENRIC tot het gruwzaam besluit om zijn grijzen vader te dwingen. Gants in 't heimelyk bracht hy zijne

[1] Ongeveer 15000 Gulden volgends onze tegenwoordige munt.

Digitized by Google

aanhangelingen, waaronder voornamelyk de verwanten van zekeren JAN van *Naerden*, poorters van *Woerden*, worden genoemd, allengs in zóo grooten getale op het kasteel, dat hy er eerlang geheel meester werd, alle dingen naar zijne hand zettede, en zijn vader »jammerlycken en deerlycken" gevangen hield. Zijn broeder WILLEM, wien dit verdroot, begaf zich, daar de Bisschop door verdeeldheid met diens eigene onderdanen machteloos was, naar *Holland*, en klaagde aan FILIPS van BORGONDIË wat er te *Montfoort* plaats greep. De Hertog begaf zich daarop in het belang van den ouden Burchtgraaf, dien hy in 1439 zijn getrouwen Raad en Kamerling noemt, derwaart, en bracht de schandelyke zaak tot een vergelijk, waarby JOHAN in het bezit zijner goederen hersteld en bevestigd werd, onder voorwaarde dat hy Jonker HENRIC noch onterven, noch ook maar een deel van diens toekomende goederen vervreemden zou. Leest men echter daarby op eene andere plaats: »deselve Heer JOHAN voorsz. sterf daer nae in de gevangenis, Anno 1448, op sanct Anthonis dach," dan heeft men zeker niet ongegronde reden om te gelooven, dat HENRIC in zijn onwaardig gedrag is voortgegaan, en, op zijn zachtst gesproken, het gezach over 't Burchtgraafschap in handen gehouden heeft, zonder zich aan de gemaakte bepalingen te storen.

In geen gunstiger licht komt verder ook het karakter van zijn broeder WILLEM voor. Deze had zich door dorperlyke aanslagen te *Utrecht* zoo gehaat en te gelijk bevreesd gemaakt, dat de Raad dier stad in 1445 een prijs uitloofde van duizend Borgoensche schilden voor die hem dood, van drie duizend voor die hem levend in hunne handen stelde; daarby werd der burgerij tevens op lijf en goed verboden om in eenige verstandhouding met hem te zijn. De listige staatkunde evenwel van FILIPS den Goede, die in de toekomst alreeds den opengevallen bisschopszetel door zijn bastertzoon DAVID zag bekleeden, sloot zich den MONTFOORTERS aan, en maakte hen, door een verbond van onderlingen bystand met hem en de Edelen van MYNDEN, ZUYLEN, CRONENBORCH, en anderen, waarby zich ook de Stad *Amersfoort* voegde, zoo machtig, dat zy weldra eene geduchte partij vormden, en Bisschop RUDOLF de hand konden bieden, om hem weder in 't bezit zijner met hem in oneenigheid geraakte stad te brengen, en op deze wijze zelf invloed op de Stichtsche zaken te erlangen. De Utrechtenaars verfoeiden

Digitized by Google

den slechten zoon; de Bisschop echter schold hem de schuld jegens zijn kort te voren overleden vader kwijt, en onthief hem van den ban, maar deed hem toch eene belangrijke boete betalen. WILLEM van MONTFOORT hield, na de bevrediging door FILIPS, geheel de zijde zijns broeders, en beproefde, door zich met eenige speerruiters naby de wallen van *Utrecht* te vertoonen, eene opschudding binnen de Stad ten voordeele van RUDOLF te verwekken, wat echter door de waakzaamheid van den Raad mislukte.

En toch verkreeg de Bisschop reeds het volgende jaar wat hy zocht.

Zaturdag voor Sint-Blasius, 1449, was, volgends jaarlyksche gewoonte, het bestuur binnen *Utrecht* veranderd, en de poorters hielden, almede naar oud gebruik, vrolyken avond, met feestmalen en drinkgelagen. Wie daar evenwel niet in deelden, waren de aanhangers van den Bisschop. Onder bedekking der luidruchtigheid van het feestrumoer, waarby de zorgvuldigheid der wacht veronachtzaamd werd, brachten zy eenige moddervletten in de buitengracht, tusschen de Wittevrouwenpoort en den Plompentoren, wel wetende wat de Bisschop, die zy in 't heimelyk verwachtten, daarmede zou aanvangen. De nacht kwam — en, in hare duisternis verborgen, ook Bisschop RUDOLF. Met hem waren zijn neef Proost COENRAAD van DIEPHOLT, de Domproost SWEDER van CULEMBORCH, Burchtgraaf HENRIC, en andere Edelen en Geestelyken, benevens eene bende krijgsvolk. Allen naderden in de grootste stilte. Een deel der krijgers stak in de vaartuigen de gracht over, en drong door eene ijlings in den muur gegravene opening de stad binnen, brak daarop de Wittevrouwenpoort open, en gaf den Bisschop met diens volgers den toegang. De Utrechtenaars, door 't gerucht en de kreten thands gewekt, klepten de noodklok, liepen ondanks het nachtelyk donker te wapen, en verzetteden zich met kracht. Een onstuimig gevecht greep plaats in de Schoutensteeg; en waren de Amersfoorters die van *Utrecht* niet in den rug gevallen — de Bisschoppelyken hadden de stad waarschijnlyk niet behouden. RUDOLF behaalde de overwinning, maar werd zwaar aan het been gekwetst, zoodat hy sinds altoos mank ging. Ook de Burchtgraaf bekwam eene kwetsuur, die echter niet van belang schijnt geweest te zijn, en niet in aanmerking kwam by de voordeelen die uit zijne verzoening met den Bisschop voortvloeiden, en waarin natuurlyk zijn

Digitized by Google

broeder WILLEM deelde, wiens banvonnis door den Stedelyken Raad terstond herroepen werd.

Na den dood van Bisschop RUDOLF schijnen de broeders minder eenstemmig geweest te zijn: Heer WILLEM wordt gevonden op de lijst der genen, wien, als tegenstanders van Bisschop GIJSBRECHT van BREDERODE, in 1456 by klokkeslag de stad werd ontzegd; terwijl de Burchtgraaf in dat zelfde jaar voorkomt onder de Edelen die zich, hoewel vruchteloos, met REYNOUT van BREDERODE en JOHAN van CLEVE naar *Leyden* begaven, om Hertog FILIPS met den Bisschop en diens stad te bevredigen.

Twee jaar later, 1458, overleed HENRIC, en werd opgevolgd door zijn zoon JOHAN den Tweede, bekend onder den naam van JOHAN de Rijke, thands Heer van *Montfoort*, *Lynschoten*, en *Purmerende*, en, door zijn huwelyk met WILLEMYNE, Erfdochter van NAELTWYC, na 1496 tevens Heer van *Naeltwyc*, *Cappelle*, en *Wateringhe*, en Erfmaarschalk van *Holland.* Het verlij met *Montfoort*, dat in 1461 plaats vond, geschiedde weer geheel en al op de oude voorwaarden, volgends »alle punten ende articulen die inder zoenen, die tusschen den eerwaerdigen in Goide Heren FLORENS van WEVELKOVEN, Bisscop to *Utrecht* an die een zyde, ende Heeren HENRICK Borchgrave tot *Montfoirde* an die ander zyde, gededingt was, begrepen syn.” Intusschen was hier het hoogheerlykheidsrecht niet onder begrepen, en bleef de Burchtgraaf altijd een der machtigste vazallen van het Bisdom, en van grooten invloed op den loop der Stichtsche zaken. Aanvankelyk liet hy zich daar echter niet veel meê in, en onttrok zich zelfs eenigen tijd geheel en al aan zijn vaderland, door een tocht naar het Heilige Land, van waar hy in 1469 te rug keerde. De oversten der gilden te *Utrecht* gaven hem toen, met goedkeuring der Magistraat, een bewijs van hunne vreugde over zijn behouden wederkomst, door hem een maaltijd aan te bieden, die door den Domproost, door Heer JAN van RENESSE, en andere voorname leden van Adel en Geestelykheid, benevens onderscheidene leden van den ouden en nieuwen Raad der stad werd bygewoond, en waarvan de onkosten aan spijzen, gebakken, confituren, geleien, en wijn, eene som van 10 rijnsguldens (*f* 13.) en 14 stuivers beliepen.

Bisschop DAVID van BORGONDIË, die niet zeer by zijne poorters gezien was, mag uit hunne goede gezindheid jegens den Burcht-

Digitized by Google

grave wel eenige achterdocht geraapt hebben[1]; hy vond ten minste goed om hem naauwer aan zich te verbinden, en ontfing van hem eene verzekering van trouwe als vazal en onderdaan, by gezegelden brieve van 1474. JOHAN gaf die verklaring toenmaals misschien gants in oprechtheid en ter goeder trouwe; maar de Bisschop had wijzer gehandeld wanneer hij, in plaats van zich op dergelijke verbindtenissen met zijne Edelen te steunen, zijne onderzaten in 't algemeen minder van zich verwijderd, en zijn Borgondische willekeur meer ingetoomd had; hij deed dit evenwel niet — en het gevolg daarvan was eene openbare breuke met zijne stad *Utrecht*, die in 1477 den Burchtgraaf tot haren Hoofdman verkoos. JOHAN was voorzichtig genoeg, om zich niet terstond binnen *Utrecht* te vestigen, maar liet zich eindelyk overhalen, en was er toen ook ten eenenmale meester, zoodat de Raad niets ondernam dan met zijn voorkennis en medeweten, hetgeen zelfs op de zaak der Hoekschen in *Holland*, die hy ten sterkste toegedaan was, gunstig inwerkte. Toen REYNIER van BROECHUSEN in 1481 de stad *Leyden* voor die partij niet langer behouden kon, maar heimelyk in de nacht vertrok, spoedde hy zich over *Woerden* naar *Montfoort*, wel wetende daar eene goede ontfangst te zullen vinden. Hy bedroog zich niet, hoewel de Burchtgraaf afwezig was, en de trouw der Montfoorters terstond op eene zware proef werd gesteld: Aartshertog MAXIMILIAAN van OOSTENRIJK toch zette hem met ongeveer 600 krijgsknechten, byna op den voet na, kwam voor de stad, eischte vrijen ingang, en daarbij de uitlevering van Heer REYNIER met diens manschap. Hy ontfing nochtans een ander antwoord dan hy verwacht had: die van *Montfoort* stelden zich te weer, en deden hunne donderbussen en serpentynen dapper op de Hollandsche benden spelen, zoodat MAXIMILIAAN zelf byna door een serpentijnkogel gekwetst werd. Vertoornd trok hy daarop, hoewel het Palmzondag was, te rug, maar niet zonder op dien keertocht eenige dorpen en gebouwen, tot de eigendommen van MONTFOORT behoorende, aan de vlammen op te offeren. Ook was hy naauwlyks weder in den *Hage*, of hy vaardigde tegen BROECHUSEN, HENRIC

[1] Burchtgraaf JOHAN was bovendien zeer bevriend met den Utrechtschen Burchtgraaf REYNOUT van BREDERODE en diens broeder GIJSBRECHT, die DAVID tot zijne vijanden rekende. — Zie Dl. I, blz. 75.

Digitized by Google

van NYEVELT, en anderen, waaronder ook JOHAN behoorde, een banvonnis uit, daarby hunne goederen, voor zoo ver zy onder zijn gebied lagen, verbeurd verklarende. Den Burchtgraaf kwam dit op het verlies zijner Heerlykheid *Purmerende* te staan, met wier inwoners hy trouwens reeds sedert 1470 op onaangenamen voet stond.

MAXIMILIAANS maatregelen van ontzeg en in beslagneming strekten zich ook over de Stichtenaars uit, die zich thans ernstig ongerust maakten, en den Bisschop gezanten zonden, om diens voorspraak by den Aartshertog af te bidden. DAVID stelde ter voorwaarde de uitdrijving van den Burchtgraaf, 't geen den Raad in groote ongelegenheid en tweespalt bracht, en ten gevolge had dat JOHAN, die in den laatsten tijd steeds van een twintigtal lijftrawanten omringd was, allen verzamelde die hem getrouw waren, met hen en zijn neef HENRIC van ZUYLEN VAN NYEVELT voor het stadhuis trok, waar hy de stadsbanier plantte, en de poorters op het kleppen der buurkerkklok te wapen deed snellen. Terstond openbaarden zich twee partijen; het kwam tot handdadigheid; het staal besliste — de Burchtgraaf verdreef zijn tegenstanders, en werd volstrekt meester van de stad.

Thands was de oorlog zoo goed als verklaard. De Bisschop trok, half genoodzaakt, de zijde van MAXIMILIAAN, stelde FREDERYC van EGMOND VAN IJSSELSTEYN, die zich met 200 man tot hem begeven had, als Legeroverste aan, ontfing uit *Holland*, behalven 400 wapenknechten onder JAN van CATS en JACOB van BOSHUZEN, den bekenden Ridder PETIT SALISART met 34 Biscaysche boogschutters, en deed al het mogelyke, om zijnen ongehoorzamen onderdanen afbreuk te doen en hen te verzwakken. Onderhandelingen, door deze laatsten met den Aartshertog aangeknoopt, leidden zóo weinig tot bevrediging, dat een Hollandsch heir van ruim 8000 man, onder opperbevel van den Stadhouder LA LAYNG, in October 1481 het Sticht binnentrok, en den 10en dier maand het beleg sloeg voor het blokhuis te *Vreeswijc* aan de vaart, dat op des Burchtgraven last gesticht was. Zoodra die van *Utrecht* de noodvuren der belegerden hadden bespeurd, deed de Burchtgraaf terstond de reizige-ruiters [1]) en voetknechten uit *Montfoort* en *Amersfoort* lichten, voegde daar soudenieren en poorters by, en trok met zijn

---

[1] Gemeenlyk ook stalbroeders, en rijzigers, genaamd.

Digitized by Google

oom SWEDER van MONTFOORT, HENRIC van ZUYLEN VAN NYEVELT, DIRC van ZUYLEN VAN DER HAER, VINCENT van SWANENBURCH, en WILLEM van WACHTENDONCK, aan het hoofd van 3500 man den belegeraars tegen. Nadat het leger by *Engelenburch* was gerangschikt, werden VINCENT, WILLEM, en DIRC (HENRIC weigerde die eer) Ridder geslagen, en trok men de vijanden stout en welgemoed tegen. Deze meenden aanvankelyk dat het de Bisschop met zijne afgesprokene versterking was, maar zagen weldra hunne misvatting in, en stelden zich haastig te weer. Een achterwaartsche beweging hunner eigene reizige-ruiters by den eersten aanval reeds als wijken aanziende, werden zy echter door een plotselyken schrik bevangen, en sloegen ijlings in de grootste verwarring op de vlucht. Op de wegen naar *Schoonhoven*, *Oudewater*, *Woerden*, en *IJsselsteyn* stoven de vliedenden voort, en wierpen hunne wapenen van zich; velen vloden de uiterwaarden op, en verdronken in de *Leck;* de krijgshoofden wier bidden noch dreigen om hen tot staan te brengen hielp, werden medegesleept. Van tien ure des morgens tot in het duister van den laten avond zetteden MONTFOORT en de zijnen hen na, en bekwamen een belangrijke buit aan wapenen, krijgsvoorraad, geld en gevangenen. Met een honderdtal dezer laatsten, en de veroverde vanen van *Dordrecht*, *Delft*, *Rotterdam*, en *Heusden*, trokken zy in triomf hunne stad weder binnen. Des Burchtgraven gezag was er merkelijk door gestevigd, hoewel de bedaarden zich door dezen aanvankelyken voorspoed niet lieten misleiden, maar zeer goed inzagen dat drie Utrechtsche steden niet tegen de Nederlandsche Hertogdommen en Graafschappen, de Burchtgraaf van *Montfoort* niet tegen den Aartshertog van *Oostenrijk*, op den duur bestand waren. De inmiddels nog hangende onderhandelingen over den vrede werden thands door de stoutere eischen der Utrechtenaren afgebroken; want de Burchtgraaf, zegt men, verklaarde: dat hy liever de velden verwoest, en de ploegschaar door de grondvesten der stad zou zien gaan, en dat hy en zijne aanhangers liever den nood van honger, pest, en andere kwalen wilden ondergaan, ja lijden dat alle poorters met hen werden verdelgd, dan toe te geven dat *Utrecht* ongeschonden onder de heerschappij van Bisschop DAVID zou terug komen.

Een listige aanslag tegen *Naerden*, 8 Dec. 1481, met goed gevolg bekroond, maar door toeval zonder ondersteuning gebleven, werkte

Digitized by Google

meer kwaads dan goeds, daar de Hollanders terstond daarop de plaats bezet hielden, en van daar uit herhaalde strooptochten deden. Ook hielp het *Eemnes* weinig, of een honderdtal Stichtsche krijgers het kwam versterken: de bloeiende plaats werd door het Hollandsch leger ingenomen, en zoo deerlyk verwoest, dat zy zich nooit weder heeft kunnen herstellen. Evenmin baatte het *Baern* en *Soest* dat hunne inwoners beroemd waren om heldenmoed zoowel als om bekwaamheid in het voeren van den boog: beide dorpen werden overvallen, en de gloed hunner vlammen lichtte tot op den Amersfoortschen berg, vanwaar ENGELBERT van CLEVE ze aanschouwde, juist toen hy naar *Utrecht* trok om het hem aangeboden ruwaardschap over het Sticht te aanvaarden.

Tot die aanbieding was men overgegaan op raad van den Burchtgraaf, die de noodzakelykheid van een machtigen bondgenoot al te wel inzag, sedert hy zich overtuigd hield dat de vrede met MAXIMILIAAN onmooglyk werd zonder herstelling van den Bisschop. ENGELBERT-zelf was slechts negentien jaar, zijn broeder, Hertog JAN, een machtig Heer. Waarlyk — de vroede maar al te heerschzuchtige Burchtgraaf had geen beteren bondgenoot kunnen kiezen.

De Stichtsche zaken werden er evenwel niet gunstiger door. Die van *Utrecht*, by een uitval in eene hinderlaag gelokt, verloren 150 dooden en 100 gevangenen[1]. Dat gaf eene droevige verslagenheid binnen de stad, waar de lagere klasse alreeds gebrek, de kleine burger behoefte begon te lijden, en de meergegoeden en rijken de toekomst beängst gingen inzien. MONTFOORT ging onwankelbaar zijn weg: hy versterkte de wallen, deed scherpe wacht houden, en de landstreek rondom onder water zetten. Den 15en January 1482 verscheen de Stadhouder van *Holland* met zijn leger naby *Utrecht*, maar trok, na eene vruchtelooze opeisching, drie dagen later weder te rug. Twee maanden verder, 18 Maart, deed de Burchtgraaf door VINCENT van SWANENBURCH *Vianen* innemen en bezetten; maar den Raad der Bisschopsstad was dit weinig naar den zin, en hare burgers droegen er eerder meer dan minder oorlogskosten om: beiden morden in stilte, en de wolken, die boven de kim van MONTFOORTS gezach oprezen, werden hoe langer hoe zwarter en dreigender. Een

[1] Het aantal dooden en gevangenen te zamen wordt door sommigen zelfs tot op 1500 overdreven.

Digitized by Google

mislukte toeleg op *Dordtrecht*, in April, verbeterde dat niet. De Burchtgraaf meende zelfs op het spoor eener samenzwering te zijn, deed eenige burgers de stad ruimen, en haalde er verscheidene ballingen weder in; een burger, die kwalyk van hem gesproken had, werd opendlyk onthalsd. In kleine, afmattende strooptochten en schermutselingen (by een van welken JAN van SCHAFFELAER die grootheid van ziel toonde, die wy nog met eerbied bewonderen) ging de oorlog steeds voort, meestal met verlies aan de zijde der Stichtschen. Eindelyk meende men dat de tijd voor groote handelingen aangebroken was: de Cleefsche hulpbenden zouden weldra opdagen, en in afwachting daarvan om tot eene bestorming over te gaan, sloeg de Burchtgraaf het beleg voor de stad *IJsselsteyn*. Maar zelfs hierin maakten onvoorziene omstandigheden zijne kloeke maatregelen weer te schande: toen de Cleefschen werkelyk waren aangekomen, verklaarden zy gezonden te zijn om te stroopen, niet om steden te bestormen, en weigerden hardnekkig alle meêwerking. Hy moest dus met bittere teleurstelling weder aftrekken, daar zijne eigene manschap te weinig in getal was. Beter integendeel dan deze onderneming slaagde die der Hollanders, in de maand September, op het blokhuis *Gildenburch* aan de vaart: de tijding van de overmeestering en volkomen vernieling dezer sterkte baarde te *Utrecht* weder nieuwen angst en nieuwe bekommering.

De roem van des Burchtgraven persoonlyke dapperheid leed nochtans volstrekt niet onder de gedurige mislukking zijner kloekberaamde, maar door anderen slecht uitgevoerde of ondersteunde plannen. De koene Ridder JAN van EGMOND [1], wiens gebrek aan den voet door eene dubbele mate van kracht in de borst meer dan opgewogen werd, voelde begeerte om zich met den MONTFOORTER, man tegen man, in het strijdperk te meten. Hy zond hem daarom eene uitdaging tot een ridderlyken tweekamp; de overwinnaar zou van den overwonnene een losgeld van 1000 kroonen erlangen. De Burchtgraaf liet zich echter niet overhalen. Misschien achtte hy het ongeraden, om het vertrouwen op zijne dapperheid aan den onzekeren uitslag van zulk een strijd prijs te geven, vooral in een tijd, waarop hy het getal zijner aanhangelingen met den dag verminderen zag. Zelfs ENGELBRECHTS gezindheid te hemwaart nam af,

[1] Zie van hem Dl. I, blz. 38—40.

Digitized by Google

blijkends diens goedkeuring op de verkiezing van AERNT RAM tot Schout en Schepen-Burgemeester der stad, 12 Nov. 1482, in de plaats van den overleden JAN DE CONINGH: — RAMS goed-hoeksch-gezindheid was niet buiten verdenking.

De volkomen nederlaag deed zich niet lang wachten. Op den 4en April van het volgende jaar, terwijl de Ruwaard zich te *Amersfoort* bevond, brak er eene omwenteling uit, die Bisschop DAVID in de stad, en JOHAN van MONTFOORT met eenigen der zijnen in de gevangenis bracht. Gelukkig voor den Burchtgraaf was HENRIC van ZUYLEN VAN NYEVELT nog in vrijheid. Deze wakkere bondgenoot (dien de kronijk »een cloeck, stout, vroom man" noemt) verzamelde met den Ruwaard en GIJSBRECHT BAES een deel gewapenden, overviel de stad op Hemelvaartsdag, en verloor er wel het leven, maar sprak nog stervende zijnen volgers zóo vurigen moed in, dat zy werkelyk boven des BORGONDIËRS aanhang meester bleven. De Bisschop, in 't onzekere over den afloop, had intusschen den Burchtgraaf voor zich doen brengen, en was met dezen overeen gekomen, dat de een des anderen lijf zou schutten, wiens partij ook overwon. De Burchtgraaf hield woord: hy beschermde het leven van den Kerkvoogd, die naar *Amersfoort* gevoerd en aldaar gevangen gehouden werd.

Nu begreep men in *Holland* tot afdoende maatregelen te moeten overgaan — en de stad *Utrecht* zag zich weldra door eene sterke belegering onder MAXIMILIAAN geheel ingesloten. Vergeefsch waren alle onderhandelingen, en de Aartshertog was eindelyk oneerlyk genoeg om de afgezonden onderhandelaars, ENGELBRECHT van CLEVE en Burgemeester GERRIT SOUDENBALCH, gevangen te houden. De Burchtgraaf, die met hen was, ontkwam by geluk. Door een heimelyken vriend gewaarschuwd, nam hy den schijn aan als of hy, ter uitbreiding van hunnen lastbrief, spoedig naar de stad moest gaan, en terstond te rug zou keeren; zoodra hy echter in den zadel zat gaf hy zijn ros de spooren, en rende heen in volle vaart. Dat mag achterdocht verwekt hebben: eenige reizige-ruiters zetteden hem terstond na, en waren hem dicht op de hielen, toen hy gelukkig naby de boomgaarden was, van 't paard sprong, en dwars door 't geboomte, over slooten en greppels, langs bypaden en heimelyke wegen voortsnellende, behouden de poort bereikte. Zondag daarop werd de stad heftig bestormd door de Hollandsche

Digitized by Google

benden, maar de Burchtgraaf sloeg ze wakker af. By een volgende bestorming ging de voorstad *de Waard* verloren, waar de vijanden zich nestelden, en vooral geschut plaatsten. Op het einde neep het gebrek in de stad gevoelig; men kwam tot een verdrag, en op den 6en September 1483 trok MAXIMILIAAN als overwinnaar, door eene gemaakte bres in de wallen, *Utrecht* binnen. De tot overmoed aangegroeide heldhaftigheid van JOHAN van MONTFOORT had niet geholpen: in genade aangenomen, vertrok hy naar zijne eigene stad, maar peinzende hoe hy den Cabiljaauwschen toch verder afbreuk zou doen.

De gelegenheid daartoe kwam.

Een klein uur zuidwaart van *Montfoort* hief steeds het zware kasteel van *Woerden* de grijze spitsen boven het geboomte. De Burchtgraaf vernam dat de Hollandsche Slotvoogd AERNOUT, bastaart van YSSELSTEYN, een schraapziek Ridder was, die, bouwende op de sterkte der burcht, de door hem genotene inkomsten niet, gelijk het zijn moest, ten deele tot het uitrusten en in standhouden eener goede bezetting besteedde, maar ze geheel voor zich-zelf behield, zoodat er slechts éen man de nachtwake deed en ieder uur éenmaal de wallen rond ging, om onraad of kwaden aanslag te verspieden.

Toen was zijn plan gemaakt.

De lange nacht na den tweeden Kersdag van 1488 hing met hare doodsche stilte op het kasteel van *Woerden*, toen Heer AERNOUT door wapenklank en staalgekletter werd gewekt. En eer hy nog zijne echtgenote opmerkzaam kon maken, ging de deur van het slaapvertrek open, vertoonden zich de Burchtgraaf met diens oom SWEDER en eenige andere Hoeksche Edelen, in volle harnas en met getrokken zwaard, en verklaarden den ontstelden Kastelein hun gevangene. 's Morgens zagen de omwoners van het kasteel met verwondering en schrik dat er niet meer de liebaart van HOLLAND, maar de banier van MONTFOORT in de koude Decemberlucht wapperde. Zoo onverwacht en ijlings was de burcht in de nacht beklommen en overmeesterd geworden.

De Burchtgraaf zorgde beter voor eene goede bezetting, en hield er zich dikwijls op, zendende zijne gewapende knechten tegen de Hollandsche dorpen uit. »Ende dair geschieden veel rovingen, branden ende brantscattingen, ende andere dingen, alsmen in zulken feiten van orlogen plach te gebruiken: van scepen ende scuiten,

Digitized by Google

die na der *Goude* ende *Utrecht* voeren te beroven ende te bescadigen. Ende alle dye dorpen, ghelegen tusschen *Leyden*, *Hairlem*, ende *Amstelredamme* mosten allegader meest brantscattyngen gheven: dair hy alten groten swaren goet of creech."

Een aanslag op *Leyden*, met den uit *Rotterdam* afgezonden Heer van *Naeltwijc* beraamd, mislukte, even als later een op *Naerden*. Maar in dien tusschentijd overmeesterde de Burchtgraaf het blokhuis by *Woerden*, en verwoestten zijne krijgslieden, op een helderen Oktoberdag in het natte najaar van 1489, het versterkte *Bodegraven*. Kort daarna overvielen zy *Stolwijc*, en legden het mede in de asch; ja zy trokken door de venen tot *Nyeberch*, en plunderden het, niettegenstaande de dorpelingen aan den Burchtgraaf brandschatting betaalden.

De klachten, over dezen onophoudelyken moedwil gerezen, deden eindelyk den Stadhouder-Generaal, Hertog AELBRECHT van SAXEN, gehoor geven aan het verlangen van Edelen en steden om *Montfoort*, het brandpunt dezer verzengende stralen, te belegeren. In het laatst van Mei 1490 kwam hy met vele Ridderen, Heeren, en knechten, in 't geheel een groote macht volks, en sloeg zich om de stad en het kasteel neder. Terstond werden de donderbussen en andere schietwerktuigen opgericht, en weldra dreunde de grond onophoudelyk van den donder des geschuts niet alleen, maar ook van de vallende steenklompen van muren, poorten, en torens: het geschut werd goed bestierd, en richtte geduchte verwoestingen aan. In 't begin van July werd tot den storm besloten, en de Henegouwsche knechten deden den eersten aanval; doch daar zy door de Duitsche benden niet behoorlyk werden ondersteund, en de wakkere Montfoorters zich hunnen Burchtgraaf waardig toonden en den vijand vromelyk te lijf gingen, werd deze met verlies te rug geslagen. De Hertog liet zich echter door eene eerste mislukking niet ontmoedigen. Nog in het laatst der zelfde maand gelastte hy eenen tweeden storm — maar die niet beter afliep: de brug, door de bestormers met groote moeite over de gracht gelegd, begaf hun, en zonk; daar ontstond groote verwarring; zy werden nogmaals afgeslagen, en verloren een groot aantal gekwetsten en dooden. Onder de laatsten telde men den Grave van 'TSOORLE, wiens broeders reeds in den Utrechtschen oorlog waren gevallen.

De moed van den Burchtgraaf en der zijnen werd door den geluk-

Digitized by Google

kigen uitslag van hunnen weerstand niet weinig gestijfd. Herhaaldelyk deden zy onverwachte uitvallen in het Hollandsche heir, sloegen er menigen vijand neder, en keerden gemeenlyk met buit en gevangenen te rug. Zeker, de Hertog mocht al de overtuiging hebben dat stad en burcht, steeds ingesloten door een macht als de zijne, eenmaal zouden moeten overgaan — maar hoe lang zouden zy 't nog volhouden, aangevoerd en aangevuurd door een stouten bevelhebber als JOHAN van MONTFOORT? Eene dergelijke overweging mag wel hebben bygedragen tot het leenen van een gunstig oor, toen in Augustus de Graven van *Nassau* en van *Chimay* in *Holland* kwamen, en den Hertoge woorden van bevrediging toespraken, ten einde »dese twist, schade, hinder ende grote verderflijcke oncosten ende dye grote bloedstortinghe te beletten."

En werkelyk kwam het nu spoedig tot eenen zoen, nadat de belegering byna vier maanden geduurd had. De beide strijdende partijen werden vereenigd, maar hoe of op wat wijze, zegt de kronijkschrijver, dat is onder de Heeren geheim gebleven, en het algemeen is er onkondig van geweest; alleen weet men dat de Burchtgraaf beloofde geen Hollandsche ballingen op zijn burcht meer te herbergen. Voor 't overige deed hy hulde en manschap aan MAXIMILIAAN en diens zoon, en leverde het kasteel van *Woerden* te rug in handen des Hertogs, die het terstond van een waakzamer Kastelein en behoorlyke bezetting voorzag.

Nu haalde *Holland* weder ruim adem: de belemmering van wegen en vaarten werd opgeheven, zoodat men overal weder vrij en veilig reizen en trekken kon.

Ongestoord en rustig bleef de rijke Burchtgraaf thands in het bezit zijner goederen. Dat er echter geheime vijanden waren die hem dit misgunden, mag worden opgemaakt uit een vreemd voorval van eenige jaren later, waarby men moeielyk alleen aan al te koene vrijbuiters denken kan.

Het was in 1495, kort na den 14en July, waarop er zulk een ontzettend onweder gewoed had. De nacht was gedaald, en mag wel niet zeer helder geweest zijn, toen eenige mannen, aan de gracht van het kasteel te *Montfoort* genaderd, er eene schouw te water brachten, kennelyk met het doel om de wallen te beklimmen. Maar het was hier niet, zoo als te *Woerden:* de naauwlettende wacht werd opmerksaam, en in een oogenblik was de gantsche

Digitized by Google

bezetting op de been. Haastig namen de vijanden de vlucht, en wie of wat zy geweest zijn is altoos een raadsel gebleven.

Bisschop DAVIDS opvolger FREDERIC van BADEN, in 1499, kort na het ten onder brengen van de Heeren van WISCH, met den Hertog van *Cleve* in oorlog geraakt, behoefde herhaaldelyk geld, dat hy wel voor een groot deel, maar toch niet geheel en al by zijne getrouwe steden van het *Bovensticht* vinden kon. Hij wendde zich daarom ook tot Burchtgraaf JOHAN, die hem met vier duizend gouden rijnsguldens bystond, en daarvoor het recht der hooge Heerlykheid weder in pand ontfing voor zich en zijn Geslacht, tot zoolang de pandsom weder te rug betaald zou zijn. De oirconde daarvan werd den 21en Augustus 1499 bezegeld, en op Sint-Andries [1]) daarna beloofde de Bisschop, by open brieve, dat hy-voor-zich het pand nimmer zou doen lossen.

De Burchtgraaf maakte zich ook nog in zijn ouderdom by den Bisschop verdienstelyk, want het was vooral aan zijne onverpoosde bemoejingen te danken, dat de vrede tusschen *Utrecht* en *Holland* in het voordeel van den Prelaat tot stand kwam, en in het laatst van July, 1511, met de Landvoogdes MARGARETA van OOSTENRIJK gesloten werd. Verder vindt men niets byzonders meer van hem opgeteekend. De juiste datum van zijn overlijden schijnt niet bekend te zijn; hij leefde nog in 1512, maar zijne echtgenote was hem reeds in 1506 door den dood ontvallen.

Hun zoon JOOST van MONTFOORT, gehuwd met ANNA van LALAYNG, volgde hem op, en werd in 1530 door Keizer KAREL den Vijfde in alle voorrechten bevestigd, hoewel het Hoogheerlyk recht, waarop de Burchtgraven zoo grooten prijs stelden, merkelyk was besnoeid door het sedert eenigen tijd te *Utrecht* gevestigde provinciaal Gerechtshof. Heer JOOST overleed reeds in 1539, terwijl zijne kinderen JOHAN en FILIPPA nog minderjarig waren, weshalven Vrouwe ANNA ten hunnen behoeve het Burchtgraafschap bestuurde.

De Stichtste zaken waren thands onder het waereldsch beheer allengs op een geregelder voet gekomen, zoodat men de vroeger gemaakte pandschulden kon beginnen af te lossen. Zoo werden in 1545 aan de voogden van JOOSTS oudsten zoon JOHAN de vier duizend rijnsguldens te rug betaald, die in 1499 aan Bisschop FREDERYC

---

[1] Waarschijnlyk 30 November.

Digitized by Google

waren voorgeschoten. Daarmede werd natuurlyk de vergunning tot uitoefening van het hoog gerecht ingetrokken. Te vergeefs trachtte JOHAN dit later weder in bezit te krijgen; en toen hy eene proeve waagde om het eigenmachtig weder uit te oefenen, werd hy in 1551 door het provinciaal Gerechtshof van *Utrecht* daarin belet.

Hy overleed kinderloos, en het Burchtgraafschap kwam alzoo op zijne zuster FILIPPA. Deze huwde met Heer JAN van MERODE, geboren uit het aanzienlyk Grafelyk Geslacht van dien naam, uit *Gulik* herkomstig, en aldaar reeds in 1250 bekend. Hy werd in 1583 met het Burchtgraafschap verlijd, maar bezat het niet zoo lang als zijn schoonvader. Zijn huwelyk had hem geen zonen, slechts eene dochter, ANNA, geschonken. ANNA van MERODE was dus Erfdochter van *Montfoort*, en trad in den echt met FILIPS van MERODE, Baron van *Petershem*, die op den 8en December 1593 als Burchtgraaf werd erkend. Onder zijn bestuur werd in 1617 met goedkeuring der Staten-generaal en die van *Holland* de gracht gegraven, die van het water de *Linschoten* tot aan de IJsselpoort loopt, en der scheepvaart vrij wat gemaks verschafte.

Zijn zoon, naamgenoot, en opvolger, FILIPS van MERODE, van wien wy niets meer weten dan dat hy, Vrijheer van *Merode* en Markgraaf van *Westerloo* zijnde, in 1628 Burchtgraaf van *Montfoort* werd, stierf na een twaalfjarig bezit, nalatende FERDINAND FILIPS van MERODE, Vrijheer van *Merode*, Graaf van *Olem*, Markgraaf van *Westerloo*, Burchtgraaf van *Montfoort*, Heer van *IJsselmonde*, *Ridderkercke*, enz.

Met dezen FERDINAND FILIPS eindigt de rij der Burchtgraven van *Montfoort*, wier historische figuur, na JOHAN den Rijke, ook hoe langer zoo kleurloozer wordt. In 1648 verkocht hy het Burchtgraafschap en de Heerlykheid van *Montfoort* aan de Provînciale Staten van *Utrecht*, voor eene som van 225,000 gulden.

Uit den belangrijken koopbrief van 4 July des gemelden jaars, zien wy volledig wat toenmaals tot het Burchtgraafschap en de Heerlykheid van *Montfoort* behoorde, waarvan het voornaamste eene mededeeling verdient.

Allereerst: het recht van patroonschap over de kerk van *Montfoort* en verschillende vicarijen, zoowel dáar als te *Woerden* en te *Linschoten*, enz. Vervolgends:

De stad en vrijheid van *Montfoort*, met het rechtsgebied, het

Digitized by Google

aanstellen van Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Sekretaris, kerk-, huis-, en schoolmeester, bode, organist, en koster, en nog andere ambten en bedieningen. Verder:

Het kasteel met grachten en verdere aanhoorigheden; de hof of boomgaard in de stad, voor de poorten van 't kasteel; twee boomgaarden, waarvan de een, het *Cingel* genoëmd, binnen, de ander, tusschen de groote en kleine grachten, buiten de stad gelegen is; het aan deze laatste palende wilde bosch, met gebouwen, beplantingen en kunstheuvelen, mitsgaders den opperhof, het olmboomenbosch, en de cingels daar buiten, met de visscherij in de kleine gracht, al hetwelk in jaarlyksche pacht werd uitgegeven; de visscherij in de grachten van het kasteel en de stad, en gedeeltelyk in den *IJssel*, van *Snadelenhoeck* tot *Oudewater;* de zwanendrift, het recht van den wind, de wind- en de roskorenmolen met het molenaarshuis en erf, voor zoover dit den Burchtgrave behoort; alle thynsen die hem toekomen van verschillende huizen, boomgaarden, en erven, binnen het Burchtgraafschap, jaarlyks bedragende 132 gl. en 5 st.; het heerenrecht van een aantal leenen en vazallaziën, tot het Burchtgraafschap, de stad, en het kasteel behoorende: *Achthoven*, *Heeswijck*, *Kattenbroeck*, *Papencop*, enz.; het Erfdijkgraafschap langs de *Leck*, tusschen den *Nieuwen-dam* en *Schoonhoven*, en langs den *IJssel* tusschen den *Nieuwen-dam* en *Haestrechter-Were;* de aanstelling van Sekretaris en dijkbode by het kolleziё van Dijkgraaf en Heemraden van *Lopickerweerd;* enz. Bovendien blijkt uit den zelfden brief, dat de Burchtgraven binnen de stad *Utrecht* bezaten een huis en erve, genaamd: de Huizinge van MONTFOORT.

Het grootste gedeelte van al deze rechten en bezittingen kwam door dezen koop aan de Staten, en alzoo werd het land van *Montfoort* voor goed aan de provincie verbonden. De stad op zich-zelf was overigens reeds stellig in 1530, en nog duidelyker in 1585, tot de leden van het Neder-Sticht gerekend, en als zoodanig in de Provinciale Staten vertegenwoordigd geworden. De burchtgrafelyke praal »metten aencleve van dien," was nu voor altijd verdwenen, en men kon het kasteel vergelijken by een grijzen eik, die het laatste groen, dat hem nog tooide en vrolyk maakte, thands verloren had. Zeker, de landzaat had nog eerbied voor zijne eerwaardigheid; maar wanneer daar eens vreemden kwamen en te

Digitized by Google

machtig werden, zou men dan de vernielende bijl kunnen weeren?

Den 7en April 1672, verklaarde *Frankrijk*[1] aan het Gemeenebest den oorlog, en, ten gevolge van de jammerlyke bekrompenheid der Regeering (te laat ingezien!) waren de Franschen reeds in Juny meester van *Utrecht*. Het spreekt van zelf dat het bezit van eene plaats als *Montfoort*, door een zwaar kasteel versterkt, den overweldigers niet onverschillig was: den 21en Juny woei dan ook de lelievaan van den burchttrans. De Montfoorters hadden aanvankelyk van deze eerste vestiging niet lang te lijden: LODEWIJK, in de eerste helft der volgende maand ziende dat de voorlanden van *Noord-Holland* allen onder water werden gezet, gaf bevel om de voorposten uit *Woerden* en *Montfoort* op *Utrecht* te rug te trekken. In de laatste helft van September echter, toen de Maarschalk LUXEMBURG *Utrecht* door eene lijn van versterkte posten beschermen deed, lag ook *Montfoort* in die rij, en werd het kasteel van eene bezetting voorzien, die op den 7en Oktober 70 man bedroeg. In die zelfde maand trokken zy weder af, maar niet zonder er eene altoosdurende herinnering aan hun verblijf achter te laten: zij deden het kasteel door buskruit springen, en in een verwarden puinhoop veranderen. Daarmede was echter de stad niet van hunne plaag bevrijd, want toen de winter kwam, en LUXEMBURG zijn voornemen om over het ijs in *Holland* te trekken ging bewerkstelligen, was *Montfoort* in het laatst van December de verzamelplaats van 2000 man. Zoo duurde het by afwisseling met minder en meerder kwelling, tot in de maand November des volgenden jaars, toen de snoevende vijand, door de uitmuntende maatregelen van onzen grooten WILLEM den Derde tot den aftocht genoodzaakt, het Sticht moest verlaten, en derhalven ook *Montfoort* ontruimd werd.

Maar waar nu ook de geliefde oranjevlag zegevierend mocht wapperen — niet van het verdelgde kasteel, waaraan de stad haren oorsprong dankte. Slechts de voorpoort, weërszijds door een dikken ronden toren beschermd, was staande gebleven, het gebouw byna volstrekte ruïne geworden; de sterke muren waren gescheurd en samengestort, de grachten ten deele met het puin gevuld. Metter tijd werd een deel der bouwvallen wechgeruimd, een ander, gering gedeelte, hersteld en tot woonverblijf geschikt gemaakt.

---

[1] En daarby te gelijk, als men weet, ook *Engeland*, *Keulen*, en *Munster*.

Digitized by Google

Die huizinge werd nog in 1833 bewoond door het Geslacht GOBIUS, dat toenmaals in het bezit van den opstal des kasteels was, en dien op gemeld jaar aan de stad *Montfoort* verkocht. Later kocht deze ook den kasteelgrond, aan het domein behoorende, en richtte het huis tot eene kostschool in, die onder het bestuur van den vroegeren hoofdonderwijzer aan de stadsschool eenig aanzien begon te verkrijgen. De toenemende bloei der nieuwe inrichting bracht der overigens arme en vervallene stad talrijke voordeelen aan, en de stedelyke regeering, van gevoelen dat de inwendige goede toestand zich ook wel in uitwendige verbeteringen mocht uitspreken, besloot om daartoe het vervallen gebouw en den grond meer naar den tegenwoordigen smaak in te richten. Ten gevolge daarvan, werden de hier en daar nog overgebleven ringmuren wechgeruimd; de oude houten stallen naast de voorpoort deed men door ruime steenen gebouwen, — de knotwilgen langs de moerassige grachten door net plantsoen vervangen; de brug over de gracht werd afgebroken en hare plaats gedempt, en zoo ging er byna alle zichtbare herinnering aan het verledene verloren. En waren niet nog de beide torens daar als proeven van den ouden bouwtrant overgebleven — niemand zoude er aan een alouden slotbodem denken.

Sic tempora mutantur! Op de plaats, die dikwerf van krijgsgeschrei en soldatenliederen weergalmde, klinkt thans de stem van dartele knapen; en de grond, zoo vaak van het bloed der strijders doorweekt, brengt kleurige bloemen voort. Zoo volgen de gebeurtenissen elkander op; zoo wisselen de tijden van gelaat — en de geschiedenis van het kasteel der Burchtgraven van *Montfoort* eindigt met eene kostschool.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN IJSSELSTEYN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

K F Bombled, del.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL TE IJSSELSTEYN.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN IJSSELSTEYN.

Daar zijn oogenblikken in het leven, waarop men waarlijk in verzoeking komt om te wenschen, dat sommige sprookjens uit de kinderkamer zich mochten verwerkelijken. Dat zijn wel het minst oogenblikken van kortswijl en luim — meer van hoogen ernst, en verreweg de meesten onzer hebben ze wel eens doorleefd. Het zij ge koopman zijt, en u een (want ge zijt Hollander! [1]) rechtvaardigen mammon tracht te verwerven; krijgsman, en de rust onzer dagen verwenscht, naardien ze u belet bloedige lauweren te winnen; geleerde, en dus het recht hebt om aan alles, soms ook aan u-zelf, te twijfelen; staatsman, en zoo doordrongen van de voortreffelykheid uws stelsels, dat ge des noods den throon uws Konings zoudt ondermijnen, om u-zelf op het republikeinsch presidents-kussen te plaatsen — ja, ofschoon ge dit alles te gelijk waart — dan nog is er wel eens een oogenblik in uw leven geweest, waarop ge gewenscht hebt: — »dat toch steenen eens konden spreken!"

Het was dan, wanneer ge u in de sombere, zwaarmoedige bouwvallen van de eene of andere burcht bevond, en de geschiedenis daar de geheimen van den voortijd zoo spaarzaam ontsluierde, dat ge die donkere wulfsels, die holle gangen, die ledige hallen, die gewelflooze zalen, wel zoudt hebben willen ondervragen, indien ge ook maar half verzekerd waart geweest een enkel andwoord te zullen ontfangen.

---

[1] In de ruime beteekenis van Nederlander.

Digitized by Google

Wien deze gewaarwordingen nog onbekend mochten zijn — zoo hy *Holland* bewoont ga hy naar de kollossale bouwvallen van *Brederode;* zoo hy Stichtenaar is wende hy zich naar de geringe overblijfselen van het kasteel te *IJsselsteyn* — en ik vrees niet dat hy, van daar wederkeerende, mijne stelling weêrspreken zal.

Intusschen, wat de geschiedenis ook maar met eenige zekerheid van het eerste vermelden kon, hebben wy reeds getracht in het geheugen te rug te roepen [1]; beproeven wy dit thands ook met betrekking tot het laatste.

De oorsprong van het edel Geslacht IJSSELSTEYN kan met redelykheid niet vroeger dan op het midden der dertiende eeuw worden gebracht, en wijst op eene afstamming uit het toenmaals zoo machtige Huis van AEMSTEL. Wel vinden wy melding gemaakt van een Heer van *IJsselsteyn*, in den Grimbergschen oorlog, 1144, gesneuveld, maar dit moet eene vergissing zijn [2], terwijl JAN van IJSSELSTEYN, wiens erfdochter BERTRANDE met AERNOUT van AEMSTEL zou gehuwd zijn, moedwillig uit de lucht gegrepen is, om tusschen de beide Geslachten een verband te brengen, dat door historische documenten geheel wordt weêrsproken.

Gaan wy de geschiedenis-zelf volgen, zonder langer stil te staan by drooge verdichtselen, die niet eens, gelijk zoo menige dichterlyke sage of naïve volks-overlevering, een historischen grondslag bezitten.

Heer GIJSBRECHT (de Derde) van AEMSTEL, die in 1251 overleed, had, behalven eene dochter BADELOCH, die met HERMAN van WOERDEN gehuwd was, nog drie zoons, waarvan de oudste, de schandvlek van zijn Geslacht, hem opvolgde, de jongste, WILLEM, Proost van Sint-JAN was, en de middelste, AERNOUT of ARENT, wellicht verstandig zou hebben gedaan indien hy zich aan de Erfdochter van een of ander rijk Geslacht had verbonden, omdat zijne erfgoederen, daar hy de tweede zoon was, niet groot konden zijn. Hy raadpleegde evenwel zeker meer zijn hart dan zijn hoofd, want hy huwde eene Jonkvrouwe van onbekenden stam, JANNE, of JOANNA, van wie het vrij duidelyk blijkt, dat zy volstrekt geene eigendommen bezat, en na den dood haars gemaals al heur inkomen

---

[1] Zie blz. 63—84.

[2] Zal het misschien een Heer van *IJsselborch* zijn geweest?

Digitized by Google

trok uit eenige goederen, die hy haar in lijftocht had na gelaten. Overigens was hy gelukkig een man met een praktischen blik in het beheer van hetgeen hy bezat. In 1267 legde hy den grondslag tot de latere Heerlykheid *IJsselsteyn.* Hy pachtte namelyk in dat jaar eenige goederen van het Utrechtsche Domkapittel aan den *IJssel*, ongeveer ter plaatse waar deze zich toen reeds met de *Leck* vereenigde. Het voornaamste daarvan was het oude *Eyteren* of *Heteren*, thands een gehucht, toenmaals een welvarend en uitgestrekt dorp. Hier in de nabyheid stichtte hy vóor 1279 een burch of stein, dien hy *IJsselsteyn* noemde, welke naam, vervolgends op hem en zijn Geslacht overgedragen, zoowel in de geschiedenis van het Graafschap *Holland* als in die van het Bisdom *Utrecht* byna even spoedig vermaard als bekend werd.

Aanvankelyk legde AERNOUT zich vooral op het vermeerderen en inrichten zijner bezittingen toe. In 1278 kocht hy van den Abt van *Oostbroec* eenige goederen in het naby gelegene *Geyn*, en in het laatst des volgenden jaars pachtte hy de tienden over de landerijen rondom zijn kasteel gelegen, die aan het Maria-kapittel te *Utrecht* behoorden, voor vijf jaren, tegen 154 pond 's jaars. De vijandelykheden over den Vreelandschen tol, door zijn broeder GIJSBRECHT eigenmachtig geheven [1], hadden inmiddels een einde gemaakt aan deze rustige bemoejingen van het landleven. AERNOUT, GIJSBRECHTS partij kiezende, en mede breed opgevende van de grieven, hun door den Bisschop aangedaan, ontzegde zijn leenmanschap aan het Sticht, en nam in zijns broeders plaats het bevelhebberschap van *Vreeland* op zich. Graaf FLORIS, den 5en September 1278 met *Utrecht* een verbond gesloten hebbende, sloeg weldra het beleg voor dat kasteel, maar zag zich door AERNOUTS wakkere verdediging tot den aftocht gedwongen. Maar toen de strijd by *Loenen* voorgevallen, en GIJSBRECHT daarby door COSTIJN VAN RENESSE gevangen genomen was, werd AERNOUT onmachtig om zich alleen staande te houden, en leverde *Vreeland* in 's Graven handen. Daarop werd hy met zijne broeders naar *Zeeland* gevoerd, en moest daar blijven in eerlyke hechtenis, tot zy zich hadden onderworpen aan de voorwaarden van den strengen zoen, die op den 27en Oktober 1285 bezegeld werd, waarby zy hunne goederen ten volle aan FLORIS moesten

[1] Zie blz. 227.

Digitized by Google

opdragen, en ze slechts gedeeltelyk weêr in leen te rug ontfingen.

Toen zy eenmaal het weerspannig hoofd gebogen hadden, zullen zy nochtans den dag der bezegeling van de overeenkomst niet in 's Graven hechtenis hebben behoeven af te wachten, maar wel onder verzekerden borgtocht ontslagen zijn. Wy vinden AERNOUT ten minste in de voorhelft dier zelfde maand reeds weder zorgende voor de goederen zijner Heerlykheid: Vrijdag na Sint-Victor (12 Okt.) 1285, werd de pacht der tienden verlengd voor zestien jaren, en vergroot met het daaglyksch recht en met de visscherij, om welke voordeelen het pachtgeld met 31 pond en vijf zalmen verhoogd werd.

Hy genoot zijne herkregen vrijheid niet zeer lang, en overleed reeds in het laatst van 1290, of in het begin van 1291. Vrouwe JOANNA (die later door Graaf JAN in het tijdelyk bezit harer weduwgoederen bevestigd werd) had hem twee zonen geschonken, waarvan de jongste, Heer van *Benscoep*, eene treurige vermaardheid in de samenzwering tegen FLORIS den Vijfde verkregen heeft, en de oudste, GIJSBRECHT, als tweede Heer van *IJsselsteyn* optrad.

GIJSBRECHT van IJSSELSTEYN, Maarschalk van het Sticht, verbond zich op den 25en Oktober 1294, nevens tien andere voorname Utrechtsche Edelen, met Graaf FLORIS, om dezen, ware 't nood, te dienen tegen ieder zijner vijanden, den Bisschop van *Utrecht* daar buiten gesloten. Hy heeft zich echter niet kunnen vrijwaren van de verdenking van meêplichtigheid aan de samenzwering, ofschoon hy niet handdadig was aan den moord. Dat hy met den Heer van ZUYLEN zich voegde by LOEF van CLEVE en de Hollandsche benden die de moordenaars op *Cronenburch* belegerden, bewijst overigens nog niets voor zijne onschuld: zijn broeder BENSCOEP toch was mede daar binnen, en het liet zich reeds van den beginne af wel aanzien dat die ruwe dorpersvuisten, brandende om toe te slaan, verpletterend en vermorzelend zouden nedervallen op die adelyke verradershoofden, wie honger en gebrek tot overgave dwingen moest. En hoewel ARENT van BENSCOEP geen beter lot verdiende dan WILLEM van ZAENDEN — ter wille van GIJSBRECHTS broederhart is het ons toch lief dat LOEF van CLEVE den verrader nog heeft kunnen behoeden, en GIJSBRECHT hem in veiligheid te *Kervenheym* wist.

Maar weldra werd GIJSBRECHTS toestand zelf hachelyk. WOLFAERT van BORSSELE, de heerschzuchtige staatsdienaar van den kinderlyken JAN den Eerste, de bondbreukigheid van Bisschop WILLEM van

Digitized by Google

MECHELEN bemerkende, begon het Graafschap te versterken, en trachtte vooral daartoe de kasteelen op de Stichtsche grenzen te bezetten. Dat gelukte hem met het slot van *Ameyde*, door DIRC van HERLAER by overeenkomst daartoe afgestaan. Wie zich niet zoo gemakkelijk liet vinden, was GIJSBRECHT van IJSSELSTEYN.

»Dat ware schande!" antwoordde hy op BORSSELES aanzoek: »wanneer ik den Grave van *Holland* mijn huis ruimde, daar ik »Maarschalk van 't Sticht ben[1], en de Bisschop mijn rechte Heer »is. 't Bracht my oneere zoo ik dat toestond — des weiger ik, er »moge van komen wat er wil!"

Verbitterd over dit mannelyk betoon van trouwe, zocht WOLFAERT nu langs den weg des gewelds zijn doel te bereiken. Den Maarschalk werden buiten het kasteel lagen gelegd door zijne valsche geburen HUBRECHT van VYANEN en diens verwanten, op aanstoken uit *Holland;* en werkelyk gelukte het hun zich van hem meester te maken. Doch, ofschoon men hem naar het kasteel van *Culemborch* bracht, en aldaar in hechtenis hield — dat van *IJsselsteyn* was daarom nog niet gewonnen: BERTRADE of BAERTE van HEUCKELOM, GIJSBRECHTS gemalin, was een kloekhartige vrouw, die den vijanden van haren echtgenoot evenzeer den intocht weigerde als hy 't zelf had gedaan. Dat men hem geen leed zou doen, daarvoor achtte zy zich ook gewaarborgd door een trouweloozen knecht van VYANEN, die zich van zijns Heeren kind meester gemaakt, en het op den *IJsselsteyn* gebracht had. En gelukkig voor haar, die kleene gijzelaar! Wie weet aan wat zielestrijd een WOLFAERT van BORSSELE haar zou hebben overgeleverd, indien VYANEN niet in GIJSBRECHT den borg voor het leven zijns kinds hadde te beveiligen gehad.

BORSSELE deed 's Graven banier voor het Kasteel planten, en het dicht en zwaar beleggen; daarop herhaalde hy zijn eisch om overgave, op den forschen toon van stormtuig en staal:

Straks wordt het schaatrend aanval-steeken
  Van rij tot rij in 't rond gehoord,
En onder luid gejubel breken
  De benden op, en rukken voort.

---

[1] Maarschalk, niet in de beteekenis van Veldheer, maar van Rechter, gelijk staande met Baliuw in *Holland*.

Digitized by Google

Als golven die het strand beklimmen,
  Door barsche winden voortgestuwd,
Zoo stormen ze aan. Een bui van vlimmen
  En werpgesteente paart en huwt
Zich aan 't gedrang. 't Klaroengeschetter
  En 't roffien van de holle trom
Dreunt samen met het staalgekletter
  En krijten van den strijdbren drom.

De hooge trans — de borstweer — 't kraakt
Van steenen, 't werptuig uitgebraakt.
    De stormram beukt de poort.
Het rijs, in bergen aangebracht,
Bevloert welras de diepe gracht,
    En stijgt er tot den boord.
De ladders worden saamgetast,
En hechten aan den muur zich vast.
    De strijders dringen voort.
Zy klautren op, met sterke hand,
En klemmen zich met knie en tand
    Aan stijl en sporten vast.
En stuift een dichte pijlenregen
Uit schietgat en kanteel hun tegen —
    Het aantal groeit en wast.

En 't scherp en gierend strijdgeluid
Galmt boven gil en jammer uit,
    Al valt er menig een.
En dondert ook een raatlend heir
Van keien langs de wallen nêer
    En morselt hoofd en leên;
En storten krakend, splintrend daar
De ladders op en door elkaâr,
    De klimmers onder een,
Verplet, verbrijzeld, of verwond —
Wie kan, verrijst weêr van den grond,

Digitized by Google

Ten nieuwen storm gereed.
En steeds vergroot zich weêr 't getal
Dat opstijgt naar kanteel en wal,
Met luider oorlogskreet.

Maar BERTRADE stond (om met VONDEL te spreken) als eene heldin op de haar toebetrouwde post, en iedere storm, hoe fel en langdurig, hoe scherp en vernielend, werd afgeslagen; en de blydesteenen mochten een dak verbrijzelen, of een venster in stukken doen springen, of een verdediger dooden — zy maakten in de muren geen bres, die niet werd gedekt met trouwe in 't staal gehulde borsten, tot dat de opening weer gevuld was.

Nogmaals beproefde WOLFAERT den weg der onderhandeling, maar met geen beteren uitslag. De trouwe gade wilde van niets hooren, tenzij men haar eerst toestond met GIJSBRECHT, haar gemaal, onbeluisterd te spreken, opdat ze zijn eigen woord mocht hooren, en zijn raad innemen, dien ze zekerlyk zou opvolgen. Maar of nu de belegeraars daar een list achter zochten, of dat zy GIJSBRECHT genoeg kenden om van zijn raad geene verandering te wachten — hare voorwaarde werd niet aangenomen, en — schande over het hoofd van een Edelman, die aldus eene vrouw bestreed! — er werd besloten om haar door uithongering te dwingen.

Lang hield de heldin het nog vol: byna een jaar; toen had gebrek aan voedsel de krachten verteerd; toen waren er slechts zeventien weerbare mannen op 't kasteel — en in welken toestand nog! Zoo de vijand thands storm blies, was alles reddeloos verloren. Trachtte zy ten minste nu nog te behouden wat behouden kon worden: zy bood de overgave van het kasteel aan, op voorwaarde van vrijen aftocht voor zich en de ingenoten.

Het moet wel een onmenschelyke glimlach zijn geweest, waarmeê WOLFAERT dien voorslag ontfing. Dat HUBRECHT van VYANEN, die mede onder de belegeraars was, de uitlevering van den kinderdief wilde bepaald hebben, daarin lag niets onbillyks; maar laaghartig was het van BORSSELE, dat hy volstrekt weigerde om meer dan de helft der verdedigers lijfsgenade toe te zeggen. Op de burcht werd over dien harden eisch beraadslaagd. — »De helft die aan my »komt, zal die vrij zijn en van alles kwijtgescholden?" vroeg BERTRADE. — »Dat zal zy," antwoordde men haar. Toen onderwierp

zy zich aan den bangen nood, die haar dwong om toe te geven. De poort werd geopend, en daar de brug geheel vernield was, werden er horden gelegd waarover 's Graven leger binnentrok. HUBRECHT van VYANEN sloot zijn kind ongedeerd in de armen; over den verraderlyken knecht hield hy kort recht, en deed hem op het rad leggen. BERTRADE moest aanvankelyk hare burchtzaten naar *Dordtrecht* volgen, om getuige te zijn van een tooneel, waarin WOLFAERTS gemoed zijn volle gruwzaamheid uitsprak.

De verachtelyke Baliuw van *Zuid-Holland*, ALOUD, WOLFERTS oogendienaar, zat daar in den richterstoel, en er moest geloot worden om dood en leven. Hy verdeelde de zestien mannen aan twee zijden. Een uit hen zou beslissen welke acht de zaal slechts zouden verlaten om te sterven, want er waren twee balletjens, even groot en gelijk van kleur, maar het een besloot een Hollandschen penning die ten leven — het ander een Leuvenschen die ter dood wees. ALOUD maakte BERTRADE met dat doel bekend. — »Nu zie, »minnelyke Vrouwe!" sprak hy: »wien de Leuvensche penning ten »deele valt, hebben 't lijf verbeurd: wien de Hollandsche komt, »zullen het behouden." —

Baliuw ALOUD! zie wel toe op de gelaatstrekken dier zestien mannen; zie vooral dáar heen waar ze den vreeselijken angst der onzekerheid verraden, want — nog weinige maanden, en dan zult gy zoo voor eene woedende volksmenigte staan, die ook geen barmhartigheid kent! Als ge dan de koord om den hals zult voelen waarmeê men u hangen zal naast den beul — zult ge dan sterven als acht van dézen: met het bewustzijn van uw plicht te hebben gedaan?...

Maar niemant voorzag dit nu nog; ALOUD allerminst. Het lot besliste, hoe de hand gesidderd moge hebben die de wreede keuze moest doen; de verwezene helft der trouwe bezetting werd terstond onthalsd, de andere volgde BERTRADE naar *Heuckelom*, indien ten minste dit bericht meer waarheid behelst dan de regelen van den kronijkdichter:

Dandre dedemen doe ghevaen.

waar hy in billyke verontwaardiging op laat volgen:

Dat dochte mi onrecht ende mesdaen! —

Digitized by Google

Het kasteel en de landerijen van *IJsselsteyn* (met *Benscoep* en *Woerden* daarby) gingen uit BERTRADES handen in die eener andere Edelvrouw over: Graaf JAN beleende ze, op WOLFERTS bede, aan diens gemalin SYBILLE, die er zich toch niet lang Vrouwe van schrijven mocht: 1 Augustus 1299 viel haar echtgenoot onder de moorddadige handen der verbitterde Delftenaren, en den 21 Mei 1300 ontfing GWY van AVENNES van zijn broeder Graaf JAN den Tweede in rechten leen al de goederen op Stichtschen bodem[1] van diegenen, die met raad of daad schuldig waren aan Grave FLORIS dood, en hiertoe werd ook GIJSBRECHT gerekend.

Deze, die na de overgave van zijn kasteel losgelaten was, loerde slechts op de gelegenheid om zich van zijn wettig eigendom weder meester te maken. De inval der Vlamingen in 1304, en de verwarring, door de gevangenneming des Bisschops in den noodlottigen strijd op *Duveland* over het gantsche Sticht heerschende, kwamen hem daartoe weldra te stade. Of hy het in vrede dan wel met gewapender hand weder in bezit nam, is onbekend. STOKE meldt alleen in twee regels den uitslag, niet de handeling van het feit, en zingt, als nam hy de slotwoorden van een volkslied over,

En GHISEBRECHT is op *IJselsteine*,
Dat sine hadde geweest te voren.

Zeker is hem dat bezit niet betwist geworden, want reeds den 13en Juny vinden wy hem rustig voor het belang zijner inkomsten zorgen, en daartoe van het Kapittel van Sinte-Maria voor twee jaren in pacht nemen het laag gericht (om de opbrengst der boeten en breuken) van *IJsselsteyn*, van *Merlo*, en van *Marnedijc*, met de tienden en visscherij, tegen 126 pond 's jaars.

In Augustus daarop stierf graaf JAN de Tweede, en besteeg de dappere en edelmoedige WILLEM de Derde den stoel van *Holland*. GIJSBRECHT haastte zich tot eenen zoen, en werd waarschijnlyk door den Graaf zelfs tot Ridder geslagen: op den 11en Augustus 1305, by eene dagvaart te '*s Gravenhage* tegenwoordig, werd hy onder de »Edele luyden, 's Graven lieve en getrouwe mannen" ge-

[1] Met uitzondering van 't reigerbosch in »*Aemstellelant*, en de manschap der beleende goederen in 't algemeen, die de Graaf aan zich behield.

Digitized by Google

noemd, en by de Ridders geteld. En toen nu zijn oudste zoon AERNOUT in 't huwelyk trad met 's Graven nicht MARIA, bastertdochter van Bisschop GWY van AVENNES, ontfing GIJSBRECHT-zelf het kasteel van *IJsselsteyn* met de 32 morgen lands waar 't op stond, een zeker stuk lands aan de noordzijde van de gracht te *IJsselsteyn*, 7.5 hoeven in 't *Geyn*, 60 morgen lands te *Rypikerwaert*, 44 morgen te *Benscoep*, 75 te *Polsbroec*, 18 te *Hoenscoep*, en 12 te *Bloclant*, in rechten leen. Wanneer wy nu hierby voegen de bezittingen en pachten onder den eersten GIJSBRECHT vermeld, benevens die op blz. 277 voorkomende, dan kunnen wy ons van de Heerlykheid in haren oudsten toestand al een vrij duidelyk denkbeeld vormen.

Intusschen was het getal der houten en rieten arbeiders- en dienstmanswoningen, rondom en onder de schutse van het kasteel neêrgeslagen, allengs uitgebreid, en hier en daar met de woning van dezen en genen ambachtsman vermeerderd; menig bewoner van *Eyteren* had die plaats verlaten, en zich onder den *IJsselsteyn* neêrgezet; zoodoende was de buurt een gehucht geworden, en het gehucht tot de uitgestrektheid van een dorp aangegroeid, waar men groote behoefte begon te gevoelen aan eene kerk. Heer GIJSBRECHT verplaatste daarom, met toestemming van Bisschop GWY, en onder erkenning van het recht der Kanunniken van Sinte-Maria tot de begeving, de kerspel-kerk van *Eyteren* naar zijn kasteeldorp, en bevestigde daarmede voor goed den grondslag der tegenwoordige stad, die nog altijd zijn naam draagt, al is zijn wakker Geslacht reeds lang uitgestorven.

By dit alles vergat hy de ridderlyke wapenoefening niet: nog in het zelfde jaar, 1310, op het beroemd tornier van *Bergen*, waar omstreeks 190 Graven, Baanderheeren, Ridders, en Knapen, uit *Engeland*, *Frankrijk*, *Duitschland*, en de *Nederlanden* saamgevloeid waren, pronkte ook zijn wapenbord: een gouden schild, beladen met een balk van sabel, alles gedekt door een sint-andries-kruis, van zilver en keel geschakeerd [1]. Hoeveel aanzien hy aan Graaf

[1] De andere Nederlandsche Heeren waren die van VOORNE, van der LECKE (AELBRECHT en PIETER), van ARCKEL, van MERODE, OTTO van CUYK, DANIËL van GOOR, ROBBRECHT van APPELTERN, WARNAER van MERODE, PETER van DIEST, en WALRAM van LUXEMBORCH.

Digitized by Google

WILLEMS hof genoot blijkt daaruit, dat deze hem in 1314 toestond om jaarlyks in het groene woud van *Haerlem* een hert te mogen dooden, en dit voorrecht zelfs erfelyk op zijn Geslacht over te brengen. Ook werd hy tot 's Graven Raad verheven, welke waardigheid hy tevens by den Bisschop schijnt bekleed te hebben; en in Maart 1317 beleende de Graaf hem met het gerecht, de tienden, de kerkbegeving, en eenige landerijen te *Benscoep*, met het gerecht en de tienden van *Polsbroec*, en met de helft van het gerecht en van de visscherij te *Opburen*. Deze bezittingen vermeerderde hy nog in November 1319 met de Cuyksche leengoederen, ook reeds door zijne ouders bezeten, strekkende, langs deze zijde des *IJssels*, van *Opburen* tot *Snodelenhoec*, aan gene zijde, van 't *Geyn* tot *Fellenoirde*, en verder bestaande uit het hooge en lage recht in den *IJssel*, de putten en palen, waarden en visscherijen aldaar, met alles wat tot eene Hooge Heerlykheid behoort.

In 1326 verkocht de Heer van *Cuyk* al zijne eigendommen in het Sticht aan Graaf WILLEM, en deze bevestigde het volgende jaar Heer GIJSBRECHT in het verlij. Tot hiertoe was slechts het kasteel met eenige goederen daar rondom Hollandsch leen geweest; thands kwam er ook het hooge rechtsgebied der Heerlykheid onder, want dit was uit de Cuyksche leenen ontstaan.

In 1333 had hy het verdriet zijn wakkeren jongsten zoon HERBARN, Ridder, Heer van den *Bussche*, door eene noodlottige gebeurtenis te verliezen. HERBARN was met JOHAN van den ZANDE in oneenigheid geraakt, die zoo hoog liep, dat het tot een gevecht kwam, waarin beide Edellieden sneuvelden. Het onrecht schijnt aan de zijde des Heeren van den ZANDE geweest te zijn, want in den zoen, tusschen de aanvankelyk verbitterde Geslachten der gesneuvelden door den Proost van Sint-Pieter gesloten, werd den verwanten van JOHAN opgelegd om een altaar en vicary te stichten in de kerk van *IJsselsteyn*, met opdracht van het begevingsrecht aan HERBARNS zoon GIJSBRECHT en diens nazaten, en daarenboven tot het vestigen eener jaarlyksche rente van veertig grooten tornois, op de Mariakerk te *Utrecht*, voor het doen van zielmissen ten behoeve van Heer HERBARN.

GIJSBRECHT van IJSSELSTEYN overleed tusschen 1341 en 1344, en werd opgevolgd door AERNOUT, de oudste zijner drie toen nog

Digitized by Google

levende zonen[1]. Deze was, als wy weten, in 1308 gehuwd met MARIA van AVENNES, en werd kort daarop tot de Ridderlyke waardigheid verheven, ofschoon sommige Edelen er laag op neêr zagen dat hy zich aan eene Jonkvrouwe uit onechten bedde verbond. Hy voer er intusschen wel by; ontfing van zijn schoonvader nog op diens onverwacht doodbed (29 Mei 1317) de voogdij van het kasteel *Goye;* vermeerderde zijne inkomsten met eenige dagelyksche gerichten en schout-ambten, en was reeds een gezien Edelman toen hy de Heerlykheid van zijn geslacht beërfde, waarmede hy zich niet alleen door Gravin MARGARETA deed beleenen (1346), maar ook nog daarenboven door Bisschop JAN van ARCKEL, voor zoo ver deze te eeniger tijd in het bezit dier goederen mocht komen. Ten opzichte van den Bisschop verbond hy zich daarentegen om te zorgen dat een verlangd huwelyk tusschen diens broeder ROBBRECHT, den Ruwaard van 't Sticht, en ALEYDE[2], Heer OTTO van ARCKELS Erfzuster van *Asperen* en *Hagesteyn*, tot stand kwam, hetgeen ook werkelyk geschiedde. De goede verstandhouding tusschen hem en den Kerkvoogd ging echter in de oneenigheden tusschen den laatste met het Beiersch Gravenhuis van *Holland* ten onder: AERNOUT, die de Hollandsche zijde hield, verkreeg daarvoor wel van Hertog WILLEM het belangrijk voorrecht om Utrechtsche ballingen tot poorters van *IJsselsteyn* te mogen toelaten, maar de uitoefening daarvan duurde niet lang, want toen zijn bestand met Bisschop JAN ten einde geloopen was, terwijl deze zich te *Rome* bevond, trok de Maarschalk van het Sticht op Maandag na beloken Paschen voor *IJsselsteyn*, en sloeg er zijne tenten om heen.

Vijf weken lang werd de plaats met allerlei stormtuig aangetast; toen zag AERNOUT zich gedwongen tot de overgave, en genoodzaakt om met eede te bezweren dat hy en de zijnen in 't vervolg goede en getrouwe Stichtsmannen zouden blijven, en nimmer weder tegen den Bisschop of de stad oorlog voeren. Hy hield echter zeer slecht woord, voegde zich spoedig weder aan de Hollandsche zijde, en

---

[1] Heer GIJSBRECHT had in 't geheel zeven kinderen, vijf zoons en twee dochters gehad. Twee dier zonen, de genoemde HERMAN, en JAN, Domproost te *Utrecht*, waren hem in den dood voorgegaan.

[2] Zij wordt ook ELISABETH, en zelfs JENNE genoemd.

Digitized by Google

werd door Hertog WILLEM, die hem »zwager"[1] noemde, met gunsten overladen, ja zelfs met den tytel van Baanderheer tot Hertooglyken Raad benoemd.

De Bisschop was over dit alles niet weinig verbitterd, maar te vergeefs; en in *Holland* was AERNOUTS aanzien zóo gestegen, dat hy, met Heer JAN van DRONGELEN en de stad *Dordtrecht*, in 1358 gemachtigd werd tot het waarnemen der regeering tijdens de afwezigheid van Hertog AELBRECHT.

Zijn ouderdom en langdurige ervaring moeten hem een groot vertrouwen verworven hebben, want dikwerf werd hy in belangrijke geschillen als scheidsman geroepen: onder anderen in 1359 tusschen EDUARD, des Hertogen broeder van *Gelre*, en Hertog AELBRECHT; tusschen Hertog AELBRECHT en JAN, Heer van *Arckel;* tusschen den Heer van *Arckel* en JAN, Heer van *Polanen* en van de *Leck.* Ook schijnt er tusschen hem en den Bisschop eene volkomene verzoening tot stand gekomen te zijn: toen hy in 1360 eenige goederen aan de kerk te *IJsselsteyn* schonk, en de Bisschop dit goedkeurde en bevestigde, noemt deze hem »onzen bloedverwant en Baanderheer."

Hy stierf, hoog bejaard, in 1362 of 1363, en werd in het volledig bezit der Heerlykheid en alle goederen opgevolgd door zijne Erfdochter GUYOTTE of GWYDA[2], die sedert 1330 gehuwd was met den rijken, machtigen, en onvertsaagden JAN van EGMOND, van wiens daden reeds by de behandeling der *Egmonder* burcht gesproken is, en die, nevens zijne echtgenote, in 1366 door Hertog AELBRECHT met de Heerlykheid verlijd werd.

Ook hun oudsten zoon en opvolger AERNOUT behoeft hier slechts herinnerd te worden. Als Heer van *Egmond* en *IJsselsteyn* bewees hy Bisschop FLORIS van WEVELICHOVEN in 1380 groote diensten by den oorlog met den overmoedigen Ridder EVERAERT van ESSEN, en het beleg van diens kasteel van *Eerde.* Ook werd onder zijn bestuur de stad in 1390 aanmerkelyk versterkt, nadat ze in 1374 door de

---

[1] d. i. Aangehuwde bloedverwant; toen gold het b. v. evenzeer voor schoonzoon als thands alleen voor schoonbroeder.

[2] Van CATHARYNE van *IJsselsteyn*, die mede in dezen tijd leefde, is het onzeker of zy eene dochter of wel eene zuster van Heer AERNOUT geweest zij. — GWYDA is, D. I. blz. 32, ten onrechte, in navolging van anderen, Erfzuster geschreven.

Digitized by Google

plundering van Heer WILLEM van REES, Krijgsoverste van Bisschop AERNOUT van HOORN, veel geleden had.

Heer AERNOUT stierf in 1409, en liet twee zonen na, van welke de oudste, JAN, Heer van *Egmond* werd, terwijl de tweede, WILLEM, in het bezit van *IJsselsteyn* kwam.

WILLEM van EGMOND VAN IJSSELSTEYN, gehuwd met JACOB van BORSSELE VAN BRIGDAMMES weduwe ANNA van HENNIN, eene dochter van GAUTHIER, Heer van *Bossu*, werd weldra in de oneenigheden gewikkeld die tusschen zijn broeder en WILLEM den Zesde ontstaan waren, en reeds onder *Egmond* door ons vermeld zijn[1]. Toen namelyk JAN van EGMOND onder vrij geleide voor den Hoogen-raad van *Holland* was gedaagd, maar niet verscheen, werd hy ten gevolge daarvan gevonnist als schuldig aan hoog verraad, en, met verbeurtverklaring zijner goederen, uit den lande gebannen. Hy achtte zich daarop in *Holland* niet langer veilig, maar vertrok ijlings naar *IJsselsteyn*, en zocht er by zijn broeder eene schuilplaats. De Graaf-Hertog zond onverwijld zijne gezanten derwaart, en deed kasteel en stad opeischen, maar ontfing een weigerend andwoord. Hierop verzamelde hy een deel zijner Ridderen en knechten, en zond ze, omstreeks Sint-Maria Magdelena 1416, met een groot aantal poorters uit de Hollandsche steden naar de weêrspannige plaats, om die te belegeren. EGMONDS vrienden en verwanten, waaronder voornamelyk Heer JAN van VYANEN, Jonker JACOB van GAESBEEC en Heer HUBRECHT van CULENBORCH, maakten zich nu over zijn lot bezorgd, wel inziende dat hy op den duur geen tegenstand zou kunnen bieden, en gevaar liep om, wanneer hy den Graaf-Hertog als gevangene in handen viel, als een landverrader het lijf te verliezen. Zy besloten eene poging tot verzoening te wagen; begaven zich in allerijl naar *Schoonhoven*, waar WILLEM van BEIEREN nog vertoefde, en werkelyk gelukte het hun hem te verbidden, mits de EGMONDERS zich onderwierpen. Zoo terstond lieten deze zich echter niet vinden. De bemiddelaars reden menigmaal over en weêr, dán naar den vertoornden Landsheere, dán naar de oproerige broeders, en brachten het eindelyk tot een vergelijk. Zeker hebben zy den overmoedigen Ridders het wanhopige van een gewapenden weêrstand, en het noodlottig einde eener

[1] D. I. blz. 34.

Digitized by Google

dwaze volharding, doen inzien, want de voorwaarden der bevrediging waren zoo goed als verkoop hunner rechten en goederen:

»De Heer van *Egmond* en Heer WILLEM zijn broeder zouden rijden uit *IJsselsteyn*, en behouden hun reede have die zy daar binnen hadden, en blijven uit den lande van *Holland* en *Zeeland*, en daar niet weder in komen, ten zij by wille en meêweten van Hertoge WILLEM. En de Heer van *Egmond* zou overgeven en afstaan alle recht en toezeggen dat hy had aan den huize en aan der stede van *IJsselsteyn* en aan der Heerlykheid, tot 's Hertogen WILLEMS behoef. En de Hertog zou jaarlyks doen uitreiken aan den Heer van *Egmond*, hem en den zijnen, ten eeuwigen dage, tweeduizend oude schilden; aan Heere WILLEM, zijn broeder van *IJsselsteyn*, zeshonderd kroonen, en hun beider moeder, Vrouwe JOLANDE van LINNINGEN, achthonderd kroonen tot haren lijftocht."

De brieven dezer voorwaarden werden opgemaakt en van wederzijde bezegeld, en de beide broeders verlieten daarop met hun gevolg en tilbare have de stad en het kasteel van *IJsselsteyn*, die onmiddellyk overgingen in handen van den Graaf-Hertog, en van zijnentwege bezet werden. De inwoners ontfingen hem voor hunnen Heer, en beloofden hem hoû en trouw te zijn, »en swoeren dat ten Heyligen."

Den 31en Mei 1417 stierf WILLEM de Zesde te *Bouchain* — en toen bleek het weldra dat de IJsselsteyners hunnen eed, ofschoon zelfs op geheiligde overblijfselen afgelegd, als gedwongen beschouwden, en zich niet gebonden achtten om hem te houden.

Naauwlyks was den EGMONDERS de doodsmare ter oore gekomen, of zy verzamelden in korten tijd een bende gewapenden, waarmeê Heer WILLEM naar *IJsselsteyn* toog. Op Sacramentsnacht, by het krieken van den dageraad, kwam hy voor de stad; en zijne aanhangers daar binnen, reeds van zijn aantocht verwittigd, openden hem terstond eene poort, zoodat hy er zonder slag of stoot meester werd, pas elf dagen na 's Hertogen dood. De slotvoogd, die het kasteel voor de Hertogin JACOBA bewaarde, was echter getrouw aan zijn eed, versperde allen ingang, en wachtte beleg en bestorming af, hoewel het aantal der mannen van de bezetting niet groot was. Het duurde evenwel niet lang of hy kreeg vaste hoop op ontzet.

JAN van MONTFOORT en WALRAVEN van BREDERODE, de natuurlyke

Digitized by Google

vijanden van IJSSELSTEYN en EGMOND, vernamen niet zoodra der broederen feit, en daarby te gelijk des slotvoogds trouw, of zy stelden alle andere zaken ter zijde, om het kasteel te ontzetten en de stad weder te winnen. MONTFOORT, de voormalige Domdeken, begaf zich oogenblikkelyk naar *Utrecht*, waar hy den volksgeest by uitnemendheid kende, en stelde den Raad voor om zich het belang van JACOBA in deze aan te trekken, hem van manschap en krijgsvoorraad te voorzien, en zonder marren tegen *IJsselsteyn* op te trekken; hy stelde zich borg, dat de Hertogin zou goedkeuren om kasteel en stadsmuren ten bodem te werpen en geheel te slechten. Dat was een te groot lok-aas voor de goede mannen van *Utrecht*, om het te kunnen weerstaan. *IJsselsteyn* was hun te lang een zwaard in de zijde geweest, om zich niet hoogst gaarne eene opoffering te getroosten, wanneer zy er spoedig van verlost mochten worden. En alzoo trokken de Sint-Maartens-mannen reeds op Vrijdag na Sacraments-dag voor de thands zooveel onrust barende plaats.

Toen MONTFOORT hunne aankomst vernam, spoedde hy zich ijlings mede derwaart, en sloot zich met zijne eigene wapentuurs by hen aan. Daarop zonden zy eene goed gewapende bende vooruit naar 't kasteel, om den slotvoogd by te springen, maar — het vaandel van den trans woei hun eene slechte tijding tegen: Heer WILLEM had in dien tusschentijd mede niet stil gezeten, en, wel peinzende wat er volgen mocht, zich meester van zijn voorvaderlyke burcht gemaakt.

Dit viel den verbondenen zeer tegen; doch nu zy eenmaal ter plaatse waren, besloten zy, na korten raadslag, om niet onverrichter zake het veld te verlaten, maar daar by voorraad te blijven liggen. Het duurde niet lang of ook BREDERODE kwam met de zijnen aan, en sloeg zich by hen neder; en toen nu weldra ook de benden der Hollandsche steden en de poorters van *Amersfoort* verschenen en zich by hen voegden, werd het inderdaad een insluitings-leger waarover IJSSELSTEYN zich wel verontrusten mocht. Want wanneer hy van den slottoren staarde, zag hy zich ingesloten door een zee van tenten en pavilioenen, waarvan slechts vijandelyke wimpels en banderollen woeien; en wanneer in de verte een oprijzende stofwolk, of het flitsen der zonnestralen op stormkappen en speerpunten, de aannadering van krijgsknechten vermeldden, dan moest hem dit een verdrietelyk en onrustbarend gezicht zijn:

Digitized by Google

hy had geen machtige bondgenoten, met wier hulp tot ontzet hy zich vleien mocht, en zijn broeder van *Egmond*, hoe ridderlyk en onvertsaagd hy was, mocht een storm helpen afslaan, en de tuimelende vijanden doen vloeken op »JAN met de Bellen" — hy vermocht toch geen gantsch leger te vernielen, al deden dat ook zijne nobele voorbeelden, de Paladijnen der Arthur- en Karel-romans. Ook werd er yverig aan het beleg gewerkt; de Utrechtenaars vooral, »dien menich leet uyt Ysselsteyn gedaen was," werkten onvermoeid aan loopgraven en bolwerken, zoodat zy al spoedig een der laatsten zóo naby de stad opwierpen, dat de afstand op sommige plaatsen geen boogschot ver meer was.

Een deel der stede-bannelingen van *Utrecht*, met den Domdeken HERMAN van LOCHORST, JOHAN van den SPIEGEL, en eenige vijanden van het Sticht, hadden zich intusschen by Heer WILLEM gevoegd, en waren de bezetting van het kasteel komen versterken; maar ook de belegeraars kregen een nieuwen bondgenoot in JAN van BEIEREN, die, als mede zorg schijnende te dragen voor de belangen zijner nicht, zich ten spoedigste had uitgerust, en het getal der bespringers kwam vergrooten.

Heer WILLEMS kans werd meer dan hachlyk, en hy zag dit zeer wel in. Een vergelijk-alleen kon hem van gevangenschap of dood ontslaan — en hy neigde daartoe. De onderhandeling, door bemiddeling van Heer JAN van HEYNSBERGEN gevoerd, duurde kort, want het was als onmacht tegen overmacht.

En veertien dagen na den aanvang van 't beleg trokken de broeders, met hunne meëgebrachte goederen en hun gevolg en aanhang, waaronder ook de Utrechtsche balling, uit burcht en stede, en werden, ingevolge de voorwaarden van het verdrag, uitgeleid tot *Nyendam*, van waar zy, altoos buiten de landen der Hertoginne, een goed heenkomen moesten zoeken.

De arme poorters intusschen, die met een nieuwen eed van hulde waanden vrij te komen, werden, zoodra de overwinnaars binnen waren getrokken, gevangen genomen, en ter beschikking van JACOBA gesteld, met uitzondering van eèn gedeelte waarover de Elect zich meester hield.

Toen de Hertoginne kort daarna in *Holland* kwam, herinnerden de Stichtschen MONTFOORT aan zijne belofte omtrent de vernieling van *IJsselsteyn;* en werkelyk wist de Burchtgraaf door tusschen-

Digitized by Google

komst van BREDERODE het daarheen te brengen, dat JACOBA, die nog weinig blik in 's Lands toestand had, aan de willekeurige voorwaarde hare goedkeuring schonk. Nu kwam Heer WALRAVEN op Sint Pieter en Pauwels daarna te *Utrecht*, en nam een hoop volks van daar met zich naar *IJsselsteyn*, om er den arbeid der verwoesting aan te vangen. Thands speelden moker en houweel een spel, dat den slopers uit onze dagen zoû doen watertanden: de eene toren na den andere stortte in; de eene poort na de andere viel te zamen; het eene muurvak na het andere bedekte den bodem; en dat alles onder het woest en spottend gejuich der baldadige poorters van *Utrecht*, die in hunne dwaze en hoovaardige vreugde aan niets dan aan het koelen van hun wrok dachten — zonder er zich over te bekommeren of het Geslacht, dat zy zich op deze wijze ten doodvijand maakten, niet te eeniger tijd by machte van weêrvergelding zou kunnen komen. Zy arbeidden, naar hun eigen inzien, als goede en verstandige Sint-Maartens-mannen voor de eere en het welzijn hunner stad, onvermoeid als onbevreesd, en zetteden, na alle metselwerk in puin gestort te hebben, hun werk de kroon op door de geschonden plaats aan de vlammen ter prooi te geven, waarvan slechts de kerk en het klooster verschoond werden. Op beide deze gebouwen na, was het *IJsselsteyn* van 1417 het *Egmond* van 1315 gelijk geworden.

Heer WILLEM van EGMOND VAN IJSSELSTEYN overleed op den 31en December 1451, nalatende twee natuurlyke kinderen, eene dochter, BELIA, gehuwd met BERTHOUT van RIETWIJC, en een zoon, AERNOUT van IJSSELSTEYN, die in den echt trad met BARBARA van BORSSELE, en in wien wy den schraapziekem Slotvoogd van *Woerden* hervinden, wiens vrekkige aart het der kloekheid van JOHAN van MONTFOORT zoo gemakkelyk maakte om hem op tweede kersnacht 1488 te verschalken.

Na Heer WILLEMS dood viel, by gebrek alzoo van een wettigen telg, de Heerlykheid op zijn neef en naamgenoot WILLEM, tweede zoon van den vurigen JAN van EGMOND dien wy herhaaldelijk als den krijgshaften »JAN met de Bellen" hebben leeren kennen.

WILLEM van EGMOND was reeds door zijn ouderen broeder Hertog AERNOUT van *Gelder* beschonken met de goederen van WILLEM van BUREN, in 1430 ontzet, en voerde den tytel van Heer van *Buren*, *Leerdam*, *Schonerwoert*, *Haestrecht*, en des lands van *Mechelen*. In

Digitized by Google

den slag met Hertog GERHARD van *Berg*, 10 November 1444, die vooral door de lafhartigheid van GERAERT van CULENBORCH verloren ging, toonde WILLEM van EGMOND een ridderlyken en onvertsaagden moed, maar zag zich, door de overmacht gedwongen, eindelyk met zijn getrouwen Drossaat tot de overgave genoodzaakt. De onbescheidenheid van zijn aartsvijand WILLEM van BUREN, sinds 1430 Veldheer van den Hertog van *Berg*, was gelukkig oorzaak van zijn bespoedigden loskoop. Hy was reeds een vol jaar krijgsgevangen, en Hertog AERNOUTS geldelyke toestand had het betalen van den losprijs nog niet gedoogd, toen BUREN hem op den 13 November 1445 een brief zond, waarin hy hem gelastte zich over acht maanden na Sint-Jacob, toen volgende, naar de stad *Berchem* te begeven, er leisting, of verblijf om schuld, te houden in het huis van zijn tollenaar KOENRAED van *Boelendorp*, en niet van daar te vertrekken buiten zijne bewilliging, of hy zou hem met woorden en schandbrieven voor de gantsche waereld als eerloos en meineedig verklaren.

Eene dergelijke leisting had voor Geldersche Ridders niets vreemds, maar de wijze waarop zy nu gedaagd werd was krenkend voor EGMOND en GELDER beiden. Hertog AERNOUT nam daarop zijne maatregelen, en de loskooping volgde eerstdaags.

Toen de laaghartige ADOLF, Hertog AERNOUTS zoon, in verbond met zijne onnatuurlyke moeder CATHERINE van CLEVE en een deel verraderlyke Edelen, zijn vader in 1465 te *Grave* gevangen nam, deed hy ook den niets kwaads vermoedenden FREDERIC van EGMOND, Heer WILLEMS zoon, in hechtenis nemen. Vergeefs trachtte Heer WILLEM, die ter goeder trouw maar al te dikwijls ADOLFS voorspraak by diens vader was geweest, thands voor broeder en zoon te spreken: hoe zou hy, die de vaderlyke weldaden met den gruwelyksten ondank vergold, herinnering hebben voor de weldaden van den oom!

Het duurde zelfs niet lang of ADOLF, die de wederspannigheid der Roermonders aan heimelyk opstoken van zijn oom toeschreef, liet al diens leenen in *Gelderland* aanslaan, en viel hem met allerlei betichtingen lastig. Graaf VINCENT van *Meurs*, Heer WILLEMS schoonbroeder, wist voor hem nog vrijgeleide te verkrijgen; maar toen WILLEM te *Arnhem* kwam om zich te verandwoorden, en daartoe met VINCENT naar 's Hertogen hof ging, keerde de woesteling hun

Digitized by Google

den rug toe, en liet hen staan. En toen de Graaf in een afzonderlyk gesprek er op aan drong om te weten hoe het dan toch met Heer WILLEMS zaak gaan moest, voer ADOLF toornig uit: »Wy »beboeten hem voor 20000 Rijnsche goudgulden — tenzij hy de »inkomsten van den tol te *IJsseloord* zal betalen, of dien tol laten »varen."

Toen de Graaf dit woord overbracht, sprak WILLEM met bitterheid: »Zie, dit is dan de dank, dat ik zijn vader zoo dikwerf heb »verbeden, en de verschillen tusschen zijne steden beslecht: »hy, »die my mijn lieven broeder (zijn eigen vader!) en mijn zoon ont»roofd heeft, dreigt my thands ook van mijne inkomsten te beroo»ven." — En nadat hy den Grave gemachtigd had om met den overweldiger nader te onderhandelen, wierp hy zich netelig in den zadel, en reed, van een enkelen dienaar vergezeld, naar zijn Slot van *Baer*, waar hy terstond maatregelen nam om Hertog JAN van CLEVE, de stad *Wageningen*, en eenige anderen, met de meineedige handelwijze en onverdraaglyke trotschheid van ADOLF bekend te maken.

Gedurende den daarop gevolgden oorlog met den Clevenaar, zond ADOLF eene bende krijgslieden onder OTHO van WEEREN naar *IJsselsteyn*, waar men allengs weder was beginnen te timmeren en bouwen, maar nog altoos zonder beschutting van muren lag. Het viel den Geldersman derhalven niet moeielyk om de plaats te overrompelen. De kerk en het klooster, door de Stichtenaars nog gespaard, werden thands met de herbouwde woningen en hutten mede aan de vlammen overgegeven, en de weerlooze menigte werd schandelyk en laaghartig mishandeld. Deze boosaartigheid bleef niet gants ongestraft: vijfenveertig der plunderaars op hun keertocht toevende binnen *Gorcum*, waar zy zich veilig waanden[1], werden onverhoeds gevangen genomen en in de ijzers gezet. Negentien hunner, uit den stok brekende, zochten deels in het Minoritenklooster, voor een ander deel in de H. Geesthuiskerk een toevlucht. Maar te vergeefs: de Stadhouder van *Holland* deed hen van daar en naar *'s Gravenhage* voeren, waar zy op den 26en en 29en Mei

---

[1] *Gorcum* behoorende aan den Grave van *Charlois*, KAREL den Stoute, en lag op Hollandsch grondgebied, dat door OTHO van WEEREN geschonden was.

Digitized by Google

1466, ondanks alle smeekingen en voorbeden hunner verwanten en betrekkingen, onthalsd en op het rad gezet werden.

Jonkheer FREDERIC, zijner gevangenis door list ontsnapt, was intusschen by zijnen vader aangekomen, waarop zy-beiden hunne volgers gewapend, en zich by het leger des Hertogen van *Cleve* gevoegd hadden, van waar zy hunnen vijandelyken bloedverwant menige schade toe brachten, en zelfs *Arnhem* verrasten.

Na den vrede van *Gent*, 1469, begon de roekelooze ADOLF weder de oude treken tegen zijn oom. Heer WILLEM, evenzeer verontwaardigd als verraderij duchtend, begaf zich onmiddellyk naar Hertog KAREL van BORGONDIË, door wiens ernstige tusschenkomst eindelyk de rollen werden verwisseld: ADOLF in hechtenis geraakte en AERNOUT op vrije voeten kwam. De oude Vorst erkende de trouw en gehechtheid van zijn broeder en diens zoon: hij beschonk de eerste met de tollen van *IJsseloort* en *Arnhem*, en begiftigde den tweede met de stad en het kasteel van *Buren*, geheel en al, met tollen, dorpen, inkomsten, en rechten; daarenboven benoemde hy hem later tot Slotvoogd van het kasteel te *Grave*, waar hy, na zijn afstand van het Hertogdom aan KAREL, gewoonlyk verblijf hield, en op den 23en February 1473 overleed.

By het verzet der Gelderschen tegen Hertog KAREL, sloot Heer WILLEM zich der partij van den laatste aan, en verscheen met zijne drie zonen en hunne wapenknechten zelf in 't Hertooglyk heir, waar hy groote diensten bewees, en in het beleg van *Nymegen*, 1473, zijne tenten opsloeg aan de overzijde van de *Waal* in 't dorp *Lent*, aan de zijde van zijn ouden vriend den Hertog van *Cleve*, met wien hy de overmoedige stad zeer in de engte bracht. Hertog KAREL toonde hoezeer hy de diensten en bekwaamheden van WILLEM op prijs stelde, en stelde hem, na de onderwerping van *Gelderland*, tot zijnen Ruwaard over dat gewest aan.

De dood van KAREL den Stoute, 5 January 1477, bracht WILLEM in ongelegenheid met de Gelderschen, die hem wantrouwden, en CATHARYNE van GELRE, op verlangen van heur geslaakten broeder ADOLF (kort daarna echter voor *Doornic* gesneuveld) als Voogdesse aannamen. In de vijandelykheden, hieruit metterdaad ontstaan, werden zijne beide jongere zonen FREDERIC en WILLEM door de poorters van *Nymegen* gevangen, en drie jaren lang in den zwaren toren tegen over het *Valkhof* in hechtenis gehouden.

Digitized by Google

Aarts-Hertog MAXIMILIAAN, in deze zaak gemoeid, wierp zelf een oog op het bestreden Hertogdom, en nam Heer WILLEM, om hem aan zich te verbinden, in 1478 te *Brugge* onder de Ridders van het Gulden-vlies op. De grijze Ridder, in wien wy thands moeielyk den ranken Edelman met de zwarte krullende hairen kunnen herkennen dien wy in 1451 op het kasteel te *Egmond* aantroffen [1], droeg het vorstelyk onderscheidingsteeken nog byna vijf jaren op de fiere borst. Toen overleed hy op het kasteel van *Grave*, 19 January 1483, en werd aan de zijde van zijn broeder AERNOUT begraven.

FREDERIC van EGMOND, zijn opvolger als Heer van *IJsselsteyn*, en gehuwd met Jonkvrouwe ALEYDE, Heer GERAERTS dochter van CULENBORCH, had intusschen reeds overvloedig van zich doen spreken. Ook wy hebben hem reeds ontmoet by de Utrechtsche onlusten, waarin de Burchtgraaf van *Montfoort*, zijn erfvijand, zulk een overmoedige rol speelde [2], en FREDERIC als Opperbevelhebber het leger des Bisschops aanvoerde.

Hy begon de vijandelykheden met het verbranden van eenige huizen aan de Catrynepoort buiten *Utrecht*, het rooven van vee uit de landerijen aan den *Rijn*, en het gevangennemen van eenige Stichtschen, die hy deed uitschudden en naar *IJsselsteyn* voeren, dat door hem reeds onder KAREL den Stoute, en met diens goedkeuring, opgebouwd en versterkt was geworden. Een inval der Montfoorters onder JAN van MIDDACHTEN werd door den IJsselsteynschen Bevelhebber LAMBRECHT MYLLINCK gekeerd. In de nabyheid van het steedjen had een hevig gevecht plaats, waarby MIDDACHTEN met negen ruiters en zeven poorters gevangen genomen werd, terwijl MYLLINCK, zijn behaald voordeel vervolgende, de landen van *Montfoort* en *Utrecht* met vuur en staal verwoestte. Eene onderneming der IJsselsteynschen in het volgende jaar gelukte volkomen. Van het kasteel *Oudegein*, aan de vereeniging van *Lec* en *IJssel* gelegen, en wel op den noordelyken oever der laatste rivier, werden een tijd lang de hinderlagen bespied der ruiters van *IJsselsteyn* langs den vaartschen *Rijn*, wanneer zy den voorraad, die van tijd tot tijd naar het blokhuis aan de *Vaart* werd gevoerd, wilden

[1] Zie Dl. I, blz. 37.

[2] Blz, 251, enz.

Digitized by Google

onderscheppen. Zoodra men de loerende krijgsknechten bespeurd had, werd het sein gegeven aan het kasteel *Vronesteyn* en aan de *Vaart*, en de vaartuigen die beladen waren zetteden hunne reis niet verder voort. Te vergeefs mochten die van *IJsselsteyn* zich een poos afmatten, wie hun dezen trek speelde. Eindelyk ontdekten zy de ware toedracht, en besloten zich van den steenen spie te ontdoen. Op Zondag 16 Juny 1482, overvielen zy den *Oudegein*, verjoegen de bezetting, plunderden en verbrandden de burcht, en keerden met de behaalde buit triomfantelyk in hunne stad te rug. De Stichtschen leden door dit verlies grooten last, want van nu aan legden Heer FREDERICS mannen hunne hinderlagen weer onbespied, en maakten zich zoowel van de vijandelyke krijgslieden, als van mond- en krijgsvoorraad meester.

De bebouwde en bloeiende valei van het Sticht werd door deze onophoudelyke en wederkeerige invallen een woestenij, waar netel en klisbloem welig tusschen de zwartgebrande puinhoopen opschoten, en het rijpe koren den paarden der vernielzuchtige ruiters tot voedsel diende. En zoo mocht de geplaagde Stichtenaar van 1482 wel met den verdrukten Kennemer van 885 klagen:

»Des vlegels maatslag op den dorschvloer,- op de velden
»Het vrolyk arbeidslied by spade of zeis — hoe zelden
»Wordt meer hun volle galm, hun heldre toon gehoord!
»Ach! 't land brengt doornen meest en ruige distlen voort!"

Toen de Burchtgraaf van *Montfoort* eindelyk meende den oorlog op grootere schaal te kunnen voeren, besloot hy om zich in de eerste plaats meester te maken van den zetel zijner doodvijanden, de Heeren van *IJsselsteyn*. Met allen spoed, maar te gelijk met ernst en naauwlettendheid, werden de toebereidselen daartoe gemaakt — en zoo zagen de poorters der stad op Dinsdag den 27en Augustus 1482, ten 4 ure in den namiddag, een leger van ongeveer 4000 man voor hunne wallen. Zeventien schouwen voerden groote en kleine donderbussen, stormtuigen, en andere krijgsbenoodigdheden aan, en alles deed zien dat het CLEVE en MONTFOORT met de bestorming ernst was. Het leger werd in drie hoofdbenden verdeeld, waarvan de eerste achter langs den IJsseldijk de tenten opsloeg, de tweede den kruisweg die naar *Lopic* voerde bezettede,

Digitized by Google

en de derde zich in en rondom het buiten de wallen gelegen klooster der Cisterciënsers vestigde. Ofschoon er met bestormen werd getoefd totdat REYNIER van BROECHUSEN met de Cleefsche hulpbenden zou zijn aangekomen, liet men evenwel de stad niet met rust. De groote donderbussen, die reeds in de nacht tusschen Dinsdag en Woensdag by het klooster waren opgericht, wierpen spoedig een aantal vuurkogels in de stad, hoewel de schade die zy aanrichtten niet groot was, en slechts weinige menschen er het leven by verloren.

De wakkere IJsselsteyners, vertrouwende op ontzet van den kant huns Heeren, lieten zich mede niet onbetuigd: hun geschut brandde van de wallen rusteloos op de belegeraars los; en te midden van dezen sulferdonder deden zy eenen heftigen uitval, die door de Stichtschen niet minder stout weerstaan werd, zoodat het tot een scherp·gevecht kwam, waarin de laatsten natuurlyk wel den boventoon behielden, maar toch ook een niet onbeduidend verlies aan dooden en gekwetsten leden.

Intusschen was BROECHUSEN met zijne Clevenaars den 31en Augustus over *Utrecht* naar *IJsselsteyn* getogen, en het leger was alzoo voltallig geworden. MONTFOORT naderde dus eindelyk tot het vurig gewenschte uur waarop hy de stad zijns vijands met eene vinnige bestorming zou kunnen overmeesteren — maar toen het er nu op aan kwam om dien storm te regelen, weigerden de aangekomen krijgsbenden volstrekt om een praam te bestijgen of een leer te beklimmen, tenzij de stad eerst gewonnen ware, »want," zeiden deze eerlyke Duitschers, »wy zijn herwaart gekomen om strooptoch- »ten te maken en te plunderen, niet om steden te bestormen."

En de geest die in de afdeeling der Stichtenaars heerschte was mede niet opwekkend: in de weinige dagen die het beleg nog maar duurde, had menig goede poorter der Bisschopsstad van de duisternis der regenachtige najaarsnachten gebruik gemaakt om in alle stilte zijn warm bed binnen de veilige muren van *Utrecht* weder op te zoeken, zoodat de Stedelyke Raad genoodzaakt was, op dergelyke desertie reeds den 1en September eene boete van 10 pond te zetten, en dit slechts 4 dagen later te verhoogen op 100 pond en 10 jaren ballingschap.

De onwil der Clevenaars maakte nu aan het gantsche beleg een einde, want de Burchtgraaf wist zeer wel dat FREDERIC te *Schoon-*

Digitized by Google

hoven lag met een reeds niet onaanzienlyk leger, en slechts nog eenige versterking wachtte, om tot ontzet uit te rukken. Een snelle storm alleen had de stad in zijne handen kunnen brengen. Nu de gelegenheid daartoe voorby was, werd een langer vertoef zelfs gevaarlyk, en, hoe hem het hooge hart ook van verbittering moge geklopt hebben — een spoedige terugtocht was de beste handeling waartoe de fiere JOHAN van MONTFOORT thands besluiten kon.

Nu dat besluit eenmaal genomen was werd het ook ten spoedigste uitgevoerd; maar juist die spoed werkte noodlottig: de krijgsknechten, die de oorzaak daarvan waarschijnlyk in eene mare van aanrukkenden vijand zochten, braken ten bestemden tijde (9 ure in den avond van 6 September) met zooveel overhaasting op, dat het wel eene halve vlucht scheen, en er eene menigte krijgs- en stormtuigen achtergelaten werd, waartoe het felle busvuur uit de stad, waar men van het vertrek bespeurd had, mede niet weinig bydroeg. De Stichtschen verloren by dezen vruchteloozen aanslag alleen aan dooden 150 man, terwijl het verlies der Clevenaars nog meer bedroeg.

Die van *IJsselsteyn* maakten zich terstond van het achtergelaten krijgstuig meester; en daar zy het Cisterciënsers klooster nu als een al te voordeelige legerplaats voor den vijand hadden leeren kennen, lieten zy er den rooden haan kraaien, d.i.: zy staken het in den brand, waarna zy het vervolgends met al de daarby behoorende gebouwen ten gronde toe vernielden, en den monniken eene plaats binnen de stad inruimden.

Van omstreeks dezen tijd dagteekent waarschijnlyk de aan een der wallen van *IJsselsteyn* ingemetselde steen, die tot aan het einde der vorige eeuw nog aldaar gezien werd, en waarop men las:

Wech, Uytersen met uw tuten en blasen,
Doet uyt twee leuwen, en set twee hasen,
Want doe die van Ysselsteyn quamen in tfelt,
Hebbent die van Utrecht op een loopen gestelt.

Tijdens de omwenteling van 1795 werd deze steen door een hoop Utrechtenaars uitgebroken en in de gracht geworpen, waar hy misschien nog ligt.

Heer FREDERIC, hoewel voor het verlies zijner stad thands niet

Digitized by Google

meer bevreesd, brandde van verlangen om zich op het stoutmoedige *Utrecht* te verhalen. Nog altoos had de Bisschop er aanhangers, en dezen, in eene herberg »de Sleutel" samenkomende, vonden daar in de dienstboden gewillige briefdragers voor hunne samenspanning met den Hollandschen Veldheer. Het naauwlettend toezicht van den Stedelyken Raad voorkwam echter de uitvoering van het plan; verschillende personen werden gevangen genomen, en, als verdacht van meêplichtigheid aan het verraad, ter stede uit gebannen.

Even ongunstige uitslag volgde in 1491 op zijne poging om de door de stedelingen herwonnen en bezette Catheryne-poort te heroveren. Hy zag zich genoodzaakt om met verlies weder te rug te trekken, en de poorters koelden hunne verbittering op negen zijner krijgsknechten die zy gevangen hadden gemaakt: zy deden hen door beulshanden onthalzen, en hingen daar na de lichamen en hoofden aan den toren der poort ten toon.

De Geldersche oorlog, waarin zijne stad *Buren* overweldigd, en het kasteel vernield werd, gaf hem daarop de handen te vol om dezen hoon te wreken; maar in 1493 maakte hy zich van de voorstad de Weert meester, en sloot *Utrecht* zóo naauw in, dat het weldra gedwongen werd om vrede te sluiten, zich genoodzaakt zag tot de betaling van 25000 goudgulden, en de overblijfselen der onthoofden, die nog altijd een afschuwelyk schouwspel aan de poort maakten, terstond te doen begraven.

Een jaar te voren waren des wakkeren Ridders diensten reeds opendlyk erkend door Keizer MAXIMILIAAN, die de Heerlykheid *Buren* tot een Graafschap verhief, zoodat de broeders van EGMOND nu beiden den Graventytel voerden.

FREDERIC van EGMOND VAN IJSSELSTEYN, Graaf van *Buren* en *Leerdam*, Heer van *IJsselsteyn*, *Sint-Maertensdijc*, *Cortgene*, *Cranendoncq*, en *Jaersvelt*, overleed in 1500, en werd in het choor der kerk van *IJsselsteyn* bygezet aan de zijde zijner echtgenote, die hem reeds op den 26en July 1471 in den dood was voorgegaan, en boven wier stoffelyk overschot hy een verheven tombe, met heur beeld in liggende houding, deed oprichten.

Hun oudste zoon FLORIS, gehuwd met MARGARETA van ZEVENBERGHE, volgde in het bezit van het Graafschap *Buren* en *Leerdam*. De jongste, WENNEMAER, bekwam de Heerlykheden *IJsselsteyn*, *Sint-Maertensdijc*, *Cortgene*, *Cranendoncq*, en *Jaersvelt*. Naardien hij echter

Digitized by Google

weldra overleed, zonder andere kinderen dan een natuurlyken zoon, WILLEM van IJSSELSTEYN, na te laten, zoo gingen de gantsche bezittingen weder onverdeeld op FLORIS over, die daardoor de zelfde tytels voerde als zijn vader weleer droeg, en nog daarenboven onder de Ridders van het Gulden-vlies opgenomen was.

In 1510 trachtten de Stichtschen zich van *IJsselsteyn* meester te maken, 't geen hun echter mislukte. Niet beter evenwel voer FLORIS van zijnen kant in den winter van 1511. Met den aanvang van dat jaar zocht hy zich een bondgenoot in de felle vorst, en dacht de stad over het ijs te verrassen; maar eenige Geldersche ruiters, die zich op het platte land van 't Sticht onthielden, overmeesterden de wagens waarop de stormtuigen werden aangevoerd, en verijdelden dus den geheelen aanslag.

Toen *Gelders* Hertog KAREL van EGMOND daarop als Beschermheer van *Utrecht* was aangenomen, werden nog dat zelfde jaar de vereenigde Geldersche en Stichtsche wapenen tegen *IJsselsteyn* gekeerd. Drie weken lang duurde het beleg, en 1600 voetknechten, 300 ruiters, en 2000 poorters van *Utrecht* lagen gedurende dien tijd onder den standaart van KAREL rondom de stad gelegerd. Den Lekdijk, naar de zijde van *Schoonhoven*, staken zy door, om van dien kant voor overval beveiligd te zijn, en de schade, door de hieruit ontstane overstrooming in de omstreken en den *Crimpenerwaert* veroorzaakt, kostte *Holland* meer dan honderdduizend kroonen. Onderhandelingen, van de zijde dezer provincie aangevangen, waren vruchteloos, en middelerwijl viel ook het kasteel *Jaersvelt*, aan de *Lec*, in handen der Stichtschen. Toen was het geduld van FLORIS ten einde. Hy vereenigde zijne vaandels met die van Graaf HENRIC van NASSAU, en noodzaakte den vijand op den 1en Juny 1511 tot opbreken van het beleg. In die zelfde maand overviel hy, vereenigd met den Heer van *Wassenaer*, aan het hoofd van 200 ruiters en 600 voetknechten de vijandelyke bezetting van *Jutfaes*, die hy tot aan de poorten van *Utrecht* voor zich uit dreef, er velen van deed neêrsabelen, en omstreeks 400 gevangen nam.

Onder dit alles had hy dikwijls met geldgebrek te worstelen, daar de Landvoogdes niet altijd in staat was om ten behoorlyken tijde zijne krijgskas te voorzien, zoodat hy genoodzaakt was om met de opbrengsten der Utrechtsche bezittingen in *IJsselsteyn* de soudeniers te betalen. Misschien is het aan deze geldelyke onge-

Digitized by Google

legenheden te wijten dat hy in de wandeling FLOORTJEN Dunbier werd genoemd, schoon 't ook kan zijn dat hy dezen schimpnaam aan de Stichtenaren te danken had, die alles behalven ingenomen waren met den Hollandschen Kapitein-generaal, wiens oorlogzuchtige aart hem zijne lastbrieven wel eens te buiten deed gaan, en die, wanneer de bevelen van Hertog KAREL van OOSTENRIJK of van MARGARETA niet met zijne zienswijze strookten, stoutmoedig verklaarde dat hy een man des Keizers was, en in diens belang handelde.

KAREL van OOSTENRIJK stelde ook een groot vertrouwen in den bekwamen Ridder, en zond hem in 1515 naar *Friesland*, om in zijnen naam de hulde te ontvangen van dit Gewest, dat de Gelderschen meer dan moede begon te worden. En hier was FLORIS vastheid van karakter de oorzaak, dat de Friezen, hoe lang zy ook tegenstribbelden, eindelyk genoodzaakt waren om den OOSTENRIJKER als Erfheer en Erflandvoogd des Heiligen Roomschen Rijks in *Friesland* te erkennen en aan te nemen.

De huldiging geschiedde op den 1en Juny 1515 met veel plechtigheid te *Leeuwarden*. FLORIS vertegenwoordigde er zijn hoogen Heer. Voorafgegaan door den Herout (wiens dalmatiek KARELS wapens droeg) en gevolgd door een stoet van Edelen, trad hy met het zwaard in de hand naar den Sint-Veits dom, waar hy de mis hoorde, daarna voor het choor de gelofte van onderdanigheid der Geestelyken, vervolgends ook den eed van hulde en manschap der Edelen en poorters ontfing, en eindelyk zelf de bevestiging van der Friezen privilegiën en vrijheden bezwoer. Na deze plechtigheid deed hy gouden en zilveren penningen onder het volk rondstrooien, en sloeg vier voorname Friesche Edelen tot Ridder, waarvan hunne vijanden schimpend zeiden, dat de vlierboom den koolstruik tot ridder geslagen had!

Belangrijke diensten bewees hy daarna in de Stichtsche oneenigheden, en droeg er veel toe by om KAREL, die inmiddels (1519) de Duitsche Keizerskroon droeg, het waereldlyk bestuur over het Sticht te doen verkrijgen.

Niettegenstaande zijn onrustig en zwervend leven, bereikte FLORIS toch den gunstigen ouderdom van 70 jaren, waarvan hy de laatsten in rust schijnt te hebben doorgebracht. Hy overleed den 20en Oktober 1539, nalatende drie kinderen, een zoon, MAXIMILIAEN, en

Digitized by Google

twee dochters, ANNA (die door heur huwelyk met JOZEF van MONTMORENCY moeder was van FLORIS en FILIPS van MONTMORENCY, zoo bekend in onze historie) en WALBURGA.

MAXIMILIAEN van EGMOND VAN IJSSELSTEYN, thands Graaf van *Buren* en *Leerdam*, Heer van *IJsselsteyn*, *Jaersvelt*, *Sint-Maertensdijc*, *Cortgene*, en *Cranendoncq*, Ridder van het Gulden-vlies, werd een jaar na zijns vaders dood door den Keizer in de plaats van den overleden JORIS SCHENCK VAN TAUTENBORCH benoemd tot stadhouder en Kapitein-generaal van *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen*, en *Groningerland*, waar hy rustig bestuurde en zich zeer bemind maakte. Hy deelde in hooge mate de gunst van Keizer KAREL, wien hy in verschillende oorlogen volgde, en met onkreukbare trouw aanhing, zoodat hy zelfs nooit met een protestant dronk, niet uit geloofshaat, maar omdat hy in den afgewekene van de Roomsche kerk den vijand zijns meesters zag. De Keizer, zegt men, wilde uit ingenomenheid met den dapperen en trouwen Graaf diens Graafschap *Buren* tot een Hertogdom verheffen — zonder echter daarby ook de inkomsten te kunnen verhoogen; maar juist dit laatste bewoog MAXIMILIAEN tot eene dankvolle afwijzing: »Liever," sprak hy: »wil ik een rijke Graaf, dan een arme Hertog zijn." —

Eene plotselyke ongesteldheid aan de keel werd, kort nadat hy uit *Engeland* in een gezantschap van 's Keizers wege was te rug gekeerd, oorzaak van zijn dood, die hem in de kracht zijns levens te *Brussel* overviel. Zijn vriend, de Keizerlyke lijfarts ANDRIES van *Wesel* (VESALIUS), het gevaar ziende rijzen en het oogenblik van sterven naderen, achtte het zich ten plicht hem daarvan niet onkundig te laten, verklarende dat hy nog vijf of hoogstens zes uren leven kon. Dat was op den 22en December 1548, tegen middernacht. De groothartige Ridder hoorde dit bericht met rustige bedaardheid aan, zond oogenblikkelyk om zijne twee gemeenzaamste vrienden, de Heeren van LIGNE en van GRANVELLE, en regelde met hen zijne belangrijkste zaken.

Nu heerschte er een droevige onrust door het gantsche huis. Het onheilvol gerucht had reeds zijne dienaren, en vele aanzienlyke bekenden bovendien, in de groote zaal samen doen vloeien, om naar zijnen toestand te vernemen. Het verschijnen der priesters, die naar het slaapvertrek gaan en hem het laatste sacrament zullen toedienen, voorspelt het noodlottigste. Allen staan in angstige ver-

Digitized by Google

wachting, en ziet, daar wordt gezegd dat de Graaf zoo aanstonds in hun midden zal komen. En werkelyk, de deuren worden geopend, en, eene eerbiedige huivering bevangt hen — MAXIMILIAEN van EGMOND, geheel in 't harnas gegespt, in plechtgewaad getooid, en met den keten van het Gulden-vlies omhangen, wordt binnen gevoerd. Hy spreekt allen vriendelyk toe: beveelt zijne bedienden aan zijner vrienden zorg, bespreekt zelf hun eene gedachtenis, en reikt hun de hand ten afscheid. Nu verlangt hy nog eens den gulden beker, waaruit hy gewoon was op feestmalen te drinken; en nadat hy met korte trekken zijn leven geschetst, en daarin met warmte van de ontfangen weldaden en gunsten des Keizers gesproken heeft, reikt hy den Heer van LIGNE zijn Ordeteeken over, om het den Keizer te rug te geven, en brengt vervolgends, door twee lijfknapen ondersteund, zijn laatsten dronk aan zijnen Heer en Meester. Het was een plechtig, een roerend oogenblik; mannen weenden.

Toen dankte hy zijne beiden vrienden voor hunne dienst, sprak allen voor het laatst een hartelyk vaarwel, omarmde den getrouwen arts, en deed zich naar zijn leger voeren. Maar de sponde ontfing alleen zijn zielloos stof: toen men hem neder legde had de fiere geest het lichaam reeds verlaten.

Zijne weduwe, FRANÇOISE, Heer HUGOOS Erfdochter van LANNOY, overleefde hem nog lang: zij stierf in 1562. Maar vóor haren dood had zy het geluk hun eenig kind en erfdochter op achttienjarigen leeftijd door het huwelijk verbonden te zien aan een edelen jongeling van gelijken ouderdom, van Vorstelijken Huize, en sints zijn elfde jaar aan het Keizerlyk hof te *Brussel* opgevoed: in 1551 huwde WILLEM van NASSAU-DILLENBURG, Prins van *Oranje*, Baron van *Breda* en *Diest*, met ANNA van EGMOND VAN IJSSELSTEYN, Erfdochter van *Buren* en *Leerdam* en der overige uitgestrekte goederen heurs vaders.

Al te kort was zy met hem gelukkig. Zy overleed reeds in 1558, nadat zy hem twee kinderen had geschonken, een zoon, FILIPS WILLEM, in 1554, en een dochter, MARIA, in 1556, die later de echtgenote des Graven FILIPS van *Hohenlo* werd.

Hierdoor kwam *IJsselsteyn* alzoo in handen van het doorluchtig Huis van ORANJE-NASSAU, waarin het ook tot aan WILLEM den Derde bleef, zonder dat er gedurende al dien tijd iets merkwaardigs van werd opgeteekend, dan alleen een enkel voorval tijdens den drie-

Digitized by Google

dubbelen oorlog van 1672. In den namiddag van 12 July van dat jaar rukte een groot aantal dragonders van de Fransche bezetting uit *Utrecht* naar *IJsselsteyn*, om het te bemachtigen. Zy kwamen er in de nacht en waarschijnlyk zeer onverwacht aan, maar werden er door de zeesoldaten zoo wel onthaald, »dat de meeste part het weder-komen vergaten"; de overige helden spoedden zich ijlings weder naar *Utrecht*, »blasende en trommelende voor de Poorte Alarm, waer op in haer Wachten groote alteratie ontstondt."

De kloekmoedige mariniers schijnen er echter slechts tijdelyk verblijf gehouden te hebben, want reeds binnen een week daarna waren kasteel en stad zonder eenigen weêrstand in 's vijands handen overgegaan, en werden niet weder ontruimd dan met het vertrek der Franschen uit *Utrecht*.

Na Koning WILLEMS plotselyke en onvoorziene dood in 1702, ontstond er tusschen *Pruissens* Koning FREDERIK den Tweede en JOHAN WILLEM FRISO een langdurig verschil over de nalatenschap, dat eerst door hunne erfgenamen in 1732 by overeenkomst geschikt werd. *IJsselsteyn* kwam toen aan WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, destijds Stadhouder van *Friesland*, *Groningen*, *Drenthe*, en *Gelderland*, en in 1747, als WILLEM de Vierde, Stadhouder der Vereenigde Provincien. Zijne moeder, de beminnelyke MARIA LOUISA van HESSEN-CASSEL, die, na gade en zoon overleefd te hebben, eerst in 1765 te *Leeuwarden* overleed, hield zich van tijd tot tijd in het kasteel op, dat zy als douairie bezat, en de IJsselsteyners spraken nog in het begin dezer eeuw met dankbare herinnering van de edele Vorstin.

Gemeenlyk werd het in dien tijd bewoond door den Drost van *IJsselsteyn*. By de omwenteling van 1795 werd deze waardigheid bekleed door den Heer DE BEAUFORT, die er toen afstand van moest doen en het kasteel verlaten, dat onder de in beslag genomen goederen des Stadhouders behoorde, en als zoodanig aan de fraaie Bataafsche Republiek werd gebracht.

Nu moest het dàn als hospitaal, dàn als kazerne dienen, en speelde de ruwe soldaat er den meester, natuurlyk niet ten voordeele van het eerwaardig gebouw, dat veel van die bewoners te lijden had. Vervolgends werd het eenige jaren lang aan zich-zelf en den tijd overgelaten, en stond het geheel ledig, toen Mevrouw de Weduwe van de CAPELLE als huurderesse optrad, en er met een

Digitized by Google

aanverwant van den Heer van der DUIN VAN MAASDAM heur verblijf vestigde.

Eindelyk werd het, na het overlijden van Mevrouw van de CAPELLE, in 1812 door het Rijk verkocht, en ging toen over in handen van Jonkheer Mr. NICOLAAS HENDRIK STRICK VAN LINSCHOTEN, Heer van *Bunnik* en *Vechten*, wiens Geslacht het nog steeds in bezit heeft.

Intusschen heeft de uitwendige vorm van den *IJsselsteyn* natuurlyk veel in stoutheid en rijkdom verloren. Eene afbeelding van den tegenwoordigen toestand wordt gevonden in ROBIDÉ VAN DER AAS »Oud-Nederland," en geeft de hoofdvormen nog kennelyk te rug. Men kan zich een denkbeeld maken van de voormalige sterkte dezer burcht, wanneer men ziet dat de dikte van den overgebleven voormuur meer dan eene Ned. el bedraagt, terwijl de muur des torens, zelfs wel 1.5 N. el dikte heeft.

De nog bestaande onderaardsche gangen zijn, wegens de stiklucht die zich daarin ontwikkelt, nooit geheel onderzocht, hoe wenschelyk dit ook ware. Men verhaalt elkander dat zy weleer hebben gediend »om, onder het water door, de gemeenschap met de stad en het aldaar gevestigde klooster te onderhouden." De ondervinding heeft evenwel reeds dikwerf geleerd hoe zeldsaam dergelijke verhalen, die in menigte van kasteelen en bouwvallen voorkomen, by onderzoek op waarheid gegrond zijn.

Waarlijk, ook by het overschot der IJsselsteynsche burcht mag men met den dichter spreken:

Wel, zeker, wie 't herdenken mint
Van lang voorleden, schooner dagen —
Wie een weemoedig-zoet behagen
In de eeuwig groene Erinring vindt,
Heeft slechts die muren te ondervragen,
Die 't merk van koninklyke pracht,
Van oude — eilaas! verlamde — kracht,
In reuzenschrift aan 't voorhoofd dragen.

O, fluisterstem van dat Voorleden,
Hoe heeft mij dáar uw klank bekoord,
Die, als een zangrig harpaccoord,
Ter helft geraden, half gehoord,

Digitized by Google

Den avondwandlaar langs gegleden,
De stilte van den bouwval stoort!
Hoe woei mij dàar de Erinring tegen
Van Liefde en Haat, van Zwakte en Kracht,
Van Riddereer en Riddermacht,
Van Lust en Last, van Ramp en Zegen!

Dan rijst voor mijn verwonderd oog
Op nieuw het burggewelf omhoog,
Zoo als 'et prijkte in vroeger dagen;
Dan krijgt die slotpoort als weleer
Zijn ijzren vleugeldeuren weêr;
Dán wappert van den hoogen toren
Op nieuw de slanke baanrol uit;
Dan is 't, of 't avondzonnegloren
Op 't blankgeslepen borstschild stuit,
En blikkert op de stormhelmetten,
En 't flikkrend staal der krijgsgenetten,
Die zich verdringen in het krijt
En joken naar den strijd!

Dán treedt een sleep die hallen binnen
Van Edelvrouwen, jonk en schoon,
Van Ridders, vurig in 't beminnen,
Van Knapen, vrij en hoofsch van zinnen,
En Minstreels, die den zang beginnen
Voor Vrouwengunst en Minneloon!

Waar is uw luister heêngevaren,
En, sombre Puinhoop, wáar uw praal?

Gij spreekt de vreeselijke taal
Van moeilijke Opkomst, vroeg Verderven,
Van korten Bloei, en langzaam Sterven;
Gij zingt het slepend grafgezang
Van eeuwgen, eeuwgen Ondergang!

Digitized by Google

Doch neen, geen Dood!
De geest blijft leven,
Die, eens dier stichting ingedreven,
Nog scheemrig in den bouwval gloort.
Want wat des menschen vinding stichtte,
Want wat de kracht zijns wils verrigtte,
De daad die is duurt altoos voort!

Digitized by Google

JACHTSLOT HET LOO.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W.J. Hofdijk, del.

Steendr. v. P.W.M. Trap

HET JACHTSLOT HET LOO.

Digitized by Google

JACHTSLOT HET LOO.

Ofschoon ik een open zin en een warm hart voor het oude heb, ben ik toch volstrekt niet ingenomen met het verouderde, en van weinige dingen heb ik een zoo volstrekten afkeer als van verouderde klachten.

En niettegenstaande dit, wil ik echter nog eenmaal op eene verouderde klacht te rug komen, omdat de ergelijke grond van haar ontstaan met iederen zomer weer op nieuw herleeft:

»Wy — neen, Goddank! nog niet wy, maar toch, helaas! nog velen onzer — zoeken de oorspronkelyke schoonheid der natuur nog altoos buiten, niet in ons vaderland; en wie onder ons aanspraak maakt op den naam van man van beschaving en opvoeding, kent, zoo hem *Zwitserland* en *Italië* nog vreemd zijn, ten minste de *Maas-* en *Rijn*-streken door eigene aanschouwing; ook nog, by toeval, de omstreken eens buitenverblijfs van verwant of vriend, en heeft waarlyk ook wel eens hooren beweren dat *Nederland* zelfs rijk aan natuurschoonheid is — maar onder dit laatste schrijven zijne verbaasde blikken: »quod esse demonstrandum!"

De arme dwaas!

Ik erger my over hem, meent ge? Waarlyk niet: den man, die *f* 50.000 jaarlyksch inkomen bezit, en zich nog altijd misdeeld waant omdat hy geen *f* 500.000 heeft — beklaag ik slechts; en — in een zeer netelige luim zou ik misschien zeggen dat hij voor *Meerenberg* rijp is, als zoo menige politieke tinnegieter onzes tijds.

Nederland arm aan waarachtige natuurschoonheid!

Digitized by Google

»Zou het oord misdeeld zijn, waar de rivier tusschen bloemhoven en lustwaranden kronkelt, waar de duinbeek onder het eikenloof ruischt, en de nachtegaal uit de bloeiende meidoorn zingt! — Schaduw en lommer is, ook na den val der oude bosschen, nog immer in *Holland* overvloedig onder boomen van allerhande soort: want ook hier vertoont zich de bevallige verscheidenheid, en onze herfst pronkt even zeer met het late groen der eiken, als onze lente met het vroege loof van olmen, beuken, linden. Waait ons van deze laatsten in den zomer een welriekende balsemgeur toe — niet minder streelt ons in het voorjaar de balsemgeur der voor den daauw zich openende berkenknoppen. — Naast de hooggetopte boomen onzer dreven tiert weelderig het lager houtgewas, met veelvuldige schakeering van elzen- en esschen- en berken- en eikenloof, in bosschen die voor de bijl der houthakkers niet vallen dan om blijder telkends weder uit te schieten. Tusschen deze bosschen loopen rij- en wandelwegen in bochten en kronkelingen, zoo verscheiden, dat VONDEL ze eigenaartig by die van den Cretenzer doolhof vergelijken kon. Op dezen rondgevoerd, zien wy nu dichte houtwallen, dan een open plein; hier het geboomte schilderachtig tegen de duinen opklimmen, dáar met abeelen- en berkenstammen aardig in het watervlak zich spiegelen, gints met donker loof bevallig tegen het goud der akkervelden of het malsche klavergroen der weiden afsteken. — Zoo groeien hier op *Hollands* bodem duizenderlei bloemen in het wilde op, en vormen onze weiden tot een veldtapijt, en onze bosschen en dreven, ja ook onze wildernissen en duinen, tot geurige lusthoven. Op klei en veen, op geest- en duinzanden, op land en water, wassen hier in een kort bestek de kruiden en heesters van ver uit een liggende landstreken: de plant der Alpen en het zeewier, de boterbloem der moerassen en het varenkruid. — Over de kelken dezer in het wild verspreide bloemen zweven tallooze bontgewiekte vlinders, en dartelen en glansen in de zomerzon. — Zoo leeft en tiert dan ook by ons het bosch. — Maar als in de Hollandsche, door ons afgemaalde streken, op een schoonen lentemorgen de leeuwrik klapwiekend en zingend stijgt van uit de weide, waar het jonge lam by de moeder dartelt, en het runddier wellustig de klaver afscheert; als de liefelyke waassem van het jeugdig groen en van duizend lentebloemen ons verkwikkend tegenwaait; als in vaart of vliet, tusschen waterlisch en

Digitized by Google

geurige kalmus, de visschen spartelen; als uit elzen- en iepenloover het gekir van woud en tortelduiven, het gefluit der meerls, en de zang der nachtegalen zich onderling afwisselen — dan gebeurt het niet zelden dat, by zooveel genot, ons gevoel als overstelpt wordt, en ons hart te eng schijnt om tevens al dien wellust te bevatten." [1]

Laat hem in den vreemde gaan reizen, die misdeeld genoeg is om *Hollands* weelderigen rijkdom aan schilderachtig natuurschoon te kunnen ontkennen; laat hem in den vreemde gaan reizen — hy zal 't ook dáar niet vinden: zijn gemoed mist den open zin, den spiegel die 't weerkaatsen moet.

En valt er zooveel reeds in de natuur aan den Hollandschen duinzoom te genieten — hoeveel meer dan nog in dat uitnemend gewest, dat (door onze vervelende zucht naar vergelijking met den vreemde) den naam van *Neêrlands Zwitserland*, of eener dergelyke Nederlandsche vreemdigheid, draagt!

»O!" wordt er gezegd: »ook daar zijn we geen vreemdelingen; »wy kennen *Arnhem* en zijne verrukkelyke omstreken zeer goed!"

Maar ge zult toch in waarheid niet meenen dat ge het oorspronkelyk schoon van *Gelderland* dáar te zoeken hebt? — Zoo ge my toestemmend andwoorden moet, dan bewijst ge daarmêe, dat ge genoegen smaakt in wandelen tusschen groene bergen en fraaie dreven, onder prachtige beuken zoowel als onder cierlyke akaziaas, door kunstiglyk grotwerk zoowel als langs klaterende fonteinen — maar uw gevoel voor de natuur spreekt er nog volstrekt niet uit. Zijt ge zoo gelukkig dit te bezitten, en weet ge alzoo vruchtbaarheid van produktiviteit, statigen ernst van eentonigheid, vrije natuurschakeering van kunstige afwisseling te onderscheiden — ga dan naar dat deel van *Gelderland*, dat door een zijner eigene Hertogen [2] werd gekenmerkt als »een wilt en bijster »lant, daer veel overgrepen in geschiên plegen."

Dáar, op de *Hooge-Veluwe*, zal de reiziger, die gewoon is in vreemde gewesten de natuur te gaan bewonderen, zich met eigen oogen kunnen overtuigen hoe rijk ook onze vaderlandsche bodem aan natuurschoon is. Met welgevallen zal hy opmerken welk eene

---

[1] Zie Prof. VAN LENNEPS boeiende Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding.

[2] Hertog AERNOLD.

Digitized by Google

bekoorlyke afwisseling van land- en veldgezichten die landstreek oplevert; hoe ook daar de kunst op eene bevallige wijze de hand reikt aan de natuur; hoe schoon, hoe schilderachtig vele dorpen en gehuchten dáar zijn gelegen; hoe ongelijk en golvend er de grond is, vooral aan den voet der zoogenaamde Woldbergen; hy zal verbaasd staan over die uitgestrekte heide, die zich over een lange keten van heuvels uitbreidt; in die heide, waarop de veelsoortige erika met hare zacht en helder purperen bloemen bloeit, eene plant, die slechts aan de eene zijde van onze planeet, te weten in *Jutland*, *Holstein*, *Hannover*, *Westfalen*, en *Nederland* wordt gevonden: — en niet zonder belangstelling zal hy die eeuwenheugende wouden aanstaren, die zich als ware het nog in hunnen natuurstaat bevinden.

En hoe vele boeiende overleveringen zijn niet verbonden aan dien belangwekkenden bodem, hoe vele herinneringen uit lang vervlogen dagen doemen dáar op voor onze verbeelding; hoe wordt daar de geest gestemd tot ernst en overdenking! [1]

En juist dáarom is die woeste, purperbruine, met donkergroen geschakeerde *Veluwe* zoo dubbel aantrekkelyk voor den beschaafden Nederlander (wie de geschiedenis zijns lands niet kent, zal men natuurlyk niet beschaafd heeten!). En hoe eindeloos in getal, hoe veelsoortig en afwisselend zijn hier de historische herinneringen! By iederen voetstap, uit elken tijd: van toen de eerste Germaan er het zand boven de urne zijner dooden ten heuvel opwierp, tot toen de hervorming er de Ridders van Sint-Jan uit hun rustig verblijf wechdreef; van dat een Koning van *Engeland* er ter verpoozing van staatszorg zijne valken opschoot, tot toen een Koning van *Nederland*, door staatszorg vermoeid, er den scepter nederleî. — Hoe veel voor het hart; hoe veel voor het hoofd! Hoe veel voor de wetenschap; hoe veel voor de poëzy!

Wie onzer schilders zal nog eenmaal by zijne gave ook wetenschappelyk genoeg gevormd zijn om er ons de historische landschappen van te schenken? Wie onzer dichters, om die landschappen met de handelingen van het voorgeslacht te bezielen?

By zoo grooten rijkdom wordt de keuze van onderwerp voorzeker moeielyk; maar niet alleen voor den dichter, of den schilder — ook

---

[1] Haasloop Werner.

Digitized by Google

voor den geschiedschrijver, wanneer hy zich tot taak heeft gesteld om slechts enkele onderwerpen te behandelen. Dus is het thands my, nu ik op de *Veluwe* tusschen de eeuwen rondwandel, en niet naar eenig merkwaardig overblijfsel zoek, maar dezen zich by menigten aan my opdringen.

En wanneer ik dan den vinger zet op een plaats waar de herinneringen zich ten naauwste aan het Huis van ORANJE verbinden, dan vrees ik geenszins naar het minder belangrijke te hebben gegrepen.

Een halfuur noordwaart van het grijze *Apeldoorn* ligt eene heerlyke plek gronds; niet, gelijk men ze wel eens heeft aangeduid, als een

Blinkende esmeraud, gevallen midden in het heidezand;

maar

Als in glansend goudgevonkel 't flonkren van den diamant.

Van heuvelige heide, en dichte, eeuwenheugende wouden omgeven, rees daar in de 16e eeuw het jachtslot van den Hertooglyken Maarschalk JOHAN BENTYNCK, uit de heldere gracht omhoog.

Heer JOHAN was een zoon uit het oud en edel Geslacht van BENTYNC, dat reeds in de veertiende eeuw in groot aanzien stond. Zijne echtgenote, JOANNA, des Heeren dochter van APPELTERN, ontsproot mede uit een der edelste Geslachten van het *Gelreland.* Zy schonk hem vier dochters, waarvan de twee oudsten in den geestelyken staat — de beide jongsten in het huwelijk traden; en vier zoons, waarvan drie ongehuwd, en de eenige die gehuwd was, toch kinderloos overleed. [1]

Reeds in 1503 werd hy met de Heerlykheid *Arensberghe* (thands

---

[1] HENRICK BENTYNCK overleed in 1530. — MARGARETA was Prioresse van het klooster te *Zutfen.* — FENNE was non in het klooster te *Ysendoorn.* — ADOLF volgde zijn vader op. — JAN werd Proost van *Arnhem*, en Deken van *Deventer.* — ANNA huwde met Heer SEGER VAN ARNHEM, en ALEYDE met FILIPS VAN VARICK. — KAREL overleed in 1536 ongehuwd.

Digitized by Google

Berrinkhuizen) en de tienden in *Engeland*, op de *Veluwe*, beleend, en omstreeks dien zelfden tijd verlijd met het Jagermeesterschap op *Veluwe* en in het *Nederrijkswald*, waarin hy vervolgends in 1511 nogmaals bevestigd werd.

Wanneer en door wie zijn huis het *Loo* gesticht was, en of het leven zijner vroegere bewoners in rust of in onvrede was voorby gegaan, daarvan weten historie noch overlevering te spreken. Het »erve int Loe" was in 1438 in 't bezit van UDO TALHOUT, Hertooglyk Raad en Thesaurier, doch daarby is geen vermelding van een huizinge. Dat het een lust- en jachtslot der Geldersche Hertogen zou geweest zijn, is eene opvatting van lateren tijd, in den onze wederlegd en voor goed vernietigd.

Zeker is het dat het in de tweede helft der vijftiende eeuw reeds bestond, toen het een twist-appel was tusschen Jonker GIJSBERT van WISCH en HENRIC BENTYNCK. Den 3en February 1487 werd het geschil echter inder minne bygelegd: voor »twe vette ossen, van XX gulden an gelde", stond WISCH toen »sijne gerechticheyt van den vurs. huyse" aan BENTYNCK af.

Onder het toenmalig kerspel *Apeldoirn* gelegen, was het tot in 1537 een vrij, eigen goed, en werd den 31en Augustus van dat jaar door JOHAN in leen opgedragen aan KAREL van EGMOND, zijn Hertog en Heer, dien hy sinds veertig jaren getrouwelyk gediend had.

De Hertog nam die opdracht willig aan, en maakte uit erkentelykheid voor dit en menige trouwe dienst het ambt van Jagermeester op *Veluwe* en in het *Nederrijks-wald*, »mit allen sijnen rechten, renten, ind toebehoir" erfelyk in het Geslacht van BENTYNCK. Te voren was aan deze waardigheid ook het bezit van het huis en de Heerlykheid *Hoeckelom* verknocht geweest; maar daar dit sedert 1481 met HERMAN van HOECKELOM vervallen was, verbond KAREL er andere, nieuwe voordeelen aan, en regelde de inkomsten van het ambt voor goed; 31 Augustus 1537. Tevens bepaalde hy de erfopvolging in dezer voege: »Ind nae sijner doet sall datselve Ampt erven ind vallen op sijnen altsten soen ADOLPH BENTYNCK, in soe voirtaen then euwigen daegen toe, soe lange dair mansgeboert is, van sijnen ADOLFFS ind KAIRLS sijnen sone, van lijven gekoemen. Ind ingevall die mansgebuert to eniger tijt gebreecke, soe sal dat vurscr. onse meyster Jhegerampt erven ind vallen op onsen diener ind lieven getrouwen SEGER van ARNHEM, ind op sijne kynderen

Digitized by Google

mansgebuert, die hij ind sijne huysvrouwe ANNA BENTYNCKX toe saemen verkregen hedden. Ind gebreck van den sall datselve ampt weder aen ons, onsen erven ind naekoemelyngen koemen ind vallen."

En de omstandigheid, by deze laatste bepaling geregeld, had weldra plaats.

JOHAN BENTYNCK, die als eerste Edelman uit de *Veluwe* de overeenkomst van 27 January 1538, omtrent de vereeniging van *Gelder* en *Sutphen* met *Gulick* en *Cleve*, mede bezegelde, bekleedde zijne waardigheid tot in 1543, toen hy op den 16en Oktober overleed, en ze, met het bezit van 't *Loo*, aan zijn oudsten zoon ADOLF naliet.

Heer ADOLF, nu Erfjagermeester van de *Veluwe*, werd terstond beleend met de Heerlykheden *Arensberghe* en *Westerhof*, en met de tienden van *Engeland*. Het liep echter tot den 19en September 1547, eer hy door Keizer KAREL den Vijfde, sedert 1543 Hertog van *Gelder*, met het Jagermeesterschap der *Veluwe* en de Heerlykheid het *Loo* verlijd werd, waarby het heergewaad, ook voor 't vervolg, werd vastgesteld op twee witte windhonden en een jachthoorn.

Hy overleefde de bevestiging van zijn erfrecht niet lang, want hy stierf reeds den 30en Mei des volgenden jaars, en liet zijne kinderlooze gade, MARGARETA van VALCK, als eene eenzame weduwe achter.

Daar nu zijn broeder KAREL reeds ongehuwd overleden was, viel het Jagermeesterschap, ingevolge der door Hertog KAREL van EGMOND gemaakte bepalingen, op hun schoonbroeder SEGER van ARNHEM, gehuwd met ANNA BENTYNCK, na wier (mede kinderloos) overlijden het weder aan het Hertogdom te rug kwam.[1]

De Heerlykheid het *Loo* bleef echter nog een wijle aan de vrouwelyke zijlinie van het Geslacht: ALEYDE BENTYNCK, Heer FILIPS echtgenote van VARICK, bekwam het by erfenis van haren broeder, te gelijk met de Heerlykheid *Westerhof*.

De BENTYNCKS en hunne verwanten en vrienden (of wat Edelman, vroeger of daarna, het gezellige jachtslot moge bewoond hebben) zullen de groene wouden en paersche heivelden niet steeds een-

[1] FILIPS van LALAING, Grave van *Hoogstraten*, 's Keizers Stadhouder over *Gelderland*, en na hem zijne opvolgers ook onder het bestuur der Staten, hebben er tytel en voordeelen van genoten, tot op de omwenteling van van 1795.

Digitized by Google

zaam, en het ranke horendragend-, het knorrende tandmachtig-, of het schuwe kleine wild, niet steeds in rust gelaten hebben. Daarom willen wy ons dan ook eens geheel in de eigenaartige woeling rondom het jachtslot verplaatsen,- den bezitters en hunne gasten in hun geliefkoosd vermaak volgen, en ons daarin laten geleiden door twee uitmuntende gidsen. Volgen wy eerst den Heer HAASLOOP WERNER, wanneer hy de jacht in 't woud vergezelt.

»Een prachtige stoet van jagers en jageressen, gezeten op statige rossen en vurige telgangers, op de hand den afgerichten sperwer of den vluggen valk houdende, doortrok toen meermalen deze foreesten. De trein werd geopend door moedige en fraai gekleede edelknapen, aan lederen leibanden de slanke hazewindhonden, de brakken en speurhonden voorttrekkende, die zoo driftig en ongeduldig waren, dat het hunnen geleiders veel moeite kostte om hen in hunne vaart te betoomen. Dan weergalmde het anders zoo stille woud heinde en verre van hondgebas en horengeschal; de grond daverde van het getrappel van paarden, en onder dat alles mengde zich nog het geroep van mannen en jongens, die met stokken op het kreupelhout sloegen, om het wild uit zijne schuilplaats te verdrijven. Dan werd het majestueuze hert — dat nog op den morgen zijn dorst gelescht,- toen zijn fieren kop opgeheven, en met een zekeren trotsch het veld (dat met heuvelen en bosschen omringd, zich zoo aanlokkend voordeed) had overzien — opgejaagd en vervolgd. Zijn fijne reuk had hem reeds den naderenden vijand voorspeld; éen oogenblik had het luisterend stil gestaan; was toen met bliksemsnelheid door het geboomte gevlogen; maar de nog snellere pijlen en jachtsprieten, soms afgeschoten door eene Vorstelyke hand, bereikten het meestal, en stervend zonk het ter aarde, om straks door de bloeddorstige honden te worden afgemaakt."

Niet minder levendig was de hartstocht voor de valkenjacht, dat voorrecht en lievelingsbedrijf der Edelen, in het genieten waarvan de Heer VERSTER van WULVERHORST ons geleiden zal.

»Naauwelijks heeft de rijzende zon de nevelen van den ochtendstond voor zich heen gedreven, of alles is op het binnenplein van den ridderlijken burg reeds vol leven en beweging. De knapen hebben de fiere rossen opgetoomd en de stallingen der ongeduldige honden ontsloten; de valkeniers de valken uit het valkenhuis gedragen en, van hunne fraaie kappen en schelklinkende belletjens

Digitized by Google

op het raam geplaatst; terwijl de havikken hunne gewone plaats in de keuken voor de vuist van den rustigen weidman hebben verwisseld.

»Uit de hooge poort van het burchtgebouw treden nu de edele Vrouwen en Jonkers, door de luidblaffende spagnoelen (oude naam der spaansche honden, Espagneuls) omringd, in cierlijk gewaad te voorschijn. De eersten bestijgen de fraaie hakkenijen, of telgangers, met eerbiedige hulp der Jonkers, terwijl de geliefkoosde vogel de adelijke hand verciert. Behendig werpen zich de Ridders in den zadel der moedige rossen, en onder vrolijk jachtgeschal en het blaffen der honden trekt de statige trein over de breede ophaalbrug in het vrije veld.

»Op de ruime vlakte hebben de yverige honden pas een reiger uit het moeras opgedaan, of even spoedig stijgt de edele vogel met pijlsnelle vaart van de hand der Burchtvrouw. Te vergeefs tracht de reiger in eene bespoedigde vlucht zijn heil te zoeken. Een tweede opgeworpen valk dwingt hem tot het opklimmen in het luchtruim. Immer hooger en hooger stijgende, begint, onder het bemoedigend geroep der jagers, de felle kamp. Met de scherpe neb verdedigt de reiger zich onverschrokken tegen zijne machtige aanvallers, en de zege blijft onbeslist. Een daverend gejuich van den jachtstoet kondigt het opwerpen van den derden vogel, den ouden beproefden geervalk, aan. Een pijl gelijk, stijgt hy, terwijl aller oogen op hem gevestigd zijn, boven den reiger en diens bekampers.

»In één oogenblik heeft zijn geoefend oog het juist punt gekozen, en eensklaps stort de reiger, door een krachtigen stoot als verlamd, van zijne overwinnaars gevolgd, uit het luchtruim. Ras ijlen de Jonkers toe; bevrijden den reiger uit de scherpe klaauwen, en bieden de buit aan hunne gebiedsters, terwijl een welgevallige blik van deze het edel jachtvermaak verhoogt."

En wilt ge, na de bywoning dezer beide jacht-dagen, nog die van een derde, en wel de vervolging van den ever, dat grimmige dier, dat nog lang op de *Veluwe* gevonden, en waarvan waarschijnlyk de laatste in 1826 door den Baron van LIJNDEN van OLDENALLER geschoten werd — zoo wil ik, by gebrek aan een anderen gids, zelf u voorgaan.

Digitized by Google

Het vochtige geboomt strijdt om zijn laatsten dosch,
En laat het nog zoo noô van twijg en stengel los.
Alleen de krachtige eik draagt fier zijn bonte blâren,
Al dorden aan zijn voet de rimpelende varen,
Al slaat de braamstruik, aan een purper-groene loot,
Zijn laatsten looverpronk van hel en gloeiend rood
Om 't bruin en vochtig mosch van tronk en wortlen henen.

Een bortslige ever ligt daar aan den tronk te lenen,
Op 't uur des dageraads, die met zijn zilverglans
Reeds opstijgt tegen 't blaauw van d' oostelyken trans.
De mistdrop, kleurende aan de hooge en naakte takken,
Door 't windgeruisch verspat, laat zich door 't loover zakken
Op 't geelend woudriet en het hoog-gewassen kruid,
Dat, weeldrig saamgegroeid, des evers kuil omsluit.
Het zwart en ruige dier, half in dat groen verstoken,
Ligt in zijn volle lengte, en knorrend, neêrgedoken.
By wijlen steekt hy 't oor door 't nat gebladerte op,
En richt van 't laauwe mosch den borsteligen kop.
Hy wordt onrustig. Op de schrap gezette hoeven
Verheft hy 't bovenlijf, en blijft beweegloos toeven,
Met star gevesten blik, van grimmige angst vervuld,
Terwijl zijn vochte lip zich om den slagtand krult:
Twee donkere oogen, door de lagere elzenstammen
Genaderd, blikken scherp de zijnen toe, en vlammen
Hem aan: de speurhond is aan 't einde van zijn spoor;
Hy koos zijn richting goed — en is zijn vijand voor.

Het boschzwijn richt zich gants, en houdt de rollende oogen
Niet van den spie meer af. Daar komt hy toegevlogen,
Als tot den houw gereed. De rappe jachthond deinst,
En springt gestrekt te rug. Maar de aanval is geveinsd:
De listige ever schudt de borstels; wendt omzichtig
En schijnbaar traag zich af... en schiet dan, snel en schichtig
Door struiken en struweel, en stormend op de vlucht.

Een blaffen schalt hem na — en plotslyk trilt de lucht
Van 't bassen van rondom, dat andwoordt. Kreten rijzen,

Digitized by Google

En rossen brieschen; schelle woudhoorngalmen wijzen
En seinen plaats en spoor. 't Gevogelt krijscht in 't rond.
Al 't wild, vervaard, schiet op van 't leger, langs den grond.
Het dorre loover kraakt beneden; ratelt boven;
De felle jachtstorm is de woudkrocht ingestoven —
't Is alles één rumoer.

Voort, jaagt het boschzwijn, voort!
De dichtste struiken in; het ruwst, moerassigst oord,
De diepste wildernis en dreven om en over.
Het schaaft door 't reuzig riet; het sproeit het dorre loover
Met schuim; het streeft moeras en woudstroom in en door —
De drijvers marren niet, maar houden kloek het spoor.
Het dreunend hoefgestamp, het schallen van den horen,
Het schaatrend jachtgekrijt — 't klinkt altoos in zijne ooren:
Dan verre, en dan naby — maar immer onvermoeid,
En tot één krijgskreet van verschrikking aangegroeid.

De trillende aadren zijn den vluchteling gezwollen.
Zijn gloeiende adem schijnt tot lillend schuim te stollen
Om d' opgestoken snuit. Zijn puilend oog, van bloed
Doorspat, wordt haast onzeekre leidsman voor zijn voet.
Zijn kracht schept voedsel uit zijn woede. Twee paar drijvers,
Hem tot op 't lijf genaakt in 't blinde vuur huns ijvers,
Zien zich besprongen van den vluchtling, snel gedraaid,
En hun op 't lijf gestort met bitse kracht. Hy zwaait
Den groven kop, en scheurt zijn houwers, fel en vlimmig
Gescherpt, met heesch gesnaauw, maar moordend snel en grimmig,
Den heeten honden dwars door buik en ingewand,
En werpt hen krimpend in 't met bloed gekleurde zand.

Maar 't spoor blijft ongewischt, en 't huilen der gewonden
Is slechts een lokkend sein voor nieuwe koppels honden,
Wier gretig bassen van hun komst reeds waarschuwt. Wild
Van woede en vrees, die in de ontstoken nieren lilt,
Schuimt de ever voort, en door de breedst-gewassen varen,
Het rankrigst kreupelgroen, de dichtste hazelaren,
En breekt een hollen gang door 't ruige struikgewelf.

Digitized by Google

Maar in zijn listig pad vermoeit hy slechts zich-zelf:
De veilige eenzaamheid is dáar ook slechts gedroomd.
Als drupplen in een straal, niet scheidbaar meer, zóo stroomt
De jachtstoet altoos na.

De felle drijvers winnen
Met ingespannen kracht, en louter vuur van binnen.
Zy naadren..... naadren..... Als een pijl schiet een hun vóor.
En 't hijgend zwijn ter zij. Het voelt in 't siddrend oor
De heete tanden. 't Rilt, en staat. Het rukt, en bukt zich
Ten doodelyken houw — maar thands vergeefs.
Daar drukt zich
Een tweede hondenmuil 't gebit in 't ander oor....
En heel de stortvloed volgt, hem nageschuimd in 't spoor,
En werpt zich op zijn leên. Het schijnt een berggevaarte
Van wriemelend gediert, hem plettrend met hun zwaarte.
Het zwarte bloed stroomt neer; het schuim vliegt op en om;
De zweetdamp walmt in 't rond; geblaf, gehuil, gebrom
Galmt schor en wild door-een. De doggen slaan de tanden
In rug en schoft en zij.

Van dolle woede aan 't branden,
En trillende van pijn, houwt hy nog eenmaal rond,
En kwetst in 't wilde, en sleurt een enklen dog ten grond...
Maar krimpt zijn spieren saam by de ijskoû van de rilling
Die hem naar 't harte schiet — en strekt met woeste trilling
De grove leden uit voor immer.

En nu toog
De jager 't staal, dat tusschen schouderblad en oog
Het hart getroffen had, te rug, en wischte 't rustig
In 't zweet der borstlen af.

Zulke tafreelen rijzen u onwillekeurig voor den geest, wanneer ge in de ruime keuken, aan den rechtervleugel van het gebouw, voor den breeden met hertshorens vercierden schoorsteen staat, en nog half onder den indruk ligt van het statig en geurig lommer dat ge pas verlaten hebt. Want, zoo als de dichter van den »Hollandschen Duinzang" zingt:

Digitized by Google

Nog is jacht hier genoeglyk, en 't weidspel in eer,
By wie rustig de leden wil reppen;

en de vergaderde buit wordt natuurlyk in de keuken saamgebracht, thands nog zoo wel als in de dagen der Edelen van ARNHEM, van VOORST, van ISENDOORN, van STEPRADT, en van DORNICK, die slot en Heerlykheid achtereenvolgend bezaten.

In 1672 bedreigde de uitgebroken oorlog het jachtslot met vernietiging. Een bende Franschen kwam stroopende in de nabyheid van het *Loo*, en scheen wel voornemens zich er meester van te maken, toen zekere JAN VAN SPRANG, achter boomen en struiken verborgen, zoo wakker zijn trom roerde, dat de stroopers, geregelden weêrstand, misschien zelfs wel aanval duchtende, ijlings aftrokken. Nog wijst men er u zijn graf, op de zelfde plek, die eenmaal getuige zijner kloekmoedige beradenheid was.

Eenige jaren later trok het de aandacht van den Prins-Stadhouder WILLEM den Derde, die, even als zijn vader, dikwerf op de *Veluwe* de genoegens der jacht genoot. De toenmalige eigenaar was Heer JOHAN CARSELIS van ULFT, genaamd DORNICK, met wien de Prins onderhandelen deed over den verkoop, waarna de volkomen opdracht den 28en January 1686 tot stand kwam.

WILLEM de Derde was een te voortreffelyk jager, om niet aan de uitmuntende omstreken zijner nieuwe bezitting by voorkeur te hechten. Maar ook als lustplaats trok ze hem aan, en toen hy den throon van *Engeland* beklommen had, vormde hy al spoedig het plan om zijn Princelyk lusthuis tot een Koninklyk buitenverblijf te verheffen. Hy besloot tot de oprichting van een nieuw gebouw, in de nabyheid van het eerste, hetgeen ook weldra onder het geoefend opzicht van zijn vriend GODART van REEDE, later Graaf van *Portland*, verrees, en naar toenmaligen bouwtrant schoon mocht genoemd worden, al kon men niet zeggen dat die stijve bouwlijnen zoo goed met de weelderig-trotsche natuur daar rondom samenstemden als het oude jachtslot, dat met zijn bus- en klokvormige torenspitsen zoo rustig tusschen het reusachtig geboomte in de heldere gracht lag. Het was toen echter geen smaak om de kunst met de natuur te doen harmoniëren: men waande het genialer om de natuur naar regelen, door een wankunst voorgeschreven, te vervormen, en zoo ging het ook hier. De tijdgeest vond dat schoon,

Digitized by Google

vond dat prachtig — en de grootste mannen der eeuw bogen er het fiere hoofd voor.

En de rijke en weelderige lokken van het krachtige *Veluw*-landschap vielen onder de spichtige vingeren van een Franschen kapper, die ze besnoeide, verknipte, tot averechts krullen of sluik neerhangen dwong — kortom: ze ten eenenmale tot een magere pruik vernielde — alles volgends de dorre en ijskoude metriek van den vernuftigen natuur-verminker LE NOTRE, den toenmaligen wetgever in de hofbouwkunst.

De gebouwen, lusthoven, beplantingen, fonteinen, en waterwerken verkregen alzoo naar den eisch des tijds een nieuwen luister. De gantsche lustplaats besloeg ongeveer eene ruimte van 160 morgen lands. Drie tuinen, die de geheele breedte van het hoofdgebouw met zijne zijvleugels innamen, van elkander afgescheiden door rechte, lommerrijke lanen, en allen omringd door terrassen en beplantingen, volgden elkander achter het paleis op, en verrukten den toenmaligen beschouwer door hunne regelmatigheid, door hun rijkdom van watersprongen, marmerbeelden, grotwerken, taxisfiguren, palmpyramiden, en andere hofcieraden — ofschoon ze ons thands, ondanks hunne schaduwloosheid, zouden doen huiveren. En om aan dat alles de kroon op te zetten, werd er besloten om van den Asselt, een hoogen heuvel, door middel van steenen potten een waterleiding naar den tuin te brengen, ten einde een fontein te vormen, wier waterstralen zich in den sprong boven het paleis zouden verheffen. Van deze potten, die, den weg van een uur lang, in eene doorloopende richting onder den grond zitten, werd in onzen tijd nog menige opgegraven.

De Vorstelyke Stadhouder, op wiens schouderen zoo groote en zoo moeielyke staatszorgen rustten, kwam byna jaarlyks naar herwaart over, om er in zijn geliefkoosd jachtbedrijf eene verkwikkende uitspanning te vinden; en de krachtige hand, die in die dagen het evenwicht van *Europa* omklemde, en *Frankrijks* trotschen Koning onverwrikt diens plaatse aanwees — schoot hier met vrolyke behendigheid den valk op, of loste het jachtroer op den borsteligen ever of het snelvoetige hert. Nog wijst men in het Speulder bosch een op zich-zelf staanden eik aan, den Konings-eik genoemd, waar WILLEM — naar de overlevering wil — zijne jachtmaaltijden hield, en die, naar het schijnt, ook wel eens voor schijf moet hebben ge-

Digitized by Google

diend: scheuren in de schors toch doen hier en daar menigen kogel bespeuren. Niet verre van daar, in het zoogenaamde Heidendal, ligt ook nog de hertenbron, een schilderachtige waterkom, waar, rustig en eenzaam, het statig geboomte zich weêrzijds van den rand en uit de diepte verheft, en den vlakken spiegel met een verheven lommer overdekt.

De reigerjacht was het evenwel by uitnemendheid die er door den Vorst werd uitgeoefend, waartoe de ruime heivelden rondom de *Udeler*-meir zoo gunstige en uitlokkende gelegenheid aanboden, terwijl het vischrijk water-zelf de reigers uit de *Soerensche* en andere omringende bosschen by menigten aan zijn kalmen oeverzoom lokte.

De Staten van *Gelderland* gaven den Koninklyken jager intusschen een bewijs hunner hulde, door het *Loo* en de buurschap *Noord-Apeldoorn* op de 10en December 1694 te verheffen tot eene hooge Heerlykheid, ten behoeve van hem en zijne nakomelingen.

Vroeger dan men vermoed had, viel deze verheffing weder in een. Zes jaren later, in de eerste dagen van Maart, deed de Koning zijn noodlottigen wandelrid naar *Hamptoncourt;* plotselyk struikelt het paard,- de ruiter valt,- breekt het sleutelbeen — en reeds op den 19en dier zelfde maand beweent *Engeland* het verlies zijns Konings,- *Nederland* dat zijns Stadhouders, aan wien het zoo groote, nimmer genoeg te waardeeren verplichtingen had.

Daar WILLEM de Derde geen kinderen naliet, werd de hooge-Heerlykheid van het *Loo* ook terstond vervallen verklaard, en op den 4en April 1702 weder aan het Landdrost-ambt der *Veluwe* gehecht.

Nu behoorde het *Loo*, even als *IJsselsteyn*, onder de goederen der nalatenschap, waarvan het bezit door de erfgerechtigden, Koning FREDERIK van *Pruissen* en JOHAN WILLEM FRISO, onderling betwist werd. Na den dood des laatsten, 1711, geraakte het slechts tot eene voorloopige bemiddeling; maar by de meerderjarigheid van Prins WILLEM CAREL HENDRIK FRISO kwam men op de zaak te rug, en deed moeite tot eene bepaalde afdoening.

Baron DIEDERIK van LYNDEN, Heer van de *Park*, 's Princen Opperhofmeester,- Baron HOBBE van AYLVA, Drossaat van 't Graafschap *Buren*, 's Princen Opperstalmeester, en JOHAN DUNCAN, zijn gewone Raad en Rekestmeester, en Raad en Rekenmeester zijner domei-

Digitized by Google

nen, werden als gevolmachtigden naar *Berlijn* gezonden, en sloten er in 's Princen naam eene overeenkomst, die zy vervolgends op den 16en Juny 1732 te *Dieren* onderschreven, nadat de onderteekening van 's Konings wege reeds den 14e der vorige maand te *Berlijn* had plaats gevonden.

By deze schikking geraakte het *Loo* gelukkig in handen van den Prins, en werd alzoo weder het eigendom van den Nassauschen stam.[1]

Na 's Princen benoeming tot Stadhouder der Vereenigde Provinciën, beschonken de Staten van *Gelderland* nogmaals, en wel by besluit van 13 January 1748, het *Loo* met de rechten eener hooge Heerlykheid, en vergrootten daarvan het gebied, door de byvoeging van het geheele Ambt van *Apeldoorn* en der *Udeler*-meir. Thands werd het weder levendiger in de zalen, dreven, tuinen en pleinen der lustplaats; want ook WILLEM de Vierde vertoefde er van tijd tot tijd, en deed verbeteren en verfraaien waar hy dat noodig rekende. En toen de wakkere en bedrijvige Vorst »die zich ook zonder den oorlog voor het Vaderland opofferde," onder zijn onvermoeiden arbeid voor het belang der *Nederlanden*, op den 24en Oktober 1751 bezweek, keerden stilte en eenzaamheid op het *Loo* te rug, en hielden er weder gedurende eenigen tijd een ongestoord verblijf.

's Princen eenige zoon, de goedaartige WILLEM de Vijfde, die reeds op achttienjarigen leeftijd de waardigheden en — staatszorgen zijns vaders erfde, verpoosde zich gaarne op het *Loo*, en deed er vooral de diergaarde uitbreiden, waartoe het geschenk van den Admiraal van BRAEM, na de verovering van *Malabar*, van twee schoone Aziatische olifanten, hem uitmuntend te stade kwam. Zijne zachte geaartheid deed hem in de jacht weinig aanlokkelyks vinden, zoodat hy die byna geheel ter zijde stelde voor zijn meer ge-

---

[1] De zoon en opvolger des konings van *Pruissen*, FREDERIK de Derde, heeft in 't jaar 1754, alles wat zijn vader by dit verdrag in de Provinciën *Holland* toebedeeld was (zijnde de Heerlijkheden der *Hooge*- en *Lage Zwaluwe* met *Klein-Waspik* en *Twintighoeven*, en de Heerlijkheden *Naaltwijk*, *Hoenderland*, *Wateringen*, *Oranjepolder*, *'s Gravesande* en *Zand-ambacht*, het Huis in den *Hage*, genaamd het Oude-Hof, en het Huis te *Hondsholredijk*), ten behoeve van den zoon en opvolger des Prinsen van ORANJE, Prins WILLEM den Vijfde, voor *f* 700,000 verkocht. — WAGENAAR.

Digitized by Google

liefkoosd vermaak der visscherij, die door de nabyheid der *Udeler* meir, met hare verbazend groote snoeken, steeds uitlokkende bevrediging vond. Van deze vischpartijen wist de geleider, die nog voor eenige jaren den bezoeker van het paleis en der tuinen vergezelde, veel te verhalen; en de goede Prins, wiens verlangde komst telkens door hardloopers met hunne mytervormige mutsen en geslingerde staven werd aangekondigd, en die zoo lieftallig en gemeenzaam jegens allen was, stond hem, hoewel toen pas een knaap zijnde, nog helder voor den geest.

Het bleven intusschen niet immer pleziertochten, die reizen naar het *Loo*. Toen heerschzucht en vrijheidskoorts den Staten van *Holland* dermate benevelden, dat zy het Stadhouderschap vervallen verklaarden, en den Prins daarenboven het bevel over de Haagsche bezetting ontnamen — waren het zeker geene genoeglyke denkbeelden van uitspanning en verpoozing die den edelen Vorst door het hoofd dwaalden, toen hy de onstuimige hofplaats voor zijne stille lustplaats ontweek.

Dit was nog niet de treurigste slag die hem trof.

De tusschenkomst der Pruissische benden, onder den Hertog van *Brunswijk*, herstelde het geschonden gezach slechts voor een tijd. Den 18en January 1795 verliet de miskende Stadhouder het misleide *Nederland*, en het *Loo* zag hem nimmer weder rustig en nadenkend door de dreven dwalen.

En hoe het toen met *Gelderlands* prachtigst buitenverblijf geschapen stond, blijkt uit de woorden van den Baron van SPAEN, wier aandoenlykheid in hunne eenvoudigheid spreekt: »Thands heeft deeze Heerlykheid het lot van alle de goederen van het huis van ORANJE ondergaan; en de vriend van zijn Vaderland moet de eenzaamheid van die uitgestrekte gebouwen, van die kunstige waterwerken, van die aangename wandeldreven betreuren, dewijl die, door eene talrijke Hofhouding in den zomer bewoond, vreemdelingen aanlokten en veel vertier veroorzaakten; 'twelk voor de ingezetenen der schrale hooge *Veluwe* een bron van welvaart was, die nu uitgedroogd is."

En die toestand van verlatenheid was nog de ergste niet; zelfs niet de baldadigheden door de Engelschen gepleegd, toen zy uit de zuidelyke *Nederlanden* te rug en hier door trokken, brachten er zoo veel verwoesting als de naar geld grijpende hand van het Be-

Digitized by Google

stuur der eerlyke Bataafsche-Republiek: de zwaarste boomen werden omgehouwen, het lood der daken en fonteinpijpen afgeworpen en opgegraven, en met de prachtige meubelen en wat door kostbaarheid van waarde was te gelde gemaakt!

En indien dit geschiedde door den Staat-zelf — hoe kon men dan verwachten, dat de vreemdeling minder dorre gevoelloosheid verraden zou! Gewis, — wanneer JOHAN BENTYNCK zijn fieren gebieder op zijn jachtslot onthaalde, en alles daar wemelde van den rijkdom en de pracht des Hertooglyken aanhangs — dan heeft hy wel nooit en ook maar niet van verre vermoed, dat het eenmaal tot een »armzalig hospitaal" voor soldaten zou worden gebezigd. En wanneer Graaf GODART van *Portland* de door hem aangelegde zalen en vertrekken voor *Nederland* zag gewijd door de voetstappen van zijn Vorstelyken vriend, dien men thands erkent een der grootste Koningen van *Groot-Britanje* te zijn geweest — toen heeft hy ook nooit gedacht dat eenmaal een deel der armee van die zelfde Franschen, door een WILLEM den Derde zoo nadrukkelyk in toom gehouden, de met eene walgelyke huidziekte overdekte leden daar zouden neêrstrekken, en somtijds, door verregaande onvoorzichtigheid hunner eigene krijgsgenoten, gevaar zouden loopen om met het gebouw-zelf in vlammen te verteeren.

En toch — het jachtslot werd tot een hospitaal verlaagd; en toen het getal der kranken tot byna zes duizend geklommen was, vervulde het ook een groot deel de zalen en vertrekken van het paleis. En toen eenmaal, nog steeds in 1795, *Deventer*, *Zutfen*, *Doesburg*, en *Arnhem* nalatig waren in het voldoen der vorderingen ten behoeve van dat hospitaal, dreigde de Generaal VAN DAMME, met de volmaakte onbeschaamdheid van een Franschen veroveraar, dat hy een deel der besmettelyke huidzieken van het *Loo* by de burgers dier steden zou doen inlegeren.

De herschepping van de Noordelyke *Nederlanden* in een Koninkrijk *Holland*, was voor het *Loo* eene weldaad. De goede LODEWIJK — een andere WILLEM de Vijfde, maar met minder begrip eener voormalige Hollandsche deugd, die spaarzaamheid heette — had niet zoodra kennis met de vernielde lustplaats gemaakt, of hy verlangde dat ze in beteren staat gebracht, en weder tot een vorstelyk verblijf zou ingericht worden.

Op dien koninklyken last togen nu alle handen aan het werk;

Digitized by Google

en weder naar den toenmaligen, wel ietwat kleingeestigen maar minder onnatuurlyken smaak ingericht — was het *Loo* weldra in staat zijn vroegeren roem te handhaven. Jammer slechts dat LODEWIJKS bygeloovige zwakheid het jachtslot (waar intusschen reeds vóor 1730 de peer- en klokvormige torendaken in de tegenwoordige spitsen veranderd waren) een der grootste cieraden ontnam, door het doen dempen der gracht, naardien hem gezegd was, dat hy zich in 't algemeen voor water zou hebben te hoeden. Het voorkomen van het jachthuis is er aanmerkelyk door verminderd, en het maakt thands meer den indruk van een zware en versterkte poort, dan van een klein kasteel. Op het paleis, weldra door zijn bekwamen bouwmeester TIBAULT hersteld en verbeterd, deed hy de eetzaal tot kapel inrichten; dit is later weder veranderd en op den ouden voet gebracht, maar de gedempte gracht zal waarschijnlyk wel immer in den tegenwoordigen toestand blijven. Onder LODEWIJKS belangrijkste verbeteringen behoort voorzeker het aanleggen van den straatweg, die de tot op dien tijd gebezigde mulle heibaan verving. De Koning, hoe wisselziek van aart ook, bevond zich dikwerf op het *Loo;* en in den zomer van 1808 konden de omwoners zich elken zondag te goed doen aan het vreemde en schitterende schouwspel, dat de parade van de garde, de ruiterij, en het voetvolk hun opleverde.

Maar ook dit ging weldra voorby. Het jaar 1810 was daar; het Koningrijk *Holland* werd by het Keizerrijk ingelijfd, en met LODEWIJKS vertrek bleven van den voormaligen drokken en woeligen stoet in paleis en jachtslot niet dan slechts weinige beambten over.

Toen echter de groote veroveraar NAPOLEON in het volgende jaar door *Gelderland* trok, kreeg alles op het *Loo* weder voor korten tijd een vorstelyk aanzien. In de maand Oktober was de Keizerin, vergezeld van den Prins NEUFCHATEL, de schoone Hertogin MONTEBELLO, en geheel een schitterenden hofstoet, aangekomen, en men verwachtte er ook den Keizer-zelf. Deze, den 29e dier maand onder het geleide van talrijke gewapenden van *Zwolle* vertrekkende, kwam nog dien zelfden dag op het paleis aan, met den Maarschalk DUROC, Hertog van *Frioul*, en een aanzienlyk gevolg, waarvan een deel hem op zijne wandelingen door de lustplaats vergezelde, nadat alvorens de paden en lanen van tuin en park door eene gewapende wacht van alle andere bezoekers was ontruimd. Geen arbeider zelfs

Digitized by Google

was dan het blijven vergund. »Zoo bevreesd was de man, op wiens wenk duizenden zich in het stof bogen, dat de Hollanders, dien hy onlangs de weldaad bewezen had van hen met het Groote Rijk te vereenigen, hem met ondank beloonen, en wellicht door gehuurde moordenaars een aanslag op zijn leven ondernemen zouden." [1]

In de nacht tusschen 30 en 31 Oktober kwamen twee koeriers met haastigen spoed op het *Loo* aan — en de rust in de koninklyke slaapkamer, waar slechts de wit-satijnen ledikant-gordijnen NAPOLEONS sluimer bespiedden, werd voor goed gestoord. Onverwacht gaf de Keizer bevel om nog dien zelfden dag te vertrekken; en op den avond sprak men er van zijne kortstondige verschijning als van eene bonten en wonderlyken droom, die door eene zonderlinge rust was opgevolgd. Kort daarna was de rust van geheel *Europa* weder gestoord, en werden alom de geduchte toebereidselen gemaakt tot den tocht naar *Rusland*.

En deze tocht naar *Rusland* legde den grondslag tot de opeenvolging van gebeurtenissen, die den oranjeboomen op het *Loo* weder de eigenaartige en vrolyke beteekenis hergaven: in 1813 zette het Huis van ORANJE vasten voet op den Nederlandschen bodem, en WILLEM de Eerste kende weldra geen uitlokkender oord tot ontspanning en rust dan de schepping van WILLEM den Derde.

»Sedert dien tijd werd het *Loo* de geliefkoosde lustplaats der Vorstelyke familië, die hier meer dan op het kasteel te *Laeken* aan hare zucht voor eene burgerlyke levenswijze gehoor gaf." Nog jaren later toonde de gids die er u rond leidde »al de plekjes aan, waar Koning WILLEM van zijne wandelingen door het park uitrustte, vooral aan den grooten vijver, in de nabyheid van een zachtruischenden waterval, en maakte u opmerkzaam op het kleine eilandjen, waar de Vorstelyke familië dikwijls op schoone zomeravonden in de open lucht de thee gebruikte. De regtschapen Vorst, die steeds het goede wilde, ook waar hy misschien dikwijls faalde in de keuze der middelen om het te bereiken, zocht hier, vooral gedurende het laatste tiental jaren zijner regeering, dikwerf verpoozing van de zorgen, die by voorkeur de hooggewelfde paleizen omzwerven."

---

[1] ENGELEN.

Digitized by Google

Voorwaar — wie ook thands dat prachtige park doorwandelt, hy zal nog het woord bestemmen dat reeds in 1841 gesproken werd: Het is zoo aangenaam er rond te dolen met iemant die er zich thuis vindt, en nog iets weet te verhalen van gintsche tijden, toen Princes LOUIZE hier nog haar geliefkoosd verblijf hield, en een dier bekoorlijke tentjens bewoonde; toen onze Koningin met zooveel blijdschap hare rust genoot in deze stille afgescheidenheid van de waereld; toen Princes MARIANNE zich nog in het liefelyk hofjen verblijdde, dat ter zijde van het paleis nog de dagen harer kindsheid vertoont; toen de boerderij, die zoo vriendelyk door het groen bedekt is, haar een zoo beminnelyk Nederlandsch karakter deed bezitten, — O, het *Loo* bevat een waereld van gedachten, niet uit te spreken, maar die menigmaal een traan in ons oog deed opwellen!

Onder WILLEM den Eerste werden ook de ruime vijvers gegraven, wier oevers zulk een prachtig gezicht opleveren, en die in onze dagen door zijn kleinzoon aanmerkelyk werden verbeterd en verfraaid, zoodat zy thands een der grootste cieraden van het trotsche park uitmaken.

Ook de oude en reeds lang vergeten valkenjacht werd er weder in het leven te rug geroepen, en met Koninklyke vergunning aangelegd door den Baron d'OFFEMONT, Sir CHARLES STUART WORTLEY, en de beide Heeren NEWCOMBE, en wel van den 1en Juny 1839 tot in den aanvang der volgende maand. Tot den jachtstoet behoorden 16 edelvalken en 2 tertsels, onder het opzicht der gebroeders BOTH, Valkeniers uit *Valkenswaard.* De heide rondom de Soerensche bosschen was ook weder de streek die door de ervaren jagers gekozen was. Wanneer regen of te sterke wind den valken het snel vliegen niet verhinderden, en de jacht alzoo onbelemmerd plaats kon vinden, werden de terugkeerende reigers op een kwartier afstands van het woud en onder den wind daarvan opgewacht, gedurende het tijdsverloop van 2 ure in den namiddag tot aan het vallen van den avond. Telkens werden er twee valken naar een reiger geworpen, waarvan er echter altoos éen hem ving, en nooit beiden te zamen; somtijds werd er slechts een enkele valk opgeworpen, die om zijne byzondere vlugheid en kracht Bulldog heette. Het getal der gevangen reigers bedroeg in het geheel 104.

Ernstiger herinnering bewaart het *Loo* van het volgende jaar

Digitized by Google

1840. De Koning, moede van de zorgen eener regeering, die sedert 1830 vooral door de schandelyke trouweloosheid der Mogendheden verbitterd was, en vergeefs worstelende tegen een tijdgeest, waarmede hy zich niet vereenigen kon, kwam tot een besluit, zeldsaam onder gekroonde hoofden: hy wilde van zijn kroon afstand doen. In het laatst van September vertrok hy uit *'s Gravenhage* naar het *Loo*. En op Woensdag den 7en Oktober daaraanvolgende, ten 12 ure op den middag, stond hy in de groote receptie-zaal van het paleis voor de marmeren tafel, omgeven van zijne kinderen en kleinkinderen, in tegenwoordigheid van de Ministers, de Leden van den Raad van State, en die van den Geheimen-Raad voor *Luxemburg*, en teekende er de acte van abdicatie, ten behoeven van zijnen oudsten zoon, wien *Nederland* sinds by voorkeur zijn Ridderlyken Koning noemt.

Zonderling is men te moede wanneer men in die rijke zaal staat, en zich dat belangrijk en plechtig oogenblik voor den geest stelt. Maar als ge dan door de spiegelheldere glasschijven over het ruime met akaziaas beplante voorplein, tusschen de zware eiken tegenover den ingang, door de lange beukenlaan staart — dan gevoelt ge zoo levendig hoe de door zorgen beknelde borst vrij en ruim ademen moest, nu ze het persende harnas had afgegespt.

Koning WILLEM de Tweede had eene voorliefde voor het door hem byna omgeschapene *Tilburg*, en was derhalven niet zoo dikwerf als zijn Vorstelyke vader op de oude lustplaats der ORANJES te vinden, hoewel de valkenjachten nog eenigen tijd in wezen bleven. Toen echter zijn onverwachte en te vroege dood hem wech nam van een volk dat hem vereerde en liefhad, en dat diep en ongekunsteld rouwe droeg by de mare van zijn spoedigen dood — toen werd op het *Loo* weder eene oude herinnering als opgewekt met den naam van WILLEM den Derde.

Met dezen Vorst is ook werkelyk weder een nieuw tijdperk van bloei voor het *Loo* aangevangen. Talloos zijn de veranderingen en verfraajingen, door hem aan dit uitstekende landgoed aangebracht, waarvan, behalven de reeds gemelde opluistering der groote vijvers achter in het park, vooral de verbetering der wegen opmerking verdient. Natuur en kunst gaan thands op de uitnemendste wijze hand aan hand; en by het eenzaam omdwalen onder dat prachtig geboomte, die trotsche beuken, die eerwaardige eiken, die statige

Digitized by Google

linden, die donkere dennen: allen reusachtige scheppingen der krachtige natuur, vergeet ge haast dat de kunst juist daar is geweest om u dat alles in die weelde te doen genieten. Byna 400 bunders grond zijn thands omperkt; en de moestuin, die geen gelijke in *Europa* heeft, beslaat 7 bunders.

Een geheel nieuw schouwspel vertoonde zich op het *Loo* in 1851, door den wedstrijd der Boogschutterijen, die op het ruime, daartoe opzettelyk ten vorigen jare ingerichte grasperk by den ijskelder, de proeven hunner behendigheid aflegden,- feestelyk werden onthaald, en uit de Vorstelyke hand de hun toegezegde prijzen ontfingen. Later diende dit perk voor de tentoonstelling, door de Geldersche maatschappij van landbouw gehouden. In het zelfde jaar 1851 werd ook de smaakvolle schouwburgzaal ingewijd, die onder 's Konings toezicht aan den rechter vleugel der voorgebouwen is opgericht, die later echter werd opgeheven.

Alzoo is het *Loo* een kolossaal en prachtig gedenkteeken, dat de geschiedenis van het Huis van ORANJE omvat, van den eersten WILLEM den Derde af, tot aan den tweeden WILLEM den Derde toe, van wien het nageslacht eenmaal moge kunnen getuigen gelijk het thands van zijnen grooten voorvader doet. En gaarne spreekt de rechtschapen Nederlander den dichter na, die den Vorst uit de warmte zijns harten toebidt:

Een derde WILLEM stichtte 't *Loo*.
Wordt ook Uw naam niet dus gelezen? —
O Derde WILLEM! moge ook zoo
De naam Uws Vaders op U wezen!
Hy was het borstschild van *Euroop* —
Wees gy *Oud-Nederlands* beschermer!

En Gy, *Oud-Nederlands* Ontfermer!
Vervul door WILLEM *Neêrlands* hoop! —

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL AMMERSODE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

W. J. Hofdijk, del.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

HET KASTEEL AMMERZODE.

Digitized by Google

HET KASTEEL AMMERSODE.

Voor wie de geschiedenis van zijn land lief heeft; voor wie beseft dat groote handelingen en bewegingen zich in duizend kleineren splitsen, daarvan zijn voorafgegaan, daarmeê samenhangen, daardoor gevolgd worden; voor wie alzoo begrijpt dat elke uiting eener eeuw, niet alleen in het openbaar-, maar ook in het huiselyk leven en wat zich daaraan vasthecht, eene historische belangrijkheid bezit, die vooral dáar in waarde klimt, waar velen dier enkele verschijnselen nog zijn samengebleven in een groot geheel, dat het eigenaartig kenmerk van zijn bepaalden tijd draagt — voor hem is het meer dan een bloot genoegen om nog eens rond te wandelen in de zalen en vertrekken en gewelven van een dier weinige kasteelen, die in ons vaderland aan de geduchte handen des tijds en der sloopers ontkomen zijn: voor hem is het wetenschappelyk genot.

En wie nu dit genot nog eens in ruime mate wenscht te doorleven, wende den voet naar dat gedeelte van het aloude *Teisterbant* dat thands den naam van *Bommelerwaard* draagt, en wel dáar heen, waar aan den rechter *Maas*-oever het dorp *Ammerzode* zich in het welige geboomte verbergt, en niet verre van de rivier een kasteel ernstig en statig oprijst.

En wie zich nu, ondanks zijn goeden wil, tot dien tocht belemmerd vinde — hy vergezelle met ons den Heer ENGELEN, waar deze kennisrijke en smaakvolle verhaler, wien wy reeds op het *Loo* eenige voetstappen ter zijde gingen, zich naar den *Ammersode* richt.

Digitized by Google

Een diepe gracht, nog voor een gedeelte van een aarden wal voorzien, omgeeft het kasteel. Een brug verleent den toegang, eerst op een uitgestrekt voorplein, van oude, thands grootendeels onbewoonde nevengebouwen omringd, waaraan slechts een talrijke duivenslag leven byzet. Vervolgends komt men door eene poort op een binnenhof; en thands het hoofdgebouw betredende, treffen al aanstonds de verbazende dikte der muren en de buitengewone omvang der hooggezolderde vertrekken de opmerksaamheid des bezoekers. De uitstekende netheid die overal heerscht, en talrijke voorwerpen, tot de hedendaagsche huishouding behoorende, mogen al voor een oogenblik het denkbeeld aan vroegere eeuwen, door de eerste beschouwing van het gebouw opgewekt, verwijderen — toch zullen spoedig de vele overblijfselen van een huisraad dat een geheel ander tijdperk aanduidt, en dat te midden van meer moderne voorwerpen verspreid is, den eersten indruk hernieuwen. Vooral zullen de fraai gestikte tapijten langs den wand, versierd met de wapens van het stamhuis van ARCKEL, dat in de zestiende en zeventiende eeuw de Heerlykheid bezat,- de groote spiegels met hunne blinkende stalen lijsten, een cieraad van vroegere tijden dat al te zeer in vergetelheid is gekomen,- de met kunstig snijwerk voorziene schoorsteenranden, en de ouderwetsche stoelen met hooge ruggen en lage zittingen — den bezoeker telkens herinneren aan een tijd die lang voorby is.

Tot vóor korten tijd waren, behalven het belangrijk archief in een onbewoond gedeelte van het slot, ook nog eenige oude wapenen en een aantal familië-portretten hier aanwezig. Dit een en ander was echter door den tegenwoordigen eigenaar der Heerlykheid, den Baron de WOELMOND, Lid der Provinciale Staten van *Limburg*, en aldaar woonachtig, meerendeels van hier wech gevoerd. Intusschen waren er nog enkele familië-stukken achter gelaten, meestal vrouwenportretten, in de stijve kleederdracht van een vroeger tijdperk, benevens een groot familië-tafreel, eenige spelende kinderen voorstellende. Men vermaande my om toch vooral den hoofdtoren van het slot te beklimmen, waarboven zich een zoogenaamde peer of pijnappel verheft, die een keurig vergezicht over den omtrek aanbiedt. De wind, die vrij hevig woei, deed dit hoogste gedeelte van het kasteel eene gedurige schudding ondergaan, hetgeen my echter niet verhinderde, een geruimen tijd mijne blikken door de

Digitized by Google

kleinere torenvensters over deze vruchtbare landstreek te laten rond weiden. Aan de eene zijde vertoonden zich de breede *Waal*-stroom en de statige toren van *Bommel*, schijnbaar in de onmiddelyke nabyheid; terwijl aan den anderen kant de stad *'s Hertogenbosch* zich met hare vestingwerken en forten, torens en kerkspitsen uitbreidde. Den geheelen *Bommelerwaard*, met zijne talrijke dorpen, korenrijke akkers, weiden en boomgaarden, kon men van hier met een enkelen blik omvatten. Na my met moeite aan dit gezicht onttrokken te hebben, voerde men my uit de hoogte naar de diepte: in de verbazend ruime overwelfde kelders van het slot namelyk, thands tot dienstbodenvertrekken, provisiekamers, enz. ingericht, maar in vroeger tijden voor een gedeelte tot een kerker dienende, gelijk men nog een blok, waaraan de gevangenen gekluisterd werden, als eene rariteit bewaart. [1]

Staat ons alzoo nu het ernstig en kolossaal gebouw in deze duidelyke omtrekken levendig voor den geest — werpen wy dan den blik terug, en zien wy welke historische herinneringen zich daaraan verbinden, welke feiten aan die muren zijn verknocht, welke lotgevallen hunne bewoners of eigenaars hebben ondergaan.

Wanneer en op wiens last, hier de spade in den grond werd gestoken, om de roojing der grondslagen in vasten steen te verwerkelijken, is onbekend. Zeker weet men echter, dat de sterke burcht in het laatste gedeelte der dertiende eeuw in eigendom behoorde aan JOHAN van HERLAR (uit het oud en edel geslacht van LO), daarna op zijn zoon DIRC, en vervolgends weder op diens zoon GERARD overging.

GERARD, die het in 1351 bezat, was een aanhanger van den Hollandschen Graaf WILLEM den Vijfde, wiens kleed hy droeg; en dat hy Jonker EDUARD van GELRE genegen was boven diens broeder den Hertog, blijkt uit het aandeel dat hy nam in het verzet van eenige Edelen tegen REYNALD, ten behoeve van EDUARDS verkort recht, in 1353. Na zijn kinderloos overlijden kwam het kasteel, by magescheid of broederdeeling, in handen van JOHAN van HERLAR,

[1]) In een der torens kan men langs een verborgen ladder, die, meen ik, door het wegnemen van een gedeelte van den vloer zichtbaar wordt, naar beneden dalen. In de dikke muren vindt men geheime bergplaatsen voor goederen. — SCHOTEL.

Digitized by Google

Heer van *Ameyde*, die er zijn jongsten broeder ARENT meê verlijdde, wiens Erfdochter het door huwelyk weder aan ARNOLD van HOEMEN, Heer van *Hoemen* en *Midlar* bracht.

In den oorlog tusschen den Gelderschen Hertog WILLEM van GULIC en JOANNA, de Hertogin-weduwe van *Brabant*, koos Heer ARNOLD, met voorbyzien van zijn leenmansplicht, de partij der laatste, en yverde zeer voor hare zaak. Hy was er echter niet gelukkig in. Op den 24en Juny 1386 krijgsvoorraad en levensmiddelen van *'s Hertogenbosch* naar zijn kasteel van *Midlar* geleidende [1], werd hy by het uitkomen van een bosch, zuidwaart van *Grave*, door GERARD van OYEN aan het hoofd eener talrijke bende Gelderschen overvallen, en met zijn zoon REYNALD en eenige Brabantsche Ridders gevangen genomen. Hertog WILLEM, hiermede zijn voordeel trachtende te doen, deed den gevangene voor zich brengen, en gaf hem de keuze tusschen de oogenblikkelyke overgave van den *Ammersode* — of den dood. Maar ook in dien nijpenden oogenblik begaf den heldhaftigen Ridder zijn fierheid niet: — »Moet ik ster»ven," gaf hy onvertsaagd ten andwoord: »ik zal het met eere »weten te doen — maar de bezworen trouw aan mijn Vrouwe van »*Brabant* verbreek ik niet." — 's Hertogs scherp voorstel bleef toen een bloote bedreiging, 't zij hy getroffen was door de moedige taal des Edelmans, of dat hy wellicht diens dood nooit in den zin had gehad, maar slechts op deze wijze de bemachtiging van het kasteel wilde beproeven. Thans schoot hem hiertoe niets anders over dan een beleg. Hy liet Heer ARNOLD het leven, maar wendde zich met de wapenen voor den *Ammersode*, die, niettegenstaande een kloekmoedigen weêrstand, na weinige dagen, in Augustus gewonnen, en met het kasteel *Midlar*, dat in de volgende maand het zelfde lot onderging, verbeurd verklaard werd. En ofschoon hun dappere eigenaar later by Hertog WILLEM in aanzien geraakte — hy ontfing zijn fraai goed aan de *Maas* zoo min als zijn schoone Heerlykheid in *Bommelerwaert* weder te rug. [2] Evenmin kwam ze in handen van

[1]) Gelegen op den rechter *Maas*-oever, tusschen *Gennep* en *Mook*.

[2] Zijn zoon GUYART van HOEMEN, Burchtgraaf van *Odenkercke*, verdroeg zich met ANTHONY van BORGONDIËN, Ruwaard van *Brabant*, over de schade die zijn vader in den Gelderschen oorlog geleden had, ten opzichte van een mansleen van 200 oude schilden 's jaars, die hy als Heer van *Ammersode* van den Hertog plach te houden. — VAN SPAEN.

Digitized by Google

GHERIT van BRUECHEM, die er aanspraak op maakte (waarschijnlyk uit hoofde van bloedverwantschap), maar in 1391 afstand van deed, behoudens zijn recht op eenige morgen lands, die zijner moeder behoorden.

Toen de Hertog zich in 1392 tot zijn derden tocht naar *Pruissen* gereed maakte, stelde hy het kasteel in hoede van zijn oversten rentmeester GODART van STAMPRADE, die zich daartoe verbond »mit op gerichten vingheren ende mit ghestaefden eden ten heiligen gheswoeren." — En toen hy in January 1402 zijn einde voelde naderen, en de verdeeling zijner bezittingen by testament regelde, schonk hy slot en Heerlykheid *Midlar*, met uitzondering van den tol, aan zijn oudsten bastertzoon WILLEM van CUYC; en den tweeden, JOHAN, begiftigde hy met *Ammersode*, onder voorwaarde dat dit, in geval van kinderloos overlijden, weder op 's Hertogs rechte erfgenamen zou te rug komen, ten allen tijde voor hen open staan, en tegen uitkeering van 1000 Rijnsche guldens steeds losbaar zou zijn.

Men vindt echter niet dat JOHAN ooit in 't bezit der hem beschikte Heerlykheid gekomen is. Waarschijnlyk heeft hy zich daaromtrent verstaan met zijn oom REYNALD, die ten minste in 1405, tegen ruiling met het kasteel *ter Knype*, en het hoog en laag gericht van *Beecke* en van *Sterckerode*, aan JOHAN STECK van BEECKE, Heer van *Beecke*, en Hertooglyk Raad, overlevert »slot, borch ende herlicheit Amersoyen, mit hogen gerichte ende degelixschen gerichte, mit mannen, mit dyenstmannen, horigen luden, wastijnsigen luden, coirmetschen luden, eygenen luden, mit hoenren, capuenen, gansen, mit renthen, mit paichte, mit theenden, mit tijnse, mit gulden, mit jairgulden, mit wijnde, mit watere, wijhere, mit busschen, mit broeken, mit artlande, mit beemde, visscherijen, forefeyten, mit allen opkomyngen, mit heyden, mit weyden, hoge ende lege, ende mit allen anderen goiden ende erven, tot der voirscr. herlicheit van Amersoye gehoirende."[1] Zeven jaren later deed Heer JOHAN er weder afstand van, tegen een bepaalde som.

[1] »Also als ons dat van onsen seligen alderen ende vurvaeren anverstorven ende angekomen is," zegt de Hertog in den brief van erfwissel (NYHOFF III, 268). Ik geloof niet, dat deze uitdrukking voor iets anders dan een gewoon formulier op te vatten is.

Digitized by Google

Het moet hier echter aan een of andere voldoening van 's Hertogen wege gehaperd hebben, want MERALDA STECK van BEECKE, JOHANS Erfdochter, gehuwd met Heer GOOSSEN van ROSSEM, deed zich na heurs vaders dood met de Heerlykheid beleenen, ofschoon zy overigens evenmin in 't bezit getreden schijnt te zijn als WILLEMS JOHAN.

Een andere Bastert van GELRE werd er meê beschonken, en wel Hertog REYNALDS zoon WILLEM van WACHTENDONC, die op den 25en April 1434, in overeenstemming »mit Hermanna van Batenborch, sijn echte huysvrouw, Johan Heer tot Broeckhuysen ende tot Weerdenburch verkocht 't slot van Amersoyen, mit den voorburchte ende graven, mit der heerlijcheyt van Amersoyen, mit den dorpe" enz., verder gelijk reeds in Hertog WILLEMS brief van ruiling werd omschreven. Hertog REYNALD keurde dezen overgang goed, en gaf het in 't volgend jaar aan BROECKHUYSEN en diens erven tot een onversterfelyk leen, te verheergewaden met éen pond goed geld. De goede luiden van *Ammersode* hadden reden om zich over dezen verkoop te verheugen: hun nieuwe Heer toonde zich hunne belangen niet onverschillig, en gaf hun in 1428 landrechten en keuren, met die van *Tielre-* en *Bommelerwaert* overeenstemmende, terwijl hy de ingenoten van het kasteel meer gemaks verschafte door er eene slotkapel te stichten.

Heer JOHAN van BROECKHUYSEN VAN WAERDENBURCH overleed vervolgends in 1443, en liet zijn eenigen zoon GERARD, die met WALRAVINA, Heer WALRAVENS dochter van BREDERODE[1], gehuwd was, en de waardigheid van Erf-Hofmeester des Hertogen van *Gelder* bekleedde, den *Ammersode*.

Wanneer zijne onderzaten met goede hope hem zijne goederen hebben zien aanvaarden — zy zagen die hoop niet verwezendlykt: reeds het volgend jaar viel de bekende slag van Sint-Hubert voor, waarin WILLEM VAN EGMOND van IJSSELSTEYN gevangen genomen werd[2], en in dezen strijd sneuvelde Heer GERARD, die, edeler dan zijn lafhartige naamgenoot van CULEMBORCH, dus zijn ridder-eer en leensmans-trouwe met zijn dood staafde. Hy mocht sterven in het vertrouwen dat zijn bloed zich in zijn kroost niet verloochenen zoû: slechts weinige uren te voren, vóor den aanvang van 't gevecht,

---

[1] Zie Dl. I, bl. 74.

[2] Zie hiervan bl. 108.

Digitized by Google

zag hy zijn oudsten zoon JOHAN op het slagveld ridder geslagen, en alzoo tot de hoogste waardigheid des Adels verheven.

Het geluk was den jongen held echter niet gunstig: strijdende werd hy krijgsgevangen gemaakt, en moest zich eenigen tijd het gemis zijner vrijheid getroosten.

De listige JAN van ROSSEM, dien SWEDER van CULEMBORCH later »die alde cat" noemde, had de laagheid om zich met dit dubbel onheil te bevoordeelen. Hy zond, eensdeels misschien op grond der verouderde aanspraak van zijn vader GOOSSEN, anderdeels uit wraakzucht, omdat Heer JOHAN hem zijn verloofde ontvrijd had, zekeren JACOB OTTENS om den *Ammersode* te vermeesteren. De aanslag gelukte, maar zijn vreugde daarover was slechts van korten duur. Heer JAN van CULEMBORCH, een verwant der Vrouwe van BROECHUYSEN, ELISABETH van HAEFTEN, had naauwlyks het feit vernomen, of hy besloot om de weduwe, die wellicht van hare vier jongere zonen nog geene hulp verwachten kon, in dien nood by te springen. — Vóor het kasteel stond een rosmolen, en in de deur der kasteelpoort schijnt geen winket of tralievenster geweest te zijn; op deze toevallige omstandigheden bouwde de naauwlettende Ridder zijn plan tot herovering.

Op eenen dag in 1445, zeker niet laat in den morgen, komt er een bode van *Culemborch*, met de bus, het teeken van zijn ambt, op de borst, voor 't kasteel aan, en klopt er op de poort. Den poortier, die hem te woord staat, verzoekt hy een brief te willen ontfangen, om dien zijn Heer, by diens komst op 't huis, te overhandigen. De thands geen kwaad vermoedende poortwachter opent de deur ten deele — maar nu brengt de bode er vaardig zijn arm tusschen, en weert de sluiting; en daarop schieten CULEMBORCHS krijgsknechten, heimelyk in den rosmolen verborgen en op de loer liggende, haastig toe, stormen de poort binnen, vermeesteren het kasteel, en brengen het op deze wijze weder in handen der rechtmatige bezitters.

In hoeverre nu *Ammersode*, dat, blijkends SCHOTELS onderzoek, den tweeden zoon, WALRAVEN, »aenbestorven ende toegeleeghen was van doode Gerits sijnen vader," nu nog door den oudsten, JOHAN, op hem verlijd moest worden, is duister; maar in elk geval zijn de stukken daarvan nog voor handen, en de bepalingen der broederdeeling van 20 January 1457 worden bevestigd door den

Digitized by Google

leenbrief van acht dagen later, waarby JOHAN aan WALRAVEN »beleent ende verlijt die leenweer mit allen rechts ende toezeggens dat hij gehad heeft oft hebben mochte aen dat slot tot Amersoyen metter heerlijcheyt, leenmannen, renten, gueden, bezegelde brieven ende allen zijnen toebehoiren, nyet daer van vuytgescheyden, te houden tot eenen rechten onversterffelijken erfleen, met al dusdanige voorwaarden, oft saecke waer dat WALRAVEN voirs ofte sijne kinderen storven, sonder wettelijcke blijvende geboorte after hem te laten, dat Godt verhueden wil, soo sal dese voirs. heerlijcheit mit allen horen toebehoiren voirs. wederom besterven aen JAN voirs. oft sijnen rechten leenvolgeren, in der tijt, in levende lijve wesende."

De onverhoopte omstandigheid, in de gevolgen waarvan deze laatste bepaling voorzag, vond werkelijk plaats: Heer WALRAVEN overleed in 1480 kinderloos, en *Ammersode* ging toen over op JOHANS ZOON GERHARD van BROECHUYSEN VAN WEERDENBURCH, wiens Heerlykheid van den laatsten naam, benevens de dorpen *Hiern* en *Neerijnen*, door Aartshertog MAXIMILIAAN in 1481 verheven werd tot eene Hooge-heerlykheid, met het recht van galg en put. Heer GERHARD, een getrouw aanhanger van Hertog KAREL van EGMOND, by wien hy de waardigheid van Hofmeester bekleedde, stierf in 1494, zonder ooit gehuwd geweest te zijn, waardoor *Weerdenburch* en *Ammersode* by erfenis overgingen op zijne zuster WALRAVINA, die ze in het Geslacht der ARCKELS bracht.

Zy was namelyk in 1480 gehuwd met OTTO van ARCKEL, een Edelman voor 't overige die den beroemden naam van zijn Huis tot weinig eere strekte, en zijn eigene te schande maakte. Samenspannende met GHERIT van CULEMBORCH, zijn oom van moeders zijde, had hy zijn vader gevangen genomen en op het kasteel van zijn oom in verzekerde bewaring gebracht, terwijl hy-zelf dat van *Heuckelom* bezet hield, en van daaruit zijne soudeniers roovende en ruitende door gantsch *Zuid-Holland* zond. — Maar een andere ADOLF van EGMOND, trof hem weldra ook gelijké straf. De Graaf van *Charlois*, deze strooperijen moede, deed zijn Drossaart VALCKESTEYN *Heuckelom* overmeesteren, en dwong OTTO tot afstand der Heerlykheid, waarvan hy zich-zelf tot Heer liet huldigen. Later, volgends sommigen nog by des BORGONDIËRS leven, ontfing de onwaardige zoon zijne goederen te rug. Hy stierf op ver gevorderden ouder-

Digitized by Google

dom, in het jaar 1505; Vrouwe WALRAVINA huwde twee jaren later weder met Heer HERMAN van WACHTENDONCQ, en overleed in 1511.

Heur oudste zoon uit het eerste huwelyk, JOHAN van ARCKEL, Heer van *Heuckelom*, bekwam toen den *Ammersode*, maar overleed reeds ten volgenden jare, en zijn huwelyk met ADRIANA, des Heeren van ALSTEN dochter, was kinderloos gebleven.

Op den 24en Juny 1513 werd het kasteel door HENRICK van NASSAU voor Hertog KAREL van OOSTENRIJK gewonnen, maar schijnt niet lang in diens bezit gebleven te zijn, want weldra vindt men het weder als een eigendom van JOHANS broeder, hoewel niet van den tweede, maar van den jongste, WALRAVEN, wien Hertog KAREL van EGMOND in 1514 ook met *Weerdenburch* beleende; blijk van eene gunstige gezindheid, die niet immer duurde. Hy viel by den argwanenden Vorst in ongenade, waarop echter eene verzoening volgde, die, 25 Augustus 1520 bezegeld, hem weder in het bezit stelde van alle breuken, wapenschouwing, waakzetting en waakschouwing, verder alle rechten en privilegiën, met uitzondering van lijfgoed en klokkenslag, om ze te genieten tot wederopzeggens toe. Intusschen — ter zelfde maand van het volgende jaar weder dwong de Hertog hem tot afstand aan zijn ouderen broeder GERHARD, van *Weerdenburch* met het dagelyksch gericht, van *Ammersode* met het hoog en laag gericht, en van de tienden van *Rossem*, *Driel*, en *Herwaerden*, met bepaling dat *Weerdenburch* altijd aan den rechten stam versterven, en nimmer overgebracht worden zou.

Toch bleef hy 's Hertogen dienst houden. Ten minste in den oorlog met Bisschop HENRIC van BEIËREN, was hy met den Stadhouder van MEURS binnen *Utrecht*, en aan diens zijde toen hy by de overrompeling van 1528 de stad ontweek; maar zy werden, te gelijk met den Hertooglyken Raad WYNAND van ARNHEM, »van het boerengespuys aen de *Vecht* bekend, en weder naer de stad gebraght," waar hun echter verder geen leed dan dat der gevangenschap weêrvoer. Na het treffen van den vrede werden zy weder ontslagen. Vier jaren later, en wel op den 27 September 1532, verbond hy zich in den echt met Jonkvrouwe CATHARYNE van GELDER, natuurlyke dochter van Hertog KAREL en ANNA van MERWIJC, die hem acht kinderen schonk, vier zonen en vier dochters, waarvan drie ongehuwd overleden.

Intusschen bezat zijn broeder GERHARD, Heer van *Heuckelom*

Digitized by Google

en *Weerdenburch*, steeds ook den *Ammersode*, en ontfing van het laatste in 1539 de bevestiging van Keizer KAREL den Vijfde, »met bedingh, dat het zelve altoos voor den Keyser zoude open staen, als zijnde niet alleen Hertogh van Braband, maer ook van Gelder."

GERHARD, sedert 1512 gehuwd met MARGARETA, Erfdochter van Heer DANIEL van PRAET VAN MOERKERCKEN, Heer van *Merwede*, en Baliuw van *Zuid-Holland*, bleef zonder kinderen, zoodat by zijn dood, die in 1547 plaats vond, de vaderlyke erfgoederen weder te rug vielen op Heer WALRAVEN, die ze nu tot op zijn sterfdag, in 1557, behield.

Zijn oudste zoon OTTO erfde *Heuckelom*, en stierf in 1567 door een noodlottigen val met het oor in zijn zwaard, toen hy met een wagen by *Herwynen* omstortte[1]. De tweede zoon, KAREL, bekwam *Weerdenburch;* de derde, JORIS of GEORGE, de Heerlykheid *Ammersode.*

JORIS van ARCKEL was nog een kind, toen zijn vader overleed, waarom GOIRT van GELLEKOM zijne plaats bekleedde by het doen der leenhulde. Later, in 1569, legde Heer JORIS persoonlyk den leen-eed af, en werd toen namens FILIPS den Tweede, als Hertog van *Gelderland*, met de Heerlykheid verlijd, en alzoo bevestigd in het bezit van zijn vaderlyk erfgoed. Hy trad in 't huwelyk met ANNA, Heer JOHANS dochter van LOCKHORST, waardoor hy de Heerlykheden van *Heemstede* en van *Lockhorst* verkreeg. De beide echtgenoten verzekerden elkander by testament van 24 February 1581 »in lijftochte duysent guldens siaers, wt elcx haer respective goederen haer leven lanck gedurende van lancst leven." Vrouwe ANNA overleed vóor haren echtgenoot, die in 1590 stierf; maar de oorzaak van zijn noodlottigen dood is zoo zonderling, en van zoo veel raadselachtigs en onverklaarbaars omweven en doorvlochten, dat de tastbare vormen der historie zich hierby in de zwevende gestalten der overlevering verliezen, en de gloed der poëzy vereischt wordt, om een meer helder licht te werpen op die

[1] Volgends de huwelyksvoorwaarden van den 13 Juny 1534 kwam hy weder in 't bezit der Hooge Heerlykheid [van *Weerdenburch*], en werd daarmede beleend. Maar na den dood van Hertog KAREL ontstond deswegens verschil tusschen de stad *Bommel* en den Heer van *Weerdenburch;* en de Landschap vonnisde den 29 Juny 1538 dat in *Tielreweerd* niet meer dan twee banken moesten zijn: dat dus de bank van *Weerdenburch* afgeschaft zou worden, maar dat de Heer behouden zal de visscherije, de breuken, en alle oude gerechtigheden. — VAN SPAEN.

Digitized by Google

SAGE VAN DEN AMMERSODE.

Glad is de ijskorst van den winter, die den rug der waatren dekt,
En den helder-blaauwen hemel tot een blanken spiegel strekt;
Maar wie meldt het wat daaronder in den schoot dier waatren huist?
Wat er in de donkre diepte langs den bodem woelt en bruischt? —

Feest is 't op den Ammersode, schoon geen dartel looffestoen
Poort of brug omzwiert met bloemen, nis noch zuil met lachend groen.
Schoon geen zang der burchtgenoten klinkt met vrolijk maatgeluid —
Feest is 't op den Ammersode: Jonkvrouw ADA is de bruid. —

— »Dartle lijfknaap! hoe zoo somber? Waarom in uw oog die traan?
»Aan het feestmaal zit uw Jonkvrouw; gy doolt eenzaam door de laan?
»'k Ben een vèrgereisde zanger, vreemd in ARCKELS burchtgebied.
»Sneeuwt het daar geen roode rozen? Is de bruid uw Jonkvrouw niet?"

— »Och! al sneeuwt het roode rozen, tranen reegnen daar door heen!
»Maar ze duchten er geen jammer: Ik ben angstig, ik-alleen.
»'t Proefjaar is ten end geloopen; 't is heur laatst banket op 't slot:
»Morgen volgt heur nonnenwijding... morgen, morgen! o mijn God!...

— »Maar waarom die siddrende angstkreet? — Lijfknaap! gy, nog
[half een kind!
»Hebt gy dan uw schoone Jonkvrouw licht in 't heimelyk bemind?
»Was ze u meer dan rijke bloeme, bloeiende in een vreemde gaard,
»Waar gy slechts de zorg mocht deelen die haar voor het weêr bewaart?

— »Heb ik haar mijn hart geschonken — 't was gebogen op mijn kniên.
»'t Was met kinderlyken eerbied, zoo ik tot haar op dorst zien.
»Neen — dat drukt niet op mijn boezem... maar een geest waart
[om my rond,
»Die in 't kleppren van zijn vlerken my een naamloos wee verkondt.

Digitized by Google

»Sinds dees dag aan 't oosten lichtte, toeft een vreemde op 't slot
[als gast —
»En mijn pols krimpt wech van vreeze waar zijn aanblik my verrast.
»Zeven knechten, even somber, als hun meester, naar den schijn,
»Hangen zwijgend aan zijn wenken; hy mag wel de Boze zijn!"...

En een huivring van verschrikking greep den vreemden zanger aan.
Blaauw scheen hem het zwijmend maanlicht in de dorre lindelaan.
Zwijgend week hy naar den landweg die naar 't eenzaam klooster
[bracht,
Waar men hem geen maal zou weigren en geen schuilplaats voor
[de nacht. —

Feest is 't op den Ammersode. Buiten zwijmt de maanlichtstraal —
Binnen flikkren honderd toortsen door de hooge burchtslotzaal,
Buiten klaagt door 't naakt geboomte slechts het slepend uilgesteen —
Binnen klinken pijp en cymbel door de hooge welfsels heen.

Twintig Eedlen, hoog van wapen, tusschen Maze en Leck vermaard,-
Twintig Jonk- en Edelvrouwen, aan dien Ridderstoet gepaard,-
Veertig knapen, hooggeboren, dienende aan den rijken disch —
Wie nog vraagt er van dat feestmaal of 't een ARCKEL waardig is?

Aan de zij' des grijzen Burchtheers, Vrouw JOANNAAS plaats weleer,
Voor haar de englen tot zich riepen, zit de grijze Abdisse neer.
Aan de zij der teedre Jonkvrouw, wie nu 't waereldsch haast ontging,
Zit de gast van d' Ammersode, zit de sombre vreemdeling.

Ravenzwarte lokken rollen langs zijn bleeke wangen heen;
Ravenzwarte wimpers zoomen zijner donkre oogen leên;
Ravenzwarte knevels dekken 't plooien van zijn bleeken mond.
AFFAYTADIES wapen voert hy — maar wie zegt het met wat grond?

Goudblond worstlen nog de tressen aan de huif der Jonkvrouw uit;
Goudblond is de zijden wimper die heur teêr-blaauw oog omsluit;
En heur zacht-gebloosde trekken ademen zóo kalm een rust,
Of er de engel van den vrede haar het voorhoofd had gekust.

Digitized by Google

Bleek zijn AFFAYTADIES wangen, als daar buiten 't licht der maan.
Duister staan zijn donkere oogen, blikt hy soms de Jonkvrouw aan.
Heel een waereld van verlangen, van verlating, van verdriet,
Trilt er in dien neevlend' oogstraal dien hy naar de Jonkvrouw schiet.

Hooger bruischt de klank der pauken; vrolyk schettert de cymbaal.
Lust en leven, vrede en vreugde stroomen zonlicht door de zaal.
Luider klinkt de toon der gasten by hun levendig gebaar.
AFFAYTADI fluistert somber, of hem 't spreken moeilyk waar':

»Jonkvrouw ADA! Bruid des hemels! wilt ge luistren naar een droom?
»'t Was, als doolde ik in 't verleden, en aan d' oever van een stroom:
»'t Was de Maas, wier blonde golven vloeiden langs een eilandzoom,
»En een oude grenssteen rustte er aan een grijzen wilgenboom."

Bevend zag de Jonkvrouw opwaart, en heur fijne blos verschoot.
AFFAYTADIES wangen kleurden langsaam tot een scheemrend rood.
»Luister, Jonkvrouwe! en blijf rustig," sprak hy met een kou-
[den lach:
»Zoudt ge huivren om een landschap dat ik in mijn droom
[slechts zag?"

Zwijgend zag ze voor zich neder. Fluistrend boog hy tot haar heen:
»'k Zag een jeugdig tweetal zitten op dien graauw bemoschten steen.
»'t Was een meisjen, blond van lokken, blaauw van oogen, zoet
[van leest;
»'t Was een knaap met zwarte hairen, bleek van wangen, droef
[van geest."

Siddrend zag de Jonkvrouw opwaart, en thands bleeker dan de dood.
AFFAYTADIES wangen kleurden tot een hoog en donker rood.
»Luister, ADA! en blijf rustig," sprak hy met een bittren lach:
»Zoudt ge voor twee kindren siddren, die ik in mijn droom slechts zag?"

IJzend zag ze voor zich neder. Somber fluistrend sprak hy weêr:
»Zy was dochter van den huize; hy — een vondling, en niets meer.
»Maar toch zwoer ze hem heur trouwe, by den weedom van heur ziel
»En der zielen van heure oudren, zoo ze van heur trouw verviel!"

Digitized by Google

— »Maar dat was voor twalef jaren!" riep zy met gesmoorden kreet:
»En hy is van hier verdwenen — en vergeten is die eed....."
— »Maar hy is te rug gekomen!" sprak hy, met een oog vol glans:
»En de vondling van 't verleden — is Graaf AFFAYTADI thands!" —

— »Heere Jezus!" kreet ze rillend; maar dien kreet vernam men niet,
Toonloos als hy ging verzwonden in het schaatrend tafellied.
Half bezwijmd zonk ze in heur zetel; maar de woeling aan den disch
Bond den blijden geest der gasten — en daar was geen stoorenis.

— »'t Is te laat thands, AFFAYTADI!".... En 't vloot biddend van heur [mond:
»Morgen treed ik in het klooster, morgen met den uchtendstond.
»AFFAYTADI, AFFAYTADI!..... hebt gy ook mijn rust vermoord —
»Geef my d' eed van trouwe weder, 't onbedachte kinderwoord!"

— 't Is te laat thands, ADA!" ruischte weer zijn sombre fluisterstem:
»By het welzijn van drie zielen! houdt ge uw eed — of breekt ge hem?
»Laadt ge een eeuwigheid van jammer op 't onschuldig ouderhoofd —
»Of bewijst ge een AFFAYTADI, wat ge een vondling hebt beloofd?"

— »O! daar is, daar is geen redding!" riep ze met een luiden gil.
En het dischgedruisch verstomde, zang en feestmuziek zweeg stil.
Roerloos lag zy in heur zetel, als een offer van den dood.
AFFAYTADIES oogen vlamden, en zijn wang was gloeiend rood.

Hy was ijlings opgesprongen; maar hy scheen het niet te zien
Wie er snelden tot den zetel, om der Jonkvrouw hulp te biên.
En hy achtte, half-gebogen in een diepe vensternis,
Noch op 's vaders handenwringen, noch op 't schreien der Abdis.

Bleek was weer zijn wang geworden, en zijn mond stond strak en kil.
»Nog gaat gy my niet verloren — daar is redding, als ik 't wil"....
Sprak hy momplend.- »En ik wil het!" sprak hy ijlings voor zich heen.
— »Waar is AFFAYTADI?" vroeg men.... In de zaal vond hem niet een.

Digitized by Google

En een droevige verwarring heerschte in die verlichte zaal.
Buiten was het stil en zwijgend, alles schaduw, alles vaal.
In de handen 't hoofd verborgen, in het oog een stillen traan,
Zat de Lijfknaap op een boomtronk in de dorre lindelaan.

Ruischte daar geen staalgekletter? Dreunde daar geen hoefgestamp,
Half gesmoord en gants verborgen in den vochten avonddamp?
Gonsde 't van den kant van 't burchtslot als een nachtgeest niet voorby?
Angstig staart hy door het duister naar de onzichtbare overzij.

Hoe!.. ging reeds de nacht ten einde? Breekt de purpren uchtendgloor
Met een vloed van rossche stralen plotslyk dus de wolken door,
En verlicht de kruin der linden?... Hy blikt om naar d' oosterkant —
En springt gillend overende, met den ijsbren kreet van »brand!"

Brand!... Als stof voor wervelwinden, breekt uit raam en torentrans
Gloeiend rood een wolk van vonken, met een schrikkelyken glans.
Zwarte rookkolommen rijzen om 't gevonkel, dicht in een,
En dan breken wilde vlammen door de rookkolommen heen.

Poort en valbrug staan in vuurgloed; 't water kookt er in de gracht.
»Redding! Redding!" is het gillen... maar hoe redding toegebracht?
Als een onverdoofbre krater spuwt de burch zijn vlammen uit,
En in 't kraken van de muren smoort het kermend angstgeluid.

't Raafgebroed, van 't nest verdreven, krijscht en krast om trans en tin,
En het kleppen van de noodklok valt er ijzingwekkend in.
Louter vuur is de *Ammersode*,- lucht en water louter vuur.
God bewaar' de burchtgenoten — want de redding kost er duur.

En de Zanger uit den vreemde, die naar 't gintsche klooster trad,
Wendt ontzet en schuw zijn blikken, en houdt stand op 't eenzaam pad.
En hy stort er op de kniën; en hy bidt, met bang gemoed,
Voor zoo menig deerniswaarde, die een graf vond in den gloed.

Digitized by Google

Rammelde er geen staalgekletter? Dreunde daar geen hoefgedruisch
Toen hy neêr lag, innig biddend voor wie omkwam op het huis?
Gonsde 't van den kant van 't burchtslot als een nachtwind niet voorby?
Met een angstig voorgevoelen staart hy naar de kloosterzij.

En hy duizelt van ontzetting, en hy steunt zich aan een stam:
Is de jongste-dag verschenen? Staat heel de aarde reeds in vlam?
Dreigend rees de kloostertoren als een donkre geest omhoog —
Maar te midden van een vuurgloed, barstende uit gewelf en boog:

Vuurgloed, die het nachtlyk donker van den zwarten hemel joeg,-
Die heel d' omtrek op deed waken. en het hart met siddring sloeg.
Raadloos woelt de ontzette menigt, waar geen redding mooglyk was....
En de burcht gaat op in vlammen; en het klooster zinkt in asch.

In de borst van welken duivel rijpte, met die gruwzaamheid,
Zoo afschuwelyk een denkbeeld tot zoo schrikkelyk een feit?
Waarom is die dubble moordbrand in de zelfde nacht geschied?
Huivrend gaat de vraag in 't ronde — maar een andwoord is er niet.

Treurig werpt het uchtendzonlicht over 't rookend puin zijn glans.
Als een wrak, ter helft versplinterd, rijst er nog een enkle trans,
Rijst er nog een enkle toren, rijst er nog een enkle boog
Van de burcht der AMMERSODEN uit de laauwe gracht omhoog.

Snikkende, en met schreiende oogen, zag men 't bitter schouwspel aan:
Zooveel jeugd en zooveel grijsheid in den wilden gloed vergaan!
Snikkende, en met schreiende oogen, groef men lijken en gebeent
Uit de zwart-gerooste puinen — al te droevig grafgesteent!

Menig nog herkenbaar teeken: wapentooi of pronkcieraad,
Dat van 't stofflyk overblijfsel nog Geslacht en naam verraadt.
En toen 't al was opgedolven wat zoo wreed begraven waar,
Miste men met stille ontzetting nog een enkel lijken-paar.

Digitized by Google

Waar bleef AFFAYTADI? waar de Jonkvrouw? — En een kille schrik
Deed er aller wang verbleeken by die vraag, dat oogenblik:
Spoorloos waren beiden henen; en geen teeken, dat verried
Wat er, na dees nacht vol jammer, met die beiden zij geschied.

Jaren kwamen, jaren gingen — en de burch rees uit zijn puin,
En het drietal zware torens hief er weêr de trotsche kruin.
Maar, wat ooit van verre of vreemde weêr op 't burchtslot werd [gehoord —
Nooit een woord van AFFAYTADI; van de Jonkvrouw nooit een woord.

Volgends eene overlevering op de plaats-zelf spaarden de felle vlammen nog een ronden toren, met een gering deel van het hoofdgebouw en den buitengevel eener poort die thands nog, onder een wapenschild dat in het laatst der voorgaande eeuw met gipskalk onkennelyk werd gemaakt, het jaartal 1564 draagt.

Eene verklaring van den Secretaris MOLL te *Ammersode*, 15 Augustus 1606 opgemaakt,[1] zegt echter, »datter in timmeragie nauwelyx een splinter en was overgebleven." En verder: »dat daer benevens d' Edele Welgeboren Heere, Heere George van Arckel onze lieve weerden Heere, wiens ziele God genadigh zij, ende met sijne Edele Huys off sloth voors. ter selver tijt mede verbrant is worden en den sesden dagh daer na deser weerelt over leeden, gelijk ook in den voors. brand te niete gegaen ende tot assche gekomen is Zijne Edele huysraat, meubilen, juweelen, boeken, brieven en papieren, als doen op den voors. Huyse weesende, behalve dat eenig gout en zilver naderhand uyten assche ende gruys wederom nog sijn bevonden, item dat dergelijke fortune en ongeluk ook gevuelt hebben de nabuiren en inwoonders, die meest alle hun gelt, goederen, huysraat, klederen, klijnodien, boeken en brieven, overmits den pereyculeusen tijt, op het voors. sloth, als ten eenre en ter andere zijde vrij zittende, gevlugt hadden, en niet gewoon en waren in hun eygen huyse yet te behouden, dan 't geene sij 't allen uure ten eenemaal nodig hadden."

Nadat Heer JORIS op zoo treurige wijze was omgekomen, werd

---

[1] Naar deze acte zou de brand in de maand April 1590 hebben plaats gehad.

Digitized by Google

hy opgevolgd door zijn eenigen zoon OTTO[1], die omstreeks 1600 de verwoesting liet herstellen, het kasteel uit zijn puinen deed ophalen en weder als een waardig gedenkteeken van voorvaderlyke macht en aanzien herrijzen.

Deze OTTO van ARCKEL was thands de eenige »overblijvelingh van manlijk oir, van dèn Arkelsen stam, gesproten uyt de Heeren van Heukelem, de xj in 't dalend getal van Heer JAN de Sterke, de tweede Heer van Heukelem." In 1614 huwde hy met Jonkvrouw FRANCELINA, dochter van Heer COSMO degli AFFAYTADI, Baanderheer tot *Ghistelle*, *Hilst* en *Lavenacker*[2]; de bruid ontfing daarby als huwelyksgave van haren vader »vijf honderd gulden 's jaars zuijvere renthe tot laste van de domeijnen van *Zeelandt.*" Zy overleefde haren echtgenoot, die zich in den strijd met *Spanje* als een rechtgeaart Nederlander en wakker krijgsman kweet, en by voortduring te velde trok. Hy liet drie dochters na en één zoon, THOMAS WALRAVEN, die Heer van *Wordragen* en *Well*, den *Ipelaer* en *ter Lucht* wordt genoemd, en in 1641 met *Ammersode* beleend werd.

THOMAS WALRAVEN was gehuwd met Jonkvrouwe JOANNA BARBARA, Heer LODEWIJKS dochter van la KETHULLE, Heer van *Rijhove* en *Tamers*, Kolonel te paard, Ritmeester over eene kompanjie kurassiers in dienst van den Staat, en Goeverneur van *Bergen-op-Zoom.* De krijgshaftige voorbeelden zijns vaders en schoonvaders schijnen echter op hem geen invloed te hebben gehad: men vindt niet dat hy den Staat heeft gediend. Dat kon hem evenwel niet immer een vreedsaam leven waarborgen: de inval der Franschen in 1672 veroorzaakten hem menige moeielykheid, waarvoor de sauvegarde, hem door Prins WILLEM den Derde op den 29en Juny ver-

---

[1] JORIS van ARCKEL liet drie kinderen na: behalven OTTO nog twee dochters: ANNA en CATHARYNE; de eerste huwde met een Nederlandsch krijgsman, WALRAVEN, Baron van GENT, Heer van *Dieden* en *Oyen;* de tweede met RENÉ van RENESSE, Heer van *Raucourt*, *Wasnes*, *Brumorher*, *Hern* en *Schalckhoven.*

[2] COSMO degli AFFAYTADI, Baron van *Ghistelles* in *Vlaanderen*, gesproten uit een aanzienlyk geslacht in 't Hertogdom *Milaan.* Hy was, naar alle vermoeden een zoon van CARLO d' AFFAYTADI, een Milaneesch Edelman, die in 1545 te *Antwerpen* woonde, en door koop de Baronny *Ghistelles* verkreeg, die door Koning KAREL den Tweede tot een Graafschap verheven werd, 21 Januari 1676, ten behoeve van JEAN FRANÇOIS d' AFFAYTADI, Baron van *Ghistelles*, Heer van *Hilst*, *Lavenacker* en *Braduc*, misschien een kleinzoon van COSMO. — TE WATER.

Digitized by Google

eerd, evenmin behoeden kon. Wel ontkwam het kasteel het lot dat zoo vele anderen in die dagen trof, en werd voor vernieling bewaard — maar niet dan ten koste van groote opofferingen, evenzeer drukkend voor de onderdanen als voor hun Heer, wien het verblijf op het hooge huis soms maar al te bitter werd gemaakt. Alleen in 1672 moest hy eene schatting betalen van byna 7000 gulden aan geld, haver, gerst, hooi, stroo, kapotten, en schoenen. De arme boeren werden geprest om drie maanden lang te arbeiden aan de versterking van het fort *Crevecoeur.* In het volgende jaar waren de afpersingen in geen geringer mate, en by de minste vertraging volgden er oogenblikkelyk brutale aanmaningen, zoowel van den bevelhebber van *Crevecoeur* als van dien der sterkte *St. Andries*, waarby gedreigd werd »het slot en·de woningen der onderhoorigèn zonder genade aan de vlammen ter prooi te zullen geven, indien de geëischte som of voorraad van voeder en vee niet oogenblikkelyk werd opgebracht."

Waarlyk — de Franschen van 1672 gingen die van 1795 waardig voor; en de Luitenant-Generaal der Koninklyke Armee, Graaf de L'ORGE, behoefde voor den Generaal VAN DAMME in onbeschaamdheid niet te wijken.

In die treurige dagen hield Heer THOMAS WALRAVEN niet altoos zijn verblijf op het kasteel, maar was ook dikmaals te *'s Hertogenbosch.* Het zal hem gewis geen rouwe hebben gebracht toen de roemrijke lelievaan eindelyk den Nederlandschen bodem ontruimen moest.

Op den 1en Juny 1683 gaf hy ten behoeve van WILLEM den Derde, die in een verschil over jachtrecht was met den Heer van BROECKHUYSEN, de verklaring dat hy toenmaals was »het laatste en eenighste mans-oir, gesproten in wettigen huwelyk uyt het opgemelte Huys van Arckel, wel willende ende begeerende dat de posteriteyt hier aff kennisse hebbe." Hy bleef ook de laatste mannelyke nazaat van wettigen bloede, en overleed kinderloos op den 23en Oktober 1693. Drie jaren later volgde hem zijne weduwe.

Nu kwam *Ammersode* in het Geslacht der Baronnen van LICHTERVELDE, door RENESSE VAN ELDEREN aan ARCKEL vermaagschapt. CATHARYNE, Heer JORIS dochter, had namelyk de derde harer kinderen, hare oudste dochter ANNA VAN RENESSE VAN ELDEREN, in 1626 ten huwelyk geschonken aan PIETER van LICHTERVELDE, Heer van *Beaurevant*, *Vellenaere*, *Croix*, *Caeskerke*, *Vrijlandt*, enz., uit welk

Digitized by Google

huwelyk JOHAN FERDINAND, Baron van LICHTERVELDE, Heer van *Vellenaere* en *Beaurevant* geboren werd. Ten gevolge eener bepaling van Heer OTTO van ARCKEL, door THOMAS WALRAVEN bekrachtigd, om »gene off gesubstitueerde erffgenaemen feudael, als den oltsten en naeste van sijnen bloede, met seclusie van alle andere aen te stellen," erfde deze Baron thands de heerlykheid *Ammersode*, *Well*, en *Wordragen*, en werd er wettig meê beleend. Hy vestigde met zijne echtgenote MARIA CATHARINA de BELVEER zijn verblijf op het kasteel, en overleed er den 22en Oktober 1711.

Zijne nog minderjarige dochter, Jonkvrouwe MARIA ISABELLA CATHARINA, werd er reeds het volgende jaar mede beleend, doch hare moeder, Vrouwe MARIA CATHARINA, genoot tot in 1754 het vruchtgebruik.

De Jonkvrouw huwde vervolgends met den Vlaamschen Edelman JAQUES JOSEPH de VILSTEREN, Baron van *Laerne*, wien zy, behalven eene dochter, drie zonen schonk, waarvan de eerste, JEAN JOSEPH FRANÇOIS de VILSTEREN, na den dood zijner moeder den *Ammersode* met de Heerlykheid aanvaardde. De tweede zoon, NICOLAS JOSEPH GUISLAIN de VILSTEREN, Baron van *Laerne*, werd er daarna meê beleend, en eindelyk ook de derde der broeders, THEODORE JOSEPH FRANÇOIS, Baron de VILSTEREN VAN LAERNE, die in 1792 stierf.

Het scheen alzoo als of het bestemd was dat de *Ammersode* beurtelings in handen van JACQUES gantsche gezin moest overgaan: want nu met THEODORE ook de jongste der zonen overleden was, erfde de Heerlykheid over op hunne zuster MARIE THEODORE GENOVEVE COLLETTE, Baronnesse de VILSTEREN, echtgenote van LEBERT FRANÇOIS CHRISTIEN, Graaf de RIBAUCOURT.

Dus was de Heerlykheid weder in een nieuw stamhuis gekomen, waaraan ze echter slechts twee geslachten bleef. CHRISTIEN, Graaf de RIBAUCOURT, die zijne moeder opvolgde, had by zijne gemalin, eene Baronesse du QUARRÉ, twee kinderen, een zoon, PROSPER CHRISTIEN de RIBAUCOURT, gehuwd met eene Baronnesse de THIENNES de LOMBISE, en eene dochter, EUGÈNIE FRANÇOISE SIDONIE MARIE GUISLAINE. De laatste werd by het kinderloos overlijden haars broeders Vrouwe van *Ammersode*, *Well*, en *Wordragen*, en bracht daarmede de Heerlykheid over op de familie van haren echtgenoot, Jonkheer LOUIS ALEXANDRE ALPHONSE, Baron de WOELMOND, in *België* verblijvende, die het thands nog in bezit heeft.

Digitized by Google

Het kasteel, tegenwoordig door een Rentmeester bewoond, heeft in den loop der tijden, en by zoo vele verschillende bezitters, natuurlyk herstellingen en verbeteringen noodig gehad, maar is in hoofdvorm weinig veranderd, en komt nog zoo goed als in alles overeen met de hierby gevoegde afbeelding, waarvan echter de voeting der torens, door onnaauwkeurigheid van den steenteekenaar, niet breed genoeg uit het water der slotgracht oprijzen. Welke lotgevallen het in den tachtig-jarigen oorlog heeft doorgestaan — daarvan is niets in byzonderheden bekend. Men vindt alleen in 't algemeen vermeld dat het in den aanvang der onlusten te lijden heeft gehad. Dit was echter vóor den brand, en bracht dus geene verandering in de gedaante van den lateren bouw, die zoo als wij reeds opmerkten, nog een gering overschot van het oude kasteel in zich opnam. Die vleugel (zegt de Heer SCHOTEL) waarin zich de kapel en de archiven-kamer bevinden, sedert menschengeheugen niet bewoond, schijnt, ofschoon inwendig hersteld, in zijn oorspronkelyk muurwerk gebleven te zijn. De dikke muren, de diep daarin uitgehakte vensters, de steenen vloeren, de verwulfde vertrekken, heugen meer dan twee eeuwen. De bouwvallige staat waarin zich deze overblijfselen bevinden, doet ons vreezen dat zy welhaast een prooi van hamer en moker zullen moeten worden, waardoor het statige voorkomen van den ridderlyken *Ammersode* niet weinig zoude verliezen.

Digitized by Google

Digitized by Google

NALEZING.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL BREDERODE.

Zie blz. 72 regel 19.

Tusschen — »*Herlaer*" — en — »in" wechgelaten: »gesticht door vroegere bezitters, het Geslacht van *Herlaer*.

Zie blz. 83.

[1] Deze plaat was gedurende de lijktocht verkeerd, en met de punt omhoog gedragen.

HET KASTEEL TE GEMERT.

Zie blz. 209.

Scoten in *Friesland;* dit moet verbeterd in *Oudescoot*, een dorp ter grietenij *Schoterland* in *Friesland.*

Zie blz. 221.

Van den Heer van RIEMSDIJK ging de bezitting over op zijn schoonzoon, den Heer EVERHARD HUGO SCHEIDIUS, door wiens dochter, gehuwd met den Heer MATTHIAS HEINRICH JOHANNES LEIPS, het aan haren echtgenoot kwam. De Heer SCHEIDIUS bracht het zeer vervallen, van trapgevels en torens beroofde gebouw nog menig herstel en verbetering aan, en bemoeide zich evenzeer om het park in een cierlyker toestand te brengen.

Intusschen is voor korte jaren het geestelyk karakter des huizes weder te rug gekeerd: op het kadaster ten name van eenige Rijsselsche Heeren overgebracht, is het thands een klooster geworden, dat door Rijsselsche Jezuïten met ongeveer een fijftigtal novicen wordt bewoond.

Digitized by Google

HET KASTEEL VAN MONTFOORT.

Zie blz. 263.

Ofschoon nogmaals in gants veranderden toestand, is het kasteel steeds bewoond: eigendom van den Staat geworden, dient het thands tot een gevangenis voor jeugdige vrouwelyke veroordeelden, en tevens als huis van verbetering en opvoeding.

Merkwaardige tegenstelling: de zelfde muren, die vroeger eeuwenlang een trotschen Adel beveiligden, herbergen thands de gevallen kinderen der voormalige dorpers, om ze tot geschikte leden der maatschappij te vormen.

HET KASTEEL AMMERSODE.

Zie blz. 349.

Die vreeze is gelukkig evenzeer niet bevestigd.

Jonkheer ARTHUR, Baron de WOELMOND, die, als oudste zoon van Jonkheer LOUIS, de heerlykheden *Ammerzoden*, *Wel*, en *Wordragen* sinds zijns vaders dood, 1856, bezat, verkocht in 1874 het kasteel, met ongeveer negentien bunders lands, ondershands aan de Roomsch-katholieke gemeente te *Ammerzoden*, en nu werd het tot een klooster ingericht. Dit had natuurlyk herstellingen en veranderingen ten gevolge, die, met uitzondering van den ingang, het uitwendige der kloeke burcht nochtans byna niets hebben veranderd. [1]

---

[1] Een door zijne fothografiën belangwekkend boek over den Ammersode verscheen in 1874 te Londen: »Chronicles of the castle of Amelroy, or Ammerzode," by JOHN BOX.

Digitized by Google

Digitized by Google

FA2348.82
Merkwaardige kasteelen in Nederland
Fine Arts Library BAC7769
3 2044 034 328 708

Digitized by Google